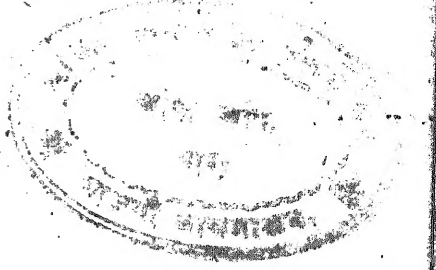

संस्कृतकोश.

त्रिकांडशेष, मेदिनी, हारावली व एकाक्षरी.

हैं

कोशचतुष्टय

सदाशिव बजाबाशास्त्री अमरापुरकर

यानी

शुद्धकस्न

मुंबईत

ज्ञानदर्पण छापरगान्यांत आपिलें

शके १७७६ आनंद०

सन १८५४

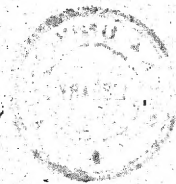
10-3

9006

P15: C4x

15A

15273

सूचना.

त्रिकांडशेष.

हा कोश पूर्वी पुरुषोत्तम नामक पंडित यांनी केला, यांत वर्गक्रम, परिभाषा व सर्व नियम अमराप्रमाणेंच आहेत परंतु विशेष हाच कीं अमरांत जे शब्द कमी आहेत ते सर्व निवडून काढून याची रचना केली आहे. या जकरितां हा कोश, एकादा नवीन शब्द पाहण्यास फार उपयोगी पडेल असें जाणून लोकहितार्थ छापिला आहे तर सर्व विद्वज्जनानीं याचा संग्रह अवश्य करावा.

कोणत्या शब्दाचीं किती नावे आहेत हे स्पष्ट समजण्या करितां त्या शब्दावर अंक घालून पत्राचे खाली टिपा घातल्या आहेत.

यांत नजर चुकीने किंवा हस्तदोषाने ज्या काहीं चुका राहिल्या असतील त्यांविषयीं सुज्ञानी क्षमा करावी.

त्रिकांडशेषस्य अनुक्रमणिका

पृ.	कांड १
१	स्वर्गवर्गः
७	दिग्वर्गः
९	कालवर्गः
१०	धीवर्गः
"	नाह्यवर्गः
१२	पातालभोगिवर्गः
"	नरकवर्गः
"	वारिवर्गः
	कांड २
१५	भूमिवर्गः
१७	पुरवर्गः
१८	शैलवर्गः
"	वनौषधिवर्गः

पृ.	कांड ३
२३	सिंहादिवर्गः
२५	मनुष्यवर्गः
२९	ब्रह्मवर्गः
३१	क्षत्रियवर्गः
३७	वैश्यवर्गः
४०	शूद्रवर्गः
	कांड ३
४२	विशेष्यनिघ्नवर्गः
४४	संकीर्णवर्गः
४७	नानार्थवर्गः
७४	अव्ययवर्गः
७५	लिङ्गादिसंग्रहवर्गः

स्वर्गवर्गः

१

श्रीगणेशायनमः॥

॥ अथत्रिकांशोषकोशःप्रारभ्यते ॥

जयंतिसंतःकुशलं प्रजानां नमो मुनीन्द्राय सराः स्मृताः स्थ ॥ स्मृता
सिवाग्देविदयस्वमातर्विधेहि विघ्नाधिपमंगलानि ॥ १ ॥ अलौकिक
त्वादमरः स्वकोषेनयानिनामानि समुल्लिखेत् ॥ विलोक्य तैरप्य-
धुना प्रचारमयं प्रयत्नः पुरुषोत्तमस्य ॥ २ ॥ वर्गक्रमस्तथानामलिं
गयोस्तूपदेशता ॥ परिभाषादिकं सर्वमत्राप्यमरकोशवत् ३
स्वर्लोको देवलोकः स्यादवरोहः फलोदयः ॥ मंदरः सैरिभः शक्रभव-
ने खं दिवनभः ॥ ४ ॥ स्वाहाभुजस्तवस्तुः पूजिताश्च चिरायुषः ॥
शोभानिलिंपाद्युषदः स्वर्गिणश्च नभः सदैः ॥ ५ ॥ क्रनामात्वादिति
देवमाता स्यादयं पूर्वजाः ॥ पितरश्चंद्रगोलस्थान्यस्तशस्त्राः स्वधा
भजः ॥ ६ ॥ कव्यबालादयस्ते च दैत्यास्तप्रघसाः स्वराः ॥ क्रतुहिष-
श्चेष्टिमुषौ दैत्यमातादिति र्दनुः ॥ ७ ॥ बुद्धो कनिष्ठगमहासुनिधर्म-
चक्ररागाशनित्रिशरणाः स्वसमोदशार्हः ॥ तापीगुणाकरमहास्कर
वज्रिणश्च मैत्रीवलासमजितारिषमंतभद्राः ॥ ८ ॥ महाबोधिधर्म
धातुः श्वेतकेतुर्जिनः स्वजित् ॥ त्रिभूर्निर्देशभूमीशः पंचज्ञानो ब
हुक्षमः ॥ ९ ॥ संबुद्धः करुणो कूर्चः सर्वदर्शी महाबलः ॥ विश्वबोधो
धर्मकायः संगुप्तोऽहंस्कनिश्चितः ॥ १० ॥ व्योमाभोद्वादशारव्यश्च-
वीतरागः सुभाषितः ॥ सर्वार्थसिद्धस्तमहाश्रमणः कुलिशासनः
॥ ११ ॥ गोपेशश्चाथास्ययशोधरेयोबाहुलैः सतः ॥ देवदत्तोऽनुजो
थस्युः श्रावकोऽशिष्यसंज्ञितः ॥ १२ ॥ प्रत्येकबुद्धाः स्वद्गास्युः सदा-
ताश्चैकचारिणः ॥ स्वयंभुवोऽथमारीचीत्रिमुखवज्रकालिका ॥ १३

स्वर्लोकादिदशस्वर्गस्य ॥ ४ ॥

स्वाहाभुगादिनवदेवानां ५ क्रनामादित्रीणि अदित्याः पूर्वजादिपंचपितृणां ६ कव्यबाले
त्येकं पितृभेदस्य दैत्यादिपंच दैत्यमातादित्रीणि ७ बुद्धादिसप्तत्रिंशत् ८ १० सर्वार्थसि
द्धादिचत्वारिंशत् क्यमुनेः ११ याशोधरेयादिद्देशाक्यसुतस्य एकं शाक्यभ्रातुः शिष्या-

विकटावज्जवाराहीगौरीपोत्रिरथाचसौ॥ लोकनाथस्तलोकेशः स
 रंजीगुणसागरः॥१४॥ लोकेश्वरः कृपादैतः स्रधावर्षाहलाहलः॥
 सरवावतीश्वरः कन्यारामोऽसिताम्बरेश्वरः॥१५॥ चिंतामणिपद्म
 पाणिर्बहुरूपः स्वसर्पणः॥ अनीचदर्शिकारंडव्यूहः पोतलकप्रियः
 ॥१६॥ जटाधरो महावीर्यो वज्रसूर्योऽवलोकितैः॥ तारामहाश्रीरो-
 कारास्वाहाश्रीश्च मनोरमा॥१७॥ तारिणीचजयाऽनंताशिवालोके
 श्वरात्मजा॥ स्वदूरवासिनीभद्रावैश्यानीलसरस्वती॥१८॥ शंखि-
 नीचमहातारावसुधाराधनंददा॥ त्रिलोचना लोचनोऽस्यान्मणिभद्र
 स्तजंभलः॥१९॥ पूर्वयक्षोजलेंद्रोऽथ मंजुश्रीर्ज्ञानदर्पणः॥ मंजुभद्रो
 मंजुघोषः कुमारोऽष्टारचक्रवान्॥२०॥ स्थिरचक्रो वज्रधरः प्रज्ञाका
 यश्च वादिराट्॥ नीलोत्पली महाराजो नीलः शार्दूलवाहनः॥२१॥ धि
 यांपतिः पूर्वजिनः स्वद्वीदंढीविभूषणः॥ बालव्रतः पंचवीरः सिंहकेलिः
 शिरवाधरः॥२२॥ वागीश्वरोऽथ हेरंबो हेरुकश्चक्रसंवरः॥ देवो वज्र
 कपाली च निशंभीशशिशोरवरः॥२३॥ वज्ररीकोऽथ मैत्रेयो युवराजो
 जितश्चक्रः॥ चीवरीश्चमणो भिक्षुर्वल्यश्चैत्रोऽथ चेलुकः॥२४॥ श्राम
 णेरः प्रव्रजितो महापासकगोमिनो॥ अथ हंसरथो ब्रह्मा विरिंचोष्ठ
 श्रवाः सनत्॥२५॥ कंजः प्राणश्च वेदीशवेदगर्भपुराणगाः॥ अञ्जुजो
 विश्वरेताश्च कमलः प्रपितामहः॥२६॥ नाभिजन्मा शतधूर्तिर्ब्रा-
 ह्मी तु ब्रह्मकन्यका॥ वाग्देवी शारदा शुक्लामहाश्वेता सरस्वती॥२७॥

णामेकं १२ मारीचादिसप्तमायादेव्याः १३ लोकनाथादित्रयोविंशतिर्बुद्धभेदस्य १४
 १५ १६ तारादीन्येकविंशतिः १७ १८ मणिभद्रादिचत्वारिपूर्वयक्षस्य १९ मंजुश्री-
 त्यादिपंचविंशतिः पूर्वजिनस्य २० २१ २२ हेरं चाद्यष्टौ वज्ररीकस्य २३ मैत्रेयादि-
 श्रीणिभाविबुद्धस्य चीवर्यादिपंचबुद्धभिक्षकस्य चेलुकादिपंचभिक्षशिष्य-
 स्य २४ हंसरथादिसप्तदशब्रह्मणः २५ २६ ॥ ब्राह्म्यादिसप्तसरस्वत्याः २७ ॥

स्वर्गवर्गः

३

अथहरिशतविंदुश्रीकरश्रीबराहाजितपरपुरुषश्रीगर्भषड्विंदन
ताः॥नरकजिह्वतधामाकेशवोजन्मकीलःऋतुपुरुषनृसिंहश्रव
थजह्नुचंदेवाः॥२८॥कोकःपुराणपुरुषोनलिनेशयश्रवास्तरा
यणपुनर्वस्त्वविश्वरूपाः॥अःश्रीनिवासधरणीधरवामनैकशृंगा
श्रवणिवृषशत्रुदशवताराः॥२९॥सोमगर्भादिदेवादिवराहस्व
र्णविंदवः॥गदाग्रजोमुंजकेशीसदायोगीसनातनः॥३०॥रंतिदेव
शिवकीर्तनोत्रिपात्सोमसिंधुरपिराहुमूर्धभित्॥कालनेमियवनारि
पांडवाभीलसिंधुवृषहृष्णकेशिनः॥३१॥हेमशंखःशतावतीमनु
सात्वतवारिशाः॥वर्धमानःशतानंदोजगन्नाथःसयामुनः॥३२॥पू
तनाधेतुकारिष्टकेशिचाणूरसूदनः॥भूकश्यपस्त्वस्यपितादुंदुःक्षि
त्यदितिःप्रसूः॥३३॥स्यंदनस्तशतानंदःसारथिश्चास्यदारुकः॥तु
रंगाःशैव्यसुग्रीवमेघपुष्पबलाहकाः॥३४॥ध्वजोमुजंगहामंत्रीपव
नव्याधिरुद्धवैः॥शैनेयस्तशिनेर्नसायुयुधानश्चसात्यकिः॥३५॥
बलभद्रस्तहालःस्यात्सोनंदीहलतालभृत्॥संवर्तकोगुप्तचरोरु
क्मिदार्थैककुंडलः॥३६॥मधुप्रियोथप्रद्युम्नोजराभीरुश्शामांतकः
प्रसूनासमपंचेषुःकंजनोमधुसारथिः॥३७॥रागरज्जुःकलाकेलि
मधुदीपरवीषवः॥इःकंतुर्मकरांकःसंकल्पभवांगजश्चरूपास्त्रः
॥रणरणकोरतिरमणःसंसारगुरुर्मनोजन्मा॥३८॥कार्स्मिश्चास्य
प्रियारागलताकेलिकलावती॥सेःकेनतीर्चास्यबाणामोहनोन्मा

हर्यादीनिषट्षष्टिर्विष्णोः२८२९३०३१३२देविष्णोःपितुःएकविष्णोःमातुः॥३३
रथस्यैकंसारथ्यैकंशैव्यादिचत्वारिरथतुरगाणांएथगैकैकस्य३४ध्वजस्यैकं
पवनव्याध्यादिद्वेमंत्रिणःशैनेयादिचत्वारिसात्यकेः३५बलभद्रादिदशबलदे
वस्य३६प्रद्युम्नाद्येकविंशतिःकामदेवस्य३७३८रागलतादिचत्वारिरतेः

दनैस्तथा ॥ ३९ ॥ संतापनः शोषणश्च निश्चेष्टाकरणोऽपि च ॥ स्फुतोऽ-
 निरुद्धः स्याद्विष्यैतुः प्रीति तृषः स्फुतः ॥ ४० ॥ श्रीचलक्ष्मीचलासा
 मारमाजलधिजेन्द्रिरा ॥ मणिः स्यमंतको हस्ते विष्णोरुरसिकौस्त-
 भः ॥ ४१ ॥ तार्क्ष्यः शिलोकाः कामायुररुणावरजश्चिरात् ॥ पक्षिसिंह
 उन्नतीशो वृज्जतुंडः सुधाहरः ॥ ४२ ॥ स्वर्णपक्षरस्फुरस्वसूः शाल्मली
 भ्रजगाशनः ॥ शंभुर्भोगालीकपिशांजनश्च हीरः कटपुर्भरुरे रिहाणो
 ॥ पुरारिपंचाननभैरवाद्दहासप्रहासाश्च खकुंतलश्च ॥ ४३ ॥ कंठे-
 कालजयंतगुह्यगुरवो जोतिंगोपालकौ पिंगाक्षः कंठमर्दरैव तज-
 राटंकाच्यथा कूटकृत ॥ चंद्रापीडमहानटौ च शमिरोहः शैलधन्वा
 जटाचीरोऽथर्वणनंदिवर्धनगुडाकेशो ग्रकालंजराः ॥ ४४ ॥ मिहि-
 राणो जगद्योनिषंकटीकोऽञ्जवाहनः ॥ कृष्णरोवरद्वन्द्वश्च स्फुप्रसादो
 द्रुतश्चनः ॥ ४५ ॥ उः स्थाणुः शिपिविष्वक्मः कीलो धर्मवाहनः ॥ वि-
 स्तूपविषमच्यक्षः संध्यानालीचपांचनः ॥ ४६ ॥ एकपादौ तिकोभ-
 द्रोऽध्वरेतः पांशुचंदनाः ॥ अस्थिमाली शिर्वश्वास्यखट्वांगस्तरु-
 खंचुणः ॥ ४७ ॥ अजीगवोजगावश्च वृषो भृंगीरिति त्वसौ ॥ भृंगरी-
 रः शलोभृंगीनाडो देहोस्थिविग्रहः ॥ ४८ ॥ महाकालो महाभोभो
 महाकायो वृषाणकः ॥ द्वाः स्थस्तनंदीशालंकायनस्तांडवताल-
 कः ॥ ४९ ॥ स्थान्दिकेद्वरोऽथार्याहिंडी शिरवरवासिनी ॥ शक्तिः
 सिंहस्थागोलासिनीवालीदृषद्वती ॥ ५० ॥ सोः कृष्णापिंगलालंबा
 शैलेयीगणनायिका ॥ वारालिकैकानंशा च शिवदूतीयमस्वसा
 ॥ ५१ ॥ कोट्टीवाभ्रवीकैटभीकैटभायाद्वीकिर्बुरीचेश्वरीचेश्व

मोहनादिपंचकामबाणानां पृथगेकैकस्य एकैकं ३९ अनिरुद्धादित्रीणिकामसुतस्य श्रद्धा
 द्यष्टलक्ष्याः ४० विष्णोर्हस्तमणोरैकं उरोमणोरैकं ४१ तार्क्ष्यादिचतुर्दश ४२ ४३ शंभ्यादि
 चतुःषष्टिः शिवस्य ४४ ४५ ४६ शिवखट्वांगस्यैकं ४७ द्वेशिवधनुषः वृषादिद्वेशिव
 वृषभास्य भृंगरीराक्षीनिषट्भृंगिणः ४८ महाकालादीनि चत्वारि नद्यादिचत्वारि

हारीकुमारस्तस्वामीद्वादशलोचनः॥ बालचर्यःसिद्धसेनः कृकवा
 कुध्वजश्चसः॥ ५७॥ देवराजस्तलः क्रौशिकोसन्महाबाहुदंतेयदा
 ल्मीवराणोऽद्विभित्॥ वज्रपाणिर्महेंद्रः स्फुरग्रामणीर्यामनेमिर्हृषा
 नाकनाथोहरिः॥ ५७॥ प्राचीचर्चर्हिः स्वदिरः कपिलाश्वोवरक्तुः॥
 प्राचीपतिस्तपस्तंकः पुलोमारिश्चमाहिः॥ ५८॥ एतनाषाटैप्रिया-
 त्वस्य चारुधाराशतावरी॥ शचीसैतादेवसेनामातलिस्तहयंक
 षः॥ उच्चैः श्रवाः श्वेतहयो वृषणश्वोऽमरावती॥ वृषभासास्फुरपु-
 रीचैनमैद्रं वृषणवस्तु॥ ६०॥ नन्दनकंदसारंस्यान्मि श्रकावर्णमित्य
 पि॥ हस्तिमल्लुश्चतुर्दंतो भद्ररेणुर्मदांबरः॥ ६१॥ श्वेतद्वीपः स
 दामाथवज्रोऽस्त्रीगिरिकंटकः॥ वज्राशनिभिर्भिदुभिर्द्रोजंभारि
 स्त्रिदशायुधम्॥ ६२॥ शतधारंशतारं चाभ्योत्थंभिदिरमंबुजम्॥
 मार्जारकर्णांचामुंडाकर्णमोदिश्चचर्चिको॥ ६३॥ विद्याधरः काम
 रूपीरवेचरस्थिरयौवनः॥ स्पर्शानंदारतिमदाप्सरसः समदावजोः

६४

शिवद्वारस्थस्य आर्यादीनिसप्तत्रिंशत् पार्वत्याः ५१ ५२ ५३ पार्वतीसिंह-
 स्यैकं पार्वतीसरव्योः पृथक् द्वे विजयादीनि ५४ वज्रतुंडादीनि नवगणेशस्य
 ५५ कुमारादीनि षट्कार्तिकेयस्य ५६ देवराजादीनि षट्त्रिंशतिरिंद्रस्य ५७
 ५८ चारुधरादित्रीणि इंद्रस्त्रियाः एकं कन्यायाः सारथीरेकं ५९ उच्चैः श्रवसा
 दित्रीण्यश्वस्य अमरावत्यादित्रीणि पुर्याः वृषणवस्वादिचत्वारिवनस्य ६० हस्ति-
 मल्लादिषट्गजस्य ६१ वज्रादिद्वादश ६२ मार्जारकर्ण्यदिचत्वारिचामुंडा
 याः ६३ विद्याधरादिचत्वारिस्पर्शानंदादिचत्वार्यप्सरसः ६४

६. स्वर्गवर्गः

देवोद्यानानिवैभार्जमिश्रकंसि धकारणम् ॥ चैत्ररथं चनासिक्यो
सुजोदस्योगदागदौ ॥ ६५ ॥ शष्पघासिसधयो चतिर्जुह्वाणर्षि
रतुषग्रहाशिराः ॥ छागवाहनसृदाकुबर्हिषः स्वर्णससघृतमंत्रदी
धितिः ॥ ६६ ॥ पर्परीकहसनीमणिपीथासप्तजिह्वसमिधावसिता
र्चिः ॥ नाचिकेतमजिभारतविश्वप्साः शचिः पचिसमंतसुजो-
चौ ॥ ६७ ॥ वडवाग्रौतुमलिलेधनस्याद्वडवासुरवम् ॥ काकध्व
जोवाणिजश्वस्कंधाग्निस्तृणकाष्ठधूर्कः ॥ छागणस्तकरीषाग्निस्तृ
णाग्निः स्यात्तुवत्सलैः ॥ तुषानलः कुकूलः स्यात्सुर्मुखोथाग्निकुकुटे
॥ ६९ ॥ संकिलोदहनोल्कास्यादंगारेकोकिलाज्जलौ ॥ धूममंभम
रुद्वाहरवतमालशिरिध्वजाः ॥ ७० ॥ अग्निवाहस्तरिः स्वाहात्वशा
यीदहनप्रिया ॥ जीवितेशोमयः शीर्णपादश्वमहिषध्वजः ॥ ७१ ॥
मंदोस्यकांताधूमोर्णाचित्रगुप्तस्तलेखकः ॥ भृत्योचंडमहाचंडौ
कालीचीतुविचारभूः ॥ ७२ ॥ पंजिकाखग्रसंधानीनृचक्षास्तरव
सात्सजः ॥ कीलालपाः पलाशीचक्षपाटोनरविघ्नणः ॥ ७३ ॥ संध्या
बलोरात्रिमहोहनूषः शमनीषदः ॥ पलाशोविरवुरः शंकुः कापिशोय
स्तुपिंडकः ॥ ७४ ॥ पिशाचोमेघनादस्तुवरुणोवः परंजयः ॥ दैत्य
देवश्चैवातस्तनभः प्राणोजगद्गलः ॥ ७५ ॥ भोगिकांतः कंपलक्ष्मा

वैभार्जे निचत्वारिदेवोद्यानानायेकैकनासिक्यादिचत्वारिस्वर्वेद्ययोः ६५ शष्प
घादिपंचविंशतिरमेः ६६ ६७ वडवाग्न्याद्यष्टौ ६८ छागणादिद्वेकरीषाग्नेः
तृणाग्न्यादिद्वे तुषाग्न्यादिद्वे अग्निकुकुटादित्रीण्यग्निकणायाः ६९ अंगारा
दित्रीणि धूमादिसप्त ७० स्वाहादित्रीण्यग्निस्त्रियः जीवितेशादिपंचयमस्य
७१ एकंयमपत्न्याः एकंयमलेखकस्य यमभृत्ययोः प्रत्येकं द्वेविचारभुवए-
कं ७२ पंजिकादिद्वेनृचक्षादित्रयोदशयमदूतस्य ७३ कापिशोयादित्रीणि
पिशाचस्य ७४ मेघनादादिपंचवरुणस्य वातादिनित्रयोदशवायोः ७५

स्वर्गवर्गः

७

पञ्चधारावनिश्चसः ॥ रवश्वासाक्षिप णुर्धूलिध्वजः सरयुरंकतिः^{१३}
 ॥ ७६ ॥ वातुलोवातगुल्मः स्याच्चरवायुर्निदाघजः ॥ झंझानिलः
 प्रावृषिजोवासंतोमलयानिलः ॥ ७७ ॥ श्रीदधनकेलिमनुराद्श्वेतो
 दररत्नगर्भनिधिनाथाः ॥ कुतुतुकुहेछावसवः पिशाचकीसत्यसं
 गरस्त्रिशिराः ॥ ७८ ॥ अस्त्रीपद्मोमहापद्मः शंखोमकरकच्छपो ॥
 मुकुन्दकुन्दनीलोश्चर्चोस्युर्निधयोनव ॥ ७९ ॥ सक्तोस्यमायुराजः
 स्यात्तथावर्णकविर्निधौ ॥ आसंगिनीचवातालीस्याद्वात्यावातमं
 दुली ॥ ८० ॥ ॥ इतिस्वर्गवर्गः ॥ ॥ ८१
 कुनाभिः स्याद्दिहायस्तरुंमरुन्मोघवर्त्मच ॥ अक्षरचौथपाथोदः
 रत्नमालोगदांवरः ॥ ८१ ॥ मदयितुर्वायुदारुर्धोमधूभोनभोगजः
 ॥ गाडवः कंधरोवातरथोवारिमसिस्त्रियाम् ॥ ८२ ॥ करकास्यात्प
 नककोबीजोदकमिराचरम् ॥ मेघास्थिवर्षणंतुस्यात्तुगोघृतंचपरा
 मृतम् ॥ ८३ ॥ सौदाम्नीत्वशनिर्विद्युदणुभावाऽचिरद्युतिः ॥ ८३
 तिथिप्रणीदर्शाविपत्तिशामणिस्त्रिनेत्रचूडामणिरत्रिनेत्रभूः ॥
 रुधांगमौद्गमृगपिपुपक्षजौदशाश्वसिप्रप्रहणेमिचंदिराः ॥ ८४
 आयामृगधरोराजामाः परिज्ञावलक्षगुः ॥ ८५ ॥ द्विजदाक्षायणी
 तुंगीरोहिणीयज्वनांपतिः ॥ उडुपः पर्वधिः कुदुर्जयंतस्तपसोहरिः ॥ ८६

७६ वातुलादिद्वेवातगुल्मस्य निदाघवायोरेकं ७७ श्रीदादिद्वादशकुबेरस्य ७८
 पद्मादिनवप्रत्येकमेकैकं निधीनां ७९ मायुराजादित्रीणिकुबेरसूनोः आसंगि
 न्यादिचत्वारिवानधमेः ८० कुनाभ्यादिषट्काकाशस्य पाथोदाद्येकादशमेघ
 स्य ८१ ८२ करकादिसप्त ८३ सौदाम्न्यादिषट्विद्युतः ८३ तिथिप्र
 ण्यादिचतुस्त्रिंशच्चंद्रस्य ८४ ८५ ८६

दिग्बर्गः

तारापीडः खचमसो विकसः सिंधुनंदनः ॥ चंद्रिकाचंद्रशालास्यान्ती
हारः खनिशाजलमै ॥ ८७ ॥ शीतंतु शीतलपैत्रहिमंतु हिनदुर्दिन
मै ॥ कुज्झटिर्धूममहिषीरतांघ्रीचकुहेलिका ॥ ८८ ॥ धूमिकाचन
भोरैणुरथागस्याग्निमारुती ॥ सत्याग्निर्वारुणिर्विध्यकूटोवातापि
सूदनः ॥ ८९ ॥ दीप्ताग्निरैर्वशेयश्चसमुद्रचुलकोस्यतु ॥ प्रियाकोषी
तकीलोपासुद्राख्याचविदर्भजा ॥ ९० ॥ प्राक्फाल्गुनेयस्तुतथा
नुजः पारुष्यगोरथौ ॥ दिदिविद्वादशकरश्चक्षाः सरगुरुर्गुरुः ॥
९१ ॥ शक्रोमः शतपर्वशोमघाभूर्भृगुरास्फुजित् ॥ षोडशार्चिर्नवा
र्चिस्तुमंगलः खोल्मुकः कुजः ॥ ९२ ॥ बुधोहेमाराजपुत्रएकदेहः प्रह
र्षणः ॥ स्यासंचार्चिः श्रविष्ठाजश्यामांगैकांगरोधनाः ॥ ९३ ॥ शनैश्च
रोनीलवासामंदश्छायात्मजः शनिः ॥ राहुस्तग्रहकलोलोभ्रपि-
शाचोप्यथाहिकः ॥ ९४ ॥ केतुर्ज्योतीरथस्तस्यात्ग्रहाधारोभ्रव-
श्चसः ॥ तक्षणसूर्यमुक्तादिग्बुधैरंगारिणीस्मृता ॥ ९५ ॥ आस-
न्मास्तमयाधीरैरुच्यतेचोपधूपिता ॥ सनीर्तिर्ध्रुवमातास्यान्मा
तादक्षस्यमारिषा ॥ ९६ ॥ छायापथोदेवपथः सोमधारानभः स
रित् ॥ दिनप्रणीस्त्वव्यधिषोभानेमिरवरघ्नतः ॥ ९७ ॥ ॥
गभस्तिहस्तोशुधरः खरांशुभरिविभर्गः ॥ वेदादयः प्रतिदिवाभा-
तुः पीतुस्तमोपहः ॥ ९८ ॥ दिनमणिहरिहेलिब्रभ्रभाकोषभासूदरथिख

चंद्रिकादिहे नीहारादिहे ८७ शीतादिहे पत्रहिमादिहे हिमदुर्दिवस्य कुज्झ
ट्यादिषट् कुहेलिकायाः ८८ अगस्यादिनव ८९ कोशीतक्यादित्रीण्यग
स्तिपत्न्याः ९० प्राक्फाल्गुनेयादिनवबृहस्पतेः ९१ शक्रादिसप्तनवार्चि
रादिचत्वारिमंगलस्य ९२ बुधादिदश ९३ शनैश्चरादिपंच राह्यादित्रीणि
अहिकादिहेहेतोः ९४ ज्योतीरथादित्रीणि ध्रुवस्य सूर्यत्यक्तदिशाएकं ९५ निक
टसूर्यास्तदिशाएकं एकं ध्रुवमातुः एकंदक्षमातुः ९६ छायापथादिचत्वारिदेवपथस्य
९७ दिनमण्याद्यष्टत्रिंशद्वेः ९८ ९९

कालवर्गः

९

गपतंगेनाद्रयः सप्तसप्तः ॥ मिहरमहिरपीथाः कालकृत्यद्वयणिः स्वम
 णिररुणा शूरावंशमानंशमाली ॥ ९९ ॥ छायास्यात्तपतीमंदजन
 नीभूमयीवरी ॥ संज्ञातुयमकालिंदीरेवंतमनुदस्वसूः ॥ १०० ॥ च
 सरेणुर्महावीर्यास्वातिः सूर्यासुवर्चला ॥ स्वरेणुर्दुमयीलाष्टीप्रियेचै
 नेविवस्वतः ॥ १०१ ॥ अश्विनोरमणोऽनूरुर्जटायुस्वरुणात्मजः ॥
 इतिदिग्वर्गः ॥ ॥ कालस्त्वपहुर्जहकोभसंतोभसदि
 त्यपि ॥ २ ॥ पीथः पीयुस्तिथ्यश्चाथवासोव्युष्टाशकेदिनम् ॥ उषाप्रभा
 तंगोसर्गः सायोत्सवोविकालके ॥ ३ ॥ रात्रीरक्षोजननीशत्वरीचक्र
 भेदिनीघोरा ॥ श्यामायाम्यादोषातुंगीषीतीशताक्षीच ॥ ४ ॥ वास्त
 वोषानिशारब्धाचवासतेयानिमानिशो ॥ यस्यामत्तानिशिश्वानैः श्व
 निशंश्वनिशोचसा ॥ ५ ॥ निःसंपातोर्धरात्रस्यात्सर्वावसरैर्यपि
 उच्चंद्रापररात्रौ द्वौ देशौ मामावसीचसा ॥ ६ ॥ भूतः कृष्णचतुर्दश्यापौ
 णम्यां धर्मवासरैः ॥ शक्रोत्सवो ध्वजोत्थोनंशारदीघूतपूर्णिमा ॥ ७
 कोजागरः शरत्सर्वः कोमुदीचारैर्मस्त्रियां ॥ यक्षरात्रिस्तदीपालीचै-
 त्रावल्यां मधुत्सवः ॥ ८ ॥ सुवसंतः काममहोवासंतीकदर्दमीस्त्रियो
 श्रामस्तमासोवर्षांशोवैत्सरस्तयुगांशकः ॥ ९ ॥ ऋतुवृत्तिर्मासभा
 नः स्यात्कालग्रंथिरुर्वदः ॥ कालप्रभा तंशरदोषावृषातुजलार्णवः ॥ १०

९९ छायादिपंचशनिमातुः संज्ञादिचतुर्दशयन्मातुः १०० अश्विनादित्रीण्यरुणास्य
 जरायादिद्वे कालाद्यष्ट २ वास्यादिचत्वारिदिनस्य उषादिद्वे प्रभातस्य गोसर्ग
 दित्रीणि विकालस्य १०३ रात्र्यादिसप्तदश ४ श्वनिशादिद्वे ५ निःसंपातादित्रीण्य
 र्धरात्रस्य उच्चंद्रादिद्वे पररात्रस्य दर्शादित्रीणि ६ एकंकृष्णचतुर्दश्याः पौर्ण
 म्यादिद्वे शक्रोत्सवादिद्वे शारद्यादिपंचकोजागरायाः ७ यक्षरात्र्यादिद्वे दी-
 पाल्याः चैत्रावल्यादिषट् ८ श्रामादित्रीणि मासस्य वसरादिषट् दुर्गस्य ९ का
 लप्रभानादिद्वे शरदृतोः प्राचष्टादिद्वे वर्षतोः १०१

कोमुदः कार्तिको मासः फाल्गुनालस्त फाल्गुनः ॥ ज्येष्ठा मूलीर्यमिच्छन्ति
 मासमाषाढपूर्वजम् ॥ ११ ॥ कृतं सत्ययुगे चैताग्नायीद्वापरयज्ञियौ ॥
 कलिर्द्वाद्द्वारकः कर्मयुगैषांपंतुपातकम् ॥ १२ ॥ शल्यं तूस्तं च कल्कोथे
 भद्रं मल्लं शिवं तथा ॥ शंशुभं चाव्ययेथैत्मा जीवः पुरुषमुद्रलो ॥ १३
 अंतर्धामी श्वरश्चांतः करणंतुमनो निगुः ॥ ॥ इतिकालवर्गः
 ॥ ॥ बुद्धिः पंडादिदार्चोर्वीविचारेतर्कनिर्णयो ॥ १४ ॥ गुंजा
 चर्चाथैसिद्धांतोत्तरपक्षसमाधयः ॥ कृतान्तः पूर्वपक्षस्तचोद्योगीर्भ
 णितिगिरिः ॥ १५ ॥ वाचाच्छंदस्तन्निगमः साम्पूव्यं स्वरपत्तनम् ॥ ब्र
 ह्माक्षरं स्यादोकारः प्रभदूती प्रहेलिका ॥ १६ ॥ संज्ञाधिवचनं सद्यः कृ
 तं लक्षणनामनी ॥ व्यपदेशः प्रसिद्धिस्तदंकारो धेनवस्तवः ॥ १७ ॥
 शब्दाभिलाषौ त्वभिधाः मिधानं वाचको ध्वनिः ॥ द्वांसः कुहरिनं चा
 यमन्मनोगद्गदध्वनौ ॥ १८ ॥ तूरंतुतूर्यं स्यात्ताड्यमानास्तपटहा
 दयः ॥ करर्धिः करताली स्याद्धुनिमाला तुकाहला ॥ १९ ॥ मडुको
 मर्दनो मेढ्रो दंका विजयमर्दलः ॥ द्रगडः प्रतिपत्तूर्यं डमरुः सूत्रं कोण
 कः ॥ २० ॥ नाली घटी यामनाली दंडटक्कायमरुका ॥ यामघोषो
 ॥ ३ ॥ यताम्नी स्यान्मानरं धाविकालिका ॥ २१ ॥ भवरुत्नेन पटहो मृन्फ
 कोमुददिहो कार्तिकस्य फाल्गुनादिहो फाल्गुनस्य ज्येष्ठस्य कं ११ कृतादिहो चैतादिहो
 द्वापरदिहो कल्यादित्रीणि पापादिपंच १२ भद्रादिपंच शमस्य आत्मादिषट् १३
 अंतः करणादित्रीणि मनसः बुद्ध्यादिचत्वारिविचारादिपंच १४ सिद्धांतादिचत्वारिष्व
 र्वपक्षादिहो प्रभस्य गीरादिचत्वारिवचसः १५ छंदसादिहो निगमस्य सामादित्रीणि
 ब्रह्माक्षरादिहो ० कारस्य द्वौ प्रहेलिकायाः १६ ॥ संज्ञादिषट् नाम्नः प्रसिद्ध्या
 दिहो नवादिहो स्तवस्य शब्दाद्यष्टध्वनेः मन्मनादिहो गद्गदध्वनेः १८ तूरादिहो ताडि
 नपटहादेः करर्धादिहो करताल्याः ध्वनिमालादिहो काहलायाः १९ मडुडुकादित्री
 णिमृदंगस्य दंकादिहो विजयदंकायाः द्रगडादिहो डमर्वादिहो २० नाल्यादिषट् दं
 डटक्कायाः नालीत्यादित्रीणि मानरं धायाः २१ ॥

भंगुरकेश्वसः ॥ रणतूर्यंतु संग्रामपटहोभयडिंडिमैः ॥ २२ ॥ भक्त
तूर्यं नृपाभारं मेलतूर्यं महास्वनः ॥ मुखवाद्यं वक्रनालं वेणोविवर
नालिका ॥ २३ ॥ वारवाणिः प्रणेतास्याः कथकैकनदौ सैमौ ॥ सर्व
वशीलयारंभः स्यात्तालावचरोनटः २४ लयपुत्रीनदीनर्तुः ख-
ड्गधारादिनर्तकैः ॥ प्लवकः केलकः श्वाथभंडः श्वाटुबटुः सैमौ
॥ २५ ॥ गायने गायकः स्त्रीणां हलीषं सहनर्तनं ॥ वात्सल्यशां
तौत्तरसौश्रंगारः कौशिकः स्मृतः ॥ २६ ॥ संभोगो विप्रलंभश्च तद्दे-
दौ वर्णिकामसी ॥ मसिर्नाच्यामनंतु स्याद्दामो वैज्ञातुपांसनं
॥ २७ ॥ डुमरुस्तचमत्कारः प्रौढिस्तकियदेहिका ॥ स्वेदः प्रस्वव-
पांसिप्रौढयोव्रीडोनटांधिका ॥ २८ ॥ भामः क्रोधो निःशमस्तशो-
कैर्वीर्यं भुटीरेता ॥ छलं मिषं च वैदग्ध्यं भंगिश्च भनिमीलिका ॥
॥ २९ ॥ स्याच्चिंताचिंतयोद्वाहनंरणरणंचितत् ॥ परिहासः केलि
मुखः केलिर्देवननर्मणी ॥ ३० ॥ रोमोद्देदस्तपुलकस्त्वक्पुष्पंच-
त्वगंकुरः ॥ स्वदोषगूहनं मक्षोरोगसंगौतुगृध्रता ॥ ३१ ॥ काष्य-
कारः सयच्चित्तेपापमाधायशंसनं ॥ कौकृत्यं विप्रतीसारो विवा

भवरुदादित्रीणि प्रेतपटहस्य रणतूर्यादित्रीणि २२ भक्ततूर्यादिहे मलतूर्यादिहे
मुखवाद्यादिहे वेण्वादिहे वंशीवादकस्यैकं कथकादिहे सर्ववैश्यादिचत्वारिनट-
स्य २४ लयपुत्र्यादित्रीणि नट्याः प्लवकादिहे नर्तकभेदस्य भंडादिहे २५ गायनादि-
हे हलीषादिहे स्त्रीसहनर्तनस्य वात्सल्यादिहे रसभेदयोः प्रथमो केलकस्य श्रृंगारा-
दिहे २६ संभोगादिहे श्रृंगारभेदयोरेकैकं वर्णिकादित्रीणि मस्याः व्यामनादिहे
अवज्ञादिहे २७ डुमर्यादिहे चमत्कारस्य प्रौढ्यादिहे स्वेदादित्रीणि व्रीडादिहे ल-
ज्जायाः २८ भामादिहे क्रोधस्य निःशमादिहे शोकस्य वीर्यादिहे छलादिहे वै-
दग्ध्यादित्रीणि भंग्याः २९ चिंतादिहे उद्वाहनादिहे विवाहस्य परिहासादिहे केल्या-
दित्रीणि ३० रोमोद्देदादिचत्वारिपुलकस्य स्वदोषगूहनादिहे रागादित्रीणि गृध्रता

धातुविहेतनम् ॥ ३२ ॥ दुरवलोको भवश्चैव संसारः कष्टकारकः ॥
 निर्वाणमस्तु कौमोक्षः शीतो भावः शमोऽमृतम् ॥ ३३ ॥ ॥
 इति नाट्यवर्गः ॥ ॥ ॥ अथोत्थयं स्यात्पाताले वि-
 रोकं श्वभ्रमस्त्रियौ ॥ तमसंतु निशाचर्म नीलपंकजो बलम् ॥
 ३४ ॥ दिनांतको विचद्रुतिः खलुगृध्रोऽथ नागभृत् ॥ दुंदुः स्त्रीस्या-
 दुत्तूता जगरावथ हलाहलः ॥ ३५ ॥ ब्रह्मसर्पोऽश्वला च द्विमुखा
 हिरहीरणिः ॥ राजा हिरलगर्दस्तु कालसर्पो महाविषः ॥ भांडपु-
 ष्यस्तु भुजगो भवेत् कौकुटिकंदलः ॥ गोनासगोनसो हलाहलं हा-
 लहलं विषं ॥ ३७ ॥ अथाब्धक्षो हिरसनः समकोलश्च भेकफक-
 ॥ कुंभीनसो मंडलीचे गरलं जंगमं विषं ॥ ३८ ॥ अनंतो वासुकिः
 पद्मो महापद्मो पितक्षकः ॥ कर्कोटः कुलिकः शंख इत्यष्टौ नागना-
 यकाः ॥ ३९ ॥ पुरी भोगवती चैषां भोगिन्यो नागकन्यकाः ॥ ॥
 इति पातालभोगिवर्गः ॥ ॥ ॥ अकंदुः स्वमयै चैंद्रीत्यलक्ष्मीः
 कालकर्णिको ॥ ४० ॥ ॥ इति नरकवर्गः ॥ ॥ ॥
 पाथो धिसिंधुमकरालयवारिराशिगंगाधरेंदुजनकास्तिमिरू-
 र्मिमाली ॥ वार्धिर्मितद्रुतिमिकोषमहाशयाश्च क्लीबंच शैलशि-
 बिरंधरणीप्लवश्च ॥ ४१ ॥ पुमान्कचंगलौवांकः कूलंकषपरांगवौ

सपापकथनस्यैकं कौकुत्सादिद्वेकुक्कुत्यस्य विवाधादिद्वे ३२ दुरवलोकादि-
 चत्वारि संसारस्य निर्वाणादिषट्मोक्षस्य ३३ अधसादिद्वे पातालस्य विरोका-
 दिद्वेश्वभ्रमस्य तमसाद्यष्टांधकारस्य ३४ नागभृदादिद्वे उत्तूतादिद्वे जग-
 रस्य हलाहलादित्रीणि ब्रह्मसर्पस्य ३५ द्विमुखाद्यादित्रीणि अलगर्धादि-
 त्रीणि कालसर्पस्य ३६ भांडपुष्पादिद्वे हलाहलादित्रीणि विषस्य ३७ अबु-
 भक्षादिषट्सर्पस्य जांगलविषस्यैकं ३८ अनंताद्यष्टनागराजानां पृथगेकैक-
 स्य एकैकं ३९ नागपुर्याणकं भोगिन्यादिद्वे नागकन्यानां अकादित्रीणि दुः-
 स्वस्य ऐंद्यादित्रीणि अलक्ष्म्याः ४० पाथोऽध्याद्येकविंशतिः समुद्रस्य ४१

तरंतोदारदःपेरुर्महीप्राचीरुमद्वयोः॥ ४२॥ नदीनश्चाथकमलंनारं-
नाराःस्त्रियामिरा॥ कंदकंजलमस्थायमगाधैथांभसांभ्रमः॥ ४३॥
तानूरोवायुगुल्मश्चकणलाभःकलंकुरः॥ पुरोदिःपत्रझंकारेवदा-
लःकूलहंडकः॥ ४४॥ तुलुकोघनजंबालैदलादयेपंककर्वटैः॥ तर-
णोभेलकैवारिरथोनौस्तरिकःपुर्वः॥ ४५॥ होडस्तराधुर्वहनैवहि-
त्रंवावटैःपुमान्॥ पादारकःस्यात्पोलिंदैःपत्रबालेतुलाधटैः॥ ४६॥
समुद्रकफहिंडीरजलहासास्तफेनकैः॥ कैवर्तेजालिकःछोटीकुपि-
नीस्यादथपुवः॥ ४७॥ पलवःपंजरारवेटैःकरंडीतुजलेशयः॥ आत्मा
शीशंबरोमूकोऽनिमेषोबल्लवानपि॥ ४८॥ मीनेयदालःपाठीनोमत्स्य
राजस्तररोहितः॥ भालांकेश्याथकुलिशंकंदकाष्ठीलैइत्यपि॥ ४९॥
फलकीस्याच्चित्रफलीराजग्रीवोमदामदः॥ कवयीन्नकवपृष्ठीकंकजो
दौजलव्यधः॥ ५०॥ शफरःस्वेतकोलैःस्यात्स्वशेटस्तस्वलेशयः॥
इल्लिशोवारिकर्पूरगंगेयशफराधिपाः॥ ५१॥ जलतालौष्यथचलत्पू-
र्णिमाचंद्रचंचलौ॥ जलदृश्विकइंचाकैगंगादेयोगलानिलः॥ ५२॥
शालःशकुलगंडैःस्यादंधाहिःकुनिकाहयोः॥ ब्राह्मीतुपंकगडकौ

४२ कमलादिसप्तजलस्य अस्थायादिहेऽगाधस्य अंभसांभ्रमादि ४३ ४४ तुलु
कादिहेघनजंबालस्य दलादयादिहेपंककर्वटस्य तरणादिहेभेलकस्य वारि-
यादिचत्वारिणोकायाः ४५ होडादित्रीणि वहिचादिहे पादारकादिहे पत्रबाला-
दिहे ४६ समुद्रकफादिचत्वारिसमुद्रफेनस्य कैवर्तादिचत्वारि पूवादित्रीणि
पंजरारवेटस्य ४७ करंड्यादिपंचजलेशयस्य अनिमेषादित्रीणिमत्स्यस्य ४८ व-
दालादिहे मत्स्यराजादित्रीणिरोहितस्य कुलिशादिहे ४९ फलक्यादिहे राजग्री-
वादिहेमत्स्यभेदस्य कवय्यादिहे कंकजोदादिहेमत्स्यविशेषस्य ५० शफरादिहे
स्वेटकादिहेस्वलेशयस्य इल्लिशादिपंच ५१ जलत्पूर्णिमादिहेमत्स्यभेदस्य जल-
दृश्विकादिहेइंचाकस्य गंगादेयादिहे ५२ शालादिहे अंधाह्यादिहे ब्राह्म्यादिहे पंक-
गंडस्य

लघुगर्गस्त्रिकंदकः॥५३॥ तिर्यग्यानःकुलीरःस्यान्धुरवास्त्रोहरि
 लांचनः॥ वहिःकुटीचरःपोताधानंतुस्याज्जलांडकः॥५४॥ जलरू
 पस्तमकरोमरोलिरसिदंष्ट्रकः॥ मीनरस्तंतुनागस्तनक्रवाडवहा
 रकः॥५५॥ नक्रस्तवार्पदःस्यादंबुकिराटोंबुकंदकः॥ जलशूकर
 मायादइषाराणहृदग्रहोः॥५६॥ जलकूर्मस्त्वंबुकीशोवसादयः
 शिशुकेश्वसः॥ उद्रस्तजलमार्जारजलारबुनकुलप्लवाः॥५७॥ मृ-
 त्किराघुर्घुरीवारिक्रिमिस्तजलमक्षिका॥ पटालुकाजलौकांबुस
 पिणीवेणिबेधिनी॥ व्यंगस्तनंदकोपेकोगूढवच्चाःकृतालयः॥ रे
 कोऽजिह्वोयपंचांगगुप्तेकोडांघ्रिकच्छपौ॥५९॥ गडुःकिंचुलुकोथां
 धुर्विकिरशूडकश्वसः॥ चुंटाचुंटीचचूडायांधकूपःकर्करांधुकः॥६०॥
 पल्वलंदीर्घिकावापीयष्टिकामीनगोधिका॥ अवघट्टावटौतुल्यो
 तल्लंबिल्लंतलंचतनू॥६१॥ द्विजप्रणालवालस्यात्केदारःपांशुमर्दनः॥
 नदीनिर्झरिणारोधोवक्रासागरगामिनी॥६२॥ तलोदाचांपिलासिं
 धुर्कषिकुल्यावहाचसा॥ अध्वगागांधिनीगंगाहैमवत्युग्रशेखरा॥६३॥

लघुगर्गादिद्वेत्रिकंदकस्य ५३ तिर्यग्यानादिपंचकुलीरस्य पोताधानादिद्वेजलां
 डकस्य ५४ जलरूपादिपंचमकरस्य तंतुनागादित्रीणिग्राहस्य ॥ ५५ नकादिचत्वा
 रि जलशूकरादिचत्वारि ५६ जलकूर्मादिचत्वारि शिशुमारस्य उद्रादिपंच ५७
 मृत्किरादिद्वेघुर्घुर्याः वारिक्रिम्यादिद्वे पटालुकादिचत्वारि जलौकायाः ५८
 व्यंगादिसप्तमेकस्य पंचांगगुप्तादित्रीणिकच्छपस्य ५९ गड्वादिद्वे किंचुलु
 कस्य अंधादिषट्कूपस्य अंधकूपादिद्वे ६० पल्वलादिपंचवाप्याः अ
 वघट्टादिद्वेगर्तस्य तल्लादिपंचालवालस्य ६१ केदारादिद्वेक्षेत्रस्य नद्यादि
 नव ६२ अध्वगादिमल्लगंगायाः ६३

92

भूर्भूतधात्रीगिरिकर्णिकाब्धिद्वीपासमुद्रांबरमेखलाकूः ॥ क्षमाद्रि
कीलाचजगद्गहाचपुंसिस्थितौमध्यमलोकमस्यौ ॥ १ ॥ महाकांता
गंधवतीरत्नगर्भाचमेदिनी ॥ स्वस्तनीभारतारव्यंतुवर्षहैमवतंबिदुः
॥ २ ॥ भारतनरभूः किंपूरुषैर्हरिवर्षेततः ॥ भद्राश्वमुत्तरकुरैर्हरिणम
यमिलवृत्तं ॥ ३ ॥ केतुमालंममूनिस्थुर्भुवोवर्षाणिवैनव ॥ जंबूयुक्षौ
कुशौत्रौचैशाकौशलमर्लिपुष्करैः ॥ ४ ॥ द्वीपाः सप्ताथसप्तैवसमुद्रा

ताप्यादित्रीणि यमुनायाः रेवादिद्वे सुगलादिद्वे नदीभेदस्य ६४ अर्धगंगादिद्वे कावेर्याः
वासिष्ठादिद्वे गोमत्याः गोदावर्यादिद्वे कुवलादित्रीण्युत्पलस्य ६५ कैरवादिषट्कु
मुदस्य रक्तोत्पलादिचत्वारि ६६ शालूकादिद्वे पृथ्व्यादिषट्कुभिकायाः ६७ अंबु-
तालादिचत्वारि शैवालस्य ६८ पद्मादित्रीणि विसनाभ्यादित्रीणि पुटकिन्याः ॥ कुं-
दिन्यादिद्वे पुटकिनीभेदयोः पृथगेकैकस्य ६९ खिसादित्रीणि शृंगादकादिनीद्वे १०० ॥
॥ इति वारिवर्गः ॥ ॥ षोडशमधिव्याः १ द्वे हिमवत्संबुदस्य २ नवभुवोनववर्षाणां ३
सप्तसप्तद्वीपानां ४ सप्तसमुद्राणां ॥ ५ ॥

अपिकीर्तिताः॥ लवणैस्सुरोसर्पिर्दधिदुग्धजलातकाः॥५॥ ऊष
 रंतूषवानूषौघ्रह्यावर्तस्तपोवटः॥ कुरुक्षेत्रं प्रयागंच हिमाद्रिविंध्य
 मंतरा॥६॥ मध्यदेशोऽथपुंडाःस्फुरेद्रीगौडनीवृत्तिः॥ प्रभासःसो
 मतीर्थस्यादंनर्वेदीकुशस्थली॥७॥ प्राग्योतिषःकामरूपेतीरमुक्ति
 स्तनिछविः॥ विदेहश्चाथकाश्मीरकीराःस्युशास्त्रशित्पिनः॥८॥
 तुरुष्काःखशायपृस्काबाल्हीकाश्चत्रिगर्तकाः॥ दाशेरकामरुफवो
 मालवाःस्फुरवंतयः॥९॥ डाहलाश्चेदयश्चैद्याःकारुषास्तबृहदुहाः॥
 यदवस्तदशार्हाःस्युसात्वताःकुकुराश्चतः॥१०॥ ओडुत्कलनामानो
 मगधाःकीकरामताः॥ वेलाकुलतामलिमंतामलिमीतमालिको॥११॥
 एकचक्रंहरिगृहंभुभपुर्यथैवर्तनिः॥ पूर्वदेशोयसाकेनमयोध्योत्तर
 कोशलो॥१२॥ कुशस्थलंकान्यकुड्मनागाहंहस्तिनापुरं॥ गजाश्च
 हास्तिनंचाथप्रावतीधर्मपत्तनं॥१३॥ कुरुक्षेत्रंविनशनैकोशावीव
 त्सपत्तनं॥ प्राजापत्यःप्रयागःस्यात्द्वारकावनमालिनी॥१४॥ द्वारव
 त्यब्धिनगरीविदेहामिथिलेसमे॥ मथुरातुमधूपद्मोजित्वरीतुतपस्थ
 ली॥१५॥ वाराणसीतीर्थराजीविशालोज्जयिनीसमे॥ चंपातुमालि-
 नीपुष्पोपुरंपाटलिपुत्रकं॥१६॥ देवीकोटोबाणपुरंकोटीवर्षमुषावनं

ग्रीष्मपूरस्य द्वेन्नद्यावर्तस्य मध्यदेशस्यैकं ६ ग्रीणिगौडदेशस्य द्वेप्रभासस्य द्वेः तर्वे
 द्याः १७ द्वेकामरूपस्य ग्रीणितीरभक्तेः ग्रीणि काश्मीरस्य ८ नवदेशपेदानामेकैकं ९
 ग्रीणिचेदिदेशस्य द्वेकारुषस्य चत्वारिदशार्हस्य १० द्वेओडुस्य द्वेमगधस्य चत्वारिता
 मलितस्य ११ शठभपुर्यास्त्रीणि द्वेपूर्वदेशस्य ग्रीण्ययोध्यायाः १२ द्वेकान्यकुड्मस्य
 चत्वारिहस्तिनापुरस्य द्वेधर्मपुर्याः १३ द्वेकुरुक्षेत्रस्य द्वेकोशाव्याः द्वेप्रयागस्य च
 त्वारिद्वारकायाः १४ द्वेमिथिलाराजधान्याः द्वेमथुरायाः चत्वारिकाश्याः १५ द्वेउ
 ज्जयिन्याः ग्रीणिकर्णपुर्याः द्वेपाटलिपुत्रस्य १६ पंचशोणितपुरस्य

दृक्कारोहौजन्यं ग्राममुखं च तत् ॥ २० ॥ ॥ इति भूमिवर्गः ॥ ॥
 ॥ ॥ स्यादभिस्यंदिरमणं शाखानगरमित्यपि ॥ शासनं धर्मकी
 लेस्यान्यकुतिः शूद्रशासनम् ॥ २१ ॥ पट्टोलिकाकृत्तकीलोपांशुकूलं
 नकस्य चित् ॥ षड्विधैः स्यादंगुष्ठैर्नैर्द्वादशभिर्भवेत् ॥ २२ ॥ वितस्तिः
 स्यादतोद्वाभ्यां हस्तः स्यात्तच्चतुष्टयम् ॥ दंडो धन्वंतरं तस्य सहस्रदि
 तयेन तु ॥ २३ ॥ क्रौंशस्ताभ्यां तु गव्यूतिस्तद्वयं योजनं मतं ॥ चतुरष्ट-
 शतं ग्रामांतर्द्वौर्णमुखं कर्वटौ ॥ २४ ॥ गर्भागारापवरकैवास्तस्याद्गृह
 पोतकैः ॥ ओको गृहोपि टंचालो वैडभीचंद्रशालिका ॥ २५ ॥ कूटागारं चा
 थकपिशीर्षखोडकं शीर्षकं ॥ क्रमशीर्षं चाथरवरकुटीनापितशालिकौ
 ॥ २६ ॥ कुलाधिकापक्षिशालाकारावेशमवधांगकौ ॥ कायमानंतृण
 कुटीर्देर्मटं निभृतं गृहं ॥ २७ ॥ कुट्टं कोद्वाटपितराड्द्रकोषस्तुमंचकैः ॥
 वासागारं भोगगृहं कन्यापल्याटनिष्कुटा ॥ २८ ॥ शिवस्य वृषभंडप्यां

त्रीणिवल्मीकस्य चत्वारिसेतोः षट्मार्गस्य १८ ऊर्ध्वगपुरस्यैकं देशोभ
 पुरस्य चत्वारिप्रतिमार्गस्य १९ त्रीणिपण्याजीवस्य चत्वारिहृदस्य २०
 द्वेशाखानगरस्य द्वेराजशासनस्य द्वेशूद्रशासनस्य २१ द्वेव्यवस्थापत्र
 स्य अनामपट्टोलिकाया एकं अंगुष्ठस्यैकं वितस्तेरेकं २२ हस्तस्यैकं द्वे
 हस्तचतुष्टयस्य क्रौंशस्यैकं २३ गव्यूतेरेकं योजनस्यैकं ग्रामभेदयोरे
 कैकं २४ द्वेगर्भागृहस्य द्वेबास्तनः द्वेगृहस्य द्वेचालस्य त्रीणिवडभ्याः २५
 त्रीणिकपिशीर्षस्य द्वेनापितगृहस्य २६ द्वेपक्षिशालायाः द्वेकारागृहस्य
 द्वेतृणछन्नगृहस्य निभृतगृहस्यैकं २७ गृहभेदस्य त्रीणि द्वेमंचस्य पंचवासगृ
 हस्य २८

बुधैर्गोपुटिकं स्मृतं ॥ वातायनं गृहाक्षः स्याद्बधूटशयनं तथा ॥ २९ ॥
 उपबाल्योपकंठे द्वे कपाटौ द्वारकंठकः ॥ कवाटश्चाररं कंथावाटः प्राका
 रइत्यपि ॥ ३० ॥ ॥ इति पुरवर्गः ॥ ॥ शैलस्थाव

रधातुभृद्भरकुकीलोव्यंगकः सात्तुमान्जीमूतः पृथुशेखरश्चकट
 कीदंतीनगोनिर्झरी ॥ कुट्टारोऽथ हिमालयो नगपतिर्मनाधवो मागुरु
 कैलासो गणपर्वतश्चरजतप्रस्थः कुबेराचलः ॥ ३१ ॥ हिरण्यनाभमे
 नाकसनाभो हिमवत्सुते ॥ शैलाग्रेशिखरं शृंगदंतः प्राक्भारइत्यपि ॥
 ॥ ३२ ॥ पूर्वादिर्दनमूर्द्धास्यादस्तादिश्चरमाचलः ॥ चंदनाद्रिस्तम
 लयैः कौंचः कौंचश्चमाल्यवान् ॥ ३३ ॥ महेंद्रो मलयैः सहैः शक्ति-
 मान्गंधमादनः ॥ विंध्यश्च पारियात्रश्च सप्तैते च कुलाचलाः ॥ ३४ ॥
 अश्मापवारुकः काठः पारटीटश्च मुन्मरुः ॥ घर्षणालः शिलापुत्रो-
 गृहारमागृहकछपः ॥ ३५ ॥ गैरिकं तु वनालक्तं रक्तधातुगवेरुकम्
 ॥ प्रत्यङ्मागिरि मृच्चैथ शिलाधातुः सितोपलः ॥ ३६ ॥ मकोलोवैर्ण
 लेखाचकठिनी ककुखटीखटी ॥ ३७ ॥ ॥ इति शैलवर्गः

॥ ॥ वाक्षं वनंतलंतलकं गुहिनं समजंत्रसं ॥ लीलोद्यानं-
 देवनैस्या द्विजोलीपंक्तिरावली ॥ ३७ ॥ वृक्षः कारस्करो गच्छः पला
 शो विष्टरः स्थिरः ॥ चैत्यो देवतरुर्देवावासे करिभकुंजरौ ॥ ३८ ॥ छ

एकं शिववृषंगृहस्य त्रीणि गवाक्षस्य २९ द्वे ग्रामानस्य चत्वारिकपाटस्य-
 द्वे प्रावरणस्य ३० चतुर्दशशैलस्य चत्वारि हिमालयस्य चत्वारि कैलासस्य
 ३१ त्रीणि मैनाकस्य पंचशिखरस्य ३२ द्वे उदयाद्रेः द्वे अस्ताद्रेः द्वे मलयस्य
 त्रीणि माल्यवतः ३३ सप्तकुलाचलानामेकैकं ३४ षडाश्मनः द्वे शिलापुत्र
 स्य द्वे शिलापट्टस्य ३५ षट्गैरिकस्य त्रीणि शिलाधातोः ३६ चत्वारि खरि
 कायाः ३६ सप्तवनस्य द्वे लीलोद्यानस्य त्रीणि पंक्तेः ३७ षट् वृक्षस्य पंच
 चैत्यस्य ३८

यातरुस्थिरछायो वै दाकाकरुहास्मृताः ॥ वनस्पतिर्निर्मुटः स्या-
 कुल्लोनिद्रविकस्वराः ॥ ३९ ॥ स्मितोन्मुद्रौ कलिंजस्तसूक्ष्मं दा-
 वैथपल्लवः ॥ विसलं किसलं चाथोत्कलिकांगारिते समौ ॥ ४० ॥ गु-
 ल्लोगुल्लुखः क्षेपः स्याच्चमरं मंजरं नना ॥ मंजिश्चकंटके पत्रसूचिद्रु-
 नखवं किलाः ॥ ४१ ॥ पिप्पलावादरंगः स्याच्चैत्यदुः केशवालयः ॥
 यक्षोदुंबरकैवस्य फलेथग्रहनाशनः ॥ ४२ ॥ देवदृक्षोदले गंधिः
 सप्तपर्णः शिरोरुजा ॥ दंतहर्षणजं बीरौ कतकोंबुप्रसादने ॥ ४३ ॥
 ॥ वरुणस्त्वश्मरीघ्नोथाध्वगभोग्यो मधुद्रुमः ॥ कपिचूतोऽम्नात-
 कोऽस्य फले पशुहरीतकी ॥ ४४ ॥ पिकबंधुस्तचूतः स्यात्स्त्रीप्रियः ष-
 द्पदातिथिः ॥ मधुद्रुतोवसंतर्दुर्महाकालोरुकालकौ ॥ ४५ ॥ शोभां
 जनस्तस्त्रीचित्तहारीविद्रधिनाशनः ॥ प्रभांजनोथप्राचीनपनसांगो
 हरीतकी ॥ ४६ ॥ महाकपित्थो बिल्वश्चैकोलिर्गृध्रनखी स्मृता ॥ स्या-
 सिञ्चलदलास्वादुफलाः योनागरंगके ॥ ४७ ॥ चक्राधिवासी नारंगः
 किमीस्त्वर्कस्रगंधकः ॥ स्याद्धर्मणः पिञ्जिलत्वक्धवस्तमधुरत्वचः
 ॥ ४८ ॥ पिशाचद्रुः पीतफलः शाकोटः कर्कशाच्छदः ॥ अशोहितस्तस्र-
 क्षोघ्नो भल्लातक्येथशाल्मली ॥ ४९ ॥ दुरारोहोऽस्मृतापिंडीतगरः क-

देवछायातरोः देवदायाः देवपुष्पवृक्षस्य पंचकुलस्य ३९ देवसूक्ष्मदारोः
 त्रीणिपल्लवस्य देवउल्कलिकायाः ४० त्रीणिगुच्छस्य त्रीणिमंजर्याः चत्वारि-
 रिकंटकस्य पंचपिप्पलस्य तत्फलस्यैकं पंचसप्तपर्णस्य ४२ चत्वारि-
 जंबीरस्य ४३ देवरुणस्य चत्वार्यम्नातकस्य द्वैतपुष्पस्य ४४ षडाम्रस्य
 द्वैमहाकालस्य ४५ चत्वारिशोभांजनस्य चत्वारिबिल्वस्य ४६ चत्वारिच-
 दर्याः सप्तनागरंगस्य ४७ चत्वारिधवस्य ४८ द्वैशाकोटस्य त्रीणिभल्लात-
 क्याः द्वैशाल्मल्याः ४९ द्वैपिंडीतगरस्य

फवर्धनैः॥ काकचिंचीतुलाबीजरैवदिरोबालपत्रकः॥ ५०॥ यूप-
 दुःकुष्ठत्तत्तचोथकरंजो घृतपूर्णकैः॥ रसायनफलापथ्याशक्रसृ-
 ष्टास्रधोद्भवो॥ ५१॥ सरलोधूपवृक्षैःस्यान्शोणकोन्यंकुमूरुहैः॥
 चंपकोल्वस्तमुरजफलःस्थास्यनसश्चसैः॥ ५२॥ उहुःक्षशंबुप-
 नसौनिचुलोरक्तमंजरः॥ निंबोर्कपादपैःपुण्यगंधस्तकुसुमाधि-
 राट्॥ ५३॥ चंपकोवरलब्धश्चैवकुलःसिंहकेशरः॥ शीधुगंधोथ
 कंकेलिर्नटःकांतांघ्रिदोहदः॥ ५४॥ अशोर्कःपिंडपुष्पस्तदाडिमः
 फलशाडुकः॥ दाडिंबःपर्वरुट्चस्यात्स्वादम्लःशुकवल्लभः॥ ५५॥
 पिंडीरोथस्तपणैर्भनागारब्धोनागकेशरः॥ स्यात्पुष्परोचनश्चापि
 चूर्णतस्यहरिद्रवः॥ ५६॥ निथिपुष्पातुशेफालीकुटजःपांडुरद्रुमः॥
 लताशंकुतरुःसालोनीपोधाराकदंबकैः॥ ५७॥ कटंकटेरीहरिद्रो
 शिशपागुरुपत्रिकौ॥ पटोलस्याद्राजफलैस्तस्यमूलेतुरम्यकौ॥ ५८
 सूत्रपुष्पस्तकार्पासैर्जीर्णपर्णैकदंबकैश्च॥ प्रहसंतानियूथी
 स्याद्दमनःपुष्पचामरैः॥ ५९॥ मालतीपुष्पकलिकांसौमनस्याप-
 नीविदुः॥ कुंदस्याद्वोरटैःपुंसिघ्नैश्चीतुनवमालिकौ॥ रक्तपिंड-
 स्त्वोड्पुष्पस्यादम्लानःकुरंटकैः॥ ६०॥ कंदलशिलींध्रपु-
 ष्यैश्चैष्यघ्रात्रिपुरमल्लिकौप्रोक्ता॥ एरंडहस्तिकर्णौप्रा-

देकोकचिंच्याः चत्वारिखदिरस्य ५० द्वेकरंजस्य चत्वारिहरीतक्याः ५१
 द्वेसरलस्य द्वेशोणकस्य त्रीणिपनसस्य ५२ द्वे लकुचस्य चत्वारिनि-
 बस्य चत्वारिचंपकस्य ५३ त्रीणिबकुलस्य चत्वार्यशोकस्य ५४ अष्टदा-
 डिमस्य ५५ पंचनागकेशरस्य तच्चूर्णस्यैकं ५६ द्वेशेफाल्याः द्वेकुटजस्य
 द्वेसालस्य द्वेधाराकदंबस्य ५७ द्वेहरिद्रायाः द्वेशिशपायाः द्वेपटोलस्य
 तन्मूलस्यैकं ५८ द्वेकार्पासस्य द्वेकदंबस्य द्वेयूथ्याः द्वेदमनस्य ५९ मालती
 कलिकायाएकं द्वेकुंदस्य द्वेनवमालिकायाः द्वेओड्पुष्पस्य द्वेकुरंटकस्य ६०
 द्वेशिलींध्रपुष्पस्य द्वेनिपुरमल्लिकायाः

चीनामलकवारिबदरेदो॥६१॥ बृहत्पाटलिधूस्त्रुरौकदलीत्वायतच्छ
दा॥६२॥ स्यान्तंतुविग्रहामंजिफलावारणवलुभा॥ वातिंगणस्त
वार्ताकुर्वानाकृष्णकविंदकः॥६३॥ क्रीबेवंगंचवार्ताकीस्यान्महावृ
हतीत्यपि॥ कुष्ठगदावृथंमूलंत्वस्यपुष्परमूलकम्॥६४॥ वंकसे
नःस्त्वगस्तिद्रुःशकनासोमुनिद्रुमः॥ अनलिः कुनलीपुत्रंजीवस्त
श्रीपदापहः॥६५॥ छत्रकोमलिपत्रंस्यात्कुञ्जकोवारिकंदकः॥
वास्तूकष्टकदेशीयःशाकवीरोचनामलः॥६६॥ शोथजिह्वरहाका-
लशाकोप्यथमहौषधी॥ महीविषघ्नीचक्रांगीमत्स्याक्षीहिलमोचि
का॥६७॥ जलब्रह्मचेशालिंचेपत्तुरोलोहमारकः॥ केचुकंपेचुलीपे
चुर्नाडीचोविश्वरोचनः॥६८॥ केशराजोनागमारःवपरुर्भगसोद
रः॥ सनिषण्णंचुचुःपुंसिछत्रपत्रंतमालकम्॥६९॥ स्थलपद्ममथो
देवपलीमध्वालुकंविद्रुः॥ फलपुच्छोवरंढालुःस्यालंगोष्ठालुकंतुयत्
॥७०॥ श्रीमस्तकःस्वस्तिकःस्याद्राहूच्छिष्टोरसोनकः॥ कुष्मांडस्तघृ
णावासस्तिमिषोग्राम्यकर्कटी॥७१॥ शालुकीकर्कटीर्वोरुर्मूलारो
मशाचसा॥ स्याच्चेलालश्चित्रफलःसरवाशोराजतेमिषः॥७२॥ ल
तापनसनाटाम्नौसेदुर्ध्वासितस्तथः॥ पवारुःकारवेल्लोसौगोडुं
बागजचिर्भटो॥७३॥ मृत्युबीजस्तवंशःस्यात्केतकःककचछदः

द्वेएरंडस्य द्वेपाचीनामलकस्य ६१ द्वेधूस्त्रुरस्य पंचकदल्याः ६२ सप्तवार्ता-
कोः ६३ द्वेकुष्ठस्य पुष्परमूलस्यैकं ६४ षडगस्तिद्रोः द्वेपुत्रंजीवस्य ६५ द्वेछत्रा
याः द्वेकुञ्जकस्य द्वेवास्तूकस्य त्रीणि पुनर्नवायाः ६६ द्वेकालशाकस्य पंचकटु
रोहिण्याः त्रीणि जलब्रह्माः ६७ त्रीणि शालिंचायाः पंचपेचुकस्य ६८ चत्वारिके
शराजस्य द्वेसनिषण्डस्य त्रीणि स्थलपद्मस्य ६९ द्वेमध्वालुः द्वेवरंढालुः त्रीणि
लंगेष्ठालुः ७० द्वेस्सनस्य चत्वारिकुष्मांडस्य ७१ पंचकर्कट्याः सप्तसरवाशस्य
७२ पंचकारवेल्लस्य द्वेगोडुंबायाः ७३ द्वेवंशस्य द्वेकेतकस्य द्वेमृत्युबीजस्य ७४

दृक्कटोबहुमूलः स्यात्करीरेवैणुकर्करः ॥ ७४ ॥ काशोषवचलः का
 केक्षर्वनहासश्चजंतुलौ ॥ गुडदारुर्मधुतृणं स्यादिक्षुरसिपत्रकः ॥
 ७५ ॥ खानोदकोनारिकेलः करकांभाः शिरःफलः ॥ सरंजनोगोपद
 लोराजतालश्चुदाफलः ॥ ७६ ॥ करमदृस्तंतुसारोगुवाकोकोटइत्यपि
 रामपूगस्तकामीनोमुनिपूगस्तरेवदः ॥ ७७ ॥ पूगचोटस्तहिंतालः क्ली
 बंकिरितितस्तलम् ॥ घनामयः स्यात्स्वर्जूरौदौतुकाचिमभंजरू ॥
 ७८ ॥ तरोदेवकुलोदूनेदूर्वातुहरितालिकौ ॥ ७९ ॥ ॥ इ
 तिवनौषधिवर्गः ॥ ॥ ॥ सिंहः कंठीरवोभीमविक्रान्तः
 करिमाचलः ॥ पंचशिरश्चशैलादः पारींद्रः श्वेतपिंगलः ॥ ८० ॥ मरु
 खवश्चनादोस्यचुक्कारः स्वेडितंचतनू ॥ उसादकस्तशरभः शार्दूलो
 ऽष्टापदश्चसः ॥ ८१ ॥ अथहिंस्रपशुव्याडः श्वापदः शिविरित्यपि ॥ वा
 धीनसस्तेकचरोगणोत्साहश्चगंडकः ॥ ८२ ॥ हिंसारुः श्वापदोव्याघ्रो
 महिषस्तुरजस्वलः ॥ दंशभीरुर्जरंनश्चनालिकोयमवाहनः ॥ ८३ ॥
 अथशूकरेवनाहिरदंतायुधचक्रकज्जदीर्घरदाः ॥ सूचीरोमाचहुसरा
 खनिकस्थूलनासिकोभूक्षित् ॥ ८४ ॥ एणः कुरंगमोरिशयः सादृश्य
 श्चारुलोचनः ॥ गोलोंगुलेकपित्थास्यदधिशोणनगादनाः ॥ ८५ ॥
 किस्विथोदूरवस्तस्यान्शृगालोयोररासनः ॥ लोपाकोमृतमत्तश्च

देवरास्य ७४ पंचकाशस्य चत्तारीक्षोः ७५ चत्तारिनारिकेलस्य पूगवृक्षस्या
 षो ७६ चत्तारिरामपूगस्य ७७ द्वेहिंतालस्य तस्तलस्यैकं देवर्जूरस्य देवकुलो
 इत्यदौर्दे ७८ द्वेदूर्वाः ७९ नवसिंहस्य ८० द्वेसिंहनादस्य चत्तारिशर-
 भस्य ८१ चत्तारिहिंस्रपशोः चत्तारिगंडकस्य ॥ ८२ त्रीणि व्याघ्रस्य षट्म
 हिषस्य ८३ दशशूकरस्य ८४ पंचकुरंगस्य पंचवानरस्य ८५ षट्शृगाल
 स्य पंचशृगालिकायाः ८६

दुस्तुतुमोरंघ्रवधुदीनातुमूषिको ॥ ८९ ॥ स्याच्चिकोवेशमनकुलः
 पुंवषोगंधमूषिकः ॥ स्याद्देदारः क्रकचपात्ककलाशस्तृणांजनः ॥ ९०
 प्रतिसूयौषंजनस्तुचित्रकोलोहलाहलः ॥ कारस्करादिकाकर्णजलो
 कोस्यादथोवटिः ॥ ९१ ॥ उपादिकोदेहिकास्यादष्टपादस्तकिंतनुः ॥
 प्रसादकुक्कुटोद्विल्लीकंदोगृहकपोतकः ॥ ९२ ॥ पारावतोथेशका-
 रव्योदिवांधावक्रनासिकः ॥ हरिनेत्रोदिवासीतो नखाशीपीयुषध-
 रो ॥ ९३ ॥ काकभीरुर्नक्तचारीकणादीनस्तुरवंजनः ॥ काकछदिः स्व-
 जरवेलस्तातनोमुनिपुत्रकः ॥ ९४ ॥ भद्रनामारतनिधिः काष्ठकुट्टशत-
 छदे ॥ दीर्घपादस्तकंकः स्याद्द्वलगंडस्तुमर्कटः ॥ ९५ ॥ चानकेचाम्बुवा-
 पीहयनतोलत्रिशंकवः ॥ वर्षप्रियोथमेधावीचिरिः कीरः पलाशनः
 ॥ ९६ ॥ कुक्कुटस्तविहृत्ताक्षोरात्रिवेदीकलाविकः ॥ उषाक लोथेता
 म्नाक्षः काकपुष्टः कुहूमुरवः ॥ ९७ ॥ मधुकंदोघोषयिलुः कामतालः
 स्तनर्दनः ॥ काकोरतज्वरः सूत्रीश्रावकोगूदमैथुनः ॥ ९८ ॥ कारवः

पंचविडालस्य ८७ द्वेशशस्य द्वेवद्वाश्याः द्वेगवयस्य त्रीण्येडकस्य ८८ त्री-
 णिरवद्वाशस्य त्रीण्युंदु रोः द्वेमूषिकायाः ८९ चत्वारिच्छुद्धंदर्याः पंचकला-
 शस्य ९० त्रीणिपल्वाः द्वेकर्णजलोकसः द्वेउपपादिकायाः ९१ द्वेअष्टपादः च-
 त्वारिपारावनस्य ९२ दशोत्कस्य ९३ अष्टवंजनस्य ९४ चत्वारिकाष्ठकुट्टस्य द्वेकंक-
 म्य द्वेगलगंडपक्षिणः ९५ षड्चानकस्य चत्वारिकीरस्य ९६ पंचकुक्कुटस्य
 सप्तकोवित्तस्य ९७ सप्तदशकाकस्य ९८

परमृत्युश्च लुंटाकोमौद्वलिर्दिकः ॥ शक्रजः सत्यवाक्काणोऽपक्वघोणग
 रीचकः ॥ ९९ ॥ ऐन्द्रियनाडीजंघौथैगृध्रः स्याद्दूरदर्शिनिः ॥ शनिकंद
 स्तदात्यूहः काकमहुः कचादुरः ॥ १०० ॥ चिरंमणस्तुचिल्लः स्यात्
 स्वभ्रांतिः कंठनीडकः स्तक्तामदनशलाकाचित्राक्षीशारिकावचंडा
 चो ॥ शकुनज्ञानुज्येष्ठागृहोलिकादहनीमूली ॥ १॥ दीर्घजंघेनि
 शीतः स्याद्दुकोटः शल्लुकवायसः ॥ २ ॥ कंकेरुद्धारवलिक्तकृशिरवी
 चंद्रविहंगमः ॥ बकेरुकाबलाको स्यात्तुररोमत्स्यनाशनः ॥ ३ ॥ हं
 दचारीचक्रवाकः सारसस्तकलांकुरः ॥ गोमर्देश्चित्रपक्षस्तुतिचिरिः
 स्यात्कपिंजलः ॥ ४ ॥ लघुमांसोमैयूरस्तचंद्रकीचित्रमेखलः ॥ प्रचला
 कीसितापांगशिरवाचलगलघ्नताः ॥ ५ ॥ मार्जारकश्चाथतिलमयूरः
 स्यादुरुंठकः ॥ मत्स्याशनोमीनरंकोनैसाछिन्नीतुपूर्णिका ॥ ६ ॥
 पिपीलिकातुहोरोस्याद्यमकीटस्तयुर्धुरः ॥ स्यान्मर्कटस्तशलकश्चा
 शाबंधोऽस्यजालकः ॥ ७ ॥ फालस्वेलागरुद्योधीभारतीव्योमनासि
 का ॥ चंचिसूचिस्तस्मृहः पीततुंडोयैसर्षपी ॥ ८ ॥ हापुत्रिकारवं
 जनिकातुलिकास्कोदिकेसमै ॥ करेदव्याधनछूः स्यात्तरुकूणिस्त
 वाग्गदः ॥ ९ ॥ वर्तिकाविष्णुलिंगीस्याल्लावकोलयुजंगलः ॥ सरः का-
 कस्तहंसः स्याज्जालपात्युरुदंशकः ॥ १० ॥ गोमंडीरः पंककीरः को

९९ हेगृध्रस्य चत्वारिदात्यूहस्य १०० चत्वारिचिल्लस्य पंचशारिकायाः पंच
 गृहगोधायाः १ अष्टवकस्य २ हेबलाकायाः हेकुलस्य हेचक्रवाकस्य त्रीणि-
 सारसस्य चत्वारितिचिरैः ४ मयूरस्याष्टौ ५ हेतिलमयूरस्य हेमीनरंकस्य हे
 पूर्णिकायाः ६ हेपिपीलिकायाः हेयुर्धुरस्य हेशलकस्य तज्जालस्यैकं ७ च
 त्वारिभारत्याः त्रीणिकारंडवस्य पंचहापुत्रिकायाः ८ हेधनेंडोः हेवाग्गुद-
 स्य ९ हेवर्तिकायाः हेलावकस्य चत्वारिहंसस्य १० हेजलकुक्षस्य ॥

यष्टिजलकुक्कुर्भः॥ जीवंजीवोविषमृत्युर्जीवजीवोऽथमक्षिका॥
 ११॥ माचिकाभंमरालीचंदशःस्याद्भंमरालिका॥ भंकारीचर्मचट्ट
 यांतुजतुनीगृहमाचिको॥ १२॥ विषमृककाभंगरोलोवरोलस्तृ
 णषट्पदः॥ वरटीतुवरातीस्याद्वाह्मणयथनमोमणिः॥ १३॥ ध्वांतो
 सेषश्चखद्योतो ज्योतिर्विजिनिमेषरुको॥ भ्रमरश्चंचरीकः स्यादो
 लंबोमधुसूदनः॥ १४॥ इंदिंदिरः पुष्पकीटोमधुद्रोमधुकेशटः॥ रे
 णुवासोऽथमशकोयोषोरणरणश्चसः॥ १५॥ पक्षीतुनाडीचरणः
 स्याच्चंचुभृदनंकजः॥ स्युःखगोसतवारंककंदाशिव्योमचारिणः
 ॥ १६॥ युगलद्वंद्वयुग्मानियुगंयमलयामले॥ ॥ इति
 सिंहवर्गः॥ ॥ स्त्रीचधूर्योपितारामामंडयंतोवधूजनः॥
 कन्यकालकनंदोसाभूषिताधर्मकारिणी॥ १७॥ सस्वेदोचाथन
 रुणीदि कशीधनिकाचसो॥ मरुंडोच्चललाटास्यात्सश्चश्चुर्नरमा
 निनी॥ १८॥ स्तुषावधूटीमधुरनिस्वनाहंसगद्गदा॥ क्रोधनाभा
 मिनीचंडीदारुस्त्रीशालभंजिका॥ १९॥ विरक्तादुर्भगासप्तपुत्रसूः
 सुतवस्करा॥ पतिव्रतैकपत्नीस्याद्विधवाजालिकामता॥ २०॥ विश्व
 स्त्रीवांछिनीतुस्यात्संजिकाकलतूलिका॥ वेथ्याभूलावारवाणिर्भू
 शंराप्यथकुहिनी॥ २१॥ इज्यास्याद्रततालीचघटदासीगणेरुका

त्रीणिजीवंजीवस्य त्रीणिमक्षिकायाः ११ त्रीणिदंशस्य त्रीणिचर्मचट्टाः १२
 चत्वारिभंगरोलस्य त्रीणिवरट्याः पंचखद्योनस्य १३ नवभ्रमरस्य १४ त्री
 णिमशकस्य १५ पक्षिणोष्ट १६ षट्पुगस्य षट्स्त्रियः द्वेकन्यायाः १७ अदुषिता
 याः १८ त्रीणितरुण्याः द्वेउच्चललाटायाः द्वेसम्पत्तयोः १९ द्वेस्त्रुषायाः द्वेमधुर
 स्वनायाः त्रीणिक्रोधनायाः द्वेदारुस्त्रियः १९ द्वेदुर्भगायाः द्वेसप्तपुत्रायाः द्वे
 पतिव्रतायाः त्रीणिविधवायाः २० त्रीणिवांछिन्याः चत्वारिवेश्यायाः पंचकु
 हिन्याः २१ द्वेस्लानांग्णाः

मलिघासरजाः पाणमातुरद्वैमातुरोसमो ॥ २१ ॥ समदुर्दुहितो पुत्रो हि
 तीयः कुलधारकः ॥ पिता जनयिता वसो शिशुकः क्षीरकंठकः ॥ २३ ॥
 बालो मुष्टिधर्यः श्वाथश्यालिकाकेलिकुंचिको ॥ नागरोदेवरः श्या-
 लोवारकीरोथैसाश्रुधीः ॥ २४ ॥ श्वश्रूवृद्धः शतानीकोजरंतैः स्याद
 श्रांशकः ॥ संगंधज्ञातिदायादामातुलोमातृकेशदः ॥ २५ ॥ भर्ता भ-
 र्त्नर्मकीलः प्राणनाथः स्वरवोत्सवः ॥ हृदयेशोरनगुरुंजारः पापप-
 तितैः समो ॥ २६ ॥ कुमारभृत्यास्याद्दालतंत्रंगभिण्यवेक्षणैः ॥ गर्भा-
 ष्टमो देवमासो नैभिनालामलास्मृता ॥ २७ ॥ आधानिकैः पुंसव-
 नंसीमंतोन्नयनंचतत् ॥ रवल्लीटः रवलितैः कल्लोबधिरैः स्वरवं-
 जको ॥ २८ ॥ दोर्गदुर्बाहुकुंटैः स्यदौषधंतुमिषजितम् ॥ लक्षपुष्पिक-
 किलासं स्यात् श्रीपदं पादगंडिरौ ॥ २९ ॥ योन्यर्शः कंदसंज्ञं स्यात्किणः
 शङ्खत्रणोन्मिष्व ॥ अजीर्णवायुगंडोन्तर्धमिष्वपलताशयः ॥ ३० ॥ पापरो-
 गोरक्तवटीमसूर्ययतमोव्रणः ॥ बल्मीकोथैतिसारोन्नगंधिः स्यादुद-
 गमयः ॥ ३१ ॥ कुरंदवृद्धौ सिंघाणशेटौ रेस्कंदनरेचनौ ॥ गर्भडोनाभि-
 गुडकोभिमंथोलोचनमयो ॥ ३२ ॥ युवगंडोवगंडः स्यात्सिन्तमायुप-
 लंकरः ॥ श्लेष्मावलाशोमो संतुजरूथमथशोणितम् ॥ ३३ ॥ पल-

द्वैमातुरस्य २१ द्वेदुहितः त्रीणिपुत्रस्य त्रीणिपितुः चत्वारिवालस्य २३ द्वेश्यालि-
 कायाः द्वेदेवरस्य द्वेश्यालस्य द्वेश्वश्राः २४ त्रीणिवृद्धस्य चत्वारिज्ञातैः द्वे-
 मातुलस्य २५ सप्तभर्तुः द्वेजारस्य २६ त्रीणिगर्भिणीचर्यायाः द्वेगर्भाष्टमस्य
 द्वेनाभिनालायाः २७ त्रीणिसंस्काराणामेकैकं द्वेखल्लीटस्य द्वेबधिरस्य
 द्वेखंजस्य २८ द्वेबाहुकुंटस्य द्वेऔषधस्य द्वेकिलासस्य द्वेश्रीपदस्य २९
 चत्वारियोन्यर्शस्य चत्वार्यजीर्णस्य ३० त्रीणिवसंतव्रणस्य द्वेबल्मीकस्य त्री-
 ण्वतिसारस्य ३१ त्रीणिकुरंदस्य द्वेरेचनस्य द्वेनाभिगुडस्य द्वेनेत्रामयस्य ३२
 द्वेअवगंडस्य त्रीणिपित्तस्य द्वेश्लेष्माणः द्वेमांसस्य द्वेरक्तस्य ३३

क्षारोद्यमस्तिस्कोमस्तुलंगोद्यथस्तसा॥ वस्त्रसाथो धरमधुक्ली
वेवक्तासवैःपुमान्॥३४॥ जिह्वामलंतुकुलुकं पिपिकादंतजेम
ले॥ पिंडोस्त्रियांकुलंक्षेत्रंशरीरंस्कंदपंजरो॥३५॥ शस्तवपुःपु
दलंस्यादांगमंगंतुकोमलं॥ पायुस्तनुहृदोमार्गउच्चारस्तपुरीष-
णः॥३६॥ भगंगुह्यं वरांगंचकलत्रंजन्मवर्त्मच॥ स्मरागारंरतिगृ
हमधोयस्यादिहाव्यये॥३७॥ नासंधिरधरोवाच्यदेशश्चस्मरकू
पकः॥ संसारमार्गश्चरतिकुहरंप्रकृतिःस्त्रियाम्॥३८॥ पुष्पापत्य
पथोचैथनितंबःस्यात्कटीरक्क॥ लिंगंतुलांगलंशोफःसाधनंमद
नांकुशः॥३९॥ स्मरस्तंभश्चकंदर्पमुसलोध्वजइत्यपि॥ स्त्रियां-
नागलतांचांडकोषस्तफलकोषकः॥४०॥ नाभिर्द्वयोस्तंदकूपी
तुंदस्तंदिकरःपुमान्॥ अधोमर्मशकृद्धारमुरुशब्धिचजाघनी
॥४१॥ भुजावाहाचवाहोस्यात्कुलिहस्तोभुजादलः॥ कुचोवक्षो
रुहोप्रोक्तौहस्तपुच्छंतुकल्मषं॥४२॥ नखःपुनर्भवःकामांकुशः
स्यात्करकंदकः॥ करेदुःकरश्चकश्चपुच्छल्यंगुलिमोदनम्॥४३॥
स्यात्काकलंकंदमणिर्नसानस्याचनासिका॥ गंधनालीचनासिक्यं
वाग्दलंदंतवाससि॥४४॥ दंतःखरुर्वक्त्रखुरोजंभोहानुर्द्विजस्त
था॥ राजदंतीस्तचत्वारोदशनानांपुरस्थिताः॥४५॥ गोधिभा

हेमस्तिकस्य हेवस्त्रसायाः हेअधरमधुनः ३४ हेजिह्वामलस्य दंतमल
स्येकं त्रीणिशरीरस्य ३५ शस्तवपुषएकं कोमलांगस्येकं त्रीणिपायोः द्वेवि
ष्टायाः ३६ सप्तदशभगस्य ३७ ३८ हेनितंबस्य नवलिंगस्य ३९ हेअंड-
कोषस्य ४० चत्वारिनाभ्याः त्रीणिभुजायाः त्रीणिभुजादलस्य हेस्तन-
स्य हेहस्तपुच्छस्य ४२ षट्सुरवानां हेअंगुलिमोदनस्य ४३ हेकंदमणोः पंच
नासिकायाः हेओष्ठस्य ४४ षट्दंतानां त्रीणिभालस्य त्रीणिनेत्रस्य ४५

लोमहाशंखंदैवदीपस्तलोचनं॥अंबकंचाथनेत्रांबुबाधोनाले
तेमस्त्रियां॥कराक्षकाक्षौकौकुस्तजिह्वास्यात्यनिजिह्विका॥
॥४६॥सुधाश्रवोचकर्णस्तश्चोतःक्रीबेध्वनिग्रहः॥स्याच्छब्दाधि
ष्ठानमथकवरःकेशगर्भकः॥४७॥कवरीकूटकश्चाथकोटिरःस्या
ज्जटासटो॥करारोटोंगुलीटःस्यान्नाडंकःकर्णदर्पणैः॥४८॥अंडु
कःपादकटकोभिषेकःस्नानमित्यपि॥पटश्चरंजीर्णवस्त्रैःसिचय
प्रोथशाटकः॥४९॥पटवापःपटमयं दूष्यं वस्त्रगृहंस्थलं॥स्वरग्र
हःस्वरगृहंकुंबातुस्थूलशाटकः॥५०॥चोलांडुकःशिरोवेष्टैविरिं
गिन्यवगुंटिका॥पाटीयवनिकासूर्यरक्तसंज्ञंतुकुंकुमं॥५१॥जा
गुडंदीपनंघस्त्रसौरभंघुसृणंचतत्॥स्याद्रंगमातृकालाक्षोगंध
काष्ठंतुजोंगकं॥५२॥कपिचंचलतैलारव्यःसिल्होऽथसरलद्रवः॥
दधिक्षीरघृतादःस्यात्धूनकोवह्निवल्लभः॥५३॥शालवेष्टःसर्ज
मणिःकस्तूरीगंधचेलिका॥मदाब्धश्चाथसंचारीधूपोगंधपिशा-
चिको॥५४॥रेणुसारस्तकर्पूरश्चद्रुमस्महिमाब्धयः॥वेधको-
मालयस्तस्याछीरवंडोरौहिणश्चसः॥५५॥विछित्तिस्तकषायः
स्यात्समालंभनमित्यपि॥ललाटिकाशंखचरीविष्टरःपीठमस्त्रि
यां॥५६॥निषद्यारवट्टिकासंदीचातुस्तमस्वरकः॥प्रतियत्नस्तु

त्रीणिनेत्रांबुनः द्वेकराक्षस्य चत्वारिजिह्वायाः ४६ चत्वारिकर्णयोः चत्वा
रिकबर्षाः ४७ त्रीणिजटायाः द्वेअंगुलीयकस्य द्वेनाटकस्य ४८
द्वेपादकटकस्य द्वेस्नानस्य द्वेजीर्णवस्त्रस्य त्रीणिशाटकस्य ४९ पंचवस्त्रगृ
हस्य द्वेस्वरगृहस्य द्वेसंगहनावृतेः ५० द्वेशिरोवेष्टस्य चत्वारितिरस्करि
ण्याः सप्तकुंकुमस्य ५१ द्वेलाक्षायाः द्वेअगरुकाष्ठस्य ५२ त्रीणिसिल्हस्य
चत्वारिसरलद्रवस्य द्वेधूनकस्य ५३ द्वेसालवेष्टस्य त्रीणिकस्तूर्याः त्रीणि
धूपस्य ५४ पंचकर्पूरस्य त्रीणिश्रीरवंडस्य त्रीणिकाषायस्य द्वेललाटिकायाः
द्वेपीठस्य ५६ त्रीणिरवट्टायाः

रचनाकेटकोलः पतद्गुहः ॥ ५७ ॥ पूगपीठचदीपस्तस्नेहाशः कज्जल
ध्वजः ॥ दशोधनोगृहमणिर्दोषातिलकैस्त्यपि ॥ ५८ ॥ शिखातरुर्दीपवृ
क्षेज्योत्स्नावृक्षोऽथलोचकः ॥ कज्जलेस्यादिरिपकेकंदुकश्चोद
नागुडः ॥ ५९ ॥ निश्चुक्कणंदंतशाणैर्पिष्टातोधूलिगुच्छकैः ॥ ६० ॥
॥ इति मनुष्यवर्गः ॥ ॥ वंश्यः कुल्यश्चबीज्यः स्याद्ब्रह्मचा
रीवदुःसमौ ॥ स्याद्ब्रह्मकरणंतूपनयनगृहमेधिनि ॥ ६१ ॥ ज्येष्ठाश्र
मीगृहीवानप्रस्थो वैरवानसोऽग्रहः ॥ वज्रजस्तनमोविप्रो वर्षज्ये
ष्ठः कठो हिजः ॥ ६२ ॥ मैत्रः पुनरुक्तजन्मा स्यादथ ब्राह्मणायनः ॥ शु
द्धसंतानजो विप्रः श्रौत्रं श्रोत्रियतां विदुः ॥ ६३ ॥ स्यादक्षरमुखः का
लाक्षरिकः शिक्षिताक्षरः ॥ काव्यस्य कर्तो भविनी गुणनी शीलनं-
स्मृतौ ॥ ६४ ॥ क्रियाकारो न वच्छात्रेः कार्पटिकः समर्मवित् ॥ पार्षस्य
रिषदो गोष्ठीराजसूयो नृपाध्वरः ॥ ६५ ॥ ऋतूत्तमश्चाथ चांद्रायण-
मिंदुव्रतस्मृतं ॥ हवनी होमकुंडं स्यान्महावीरो मरुवानलः ॥ ६६ ॥
होमधूमस्तनिगणो होमभस्मनुवैष्टुभं ॥ आर्यकृपिंडपात्रादिपि
तृकार्यमथो हविः ॥ ६७ ॥ होत्रं हविष्यं सान्नाय्यं पाठको धर्मभा
णकः ॥ सभ्यास्तप्राश्निकौ देवद्रोणीयात्रादिवौ कसां ॥ ६८ ॥ इष्टापू

हेउपवर्हणस्य हेरचनायाः त्रीणि पतद्गुहस्य ५७ षट्दीपस्य ५८ त्रीणि दीपवृक्ष
स्य द्वे कज्जलस्य त्रीणि कंदुकस्य ५९ ॥ द्वे दंतशाणस्य द्वे पठवासस्य ६० त्रीणि
वंश्यस्य द्वे ब्रह्मचारिणः द्वे उपनयनस्य ६१ त्रीणि गृहिणः त्रीणि वानप्रस्थ-
स्य अष्टविप्रस्य ६२ शतकुलोत्पन्नविप्रस्यैकं द्वे श्रौत्रस्य ६३ चत्वारि
शिक्षिताक्षरस्य त्रीणि पाठनिश्चयस्य ६४ द्वे न वच्छात्रस्य द्वे कार्पटिकस्य त्री
णि परिषदस्य त्रीणि राजसूयस्य ६५ द्वे चांद्रायणस्य द्वे होमकुंडस्य द्वे मरुवा
येः ६६ द्वे होमधूमस्य होमभस्मनो द्वे पितृकार्यस्यैकं चत्वारि हविषः ६७ द्वे
पाठकस्य द्वे सभ्यानां देवयात्राया एकं ६८

तैतदेकोक्त्यायागरवातादिकर्मयत् ॥ यज्ञद्रव्यंतुपात्रीयैप्राघुणस्त्व
 तिथिर्द्वयोः ॥ ६९ ॥ कौशलीकुशलप्रश्नैः समीचीवन्दनामता ॥ उपो
 षणंत्पवासोरोगाद्यैर्लघनंचतत् ॥ ७० ॥ द्वांतरेच्यंतरेभुक्तमाहुः
 षष्ठांलुकालकं ॥ राहुंसिद्धेमथोच्चारुव्रतामासोपवासिनी ॥ ७१ ॥
 स्याद्गायत्रीतुसावित्रीब्रह्मारण्यंतुपाठभू ॥ पवित्रंयज्ञोपवीतंब्र-
 ह्मसूत्रंदिजायनी ॥ ७२ ॥ कच्छाकछटिकाकक्षाधटीकोपीनमित्य
 पि ॥ त्रैडालव्रतिकः सर्वाभिसंधीछद्यतापसो ॥ ७३ ॥ कमंडलुश्चै
 त्यमुरवौजोदिंशस्तमहाव्रती ॥ उरस्कटः पंचवटोबालयज्ञोपवीत
 कौ ॥ ७४ ॥ भालेतिस्रोतसस्मरेरवास्त्रिपुंड्रकर्मवर्षयः ॥ शापास्याः
 सत्यवचसौव्यासाद्यास्तमहर्षयः ॥ ७५ ॥ परमर्षयस्तपेलाद्या
 देवर्षयः कणादयः ॥ ब्रह्मर्षयोवसिष्ठाद्याः स्मश्रुताद्याः श्रुतर्षयः
 ॥ ७६ ॥ ऋत्तर्पणादयोरारजर्षयः कांडर्षयस्त्वमी ॥ जैमिन्याद्यानार
 दस्तकपिवक्त्रोविधात्भू ॥ ७७ ॥ देवब्रह्मादेवलैश्चदुर्वासा-
 स्तकुशारणिः ॥ प्राचेतसस्तवाल्मीकिः कविज्येष्ठः कुशीवशः ॥
 ७८ ॥ अपिबल्मीकवाल्मीकौकृतकोटिस्तकाश्यपः ॥ कृष्णद्वैपा
 यनोवेदव्यासः स्यात्सत्यभारतः ॥ ७९ ॥ पाराशरिः सात्यवतोमाठ
 रोबादरायणः ॥ वसिष्ठोऽरुंधतीनाथोविश्वामित्रस्तगाधिजः ॥
 ८० ॥ गौतमस्तशतानंदः कणादः काश्यपः समौ ॥ धन्वंतरिर्दि

यागरवातादिकर्मणएकं द्वेयज्ञद्रव्यस्य द्वेअतिथेः ६९ द्वेकुशलप्रश्नस्य द्वेवन्द
 न्याः द्वेउपवासस्य रोगोपवासस्यैकं ७० त्रीणिद्वांतरच्यंतरभुक्तस्य द्वेमासो
 पवासिन्याः ७१ द्वेगायत्र्याः द्वेवेदपाठभूवः चत्वारियज्ञोपवीतस्य ७२ पंचको
 पीनस्य त्रीणिछद्यतपस्त्रिनः ७३ द्वेकमंडलोः पंचोरस्कटस्य ७४ त्रिस्मलेखा
 न्यस्यैकं त्रीणिचरुषीणां ७५ ७६ त्रीणिनारदस्य ७७ द्वेदेवलस्य द्वेदुर्वाससः
 षट्वाल्मीकेः ७८ द्वेकाश्यपस्य सप्तव्यासस्य ७९ द्वेवसिष्ठस्य द्वेविश्वामित्रस्य ८०
 द्वेगौतमस्य द्वेकणादस्य अष्ट धन्वंतर्यादीनां प्रत्येकं द्वयं द्वयं ८१

वोदासः काशिराजः सधोद्भवः ॥ ८१ ॥ पालकारव्यागणवती करेण
रुचिरास्ततः ॥ विष्णुगुप्तस्तकौडिन्यश्वाणवयोद्रोमिणोश्चुलः ॥
८२ ॥ वात्स्यायनोमंदनागः पक्षिलस्वामिनावर्षिः ॥ उपवर्षो हलभृ
निः कृतकोटिरयाचितः ॥ ८३ ॥ पाणिनिस्त्वाहिकेदाक्षीपुत्रः शालं
किपाणिनो ॥ शाणोत्तरीयोथव्याडिर्विध्यस्थोनंदिनीस्ततः ॥ ८४
मेधावीचथमेधाजित्कात्यः कात्यायनश्चसः ॥ पुनर्वसुर्वरसुर्विर्गो
नर्दीयः पतंजलिः ॥ ८५ ॥ चूर्णिरुद्राण्यकारश्चहरिर्मर्तुहरिः स्मृ
तः ॥ रघुकारः ॥ कालिदासोमेधारुद्रश्चकोटिजित् ॥ ८६ ॥ भा
रविः शतपुष्पः स्याद्भवभूतिस्तविस्मृतः ॥ भृगुर्भोष्येथयः प्रातः
स्मर्यते शुभकाम्यया ॥ ८७ ॥ स्वस्वगृहीतनामोस्यात्यैडिन्यभैक्ष
जीविको ॥ पाषंडकौलिकौरवंजनरतंयतिमेथुनो ॥ ८८ ॥ अभावा
दंगनात्यागस्तरगब्रह्मचर्यकं ॥ मुखघंटाहुलहुलीनागवीद
स्तटांकरः ॥ ८९ ॥ खटकस्त्र्यक्षरश्चाथदारकर्मकरग्रहः ॥ वापु
क्यंचविवाहस्याल्लुहलिः पूगपुष्पिको ॥ ९० ॥ नांदीकौतोरणस्तं
भोस्तरतंत्वभिभानितं ॥ धर्षितंसंप्रयोगोनारतंचाब्रह्मचर्यकं ॥ ९१
॥ उपसृष्टं त्रिभद्रंचकीडारत्नं महास्वरं ॥ ॥ इति ब्रह्मव-
र्गः ॥ ॥ द्विजलिं गीनृपः क्षत्रः क्षत्रियोथप्रजेश्वरः ॥ राजाधिपो
मंडलेश एकजन्माभयापहः ॥ ९२ ॥ स्कंधावारः स्यात्कटकैः शिवि

नवचाणक्यस्य ८२ चत्वार्युपवर्षस्य ८३ षट्पाणिनेः चत्वारिव्याडेः ८४ पंचका
त्यायनस्य चत्वारिपतंजलेः ८५ द्वेभर्तुहरेः चत्वारिकालिदासस्य ८६ द्वेभारवेः
त्रीणिभवभूतेः प्रातः स्मर्यस्यैकं ८७ द्वेभैक्षजीविकायाः द्वेपारवंडस्य द्वेयति
गोप्यरतेः ८८ अभावात्स्त्रीत्यागस्यैकं द्वेमुखघंटायाः चत्वारिनागवीदस्य ८९ च
त्वारिविवाहस्य द्वेविवाहपुष्पादेः ९० द्वेमंगलस्तंभस्य दशसुरतस्य ९१ चत्वारि
क्षत्रियस्य त्रीणिराजः त्रीणिमंडलेशस्य ९२ द्वेसेनायाः

रंतुबलस्थितिः॥ आदिराजः पृथुवैर्ण्यः काकुत्स्थस्तु पुरंजयः॥ ९३
 ॥ यौवनाश्वस्तु मांधातौ स्वद्वंगस्तु दिलीपराट्॥ रामोदाशरथिः
 कौशल्याजनिर्दशकंठजित्॥ ९४॥ मैथिलीजानकी सीतावैदेहीभू
 मिजाचसा॥ रामपुत्रौ कुशीलवीवेकयोत्तया कुशीलवौ॥ ९५॥ सौ
 मित्रिलक्ष्मणो मेघनादजिञ्चाथरावणः॥ राक्षसेंद्रोदशमुखोलं
 केशोधनदानुजः॥ ९६॥ मंदोदरीशः पौलस्त्यो मेघनादस्तु शक्र
 जित्॥ हनूमान् हनुमानां जनयो योगचरानिली॥ ९७॥ हिदिंबार
 मणोरामदूतश्चैवार्जुनध्वजः॥ ऐंद्रिस्तु बाली बालिश्च सुग्रीवोरवि
 नंदनः॥ ९८॥ ऐलः पुरूरवाबौ धिरुर्वशीवल्लभश्च सः॥ ययातिर्ना
 हुषिः शाकुंतलेयो भरतः स्मृतः॥ ९९॥ दौष्यतिः सर्वदमनोऽर्जुनो
 बाहुसहस्रभृत्॥ हैहयः कार्तवीर्यश्च पुण्यश्लोकस्तु बाहुकः॥ १००
 ॥ मलोदश्वविन्नेषधश्च महाभीष्मस्तु शांतनुः॥ प्रतीपोऽस्य प्रिया
 कालीदासेयीच झषोदरी॥ १०१॥ विचित्रवीर्यचित्रांगदसूर्यो ज
 नगंधिका॥ व्यासमाता सत्यवती गांगेयोगांदिनीस्तु॥ १०२॥ देवव्र
 तः शांतनवो गांगो गांगायनिश्च सः॥ भीष्मः कोणपदं तश्च स्वेच्छा
 मृत्युः पुरावक्तः॥ १०३॥ धृतराष्ट्रस्त्वांबिकेयः पांडुर्माद्रीपथापतिः॥
 दुर्योधनस्तु कुरुराज्ञांधारेयः स योधनः॥ धर्मपुत्रोऽजमीदः स्या
 त्कर्णानुजयुधिष्ठिरौ॥ अजातशत्रुः कंकोथे भीमसेनः कटव्रणः
 ॥ १०५॥ वीररेणुर्नागवलो गुणकारो वृकोदरः॥ बककीचक किमीर

हेसेनास्थानस्य त्रीणिपुत्रोः देकाकुत्स्थस्य ९३ देमांधातुः द्वेदिलीपस्य चत्वारि
 रामस्य ९४ पंचसीतायाः देरामपुत्रयोरेकैकं एकोत्तयेकं ९५ त्रीणिलक्ष्मणस्य
 सत्तरावणस्य ९६ देमेघनादस्य अष्टहनूमतः ९७ त्रीणिबालेः द्वेसुग्रीवस्य ९८
 चत्वारिपुरूरवसः देययातेः चत्वारिभरतस्य ९९ चत्वारिकार्तवीर्यस्य पंचनलस्य १००
 त्रीणिशांतनोः अष्टसत्यवत्याः १०१ दशभीष्मस्य २ ३ द्वेधृतराष्ट्रस्य त्रीणिपांडोः चत्वारि
 दुर्योधनस्य ४ षट्पुत्रयुधिष्ठिरस्य एकादश भीमसेनस्य ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १०० १०१ १०२ १०३ १०४ १०५ १०६ १०७ १०८ १०९ ११० १११ ११२ ११३ ११४ ११५ ११६ ११७ ११८ ११९ १२० १२१ १२२ १२३ १२४ १२५ १२६ १२७ १२८ १२९ १३० १३१ १३२ १३३ १३४ १३५ १३६ १३७ १३८ १३९ १४० १४१ १४२ १४३ १४४ १४५ १४६ १४७ १४८ १४९ १५० १५१ १५२ १५३ १५४ १५५ १५६ १५७ १५८ १५९ १६० १६१ १६२ १६३ १६४ १६५ १६६ १६७ १६८ १६९ १७० १७१ १७२ १७३ १७४ १७५ १७६ १७७ १७८ १७९ १८० १८१ १८२ १८३ १८४ १८५ १८६ १८७ १८८ १८९ १९० १९१ १९२ १९३ १९४ १९५ १९६ १९७ १९८ १९९ २०० २०१ २०२ २०३ २०४ २०५ २०६ २०७ २०८ २०९ २१० २११ २१२ २१३ २१४ २१५ २१६ २१७ २१८ २१९ २२० २२१ २२२ २२३ २२४ २२५ २२६ २२७ २२८ २२९ २३० २३१ २३२ २३३ २३४ २३५ २३६ २३७ २३८ २३९ २४० २४१ २४२ २४३ २४४ २४५ २४६ २४७ २४८ २४९ २५० २५१ २५२ २५३ २५४ २५५ २५६ २५७ २५८ २५९ २६० २६१ २६२ २६३ २६४ २६५ २६६ २६७ २६८ २६९ २७० २७१ २७२ २७३ २७४ २७५ २७६ २७७ २७८ २७९ २८० २८१ २८२ २८३ २८४ २८५ २८६ २८७ २८८ २८९ २९० २९१ २९२ २९३ २९४ २९५ २९६ २९७ २९८ २९९ ३०० ३०१ ३०२ ३०३ ३०४ ३०५ ३०६ ३०७ ३०८ ३०९ ३१० ३११ ३१२ ३१३ ३१४ ३१५ ३१६ ३१७ ३१८ ३१९ ३२० ३२१ ३२२ ३२३ ३२४ ३२५ ३२६ ३२७ ३२८ ३२९ ३३० ३३१ ३३२ ३३३ ३३४ ३३५ ३३६ ३३७ ३३८ ३३९ ३४० ३४१ ३४२ ३४३ ३४४ ३४५ ३४६ ३४७ ३४८ ३४९ ३५० ३५१ ३५२ ३५३ ३५४ ३५५ ३५६ ३५७ ३५८ ३५९ ३६० ३६१ ३६२ ३६३ ३६४ ३६५ ३६६ ३६७ ३६८ ३६९ ३७० ३७१ ३७२ ३७३ ३७४ ३७५ ३७६ ३७७ ३७८ ३७९ ३८० ३८१ ३८२ ३८३ ३८४ ३८५ ३८६ ३८७ ३८८ ३८९ ३९० ३९१ ३९२ ३९३ ३९४ ३९५ ३९६ ३९७ ३९८ ३९९ ४०० ४०१ ४०२ ४०३ ४०४ ४०५ ४०६ ४०७ ४०८ ४०९ ४१० ४११ ४१२ ४१३ ४१४ ४१५ ४१६ ४१७ ४१८ ४१९ ४२० ४२१ ४२२ ४२३ ४२४ ४२५ ४२६ ४२७ ४२८ ४२९ ४३० ४३१ ४३२ ४३३ ४३४ ४३५ ४३६ ४३७ ४३८ ४३९ ४४० ४४१ ४४२ ४४३ ४४४ ४४५ ४४६ ४४७ ४४८ ४४९ ४५० ४५१ ४५२ ४५३ ४५४ ४५५ ४५६ ४५७ ४५८ ४५९ ४६० ४६१ ४६२ ४६३ ४६४ ४६५ ४६६ ४६७ ४६८ ४६९ ४७० ४७१ ४७२ ४७३ ४७४ ४७५ ४७६ ४७७ ४७८ ४७९ ४८० ४८१ ४८२ ४८३ ४८४ ४८५ ४८६ ४८७ ४८८ ४८९ ४९० ४९१ ४९२ ४९३ ४९४ ४९५ ४९६ ४९७ ४९८ ४९९ ५०० ५०१ ५०२ ५०३ ५०४ ५०५ ५०६ ५०७ ५०८ ५०९ ५१० ५११ ५१२ ५१३ ५१४ ५१५ ५१६ ५१७ ५१८ ५१९ ५२० ५२१ ५२२ ५२३ ५२४ ५२५ ५२६ ५२७ ५२८ ५२९ ५३० ५३१ ५३२ ५३३ ५३४ ५३५ ५३६ ५३७ ५३८ ५३९ ५४० ५४१ ५४२ ५४३ ५४४ ५४५ ५४६ ५४७ ५४८ ५४९ ५५० ५५१ ५५२ ५५३ ५५४ ५५५ ५५६ ५५७ ५५८ ५५९ ५६० ५६१ ५६२ ५६३ ५६४ ५६५ ५६६ ५६७ ५६८ ५६९ ५७० ५७१ ५७२ ५७३ ५७४ ५७५ ५७६ ५७७ ५७८ ५७९ ५८० ५८१ ५८२ ५८३ ५८४ ५८५ ५८६ ५८७ ५८८ ५८९ ५९० ५९१ ५९२ ५९३ ५९४ ५९५ ५९६ ५९७ ५९८ ५९९ ६०० ६०१ ६०२ ६०३ ६०४ ६०५ ६०६ ६०७ ६०८ ६०९ ६१० ६११ ६१२ ६१३ ६१४ ६१५ ६१६ ६१७ ६१८ ६१९ ६२० ६२१ ६२२ ६२३ ६२४ ६२५ ६२६ ६२७ ६२८ ६२९ ६३० ६३१ ६३२ ६३३ ६३४ ६३५ ६३६ ६३७ ६३८ ६३९ ६४० ६४१ ६४२ ६४३ ६४४ ६४५ ६४६ ६४७ ६४८ ६४९ ६५० ६५१ ६५२ ६५३ ६५४ ६५५ ६५६ ६५७ ६५८ ६५९ ६६० ६६१ ६६२ ६६३ ६६४ ६६५ ६६६ ६६७ ६६८ ६६९ ६७० ६७१ ६७२ ६७३ ६७४ ६७५ ६७६ ६७७ ६७८ ६७९ ६८० ६८१ ६८२ ६८३ ६८४ ६८५ ६८६ ६८७ ६८८ ६८९ ६९० ६९१ ६९२ ६९३ ६९४ ६९५ ६९६ ६९७ ६९८ ६९९ ७०० ७०१ ७०२ ७०३ ७०४ ७०५ ७०६ ७०७ ७०८ ७०९ ७१० ७११ ७१२ ७१३ ७१४ ७१५ ७१६ ७१७ ७१८ ७१९ ७२० ७२१ ७२२ ७२३ ७२४ ७२५ ७२६ ७२७ ७२८ ७२९ ७३० ७३१ ७३२ ७३३ ७३४ ७३५ ७३६ ७३७ ७३८ ७३९ ७४० ७४१ ७४२ ७४३ ७४४ ७४५ ७४६ ७४७ ७४८ ७४९ ७५० ७५१ ७५२ ७५३ ७५४ ७५५ ७५६ ७५७ ७५८ ७५९ ७६० ७६१ ७६२ ७६३ ७६४ ७६५ ७६६ ७६७ ७६८ ७६९ ७७० ७७१ ७७२ ७७३ ७७४ ७७५ ७७६ ७७७ ७७८ ७७९ ७८० ७८१ ७८२ ७८३ ७८४ ७८५ ७८६ ७८७ ७८८ ७८९ ७९० ७९१ ७९२ ७९३ ७९४ ७९५ ७९६ ७९७ ७९८ ७९९ ८०० ८०१ ८०२ ८०३ ८०४ ८०५ ८०६ ८०७ ८०८ ८०९ ८१० ८११ ८१२ ८१३ ८१४ ८१५ ८१६ ८१७ ८१८ ८१९ ८२० ८२१ ८२२ ८२३ ८२४ ८२५ ८२६ ८२७ ८२८ ८२९ ८३० ८३१ ८३२ ८३३ ८३४ ८३५ ८३६ ८३७ ८३८ ८३९ ८४० ८४१ ८४२ ८४३ ८४४ ८४५ ८४६ ८४७ ८४८ ८४९ ८५० ८५१ ८५२ ८५३ ८५४ ८५५ ८५६ ८५७ ८५८ ८५९ ८६० ८६१ ८६२ ८६३ ८६४ ८६५ ८६६ ८६७ ८६८ ८६९ ८७० ८७१ ८७२ ८७३ ८७४ ८७५ ८७६ ८७७ ८७८ ८७९ ८८० ८८१ ८८२ ८८३ ८८४ ८८५ ८८६ ८८७ ८८८ ८८९ ८९० ८९१ ८९२ ८९३ ८९४ ८९५ ८९६ ८९७ ८९८ ८९९ ९०० ९०१ ९०२ ९०३ ९०४ ९०५ ९०६ ९०७ ९०८ ९०९ ९१० ९११ ९१२ ९१३ ९१४ ९१५ ९१६ ९१७ ९१८ ९१९ ९२० ९२१ ९२२ ९२३ ९२४ ९२५ ९२६ ९२७ ९२८ ९२९ ९३० ९३१ ९३२ ९३३ ९३४ ९३५ ९३६ ९३७ ९३८ ९३९ ९४० ९४१ ९४२ ९४३ ९४४ ९४५ ९४६ ९४७ ९४८ ९४९ ९५० ९५१ ९५२ ९५३ ९५४ ९५५ ९५६ ९५७ ९५८ ९५९ ९६० ९६१ ९६२ ९६३ ९६४ ९६५ ९६६ ९६७ ९६८ ९६९ ९७० ९७१ ९७२ ९७३ ९७४ ९७५ ९७६ ९७७ ९७८ ९७९ ९८० ९८१ ९८२ ९८३ ९८४ ९८५ ९८६ ९८७ ९८८ ९८९ ९९० ९९१ ९९२ ९९३ ९९४ ९९५ ९९६ ९९७ ९९८ ९९९ १०००

जरासंधहिडिंबजित् ॥६॥ पार्थःकिरीटीगंडीवीगुडाकेशो वृहन्नलः
॥ अर्जुनः फाल्गुनोजिष्णुर्विजयश्चधनंजयः ॥ ७॥ सव्यसान्वीसु-
भद्रेशः शब्दभेदी कपिध्वजः ॥ वार्त्रघ्नश्चापिबीभत्सैर्द्रोपिदीपां
दुर्गमिला ॥ ८॥ पांचालीपार्षती कृष्णावेदिजानित्ययोवना ॥ याज्ञ
सैन्यथराधेयो वसुषेणोर्कनंदनः ॥ ९॥ घटोत्कचांतकः कर्णश्चपे
शः सूतपुत्रकैः ॥ द्रोणस्तगुरुराचार्योऽश्वत्थामातु कृपीस्ततः ॥ १०
द्रोणाय नोत्थराजर्षिर्जनमेजयसंज्ञकः ॥ पारीक्षितोप्यथजरत्का
रुर्यायावरोमैतः ॥ ११॥ प्रियास्यमनसादेवीजरत्कारुरथैतयोः ॥
आस्तीर्कनामातनयो विरोचनस्ततोबलिः ॥ १२॥ बाणोविंध्याव
लीपुत्रस्त्वाष्ट्रोवत्रोप्यहिश्चसः ॥ दमघोषस्ततश्चैद्यश्चोदिराट्-
शिशुपालकैः ॥ १३॥ बार्हद्रथिर्जरासंधैः कंसः स्यादुयसेनजः
॥ कर्णीस्तनूमूलदेवोमूलभद्रः कलांकुरः ॥ १४॥ मंत्रीग्रंथिहरोमा
त्योद्वाः स्थितोवेत्त्रधारकः ॥ दौःसाधिकोवर्तस्त्कोगर्वाटोदंडवा
सिर्निः ॥ १५॥ सहपांशुकिलः स्नेहीवयस्योप्यथवार्तिकः ॥ वार्ता
यनः प्रवृत्तज्ञोमौहूर्तोदैवलेखकैः ॥ १६॥ चित्तोक्तिः पुष्पशकटीदेव
प्रभउपश्रुतिः ॥ लेखकोमसिपण्यः स्याद्द्वोरकः किरिकोपिसः ॥ १७
मासीधानीमसिमणिमेलंगुर्वर्णकूपिको ॥ मसीजलंतुमेलास्या-
त्यरांजनमसिर्द्वयोः ॥ १८॥ लेखनीवर्णतूलीस्याल्लेखोवाचिकहा

षोडशार्जुनस्य ७ अष्टद्रोपद्याः ८ सप्तकर्णस्य ९ त्रीणिद्रोणस्य त्रीण्यश्वत्था
न्मः १० त्रीणिजनमेजयस्य द्वेजरत्कारोः ११ द्वैनस्त्रियायाः तत्पुत्रस्यैकंदेवलेः १२
द्वेबाणस्य त्रीणिद्वत्रस्य चत्वारिशिशुपालस्य १३ द्वेजरासंधस्य षट्कंसस्य १४
त्रीण्यमात्यस्य षट्द्वास्थितस्य १५ त्रीणिवयस्यस्य त्रीणिप्रवृत्तज्ञस्य द्वेगण-
कस्य १६ चत्वार्यकाशवाण्याः चत्वारिलेखकस्य १७ चत्वारिमसिधान्याः द्वेम
सीजलस्य द्वेकज्जल्याः १८ द्वेकलमस्य चत्वारिलेखस्य

बाह्यकोगमर्दकैः॥ चामरं रोमगुत्संचकेशरं चावचूलकैः॥ २३॥ कुट्टे
 रुर्मथरुः प्रोतोत्सादनं च स्त्रकुट्टिमं॥ छत्रं पुटोरजं राजशृंगं कनक
 दंडकैः॥ २३॥ हस्तामहासृगः पीलुः सिंधुरो दीर्घमारुतः॥ राजीवो-
 जलकांक्षश्च निर्झरः करटी कटी॥ २४॥ विलोमजिह्वांतः स्वेदपिं-
 डपादलतालकाः॥ वरांगः पुष्परीश्चूर्णकर्णसामजपेचिलौः॥ २५॥
 करिणीवासितोगंभीरवेद्यं कुशवुर्धरः॥ चालकव्यालकौ राजवाह्यो
 विजयकुंजरौ॥ २६॥ ईशादंतो महादंतः कर्णास्फाले झलझलौ
 ॥ मदप्रयोगो व्यस्तारविच्छस्तक रिशाचकः॥ २७॥ आरक्षः कुंभ
 संधिः स्यात्संदानोऽध्यायतो धरः॥ नासापूर्वस्थूलहस्तं दंतमूले करी-
 रिका॥ २८॥ शंखकटौ दंतमध्यं प्रवेष्टः पृष्ठतत्पनैः॥ आयस्कारः
 प्रजंघाग्रैः प्रोहश्चरणपर्वणौ॥ २९॥ ननागात्रावरैर्नीली कर्णाराक-
 णवेधनी॥ आलानं शंखैर्क्षोभः प्रारब्धिर्गजबंधनी॥ ३०॥ पा

पत्रीनिबंधनस्यैकं १९ हेलैख्यस्थानस्य द्वे मुद्रायाः त्रीणि पथिकस्य द्वे प-
 थिकसंपस्य २० त्रीणि संदेशस्य द्वे उत्कीचस्य द्वे अपक्राशस्य द्वे न्यायसारि-
 ण्याः २१ द्वे तांबूलदस्य द्वे अंगमर्दकस्य चत्वारि चामरस्य २२ द्वे चामरवात-
 स्य चत्वारि छत्रस्य द्वे स्वर्णदंडछत्रस्य २३ द्वाविंशतिर्हस्तिनः २४ २५ द्वे
 करिण्याः चत्वार्यं कुशावेक्षुः द्वे विजयगजस्य २६ द्वे गजदंतस्य द्वे कर्णास्फा-
 लस्य द्वे प्रमदप्रयोगस्य द्वे करिशाचकस्य २७ द्वे कुंभसंधेः संदानस्यैकं ना-
 सापूर्वस्यैकं द्वे दंतमूलस्य २८ त्रीणि दंतमध्यस्य द्वे पृष्ठतत्पनस्य द्वे प्रजंघाग्र-
 स्य द्वे चरणपर्वणः २९ द्वे गात्रावरयोरेकैकं पंचकर्णवेधिन्याः त्रीणि गजबं-
 धनसंभस्य ३०

शतुश्रृंगवलाहिंजीरोऽस्त्रीस्यादंकुशश्वसः॥ पित्तज्वरः पाकलोऽस्य कूटपू-
र्वस्त्रिदोषजः॥ ३१॥ अश्वकिल्कीहरिकान्तःशालिहोत्रश्वमुद्गमुक्॥
श्रीपुत्रश्रामरीहेषीराजस्कंधोमरुद्रथः॥ ३२॥ वातायनश्वैकशफौयैसु
पंचांगपुष्पितः॥ सपंचभद्रैः सूर्याश्वेवातादहरितोसमौ॥ ३३॥ याथाव-
शेभ्वमेधीयैः पारसीकः परादनः॥ आवद्वृजैश्चोस्कस्तसिंधुवारोह-
योत्तमः॥ ३४॥ वाताश्वजात्याः॥ जानेर्योविशरोश्वतरः स्वरैः॥ श्रीवृक्ष-
कोत्तदावतोरौचमानौगलोद्भवः॥ ३५॥ ऊर्ध्वस्थितिः पुरुषिकैविक्रान्ति
स्तपलायितैः पुलासन्नाहप्रवरैरौकवियंकविकौच्यते॥ ३६॥ ग्रीवा
घंटाघर्घरास्याद्रश्मिः प्रवयणंचनत्॥ प्रतोदोऽथरवुरोविंखः पुटौलु
ठनवेल्लने॥ ३७॥ वल्गादंतालिकापल्ययनैर्पर्याणमस्यतु॥ वंकाग्र
भागैः स्यादश्ववारोवल्लभपालकः॥ ३८॥ नंदिघोषौर्जुनरथोनीति
घोषैस्तगीष्णतेः॥ चंकुरंधोरणंयानमानेचक्रंस्वरिस्मृतं॥ ३९॥ ल-
घ्नीत्वाष्टीरथीकालवलनंत्वंकवर्मणी॥ मेढोमेंडोहस्तिपकैजंघात्रा
पांतुमंखुणं॥ ४०॥ स्यान्नायकाग्रेसरिकौनैसीरंदर्पऊष्मणि॥ श-
स्त्रमायुधमुद्घातैः स्थावरंतुधनुर्गुणी॥ ४१॥ शरावापोधनुः स्त्रीस्या
त्तृणतान्नितापिचै॥ व्यध्यस्तुप्रतिकायः स्याज्जीवास्याभारवंगु

श्रीणिश्रृंगवलायाः श्रीणिअंकुशस्य देहस्तिपालकस्य ३१ हादशाश्वस्य ३२ श्रीणि
पंचभद्रस्य देसूर्याश्वस्य ३३ देअश्वमेधीयस्य श्रीणिपारसीकाश्वस्य देसिंधु
देशाश्वस्य देकुलीनाश्वस्य ३४ श्रीण्यश्वतरस्य देअश्वहदावर्तस्य अश्वगलावर्त
स्यैकं ३५ ऊर्ध्वावर्तस्यैकं देअश्वगतैः श्रीणिसन्नाहस्य देकविकायाः ३६ देग्रीवाघं
टायाः श्रीणिप्रतोदस्य श्रीणिरवुरस्य देलुंठनस्य ३७ श्रीणिवल्गायाः देपर्याणस्य
देअश्वपालस्य ३८ अर्जुनरथस्यैकं बृहस्पतिरथस्यैकं देयानमानस्य देचक्रस्य
३९ श्रीणिलघुरथस्य श्रीणिवर्मणः श्रीणिहस्तिपस्य देजंघात्राणस्य ४० देनाय
कस्य श्रीणिदर्पस्य श्रीणिशस्त्रस्य सप्तधनुषः ४१ षट्धनुर्गुणस्य ४२

नौन्युञ्जखङ्गः कटीतलः ॥४५॥ स्याददृनञ्चक्रफलं पैशुः परशु-
 रित्यपि ॥ दीर्घायुधः शलः कुंतः शल्यः शंकुर्विषांकुरः ॥४६॥ श्रीलो-
 स्त्रीसीसकैलग्राः प्रातर्गेयास्ततिव्रताः ॥ भोगावली बंदिपाठौवस्तु
 कीटस्तयाचितैः ॥४७॥ वातकेतुः क्षितिकणः स्यात्पांशुर्मेदिनीद्रवः
 ॥ संप्रारः सर्वपूर्णत्वपताकाव्योममंजरं ॥४८॥ कदलीकंदलीचीनं
 मक्षवाटस्तमल्लभूः ॥ भीरुस्तभेलोहरिणत्तदयः स्यात्पलंकटः ॥
 ४९॥ विद्रवस्तृणालीस्यादाघातस्तवधस्थली ॥ कदन्तमारणमं-
 थैः सौप्तिकं रात्रिमरणं ॥५०॥ निपातोभूमिलाभश्चमृत्योरप्यथमा-
 रकः ॥ मरणोमारिरुत्यातः शवस्तक्षितिर्वर्धनः ॥५१॥ पंचावस्थः क-
 दः स्थागः श्मशानंतुशतानकं ॥ रुद्राक्रीडोदाहसरैः संस्त्रियास-
 क्रियासमे ॥५२॥ चिताकाष्ठमठीचैत्यंचिताचूडकमिष्यते ॥ चित्तं
 चाथांतशय्यायांरवद्विर्वारुदैत्यपि ॥५३॥ उपग्रहस्तग्राहः स्याद्वंदी-
 करमरीत्यपि ॥२५४॥ ॥ इति क्षत्रियवर्गः ॥ ॥

देशस्त्राभ्यासस्य नवबाणस्य ४३ त्रीणिसायकस्य चत्वारिनाराचस्य ४४ सप्त
 खङ्गस्य हेतुञ्जखङ्गस्य ४५ द्वेचक्रफलस्य द्वेपरशोः षट्कुंतस्य ४६ देशूल
 स्य त्रीणिस्ततिव्रतस्य द्वेस्ततिग्रंथस्य द्वेयाचकस्य ४७ चत्वारिपांशोः द्वेसं-
 भारस्य पंचपताकायाः ४८ द्वेमल्लभवः चत्वारिभीरोः ४९ द्वेअपयानस्य
 द्वेवधस्थल्याः त्रीणिमारणस्य द्वेरात्रिमरणस्य ५० त्रीणिमृत्योः चत्वारिमा-
 रकस्य पंचशवस्य ५१ चत्वारिश्मशानस्य द्वेसंस्कारस्य ५२ पंचचितायाः
 त्रीणिशवरथस्य ५३ चत्वारिबंद्याः ५४

तंतुभाः॥५७॥ प्रवेदः शितशूकः स्याद्गोधूमो मूलेष्ठभोजनैः॥ ताम्र
 वृत्तः कुलत्थैः स्यान्निः स्नेहश्चंडिकातसी॥५८॥ मूर्खः पुरीषमो
 माषोरजमाषस्तवर्वटैः॥ फलुफालः शूर्पवातेन स्त्रीतितउचाल
 नी॥५९॥ कंडन्युदूरवलप्रस्थः पालिः सूदः प्रचेलुकैः॥ कुसूलोव्री
 द्यगारं स्यात्कंदुरभिष्ठे उच्यते॥६०॥ आलिंजरो नानंदो स्त्रीमृत्ना
 भांडकमुष्टिको॥ वारासनं वाः सदनं चणनो हंडिकास्ततः॥६१॥
 कलसीगर्गरी तुल्यात्स्याच्छरावस्तुमार्तिकः॥ शालाजिरः पार्थिव
 श्वमृत्कांश्ये मथलोहिका॥६२॥ स्वरसोदः स्वरपात्रं शिंघाणं काच
 भाजनं॥ काष्ठलोही तुवातर्हि जीरको दीप्यकैः स्मृतः॥६३॥ कटभं
 गस्तशंठी स्यात्कांजिकं तु तुषोदकं॥ गृहाम्लं सिद्धसलिलं रक्षोघ्नं
 धातुनाशनं॥६४॥ गृहिणी मधुरा हिं गुश्चूलत्तसूपधूपनं॥ घर्षणी
 हेमरागिण्या हरिद्रापीतवालुको॥६५॥ गंडोलं स्याद्गुडः स्वादुः पि

द्वेत्तृष्णायाः देवार्धुष्यस्य द्वेचरणस्य अर्थप्रयोगस्यैकं ५५ द्वेचरणसुक्तेः द्वेक्षेत्रस्य
 द्वेहृद्दलस्य चत्वारिमुद्गस्य ५६ चत्वारिमस्तरस्य चत्वारिसर्षपस्य ५७ द्वेयवस्य
 द्वेगोधूमस्य द्वेकुलत्थस्य त्रीण्यतस्याः ५८ त्रीणिमाषस्य द्वेराजमाषस्य द्वेशूर्पवा
 तस्य द्वेचालन्याः ५९ द्वेउदूरवलस्य चत्वारिपाल्याः द्वेकुसूलस्य द्वेकंदोः ६० द्वे
 बृहज्जलाधारस्य द्वेभांडभेदस्य द्वेजलाधारस्य द्वेहंडिकास्ततस्य ६१ द्वेक
 लस्याः पंचशरावस्य त्रीणि लोहपात्रस्य ६२ द्वेकाचपात्रस्य द्वेकाष्ठलोह्याः
 द्वेजीरकस्य ६३ द्वेक्षुंठ्याः अष्टकांजिकस्य ६४ त्रीणि हिं गुनः चत्वारि हरिद्रा
 याः त्रीणि गुडस्य द्वेशर्करायाः

प्यदागुडशर्करा ॥ महाश्वेतातुमधुजो प्रयस्तं स्यात्कसं स्मृतं ॥
 ६६ ॥ चिपिटो धान्यचमसैश्चित्रा पूषश्च रुघ्रणः ॥ आलिपना तर्पणो
 दीपनं मंडोदकं च तत् ॥ ६७ ॥ वटकः पिष्टपूरः स्याद्द्रुतो पायनवायवे
 ने ॥ ग्रहेण कंचायपोली पूपाली चर्पटी च सा ॥ ६८ ॥ सक्तुश्चूर्णके आ
 पूष्यो भक्तं क्रूरः प्रसादनः ॥ मंडोज्येष्ठां बुखदिकालाजोः पारीतुदोह
 नी ॥ ६९ ॥ निपानं रूग्री गवीतुं बानिलिं पारोहिणी च सा ॥ गव्यं श्रेष्ठं पुं
 सवनं स्याद्दोहापनयः पुमान् ॥ ७० ॥ अवदोहः पयः क्षीरं प्राग्राटं
 चाघनं दधि ॥ कदूरं तु दधिस्रोहो जग्धिर्भोजनभक्षणं ॥ ७१ ॥ देह
 यात्रा विष्वणनं भक्तं प्रत्यवसानवत् ॥ कल्यवर्तः प्रातराशः प्रात
 र्भोजनैर्मियपि ॥ ७२ ॥ अनड्वान्शं करो गंधमैथुनः शक्करिर्दृषः ॥
 ककुद्धानुगवश्चाथ कंठाला जालगोणिका ॥ ७३ ॥ दोग्धाशकृत्क
 रिर्वत्सस्तेषामादीकनं क्रमः ॥ गवादिकं जीवधनं पलिङ्गी बालग
 र्भिणी ॥ ७४ ॥ करकंगोमयच्छत्रैर्गोश्रुधिः शुष्कगोमयं ॥ कशीषश्च
 गणो हंभारेषां च गवां ध्वनो ॥ ७५ ॥ नैचिकंगोः शिरोदेशो वंदनी
 यातुरोचनो ॥ मंथानमंथतक्रादोः स्यादुष्टः कंठकाशनः ॥ ७६ ॥ लं
 बोष्ठाध्वगवासंतकुलनाशमरुद्दिपाः ॥ भौलिर्वहुकरो वक्रग्रीवो
 मेषस्तरोमशः ॥ ७७ ॥ संस्फालहुडुभेद्राश्च मेषी स्याज्जालकिन्य

देसितायाः द्वे तैलसंस्कृतस्य ६६ द्वे चिपिटस्य द्वे पूषविशेषस्य द्वे तृप्तेः द्वे मंडो-
 दकस्य ६७ द्वे वटकस्य त्रीणि वायनस्य त्रीणि पोल्याः ६८ द्वे सक्तोः चत्वारि भक्तस्य
 द्वे मंडस्य द्वे लाजानां सप्त दोहन्याः ६९ चत्वारि गव्यस्य ७० त्रीणि दुग्धस्य एकं अ-
 घनदध्नः द्वे दधिस्रोहस्य सप्त भोजनस्य ७१ त्रीणि प्रातर्भोजनस्य ७२ सप्त दृष
 स्य द्वे कंठालायाः ७३ त्रीणि वत्सस्य वत्सगतेरेकं गवादिधनस्यैकं द्वे बालगर्भि
 ण्याः ७४ द्वे गोमयच्छत्रस्य द्वे शुष्कगोमयस्य द्वे कशीषस्य द्वे गोध्वनेः ७५ गोः शि-
 रोदेशस्यैकं द्वे रोचनायाः त्रीणि मंथानस्य दशोष्टस्य ७६ पंच मेषस्य ७७ त्रीणि मेष्याः

तं चारुशिलामणिः ॥ स्वाध्यायीपत्तनवणिर्गंधेडाबुक्कौश्वविक्रयी
 ॥ ८१ ॥ सर्वमूल्यं द्यूतबीजं हिरण्यं च कपर्दकं ॥ वराटकः पणास्थि
 स्याद्भास्करः स्फाटिकोपलः ॥ ८२ ॥ बालिपिष्टं धौतशिलं गल्बकं च
 स्रसारवत् ॥ अश्मसारस्त्विद्रनीलौ वैदूर्यं बालवायजं ॥ ८३ ॥ बा-
 लसूर्यमथोरक्तकंदलोविद्रुमश्च सः ॥ लतामणिः प्रवालः स्याद्भा-
 जपद्मो विराटजः ॥ ८४ ॥ कुरुविलुः पद्मरागो दधीच्यस्थितुहीरकौ ॥
 स्वर्णलोहवरं चाग्निबीजं चांपेयमित्यपि ॥ ८५ ॥ रूप्येश्वेतं रंगवी-
 जं मिंदुकांते मणीचकौ ॥ ताम्रकंतुलोहितायस्सूर्याक्षं मुनिपित्त-
 लं ॥ ८६ ॥ कंसेतुकां स्य कंसास्थिताम्राधर्मथमौक्तिकं ॥ रसोप-
 लं शुक्लिबीजं सिंदूरं रक्तवालकौ ॥ ८७ ॥ पारदः सिद्धधातुस्यादूर-
 बीजं च सूतकौ ॥ रंगैस्सुरेभं मृदंगं कुसुंभं ग्राम्यकुंकर्म ॥ ८८ ॥ हरि-
 तालेतुकर्बुरंगोदंतो नटसंज्ञकौ ॥ दारदंतुहिंगुलः स्याद्दिंगुलं रक्त-
 पारदौ ॥ ८९ ॥ रसगंधो गंधरसो गांधारं मसिवर्द्धनौ ॥ क्षारंतु स्याद्य

द्वादशाङ्गस्य ७८ ७९ त्रीणि छायाः अष्टगर्दभस्य ८० त्रीणिरत्नस्य द्वेपत्तनव-
 णिजः द्वेअश्वविक्रयिणः ८१ षट्कपर्दकस्य चत्वारिस्फटिकस्य ८२ द्वेइंद्रनील
 स्य त्रीणिवैदूर्यस्य ८३ चत्वारिविद्रुमस्य द्वेविराटजस्य ८४ द्वेपद्मरागस्य द्वे
 हीरकस्य चत्वारिस्वर्णस्य ८५ त्रीणिरूप्यस्य द्वेचंद्रवर्णरूप्यस्य चत्वारिताम्र
 स्य ८६ चत्वारिकांस्यस्य त्रीणिमौक्तिकस्य द्वेसिंदूरस्य ८७ चत्वारिपारदस्य
 त्रीणिरंगस्य द्वेकुसुंभस्य ८८ द्वेहरितालस्य द्वेगोदंतस्य चत्वारिहिंगुलोः ८९
 चत्वारिरसगंधस्य चत्वारिवक्षारस्य ९०

स्पृष्टकृतसज्जकारोचित्रकरहणः॥१२॥चमरुःकुरदःपादुक्त
 लादस्तगौजिकः॥गडिंधमःस्वर्णकारोवात्सीपुत्रस्तुनापितः॥
 ॥१३॥चंद्रिलोनरवकुट्टेश्वरजकःकर्मकीलकः॥कन्यापालःपा
 लवर्णदेवलस्त्वमराहजः॥१४॥अजांजीवस्तजाबालोनिष्क-
 श्वांडालेउच्यते॥कुक्षुरेदीर्घसरतवांतरसनलिहः॥१५॥रत
 व्रणोग्राममृगस्तथेद्रमहकामुकः॥कपिलोवक्रपुच्छश्रयालुर
 रतत्रपः॥१६॥शुन्याशुन्यशुनीरस्याचौरःशंकितवर्णकः॥
 मालुकुम्भिलश्चप्रचुरपुरुषोथकुजंभिरः॥१७॥सरुंगाहिवध-
 श्रौरेवंदीकालस्तमाचलः॥प्रसह्यचौरश्चिलुभःस्त्रीचोरोर
 तहिंडकः॥१८॥काव्यचौरश्चंद्ररेणुःकुड्यछेद्यंतुरवानिकं॥
 संधिःसरुंगांतद्देवाःश्रीवत्सगोमुखादयः॥१९॥कपालनालिका
 नकुस्तर्कुशानस्तसामकः॥वर्तनीतर्कुपीठस्यासिंजनंतूलकार्मुकं

देशिलाजतुनः द्वेचित्रफलायाः त्रीणिभूद्रस्य हेमहनरस्य हेमालिकस्य त्रीणि
 कुम्भकारस्य ११ त्रीणिलेपकस्य त्रीणिकायस्थस्य द्वेचित्रकारस्य १२ त्री
 णिचर्मकारस्य चत्वारिस्वर्णकारस्य चत्वारिनापितस्य १३ हेरजकस्य
 हेकन्यापालस्य हेदेवलस्य १४ हेअजाजीवस्य हेचांडालस्य एकादश
 कुक्षुरस्य १५ १६ त्रीणिशनीसंघस्य चत्वारिचौरस्य त्रीणिवधचौर
 स्य १७ चत्वारिप्रसह्यचौरस्य द्वेस्त्रीचौरस्य १८ हेकाव्यचौरस्य द्वेसंधेः
 द्वेसंधिभेदयोरेकैकं १९ हेतर्कोः हेतर्कुशाणस्य हेतर्कुपीठ्याः हेतूलधनुः

३००॥ तूलः पितुः पितुतूलं पिंजिकातूलनासिका॥ तंत्रकाष्ठंतुरी
स्त्रीस्यात्प्रीष्महासेंद्रतूलको॥ १॥ पन्नं धीपादुकाप्राणिहिता
पदरथीत्यपि॥ कावरीजंगमुकुटीभ्रमकुंठ्यथरवर्परः॥ २॥ वा
रित्रामूर्धरवोलभ्रसैवपत्रपिशाचिका॥ वासीतुतक्षणीनैस्त्रीक
कचः पत्रदारकैः॥ ३॥ मद्यंतलरिधुंमैरैयंकत्तोयंकापिशायनं॥ मा
ध्वीचमधुमाध्वीकंकपिशीकाचमालिका॥ ४॥ वीरादैत्याप्रसन्ना
चमाधवीगंधमादनी॥ गौडीचवाल्कलीमैध्वासवयक्षरसौनैरि
॥ ५॥ नलिनीनैरिकेयस्यस्रतालस्यतालती॥ स्मरासवोमुख
सरंपारिस्यात्पानभाजनं॥ श्रुडापानंमदस्थानंद्यूतकृत्स्नको-
हलः॥ देवसभ्यस्तसभिकोलैग्नकस्तृणमत्सृणः॥ ७॥ चुंचुरी-
तिंतिडीद्युतपंचालीशारिश्रृंखला॥ अष्टकांगंनयपीठीनय
स्तजतुपुत्रेकः॥ ८॥ ॥ इतिश्रद्धवर्गः॥ ॥
इतित्रिकांडशेषेद्वितीयःकांडःसमाप्तिमगमत्॥ ॥ श्रीः ॥

छ छ छ छ छ छ

श्रीणितूलस्य द्वेपिंजिकायाः द्वेनुर्याः द्वेद्रुतूलस्य १ चत्वारिपादुकायाः श्रीणितु
णादिछन्नस्य चत्वारिजल त्रायाः २ द्वेक्षणाः द्वेककचस्य ३ पंचदशमद्य
स्य ४ द्वेगोड्याः द्वेषुष्मद्यस्य ५ नारिकेरस्ररायाएकं श्रीणितालस्त
रायाः द्वेपानभाजनस्य ६ द्वेमदस्थानस्य द्वेद्युतकृतः द्वेदेवसभ्यस्य श्रीणि
लग्नकस्य ७ श्रीणिद्युतस्य द्वेशारिश्रृंखलायाः द्वेनयपीठ्याः द्वेनयस्य

श्रीगनेशायनमः॥ क्षेमं करोरिष्टनातिः स्यान्मंदं करशं करो॥
 आमुष्यायणविज्ञातौ पुत्रान्नादः कुटीचकः॥१॥ स्थपुटं विषमं
 संचारजीवीषैरणार्पकः॥ अभिपन्नः शरणार्थी पांडुपृष्ठस्त्वल
 क्षणः॥२॥ उद्गटो दुर्गमरोत्तालमेविष्टः प्रेतवाहितः॥ प्रेरवोलित
 स्तरलितस्तृषितस्तर्षितः सत्तुटः॥३॥ उर्ध्वस्थोर्ध्वदमौतुल्योग्रा-
 म्योग्रामेयकः स्मृतः॥ पराचीनं प्रतीपं स्यात्समीचीनं समंजसम्
 ४॥ स्वस्थानस्थः परान्देष्टियः सगोष्ठश्च उच्यते॥ दाता तु दारुर्मुचि
 रः स्याद्दिग्धस्तनागरः॥५॥ पिद्वीव्यलीकः षट्प्रज्ञः कामकेलि
 विदूषकः॥ पीतकेलिः पीतमर्दो भविलम्बिदुरो विटः॥६॥ प्रघटा
 विच्छेत्स्वगंडो मेधावी मेधिरेः समौ॥ युक्तं परिमिते भीमं त्वाभी-
 ले प्रमल्लयः श्लथः॥७॥ शिथिलो वोदार्द्रः स्याच्चिरस्थो नायकः
 स्मृतः॥ स्यादायः शूलिकं तीक्ष्णकर्म शोचोनहं कृतिः॥८॥ कुसु
 त्याविभवान्वेषी पार्श्वकः संधिजीवकः॥ वाक्याभिधायी पुरुषः
 पृष्ठमांसाद उच्यते॥९॥ भार्याटः स्वस्त्रियो दाताऽन्नार्थं दूषक
 पांसनौ॥ धृष्णुर्धृष्णाग्धृग्धृष्टौ दशोरः सुप्तघातकः॥१०॥ दे

चत्वारि क्षेमं करस्य द्वे विज्ञातस्य द्वौ पुत्रान्नादस्य १ विषमसंचारजीविनः
 एकं श्रीणि शरणार्थिनः द्वे अलक्षणस्य २ श्रीण्युद्गटस्य द्वे प्रेतवाहित
 स्य द्वे तरलितस्य श्रीणितृषितस्य ३ द्वे ऊर्ध्वस्थस्य द्वे ग्राम्यस्य द्वे प्र
 तीपस्य द्वे समीचीनस्य ४ गोष्ठस्यैकं श्रीणि दातुः द्वे दिग्धस्य दशपिद्व
 स्य ५ द्वे शास्त्रगंडस्य द्वे मेधाविनः द्वे युक्तस्य द्वे भीमस्य द्वे शिथिलस्य ७
 द्वे आर्द्रस्य द्वे नायकस्य द्वे तीक्ष्णकर्मणः द्वे अनहंकृतेः ८ संधिजीवनस्यै
 कं वाक्याभिधायिन एकं ९ अन्नार्थं स्वस्त्री दातुरेकं द्वे दूषकस्य चत्वारि
 रिष्टस्य द्वे सुप्तघातस्य १०

विशेष्यनिघ्नवर्गः

४३

शक्तः शासिताशास्तो शिक्कुरव्यवसायवान् ॥ चकितः शंकितो भीतः
प्रतियलः प्रयत्नवान् ॥ ११ ॥ आधार्मिको धार्मिकः स्यात्प्रमृतांतरि
तो समौ ॥ रूपणोद्दृष्टुः स्योद्देवयुर्धार्मिकः स्फुटत् ॥ १२ ॥ मनआ
पोमनोज्ञः स्यात् चक्षुष्यः प्रियदर्शनः ॥ लखंडं भद्रकं सुखं लड
हं चारुबंधुरः १३ भट्टारो भगवान् पूज्यः शक्तप्रतिबलौ समौ ॥ पटुः
पाटविको धूर्तः स्थगं स्तीक्ष्णस्तराजघः ॥ १४ ॥ संबन्धी गुणवान्सं
युद्धित्रयुर्भिन्नवत्सलः ॥ धर्मार्थकाममोक्षेषु लोकतत्त्वार्थयोरपि
॥ १५ ॥ षट्सप्रज्ञास्ति यस्योच्चैः षट्सप्रज्ञा इति सः स्मृतः ॥ मध्यस्थ
स्तु निःस्पृहः स्याद्द्विप्रपृष्टस्तसंमुखः ॥ १६ ॥ स्यात्कथं कथिकः प्रश
विचक्षुर्विमनः स्मृतः ॥ प्रतारितो व्यसितः स्योत्थो यस्तु प्रथितो
मतः ॥ १७ ॥ माशब्दिकः प्रतिषेद्धा जडमात्तु मुखौ समौ ॥ प्रीणं
पुराणं भिन्नं तु व्यवच्छिन्नं विशेषितं ॥ विनाकृतं विरहितं त्यक्ते
निर्व्यूढे उच्यते ॥ तिक्तः कषायः स्फुरभिः केचन वरो निर्वहोद्दृढः ॥ १९
निःसंधिश्च निवातश्च समूढं शोधितं समौ ॥ स्यादागंतुकमाहार्यं
सैमपंक्तिमपाकिमे ॥ २० ॥ कोमलं पेलवं पोपेत्वधमापसदधुवाः ॥
रोमांचितो हृष्टरोमा अजानेयास्तु निर्भयाः ॥ २१ ॥ अन्यासाधा

त्रीणि शासितुः हे अव्यवसायिनः त्रीणि भीतस्य हे प्रयत्नवतः ११ हे अधार्मि
कस्य हे अंतरितस्य हे रूपणस्य त्रीणि धार्मिकस्य १२ न च प्रियदर्शनस्य
१३ हे भट्टारस्य हे प्रतिबलस्य चत्वारि धूर्तस्य हे तीक्ष्णस्य १४ त्रीणिसंब
धिनः हे मित्रवत्सलस्य धर्मादिषु प्रज्ञावतः १५ हे मध्यस्थस्य हे संमुखस्य
हे प्रपृष्टः हे विमनसः हे प्रतारितस्य हे प्रथितस्य १७ हे प्रतिषेद्धः हे जडस्य
हे पुराणस्य पंच विरहितस्य १८ हे त्यक्तस्य त्रीणि सगंधैः पंच हृदस्य १९
हे शोधितस्य हे आगंतुकस्य हे पंक्तिमस्य २० हे कोमलस्य चत्वारि पापिष्ठस्य
हे रोमांचितस्य त्रीणि निर्भयस्य २१

रणं तावैशिकं प्रातिष्ठितं च तत् ॥ भिन्नकः क्षपणोद्गीको बोद्धो वैना
थिकः स्मृतः २२ ॥ और्ध्वश्रोतसिकः शैवः कौल आन्वयिकः स्मृतः ॥ पां-
थार्थिकः पाशपतश्चिद्रूपः स्मृतिमान्मतेः ॥ २३ ॥ प्राज्ञाउद्घाटि-
तज्ञास्योच्छंयशं वशभं च वै ॥ गौरवितास्तार्यमिश्रोश्लाघ्यास्त-
त्रभवन्मुरवाः ॥ २४ ॥ स्याद्देवानां प्रियः क्षेपैर्हतको बंधु दग्धवत् ॥ अ-
णुः कनीयानल्पिष्ठः पिंडितं गुणितं हितम् ॥ २५ ॥ खट्वासूदोऽवि-
नीतः स्यान्मरालमसृणे समैः ॥ प्रांजलः प्रगुणोजिह्वः प्राणायः सा-
धनिंदितः ॥ २६ ॥ तत्त्वज्ञानं चान्यतरंदपष्ठुलमपष्ठुचैः ॥ करं बि-
तं च रवचितं रुषितं गुरुगुंडितं ॥ २७ ॥ सपात्रसमितौऽन्यत्रभोज-
नान्मिलितोनयः ॥ ॥ इति विशेष्यनिघ्नवर्गः ॥ ॥

विधिर्विधानं कर्मास्त्रीक्रियाकृत्याविधाकृतिः ॥ व्याप्यंतुसाध-
नैर्कर्मयुतजय्येतुसंगतम् ॥ २८ ॥ अंगारितं पलाशानां कलिको-
द्गमने स्मृतौ ॥ जलयंत्रगृहंधीरैः समुद्रगृहमुच्यते ॥ २९ ॥ जलहंतु-
विदुः स्वल्पे समालीकुस्तमाकरो ॥ स्तनाभोगस्तनभरः परभागस्तु-
संपदि ॥ ३० ॥ आलिगनं त्वंगपालिः श्लिषारवद्विस्त्वसद्गृहः ॥
स्यादंधो नैर्द्वकंसग्धिः सहभोजनमित्यपि ॥ ३१ ॥ धार्मिकाणां

त्रीणिसाधारणस्य पंचबौद्धस्य २२ द्वैशैवस्य द्वैकौलस्य चत्वारिपाश-
पतस्य २३ द्वैप्रज्ञायाः त्रीणिशंभयोः द्वैगौरवितस्य श्लाघ्यस्यैकं २४
क्षेपोक्तेरेकं द्वैबंधुदग्धस्य त्रीण्यणोः त्रीणिगुणितस्य २५ द्वैअविनीत-
स्य द्वैमसृणस्य त्रीणिजिह्वस्य त्रीणिसाधोः २६ चत्वारिभिन्नस्य द्वैअ-
पष्ठुलस्य चत्वारिरवचितस्य २७ पात्रसमितस्यैकं षट्कर्मणः द्वैसाधन-
स्य संगतस्यैकं २८ पलाशकलिकोद्गमस्यैकं द्वैजलयंत्रगृहस्य २९ स्वल्प-
जलयंत्रस्यैकं द्वैकुस्तमाकरस्य द्वैस्तनभस्य द्वैससंपदः ३० त्रीण्यपालि-
नस्य द्वैअसद्गृहस्य द्वैअंधसः द्वैसहभोजनस्य ३१

बुद्धद्रव्यस्तौपिकं स्यात्सत्त्वंद्रव्यं च वस्तु च ॥ लेशस्तूपपदं गंधो
 नुबन्धेषत्करावपि ॥ ३५ ॥ छेदस्वंडोस्त्रियोगालिः शपनं शमनं-
 शमः ॥ वप्रस्तुधूलिकेदारः प्लावीतिर्भक्षणं च सा ॥ ३६ ॥ मैत्रे
 यिका मित्रयुद्धपर्यंकस्त्वचसक्थिको ॥ अथ हेतुरुपादानं प्रत्यक्षाः
 सहकारिणः ॥ ३७ ॥ अनुमात्वनुमानं स्याद्द्व्याप्यं लिंगं च साधनं ॥
 प्रत्यक्षोपाक्षमध्यक्षधन्धंधांध्यमपाटवं ॥ ३८ ॥ बोधो बोधिः
 समंतान्तुज्ञानं स्यात्समुदागमः ॥ ऋषिः शास्त्रकृदत्वार्यः शास्त्रं
 तुस्मृतिरागमः ॥ ३९ ॥ सांख्यं समीक्षं स्याद्दिव्यदोहदंतूपयाचि-
 तं ॥ ४० ॥ करिणोरूपमिच्छंतिकर्णस्फाले झलज्झला ॥ ४० ॥ रा-
 मेण रावणावधो रामायणमथोच्चयः ॥ वस्त्रग्रंथिश्च नीवी स्यान्म-
 णितं रतकूजितं ॥ ४१ ॥ श्वभ्रोवपातो ह्येलेरवस्तर्कश्चैर्णीतुशी-
 लितं ॥ एकीया एकपक्षास्युः सहायाः सहभाविनः ॥ ४२ ॥ कुली

धार्मिकसहभोजनस्यैकं क्रीडाक्रीडकसेवासैवकानामेकं ३२ देदानस्य
 त्रीण्यसमंजसकलंजस्यैकं ३३ देवक्रमणितस्य हेलेपनस्य देवार्थाय
 नासस्य ३४ हेसुद्धद्रव्यस्य त्रीणिद्रव्यस्य पंचलेशस्य ३५ हेस्वंडस्य
 हेगालेः देशमनस्य हेक्षेत्रस्य त्रीणिभक्षणस्य ३६ हेमित्रसुद्धस्य देप-
 र्यंकस्य हेहेतोः हेसहकारिणां ३७ हेअनुमानस्य त्रीणिब्याप्यस्य त्री-
 णिप्रत्यक्षस्य त्रीणिधंधायाः ३८ हेबोधस्य समंतान्तुज्ञानस्यैकं त्रीणिऋ-
 षेः त्रीणिशास्त्रस्य ३९ हेसांख्यस्य हेउपयाचितस्य गजकर्णस्फालस्यैकं
 ४० रामायणस्यैकं त्रीणिनिब्याः हेरतकूजितस्य ४१ हेगर्तस्य हेतर्कस्य
 हेशीलितस्य चत्वारिसहायानां ४२

रात्त्येगवैर्जीनपदाराष्ट्रनिवासिनः॥ प्रत्यक्षोच्यक्तदृष्टोर्थश्चाथक
 र्त्ननतर्कुटे॥ ४३॥ चिरकालं दीर्घरात्रेमामिक्षामस्तवाजिनं॥ तदा
 त्वंप्रमुखैराजमल्लुडसिक्तउद्धृत॥ ४४॥ द्वैधं विवादं आरंभ आदरा
 डंबरार्थकः॥ रमसोगमकारित्वं कौमुदीकार्तिकोत्सवं॥ ४५॥
 आवेशाटोपसंरंभाः प्रियावाक्ये चतुर्चातुनी॥ प्रतिरूपं प्रतिछंदसं
 वेशनरतिक्रिये॥ ४६॥ अभ्यासः स्वरलीयोग्यानिर्वर्णने निभालने॥
 शालिनीकरणं न्यग्भावनं गंधनसूचने॥ ४७॥ भावः पदार्थो धर्मः
 स्यात्सत्त्वं तत्त्वं च वस्तु च॥ संदर्भस्तत्त्वं प्रबंधः स्यादुद्धृतो द्वात्रिंशदक्ष
 री॥ ४८॥ सर्गबंधो महाकाव्यं मेहरूपकनाटके॥ अथवाङ्मयभे-
 दाः स्यैश्वर्यपूः खंडकथा कथा॥ ४९॥ आख्यायिकापरिकथा कला-
 पकविशेषकौ॥ संदानमनिरुद्धं च प्रकीर्णं गुत्सकादिचो॥ ५०॥ स
 र्गोवर्गपरिच्छेदो द्वाताध्यायांकसंग्रहाः॥ उच्छ्वासः परिवर्तश्च पट-
 लः कांडमस्त्रियां॥ ५१॥ स्थानं प्रकरणं पर्वाहिकं च ग्रंथसंधयः॥
 ५२॥ प्रज्ञप्तिः परिभाषाशैली संकेतसमयकाराश्च॥ प्रतिवाणिप्र-
 तिबचनं समुदाचारास्वभिप्रायाः॥ ५३॥ अप्रतिरूपकथा स्यात्सं-
 गणिकाछोरणं परित्यागः॥ स्यादुद्धर्धनमंतर्हासस्त्रिषुपिंडमाहा-
 रः॥ ५४॥ अवसर्गः प्राकाम्यं स्वाच्छदानुमननमित्यपि च॥ आक-

द्वैककंदशिखोः द्वैराष्ट्रनिवासिनां द्वैसाक्षिणः द्वैतर्कुटस्य ४३ द्वैचिरकालस्य त्री-
 ण्यामिक्षायाः द्वैतरात्त्वस्य त्रीण्युद्धृतस्य ४४ द्वैविवादस्य त्रीण्यारंभस्य द्वैरमस-
 स्य द्वैकार्तिकोत्सवस्य ४५ त्रीणिसंरंभस्य द्वैप्रियवाचः द्वैप्रतिछंदस्य द्वैरति-
 क्रियायाः ४६ त्रीणि शास्त्राभ्यासस्य द्वैदर्शनस्य द्वैन्यग्भावनस्य द्वैसूचनस्य ४७ पटव-
 स्तुनः द्वैसंदर्भस्य द्वैग्रंथस्य ४८ द्वैमहाकाव्यस्य द्वैनाटकस्य पंचवाङ्मयभेदानामेकै-
 कं ४९ द्वैतिलकस्य द्वैदाम्नः द्वैचामरस्य ५० नवकथापरिच्छेदानामेकैकं पटग्रंथसं-
 धीनामेकैकं ५१ ५२ पंचसंकेतस्य द्वैप्रतिबचनस्य द्वैअभिप्रायस्य ५३ अप्रतिरू-
 पकथायाएकं द्वैपरित्यागस्य द्वैअंतर्हासस्य द्वैआहारस्य ५४ त्रीणि प्रकाम्यस्य

अथ नानार्थः

स्वरकाद्यादिकाद्यन्तक्रमान्नानार्थसंग्रहं ॥ विहायामरकोशोक्त
 मकार्षीत्युरुषोत्तमः ॥ ५८ ॥ शक्रार्कपर्णयोश्चाकोः पीकस्त्वभ
 यकामिनोः ॥ रूपकांतिकयोश्चाकोः लिमकौ भेककौ किलो ॥ ५९ ॥
 ॥ अतिकंनिकटंचुल्लिर्नादयोक्तौ च ग्रजांतिका ॥ अनीको स्त्री
 रणे सैन्ये गौर्यामातरि चंबिका ॥ ६० ॥ स्यादशमंतकमुद्दाने मलि-
 का छदने पिच ॥ आन्हिकं दिननिर्वर्त्य तत्कीर्त्तनित्यकमणि ॥ ६१ ॥
 स्यादाद्युरितकं हासविशेषे च नखक्षते ॥ उदर्कण्यत्कालीयफ-
 ले मदनकंठके ॥ ६२ ॥ स्थिया मुत्कलिका हे लोत्कंठा सलिलवीचि-
 षु ॥ कौशांगे कौशिके विश्वामित्रे गौर्या च कौशिकी ॥ ६३ ॥ कृष्ण
 त्वेच हिमान्यां च गौरी काल्योश्च कालिका ॥ वर्षोपले स्त्री करका क-
 रंके करको स्थिया ॥ ६४ ॥ कुसुंभे दाडिमे पक्षिभे देव करकः पुमा-
 न् ॥ करमध्यांगुलौ च स्यात्कर्णिकाथ द्रुमांतरे ॥ ६५ ॥ द्विके धृष्टे च
 काकः स्यात्कौतुकं मंगले छयोः ॥ भोग्ये प्यथ स्यात्कुलकं लोकैका-
 र्थपटोलयोः ॥ ६६ ॥ कुलकौ नाकका केंदूक आत्मा च सार्वचकं ॥ पेच
 कस्त्रीजितौ काकरुको कोलेयकः शुनि ॥ ६७ ॥ कुलीने चाथ कन-
 कं धुस्तुरे नागकेसरे ॥ चंपके किंशुके हेमि कृष्णकौ फालकर्षकौ ॥ ६८ ॥
 ॥ रोमांचे क्षुद्रशत्रौ च द्रुमांगे कंठको स्थिया ॥ राजधान्यां नितं बेद्रे वल-
 ये कंठको स्थिया ॥ ६९ ॥ वेणोना कार्मुकं चापे गुणवृक्षेऽपि कूपकः

त्रीणि चिंताकर्मणः त्रीणि आक्षेपस्य ५५ द्वे साध्यायस्य द्वे हर्षस्वनस्य द्वे निःस्पंदन-
 स्य ५६ त्रीण्यवसानस्य द्वे चक्रस्य त्रीणि प्रस्तावनायाः

कल्को विभीतके तैलादि शेषे चः थ कंचुकः ॥ ७० ॥ निर्मोके चोलके वा
 रबाणेः थ कुशिको मुनौ ॥ शाले किष्कुः प्रकोष्ठे पि व्याख्या श्लोके पि
 कारिका ॥ ७१ ॥ खगेय मे छद्म विप्रे कंकः सूत्र्या च कुर्विका ॥ क्रमुको
 भद्रमुस्तेपिकोक श्वक्ने वके पि च ॥ ७२ ॥ पुनर्नवां कारवेल्ल पर्णाशेषु
 कठिलकः ॥ रुकवा कुर्मयूरे पि वंशे दैत्ये च कीचकः ॥ नीचे पि स्फु
 ल्लको मूर्द्धन्नाणे नाको च रवोलकः ॥ चौरोंदु रूच रवनको गोलको
 मणिजारजौ ॥ ७४ ॥ खगेल ग्रे च गोरंकुः संख्या भेदे पि गंडकः ॥ शृं-
 ग्यां च ग्राम युद्धे च ग्राम म हुरिका स्त्रियां ॥ ७५ ॥ गांधिको लेखके
 पि स्याद्दु ह्य कश्छे फनिघ्नयोः ॥ वैश्या यूथ्योश्च गणिका च षकं सर
 के पि च ॥ ७६ ॥ ग्रंथिको पार्थ दैवज्ञौ ग्रंथिपर्णे च न ह्ययोः ॥ कंठालंकार
 खद्योत विचस्व चिलिमीलिका ॥ ७७ ॥ चारको भोजके बंधे नाटकां
 गो पि चूलिका ॥ चित्रकं चित्रके क्ली बं व्याघ्रें रं डौ च चित्रको ॥ ७८ ॥
 गृहा सक्ते पक्षि मृगौ छे को नागरिके त्रिषु ॥ कंबौ जलकरंकः स्यान्ना
 रिके लफले पि च ॥ ७९ ॥ जेवातृकः रुशे चंद्रे दीर्घा युषि च स त्रिषु ॥ जा
 लिका वस्त्र भित्कूट रुक्मैव तौ च जालिकौ ॥ ८० ॥ जंघायाम द्विभित्तौ-
 चरवनित्रे प्रावदारणे कपित्थे चास्त्रियां टंकं पुं दुका वल्गुशोणको
 ॥ ८१ ॥ तिलकं चित्रके क्लोभिना तरौ तिलकालके ॥ गृहदारौ तंड
 को स्त्री समास प्राय वाचि च ॥ ८२ ॥ तुरुष्कः सिल्हके देशे प्राण्यंगे
 त्रितये त्रिकं ॥ कूपांगे स्त्री तिक्त शाकः खदिरे वरुण दुमे ॥ ८३ ॥ दै
 त्ये नाकर्ण धारे च तारकं दृशि भेनना ॥ द्विको काक चक्रवाको ए-
 श्यां कुंदे दलाटकः ॥ ८४ ॥ नरको निरये दैत्ये नौ बाहे स्यान्नियाम
 कः ॥ सभ्ये गुरौ च न व फलिकान वरजस्य पि ॥ ८५ ॥ नालीको प
 द्यनाराचौ दं दौ पि पेटको स्त्रियां ॥ सौभाग्ये पि पताका स्यासंको-
 स्त्री कर्दमां हसो ॥ ८६ ॥ पंचालिका वस्त्र कृत पुत्रिका गीत भेदयोः
 ॥ मणि दोषे शिला भेदे पुलको लोम हर्षणे ॥ ८७ ॥ पर्यस्याम पि प

ल्यंकः प्रियको मृगनीपयोः ॥ पुष्पकंककणेपि स्यात्पराको वृत्तरव
 द्रयोः ॥ ८८ ॥ चामरेग्रंथभेदे च विस्तारेपि प्रकीर्णकं ॥ सितछत्राक्षयोः
 पुंडरीकं पुंसितुदिग्गजे ॥ ८९ ॥ व्याघ्रे च कोशकारे च पाकौ पचनशाव
 कौ ॥ पुष्कलको गंधमृगे कीलके क्षपणेपि च ॥ ९० ॥ कपर्दरज्जुश-
 जीवबीजकोशे वराटकः हृंदारको सरश्चेष्टौ गिरिमेघौ बलाहको
 ॥ ९१ ॥ पिंजेनासिकताकर्णभूषाकन्याच बालिका ॥ शिवमल्याव
 कः कक्षेशशिभट्टारकः सुरे ॥ ९२ ॥ भूमिकारचनायां च मूर्त्यंतरप
 रिग्रहे ॥ मधुकावल्लिभेदे च बर्हिचंद्रे च मेचकः ॥ ९३ ॥ हारभेदे मा
 णवको बाले कुपुरुषे वटौ ॥ मयूरकोऽयामार्गे च हंसभेदेपि मल्लि
 कः ॥ ९४ ॥ यूतकं वस्त्रभेदे च यौतुके संशयेपि च ॥ यमकं संयमे
 शब्दालंकारे यमजे त्रिषु ॥ ९५ ॥ याज्ञिको याजके दर्भे विलेरीकं रु
 चौ पुमान् ॥ राकादृष्टरजः कन्याकछूर्णे दुर्गमा ॥ ९६ ॥ नीलव
 स्त्रेऽक्षितारायां लोचको निर्मितौ त्रिषु ॥ नगरीशारवयोर्लंकाक
 रिण्यामपि बंधकी ॥ ९७ ॥ गुरावनाथे गरुडे जिने विघ्ने विनायकः ॥
 वृषांको शिवभल्लातौ वंचको धूर्तफेरवौ ॥ ९८ ॥ वैदहंको वाणिजके
 वैश्यायामपि शूद्रजे ॥ वैलक्ष्याकार्ययोः क्लीबं व्यलीकं त्रिषु नागरे ॥
 ९९ ॥ बाल्हीकं बाल्हिकं धीरहिं गुणेर्नाश्वदेशयोः ॥ विपाकः परि
 णामेपि तिलकोपि विशेषकः ॥ १०० ॥ शंकुः कीलकसंख्यास्त्रज
 लजंतुषु दृश्यते ॥ शिशुकः शिशुमारमिश्रुकं ग्रंथिशिरीषयोः ॥
 १०१ ॥ क्लीबे रावणपात्रेनावचापिशतपर्विका शल्कश्वूर्णे-
 पि शूकस्तस्यादनुक्रोशशृंगयोः ॥ २ ॥ शिलाटको विलेपे द्वे शुल्को
 यौतुके दानयोः ॥ श्वाविद्वक्षौ च शाल्वयोर्मणोरक्ते च सस्यकः ॥
 ३ ॥ शीघौ च शीघुपाने च सरकोऽस्यथजन्मनि ॥ सूतकं पारदेप्य
 स्त्री सूचको खलकुङ्कुरौ ॥ ४ ॥ युग्मे संघाटिका कुट्टिन्यां च गघे
 पि हारकः ॥ वाद्यभेदे हुडुक्कः स्याद्वात्युदे च मदोत्कटे ॥ ५ ॥ ॥

डना। वा। शरीरवारथ्या। विशारवा भगुहे पुमान् ॥ ८॥ लेखो देवेपि
 सौ स्त्री शिक्षा चूडाग्रयोरपि ॥ शारवा वेदविभागेपि सरवामि
 त्रसहाययोः ॥ ९॥ स्फुरवस्ताक्ष्यपुत्रे ॥ ॥ इति रवांताः ॥
 चापवर्गस्यागमोक्षयोः ॥ शरीरोपायप्रधाने ध्वंगं पुंभूमिनीवृ
 ति ॥ १०॥ संबोधनेः गाव्यं स्यादयोगो विधुरेपि च ॥ शफथे-
 प्यभिषंगः स्यादन्गः रवेस्मरे पुमान् ॥ ११॥ पूर्णत्वत्तावाभो
 गा वायोगो व्यापृतावपि ॥ जंगमे गितयो रिंगो नाट्य ईहामृगो
 वृके ॥ १२॥ फलं पूगस्य चोद्देग मुत्सर्गो न्यायदानयोः ॥ सामा-
 न्ये व्युपरागस्तप्रस्ताकैंदोश्च दुर्नये ॥ १३॥ हस्तछेदे तु सस्यानां
 कटभंगो नृपात्यये ॥ कथाप्रसंगो वातूले विषवैद्येपि वाच्यवत्
 ॥ १४॥ देशे कलिंगो धूम्यादे कलिंगं कौटजे फले ॥ त्रिषु दक्षे विद
 ग्धे च रवंद्रौ निस्त्रिंशदं को ॥ १५॥ स्वर्गे वज्रचरश्चोचबलीवर्दे
 च गौः पुमान् ॥ स्त्री बाणरोहिणी हृदिग्वाग्भूमिष्वक् भूमिच ॥
 १६॥ वैधव्ये नृपनाशे च छत्रभंगः प्रकीर्तितः ॥ अश्वगंधापितुरंगी
 तुंगौ पुन्नागसौ च्छ्रयो ॥ १७॥ दीर्घाध्वगः स्यादुष्टेपि निषंगः संग
 तूणयोः ॥ नागः श्रेष्ठेभ्यः सर्वेषु क्रीबंसी सकरंगयोः ॥ १८॥ वृक्षे स्या
 त्सि पुन्नागः पतंगः शलभैरवौ ॥ काको दुंबरिकायां स्त्री फ
 ल्गु स्त्रिषु निरर्थके ॥ १९॥ पालनेभ्यवहारे च निर्वेशो पण्ययो धितां
 भोगः सुखे धने चाहेः शरीरफणयोरपि ॥ २०॥ भगवैराग्ययोनी
 छाज्ञानैश्वर्येषु चेप्यते ॥ तरंगभेदयो भंगो भंगासस्येशणा
 क्ये ॥ २१॥ एकदेशांशयो भंगो भृंगो धूम्यादेकेपि च ॥ भृजं

दिषु॥ चक्ररथागकोकेनारक्तागामंगलेपिच॥२५॥ व्यक्तेसारयो
 दितेलिंगंस्थाणेशोफसिलक्षणे॥ पुंस्त्वादौच वरांगंतुगुडत्वचिग
 जेपुमान्॥२६॥ बल्लुश्रृङ्गागेपि वेगस्तमहाकालफलेपिच॥ जलो
 क्षेपेसमुत्सर्गेशृंगमुत्कर्षचिह्नयोः॥२७॥ शार्गंधनुर्विष्णुधनुःसं
 भोगोरतभोगयोः॥ इतिगांताः॥ ओघः स्यात्
 द्रुतनृत्येच काचिघोकांचनोदुस्॥२८॥ निदाघोस्वेदतापौचप्र
 तिघोरोषघातयोः॥ परिघोयोगभेदेपि मेघोवारिदुस्तयोः॥२९
 महार्घस्तमहामूल्येपुंसिलावकपक्षिणि॥ पृष्ठायांस्त्रीलघुःक्री
 बंशीघ्रेरुष्णागुरुण्यपि॥३०॥ ॥इतिघांताः॥ ॥प्रतिमा
 पूजयोरर्चा क्रौंचः पक्ष्यद्विभेदयोः॥ कूर्चमस्त्रीशक्रवोर्मध्येश्मश्रु
 केतवयोरपि॥३१॥ इष्यांस्त्रीगुरुपुत्रेनाकेशेशुष्कव्रणे कच्चः॥ देश
 भेदेपि कांची स्यादथस्थासकतर्कयोः॥३२॥ चर्चिकायांच चर्चा
 स्यात् त्वक्स्त्रीचर्मगुडत्वचोः॥ वामनेयामरेनीचो नमुचिर्दिति
 जैस्मरे॥३३॥ मरीचिर्मुनिभेदेपि चौरबन्हीमलिस्तुचौ॥ कक्कोले
 पिच मरीचो मोचाशाल्मरिरंभयोः॥३४॥ कुकुरेरतनारीचः शी-
 त्कारेवस्योषितां॥ केतुग्रहेतु विकचो वीचिः स्रस्वतरंगयोः॥३५॥
 स्वल्पेपिसारिकायांच वचाग्रीष्मानलौशुची॥ सूचीनृत्यप्रभेदे
 चव्यधनीशिस्वयोरपि॥३६॥ ॥इतिचांताः॥ ॥
 बाराहीचीरिका कछा कछोः नूपेद्रुमांतरे॥ पिछा स्त्रीसक्तमंडे
 पि लांगूले पिछुमस्त्रियां॥३७॥ ॥इतिछांताः॥ ॥
 पद्मधन्वंतरी चाङ्गा वंडजः स्वगमीनयोः॥ निचुलेप्यं बुजोऽज

स्तुब्रह्मविष्णुस्मरेष्वपि॥ ३८॥ स्यादंगजः स्मरेकेशो पुत्रेरक्तेन पुं
 सकं॥ उत्साहकार्तिका वृजौ कंबोजो देशशंखयोः॥ ३९॥ नरवेक
 रंजे करजः कुब्जो न्युब्जो दुमांतरे॥ खनौ सुरागृहे गंजा गुंजे पट
 हकृष्णले॥ ४०॥ जघन्यजोऽनुजे शूद्रे जलजं शंखपद्मयोः॥ चि
 न्नशेफः पताका सुखदांगेपि ध्वजो स्त्रियां॥ ४१॥ नीरजं कमले कु
 ष्ठे पिंजा हिंसा हरिद्रयोः॥ भारद्वाजो गुरोः पुत्रे व्याघ्रादारव्ये च प-
 क्षिणि॥ ४२॥ बुधैः ख्यातो भारद्वाजो द्रोणाचार्ये मुनावपि॥ भृंग
 राजः खगौषध्या लंघने मुनिमेषजं॥ ४३॥ अगस्त्ये च हरीतक्यां
 रुजा स्यादोगभंगयोः॥ गुल्फेपि वनजो बीजं रेतस्तत्त्वार्थहेतुषु
 ॥ ४४॥ व्याजः शाल्ये पदशेच स्वेदरक्तात्मजाः स्वजाः॥ निसर्गे
 सहजः पुंसि सहोत्थे वाच्यलिंगकः॥ ४५॥ सन्नद्धसंभृतौ सज्जो
 हिमजा पार्वती शची॥ ॥ इति जांताः ॥ ॥ अज्ञ-
 स्त्रिषु जडे मूर्खे कृतज्ञः कुकुरेपि च॥ ४६॥ संज्ञा सूर्यप्रियायां च
 सर्वज्ञः शंकरे जिने॥ ॥ इति जांताः ॥ ॥ अरिष्टं सू-
 निकागारे तक्तेपि च पुमांस्त्वयं॥ ४७॥ काके निंबे च लशुने गर्ते कूपे ख
 लेऽवटः॥ अत्यर्थद्वौ मयोरटुः कृता विष्टं प्रियेत्रिषु॥ ४८॥ के-
 शटः शोणके विष्णौ कृपीट मुदरे जले॥ पुंश्चले कुंडकीटः स्याज्जा
 राच्च ब्राह्मणीकृते॥ ४९॥ सयथे च क्रियाकारे किंलिंज शरयोः कटः
 ॥ कोटिः संख्यापि कर्तो वाद्यभांडकुविप्रयोः॥ ५०॥ कुलारे क
 र्कटो राशौ कृष्टिः कर्षे बुधे पुमान्॥ अप्रियेऽपि कटुः कुंभे कुटो
 ना भवने द्वयोः॥ ५१॥ कुरायां स्त्री कीकट स्तुनिःस्वेदेशे मितं प
 चै॥ खेटः सिंघाणके हीने मृष्टिर्धेनौषधीभिदोः॥ ५२॥ सूक
 रे पुंसि घृष्टिः स्यात्सर्द्धा घर्षणयोः स्त्रियां॥ घांटा तु बदे पूगे देहां
 शे वर्णने चटुः॥ ५३॥ निःश्वासो दशनो छिष्टं श्वंबे दंत छिदेपि च॥
 परिमाणमुदोर्दिष्टिर्दिष्टः कालोपदिष्टयोः॥ ५४॥ धारादौ चातक

हयौ कषाटपिचनिष्कृतः॥ कोटरेप्यथ पट्टः स्यात्फलकेनृपशा-
सने॥ ५५॥ प्रत्यारव्यातेप्रेषितेच प्रतिशिष्टंत्रिलिंगकं॥ पर्वटी
पृष्ठवृक्षेचपूगादेश्वनवेफले॥ ५६॥ वटीत्रिषुगुणेषुसिन्यग्रोधेचक
पदेके॥ वर्वटयौब्रीहिभिद्वयो नटौभरतकासुकौ॥ ५७॥ मोरटं
गोर्बधेक्षीरेः कोटपुष्पेक्षमूलयोः॥ मिष्टंम्लानेकुवचनेमर्कटी
शूकशिंख्यपि॥ ५८॥ लाटोऽशुकेचदेशेच व्युष्टं कल्पेत्रिषूषिते॥
पथिवास्तनि वाटः स्याद्विकटं विकृतं बृहत्॥ ५९॥ वर्कशटः क
दाक्षेचस्त्रीणांस्तननखक्षते॥ भद्रप्रेरवणयोर्विष्टिर्वर्णाटौका
मिगायनौ॥ ६०॥ विटोऽद्रौलवणेपिद्वेमूषिकेखदिरेपिच॥ प्राच
लोहे श्रुतिकटः प्रायश्चित्तभुजंगयोः॥ ६१॥ स्फुटिः स्फोटेचकर्क
द्यां हृष्टः प्रतिहतेपिच॥ ॥ इतिवांताः॥ ॥ वैश्या-
द्विजन्मजैबधुः पाठायूथिकयोः स्त्रियां॥ ६२॥ काष्ठाकालेपि को
ष्ठस्तस्वकीयेप्यथसध्वनौ॥ ग्रीवादेशेपि कंठः स्यात्कुष्ठंरोगौष-
धीभिदोः॥ ६३॥ दात्यूहेकालकंठः स्याच्छिवरवञ्जनयोरपि॥ ज्येष्ठो-
मासिचवृद्धेच ज्येष्ठाचगृहगोधिका॥ ६४॥ अम्ललोण्यांदंतश
ठानजंबीरकपित्थयोः॥ प्रकोष्ठोबाहुगेहांसौ वरिष्ठंमरिचेपिच
॥ ६५॥ ताम्रेचारुतरेचाथ मध्यस्थरवलयोः शठः॥ शोठोऽलसेच
मूर्खेचसूत्रकंठोद्विजन्मनि॥ ६६॥ कपोतविहगेपिस्यात्पृश्न्याचप्र
सभे हठः॥ ॥ इतिवांताः॥ ॥ प्राण्यंगकोशयोरं
डं कूष्मांडौफलभिद्रणौ॥ ६७॥ कुंडंखातोऽख्योर्जारजेनाकुं
डीकमंडलौ॥ सिंहोत्तौस्त्रीविषेक्षेचडः पशौक्रोडो ननोरसि॥ ६८
रवंडोऽस्त्रीशकलेनेक्षविकारमणिदोषयोः॥ गंडः कपालेपिट
के श्रेष्ठगंडकयोः पुमान्॥ ६९॥ चंडौषधिः खरश्चंडो दंडौसै
न्यार्कपाश्वर्गौ॥ व्यथाकृपाचपीडे द्वे पांडुः कुंतीपत्नीसिते॥ ७०
॥ पिंडः सांद्रेगृहांसंगे पंडः पंडेपत्नीस्त्रियां॥ स्तंबेशस्ते प्रकां

डौ स्त्री वरंडो वदनामये ॥ ७१ ॥ समूहे चान्तरावेद्यां मंडः स्यात्सा
 रपिच्छयोः ॥ एरंडेमस्तनि क्लीबे मार्तंडौ रवगदंष्ट्रणौ ॥ ७२ ॥ राहौ दै-
 त्यांतरे मुंडो मुर्ध्नि स्त्री मुंडिते त्रिषु ॥ रंडा स्याद्विधवौषध्योर्वितंडाश
 कभिद्यपि ॥ ७३ ॥ शिरवंडौ तु शिखाबहौ शृंडा करिकरः सरा ॥ ॥
 इति डांताः ॥ ॥ आषाढोन्नतिनां दंडे मासे मलयपर्वते ॥ ७४ ॥
 विचेषबालिशौ मूढौ राढा स्याद्द्विसिदेशयोः ॥ पंडकंचुकिनौ षं
 डौ समूढः पुंजितेनवे ॥ ७५ ॥ भुग्ने च पपुने प्येषवाच्यलिङ्गे उदीर्य
 ते ॥ ॥ इति डांताः ॥ ॥ अरुणो भास्करः नूरो मंजि
 षाः त्रिविधाः रूणाः ॥ ७६ ॥ त्रिष्वारक्ते व्याकुलेऽथ सूक्ष्मे व्रीह्यंतरे
 प्यणुः ॥ कीलप्राण्याभिसीमासस्यादाणि वदणि द्वयोः ॥ ७७ ॥ अ-
 भीक्ष्णं तु भृशे नित्ये स्यादि द्राणींद्रयोषिति ॥ स्त्रीबंधे सिंधुवारे च
 चक्षुर्दर्शनमीक्ष्णं ॥ ७८ ॥ उन्मूलने प्युद्धरणं मुष्णं दक्षेपिनाः
 तपे ॥ स्यात्साधने गीतनृत्यभेदे कायस्थकर्मणि ॥ ७९ ॥ करणं पुंसि
 संकीर्णे कल्याणं कांचने शुभे ॥ कृष्णो वर्णे हरो व्यासे कृष्णं मरि-
 चलो हयोः ॥ ८० ॥ पिप्पलीद्रौ पदी कृष्णा हस्तसूत्रेपि कंकणं ॥ शु-
 निराधेययोः कर्पाः पिप्पल्यां जीरके कणा ॥ ८१ ॥ कोणोऽश्रौ वा
 द्येलगुडे वधे हेतौ च कारणं ॥ ग्रहणं स्वीकृतौ हस्ते गुणः स्याद्रज्जु
 सूतयोः ॥ ८२ ॥ अंगुष्ठानामिकोन्माने गोकर्णोऽहौ मृगेपि च ॥ ना-
 सिकाऽघ्रातयो घ्राणं चूर्णं गंधयुतावपि ॥ ८३ ॥ वेदांशे बहुचार्दौ
 च ब्रध्ने पादेषि च स्त्रियां ॥ चरणं श्रीर्णपणस्तखर्जूरपिचुमंद-
 योः ॥ ८४ ॥ जेतरीं देर्जुने जिष्णु ईणिः कठिनपूगयोः ॥ तरुणः कु-
 अपुष्पेपि त्राणं रक्षितरक्षयोः ॥ ८५ ॥ दुर्वर्णं रजतेपि स्यात्तद्रोणोऽ-
 लिः कच्छपी द्रुणी ॥ दुमणो तरणिः पुंसि कुमारिनौ कयोः स्त्रियां ॥ ८६ ॥
 काष्ठागारं बुवाहिन्यां शैलसंधौ च योषिति ॥ द्रोणी न स्त्री मानभेदे द्रो-
 णः काके रूपी पतौ ॥ ८७ ॥ दक्षिणादिशिदाने च दक्षिणः सरले

नानार्थः

५५

पिच ॥ असतोस्याद्धर्षणीच धर्षणानिहृतौरते ॥ ८८ ॥ बुद्धमंत्रे
नाडिकायां धारण्यथचमज्जने ॥ निर्वाणं निर्वृतौ मोक्षे प्रघणोः
स्त्रगृहांशयोः ॥ ८९ ॥ बोलेवातेवले प्राणः पूर्णपुंभूस्त्रिचास्त्रु ॥
पर्णपक्षेचपत्रेच प्रोक्षणं सेचनेबधे ॥ ९० ॥ ग्रंथे कार्षापणेचास्त्री
पुराणमनवेत्रिषु पाष्णिः पादे व्यूहपृष्ठेवाणी व्यूतिश्चभारती ॥ ९१ ॥
मंत्रारव्यवेदेविप्रौघे क्लीबं ना ब्राह्मणोद्विजे ॥ लिंगाग्रेः लिंजरेमौ
क्तिकादौ स्त्रीपुंसयोर्मणिः ॥ ९२ ॥ अजागलस्तनेचापि मसृणो
मृद्वकर्कशौ ॥ निशमश्रुपुरुषोदंशौ मत्कुणावथरोहिणी ॥ ९३ ॥ न
क्षत्रेरोहितायांचरणः कृणनयुद्धयोः ॥ लक्ष्मणासारसीदाशर
थिः श्रीमांश्च लक्ष्मणः ॥ ९४ ॥ छागेपिलंबकर्णः स्याद्वेणुर्वंशो
नृपांतरे ॥ वाणासिंद्यांशरेबाणे वृष्णिर्यादवमेषयोः ॥ ९५ ॥ क-
र्णेश्रुतौचश्रवणं शरणं मारणेपिच ॥ श्रेणिः पंक्तौसेकपात्रेन क्लीबं
कारुसंहतौ ॥ ९६ ॥ कषेमाषचतुष्केच शाणः शोणो नदेः रुणे ॥ पक्वे
श्राणंयवाग्वांस्त्री श्रीपणंगणिकारिका ॥ ९७ ॥ पद्मं च श्रमणा-
भिस्तक्यां मुंडीर्यांचदृश्यते ॥ सुवर्णमानभेदेपि स्थूणाश्चर्मचि
दारुच ॥ ९८ ॥ स्थाणूशंकुशिवौ विष्णौ सुषेणः करमर्दके ॥ कपिवै
द्येचाथहृतौहरणंयौतकेपिच ॥ ९९ ॥ ॥ इतिपांताः ॥ ॥
मोक्षः स्र्धायज्ञशेषोऽयाचितंवारिचा मृतं ॥ अमृतातुगुडूच्या-
स्याद्धरीतक्यामलक्यपि ॥ १०० ॥ शेषेविष्णावनंतो नागुडूचीदूर्व-
योःस्त्रियां ॥ क्लीबंवेत्रिष्वनवधा वरमंतंमरणेऽशुभे ॥ १०१ ॥ चुल्यांच
पूर्णमाभेदेऽनुमतिः संमतावपि ॥ स्वरूपं तंविनाशेनानस्त्रीशेषेऽ
तिकेत्रिषु ॥ १०२ ॥ गतेज्ञातेप्यवसितं मर्वतावश्वकुत्सितौ ॥ अर्वती
कुंभदास्यांचाथार्दितं प्रार्थितेहते ॥ १०३ ॥ क्षिताद्रिमेदयोरस्तः स्या
ल्लजेष्वपिचाक्षतं ॥ कृषावसत्येप्यनृतं माकृतिर्जातिरूपयोः ॥ १०४ ॥
आसौलब्धहितौदैर्घ्यभावि कालेपिचायतिः ॥ आचितः शाकटोमे

कर्मसाधनं नृणां तेषु पाहता ॥ ना उदास्थितश्चरद्वास्थिरस्य दृ
 तिः स्मृतिरक्षयो ॥ अतमुच्छशिले सत्ये एतावागतकर्बुरौ ॥ १० ॥ ऐ
 रावतो नागरंगेष्वथ कांतिर्द्युती छयो ॥ किरातौ मुँछभूनिंबौ कांत
 स्तुप्रियरम्ययोः ॥ ११ ॥ कैतुर्ग्रहीत्यातचिह्ने कलितं विदितात्मयोः ॥ क
 पोतः पश्चिमात्रेपि गुप्तं रक्षितगूढयोः ॥ १२ ॥ गतिर्यात्रादृशोपायाश्शं
 दः सूर्यश्च गोपतिः ॥ गृहीसत्री गृहपतिर्गीतं शब्दितगानयोः ॥ १३ ॥
 गर्जितं स्तनितेनेमे प्रस्तं वाग्भेदमुक्तयोः ॥ चर्मण्वत्यौ नदीरंभे जा
 तं त्यक्तौ घजनाम् ॥ १४ ॥ सूर्यावर्तेपि जां माता नावातेपिष्टपे जगत
 ॥ जातिश्छंदसिमालत्यांचुल्यां जाती फले कुले ॥ १५ ॥ व्याप्तविस्तृत
 बाधेषु ततं तिक्तं सुगंध्यपि ॥ चापेक्षणत्वे तृणता तातः पित्रनु
 कंषयोः ॥ १६ ॥ दुर्गतिर्नरकेनैः स्येदुर्जातं व्यसनेऽपि च ॥ दिवाभीत
 उलूके स्यात्कुंभिले कुमुदाकरे ॥ १७ ॥ विसृष्टेरक्षिते दत्तं द्रुतं शीघ्र
 विलीनयोः ॥ दशने शैलशृंगे च दंतः स्यादोषधौ स्त्रियां ॥ १८ ॥ दिती
 स्वंडनदैत्यां च धृतिस्तृष्टौ कृतावपि ॥ राशौ च धातुर्निर्वाणे स्तुस्थित
 त्वेव निर्दृतिः ॥ १९ ॥ अस्माध्याये कुरूपे च प्रत्युक्तौ स्त्री निराकृतिः ॥
 जंघां स्त्रीना नदीकांतः सिंधुवारे जलाऽधिषु ॥ २० ॥ निमित्तं हेतुचि
 न्नागंतु देवादेशपर्वस्तु ॥ प्रसृतः कुञ्जिते पाणौ जंघायां स्त्रीगते त्रिषु ॥
 २१ ॥ प्रकृतिर्गुणसाम्ये स्यात्स्वभावा मात्ययोरपि ॥ प्रतीकारे प्रतिकृ
 तिः प्रतिबिंबेऽथ पट्टति ॥ २२ ॥ पंक्तौ मार्गेपि पूतं तु पवित्रे बहुलीकृते
 ॥ श्रेणिर्दशचपंक्तिः स्यात्प्रसूतिर्जन्मतोकयोः ॥ २३ ॥ प्रतिपत्ति
 श्रित्प्रवृत्तिः प्राप्तिः प्रागल्भ्यगौरवे ॥ पारावती गोपणीतिलवली फलयोरपि ॥

तः सादरेषिच॥ २६॥ पुनः स्वरेचा भियुक्तहेतौच प्रार्थितौसयो॥
 द्विष्टेषिच प्रतिहतः पिडितं गुणितेघने ॥ २७॥ प्राप्तेज्ञाते परिगतं
 प्रपातौ भृगुनिर्झरौ॥ लोकायतेकछपेच पंचगुप्तः स्मृतोबुधैः॥ २८
 लब्धेसमंजसे प्राप्तं पत्तिगौरवपाकयोः॥ पारिजातो देवतरोमंदा
 रेपारिजातके॥ २९॥ वृत्तिवार्ताप्रवाहेषु प्रवृत्तिरथघोटके॥ पानेच
 पीतिःसिक्तेतुप्रोक्षितंनिहतोपिच॥ ३०॥ रामानुजेनाद्यशास्त्रेदौः
 यतौभरतो नटे॥ जिनेपूज्येच भगवान् भोगवान्नाद्यनागयोः॥
 ३१॥ सेवाविभागयोर्भक्तिर्भवा न्युष्मात्सदर्थयोः॥ पक्षिण्यांवाचि
 वृत्तौचभारती भारतेपुनः॥ ३२॥ जंबुद्वीपेव्यासकृतौभूतिर्भर
 णमूल्ययोः॥ कुड्यभेदनयोर्भितिर्भास्वितौसूर्यभास्वरौ॥ ३३॥
 पृथिवीजननीगात्रोब्रह्माण्याद्याश्चमातरः॥ मूर्धाभिषिक्तेःमा
 त्येपिमुक्तौनिर्वृतमोचितौ॥ ३४॥ मूर्तस्यान्निषुमूर्च्छालेकठिनेमूर्ति
 मत्यपि॥ मतिरिच्छाःपथयतिःपाठछेदेमुनौपुमान्॥ ३५॥ न्याय
 योजनयोर्युक्तिःपाश्यब्धीयादसांपती॥ रेवतीहलिपल्यांभेस्मर
 पल्यांचरेवतिः॥ ३६॥ रिक्तंवनेपिरीतिस्तलोहकिट्टारकूटयोः॥ शो-
 हितमृजुशक्रास्त्रेऽक्तेनामृगमीनयोः॥ ३७॥ शैलभेदेरुक्वर्णालौशंक
 रेपिचरैवतः॥ स्वर्णाभ्यक्तेपिरसितंकस्तूरीपङ्कयोर्लता॥ ३८॥ वर्तु
 लाधीतयोर्वृत्तं वार्त्तंकुशलनीरुजोः॥ वासेपिचसतिर्वृक्षमात्रेपिचव
 नस्पतिः॥ ३९॥ वर्तनेविद्यतौ वृत्तिर्वर्तिर्दीपदशास्वपि॥ लाभसंबंध
 योर्व्याप्तिर्विश्वस्ताविधवापिच॥ ४०॥ छेदेविनाशो विच्छित्तिर्वि
 गतौवीतनिष्प्रभौ॥ असारान्वेभयोर्वीतं वीतमंकुशकर्मणि॥ ४१॥

अभ्युद्यतेविकसितेचेष्टितेचविजृम्भितं ॥ विकृतौ रोगिणीभक्तौ
 वित्तंख्यातेधनेपिच ॥ ४२॥ दृढेपिव्यायतं श्रुक्तिर्मुक्तास्फोटाश्च
 लक्ष्मणोः ॥ अस्त्रभेदेपिशक्तिः स्याच्छान्तिः स्यान्मंगलेशमे ॥ ४३॥
 वेतसेपिचशीतोनाश्रुक्तं पूताम्लनिष्ठुरं ॥ शितिर्भूर्जेः सितेकृष्णे
 श्रीमंतौतिलकेश्वरौ ॥ ४४॥ ब्रह्मशक्रौ शतधृतीवार्तायांश्रवणे
 श्रुतिः ॥ दुर्बलेनिशितेस्यातां शितं शतावधौवचः ॥ ४५॥ सर
 स्वती सरिद्वौश्च सूतो बंदिनिपारदे ॥ स्मृतिः स्याद्धर्मशास्त्रेपि प्र
 वाहेपिच संसृतिः ॥ ४६॥ रणेसभायांसमिति स्तिमितौक्लिन्न
 निश्चलौ ॥ स्थपतिः कंचुकीकारुभेदेगीष्पतिजागकृत ॥ ४७॥ संबंधे
 पिच संवित्तिर्मर्यादायामपिस्थितिः ॥ सीतालांगलरेखास्याद्योम
 गंगाचजानकी ॥ ४८॥ सूनुतंकुशले सत्ये सुदोहागौश्च सुव्रता ॥
 शर्करापिसिता थोर्धेसत्प्रतिज्ञेपिचस्थितः ॥ ४९॥ सतीकात्याय-
 नीसाध्योः संघातो नरकेच्ये ॥ हरीतकी हैमवती गौरीशकुवचा
 वपि ॥ ५०॥ स्त्रीहरिद्विशिवर्णेनादूर्वापिहरितामता ॥
 ॥ इतितांताः ॥ आतिथिः कुशपुत्रेपि हरीतक्यपिचाव्य
 था ॥ ५१॥ अपेक्षाः लंबनंचास्थास्यादर्थोविषयेपिच ॥ भटे
 पुंस्यप्रतिरथंयात्रामंगलसाम्निच ॥ ५२॥ दुन्माथः कूटयंत्रेपि
 कुथः कंबलबर्हिषोः ॥ काशेक्षतेचक्षवथुर्ग्रथो द्वात्रिंशदक्षरी
 ॥ ५३॥ धनचग्रंथनाचापि तीर्थं त्रिपाययोगयोः ॥ कट्यंशघोणयोः
 प्रोथो वीथीपंतौगृहांशके ॥ ५४॥ वानप्रस्थो मधूकेपिस्था-
 तृतीयेपिचाश्रमे ॥ काकोल्याः मलकीब्राह्मी वयस्था तरुणेभि
 शु ॥ सूर्यमंथानयोर्मथः सांतरेष्वथमन्मथः ॥ कपित्थेकामदेवे
 पिरथः पौरुषदेहयोः ॥ ५६॥ पुंसिस्त्रियांच षड्ग्रंथः करंजवचयोः
 क्रमात् ॥ सिद्धार्थः सर्पपेद्वदे संस्थास्थितिर्विनाशयोः ॥ ५७॥
 संस्थासमाप्तिः क्रतुषु वरूथो निजराष्ट्रकः ॥ सिक्थो भक्तपुलाके

नानार्थः

५९

नामधूछिष्टेनपुंसकं॥ ५८॥

॥ इति यांताः॥

॥ अ-

ष्टापदं शारिफले सुवर्णे स्त्रीपशौ पुमान्॥ वामनेभ्यां स्त्रियां क्लीबं-
केयूरेनांगदः कपो॥ ५९॥ अर्बुदोरुजिसंख्यायामामोदोगंधर्ष-
योः॥ रहस्ये स्यादुपनिषत्समीपसदनेऽपि च॥ ६०॥ कंदोरु स्त्रीशूरणे
मूले राजलिङ्गविषाणयोः॥ स्त्री ककुत्कटुकंदस्तभृगवेररसोन-
योः॥ ६१॥ स्त्रीगंधार्या क्लीबमञ्जेदिङ्गागे कुमुदः कपो॥ पुष्पे क्ली-
बं भ्रमौ कुंदः क्षोदोरजसिपेषणे॥ ६२॥ शिवजूदेवरादेपि कपर्दी
थामयेगदः॥ विष्णोभ्रातस्त्रिचास्त्रे स्त्रीपलाशे गरुति छुदः॥ ६३॥
देशे जने जनपदे निषादौ श्वपचस्वरो॥ वाक्येशब्देऽप्रदेशेपि
पदं पादस्तनद्वयोः॥ ६४॥ मूले प्रत्यंतशैले च प्रसादस्त्वनुरोध-
ने॥ स्वच्छे काव्यगुणे चाथ प्रतिपत्तिथिसंविदोः॥ ६५॥ विष्णुइशा-
ताच बिंदुः स्यान्मंदौ स्वैरशनैश्चरो॥ हस्तिभेदश्चाथ मदः स्यात्क-
स्तूरीभदानयोः॥ ६६॥ गर्वेशु क्रेथमाकंद्यामलक्यानां म्रपादपे॥
मर्यादाधारणासीमोर्महानादोगजेपि च॥ ६७॥ मेनादास्तत्रय-
श्छागमार्जारकशिरवंडिनः॥ विशदः पांडरेव्यक्ते शारदोजलदे-
पि च॥ ६८॥ स्त्रियांच शारदीतोयपि प्लीससपर्णयोः॥ संवित्संके-
तकेपि स्यात्समर्यादौ तिकेस्थिरे॥ ६९॥ व्यंजने सूपकारे च सूदः
सूपवदिष्यते॥ घर्मस्वेदनयोः स्वेदः संपलक्ष्यां समुच्चये॥ ७०॥

॥ इति यांताः॥

॥ खंडेनासमभागेऽधर्मवधिः

सीमकालयोः॥ आविहं प्रहतं वक्रमानं वाद्यबद्धयोः॥ ७१॥ अलं-
कारोपि चाबद्धः प्रत्याशाप्याधिरुच्यते॥ कुटुंबव्यापृते धर्मचिंता-
यांच विशेषणे॥ ७२॥ उपाधि रुग्रगंधेतुवचाक्षेत्रयमानिके॥ उप-
लब्धिर्मतिप्राप्त्योर्त्रुद्धिः संपदिचौषधे॥ ७३॥ राहौ शिरःशून्य-
काये कबंधः क्लीबमंबुनि॥ गोधातले निहाकायां गंधोगर्वे बले-
पि च॥ ७४॥ दोग्धा गोपे कवौ वत्से दुग्धं क्षीरे प्रपूस्तिने॥ दिग्धं लि-

सेविषाक्तेचदुर्विधौखलदुर्गतौ ॥ ७५ ॥ रोधोनिरोधेनाशेच बुद्धो-
 ज्ञातेजिनंबुधे ॥ निषेधबुद्धयोर्बाधोरौहिणेयकचौबुधः ॥ ७६ ॥ दै-
 त्यचैत्रवसंतेषुद्रुमभेदेचनामधुः ॥ मिदं चित्ताभिसंक्षेपेनिद्रायांचा-
 थमागधी ॥ ७७ ॥ पिप्पल्यांयुधिकायांनलग्नेमगधजेत्रिषु ॥ लक्षु-
 नेऽतिविषायांचशुल्यामपिमहौषधं ॥ ७८ ॥ सीतायोजनगंधास्या-
 कस्तूरीव्याससूरपि ॥ विधिब्रह्मणिकालेचप्रकारेवेधनेविधा ॥
 ७९ ॥ पृक्कामहिलाचवधूर्विश्वस्तोनुद्भूतश्रविश्रब्धः ॥ विश्रब्ध-
 बादार्थंशुद्धंत्रिषुपूतकेवलयोः ॥ ८० ॥ श्राद्धंनिवापेश्रद्धालोत्रिषु-
 साधुर्धन्यपि ॥ स्कंधः संघेपिसिद्धस्तुनित्यनिष्पदनादिषु ॥ ८१
 ॥ संधिः पुमान्सुरुंगायांभेदेसंघट्टनेभगे ॥ ८२ ॥ इतिधांताः ॥
 कुलेख्यातेत्राभिजनः स्यादध्वाकालवर्त्मनोः ॥ ८३ ॥ इतिवृत्तेः
 वदानं स्यात्कर्मखंडनयोरपि ॥ अग्रजन्माः यजेविप्रेस्यादन्नंभ-
 क्तमुक्तयोः ॥ ८४ ॥ विनीतेविप्रभेदेचानूचानोऽर्थीविवाद्यपि ॥ अंता-
 वसायीचांडालेमुनिभेदेचनापिते ॥ ८५ ॥ अश्वकुत्सितयोरर्वाव-
 ज्जेविद्युतिचाशनिः ॥ वर्णमात्रेविसर्गेचाभिनिष्ठानोथहैहये ॥ ८६
 ॥ पार्थेद्रुमेमयूरेनाअर्जुनस्त्रिषुपांडरे ॥ अर्जुनीगव्युषायांचभ्रं-
 शश्चिकयोरली ॥ ८७ ॥ आत्मानोष्याकलनेविबंधपरिसंख्य-
 योः ॥ आवेशनंशिल्पगेहेभूतावेशःथगेदुके ॥ ८८ ॥ विद्योषेचोप-
 धानं स्यात्तुल्यामुद्धानमुद्गमे ॥ अगंभीरेपिचोत्तानः शराभ्यासे-
 प्युपासनं ॥ ८९ ॥ स्यात्कात्यायन्यर्धद्वहागौर्योर्वररुचौनरि ॥ शि-
 रीषाघातकाश्वत्थगर्दभांडेकपीतनः ॥ ९० ॥ चीरंपिकौपीनमश्वे-
 पुन्नागेपिचकैसरी ॥ कुलीनत्वेचगुह्येचकौलीनमथकंचुकी ॥ ९१
 ॥ स्थापत्येवमितेसर्पेकुसौछेदेचकल्पनं ॥ कामिनौस्त्रेणचक्रौ-
 चकृतिनौयोग्यपंडितौ ॥ ९२ ॥ कांचनंतुहेमिनागकेसरेकांच-
 नीनिशा ॥ धातुवादरतेकांस्यकारेकारंधमीनरि ॥ ९३ ॥ चर्चिकाचि-

लदयिते रवका मिन्यो प्रकीर्त्यते ॥ विषदिग्धपशोर्मोसे गृजजनना
रसोनके ॥ ९३ ॥ गहनंगह्वरेदुःखे वनेथा बुदमुस्तथाः ॥ घनः पुंसि
घनं वाद्यं चर्मस्थात्फलकत्वचोः ॥ ९४ ॥ चीनो वस्त्रव्रीहिभेदे चि
न्हं लक्ष्मपताकयोः ॥ चक्रिणो विष्णु भजगकुलालग्रामयाजिनः ॥
९५ ॥ कं प्रेना चलनं कं पेचलनी वस्त्रघर्षरी ॥ भूर्जे फलकपाणौ च च
र्म्यथालंबुषे पुमान् ॥ ९६ ॥ निंबेपि लुट्ठनं वांते जवनो देशवेगिनोः ॥
बुद्धे जिनो जित्वरेच जीवनं वर्तनां भसोः ॥ ९७ ॥ शूरे दातरि च त्या-
गी व्रतिशोच्यो तपस्विनौ ॥ तपनो नरके भानौ विरलेः त्येकशो
तनुः ॥ ९८ ॥ क्रीडादौ देवनं नाः सेद्विजन्मा दंतविप्रयोः ॥ दानं गज
मदेत्यागे रवंडने रक्षणे पिच ॥ ९९ ॥ दर्शनं वर्णमुकुरचक्षुः शास्त्रो
पलब्धिषु ॥ स्त्री दीर्घकोष्या दुर्नामाः शंसिद्युम्नबले धने ॥ ३०० ॥
धन्वा मरौ धन्वचापे धावनं गतिशौचयोः ॥ निर्मात्स्रनं खलीका-
रालक्तयोरथ नंदनं ॥ १ ॥ देवोद्याने सुते पुंसि नग्नो ह्यपणबंदिनौ ॥ शु
तौ दृष्ट्वा निशामनं खगंगापि नलिन्यथ ॥ २ ॥ ग्रंथिप्रस्तावयोः पर्व
विषु वत्प्रभृतिष्वपि ॥ प्रतिमानं प्रतिच्छाया गजगंतांतरालयोः ॥ ३ ॥
पाकस्थाने कुलालस्य वाते च पवनः पुमान् ॥ हरीतकी राक्षसी च पूतना
ऽथ वदालके ॥ ४ ॥ पाठीनो गुग्गुलुद्रौ च रक्षो हृक्षौ पलाशिनौ ॥ फा
ल्गुनो मासि पार्थे च स्त्री विदग्धा च वाणिनी ॥ ५ ॥ वर्धमानः प्रश्नभेद-
शरावैरंडविष्णुषु ॥ सेनानदी च वाहिन्यौ छेदे हृदौ च वर्धनं ॥ ६ ॥
भुवनं विष्टपेतो ये भिन्नं दीर्घे विशोषिते ॥ जन्माश्रयश्च भवनं
भाजनं पात्रयौग्ययोः ॥ ७ ॥ भृति कांचनयोर्मर्म मलिनं भूषिते
सिते ॥ मानं प्रमाणे तौ ल्ये च मीनो राश्यंतरेक्षणे ॥ ८ ॥ मदनाः सि
कथधूस्तूरतरुभेदमनोभवाः ॥ मुनिर्वाचं यमे बुद्धे छंदश्च पाचमा
लिनी ॥ ९ ॥ मातुलानी तु भंगायामानृणात्स्त्रियामपि ॥ राशौ यु
ग्मे च मिथुनं विष्ण्वली मधुसूदनौ ॥ १० ॥ यापनं स्थानिरसनेका

लक्षणेचवर्तने ॥ चतुःकोश्यांचयोगेच योजनं स्यात्तुवाहने ॥ ११ ॥
 गतौचयानं योनिस्तूत्यतिस्थानेभगेपिच ॥ रसनंतुध्वनौस्वादेर
 सज्जारास्त्रयोः स्त्रियां ॥ १२ ॥ यक्षेचंद्रेच राजा स्यात्स्त्रुक्तः कामीच-
 रागिणौ ॥ गोपित्तेरोच्चना कूटशाल्मलौ रोचनः पुमान् ॥ १३ ॥ निशा
 हरिश्च रुजनी छेदेभूर्जेच लेखनं ॥ राशीनामुदयो लग्नं सक्तलक्षि-
 तयोस्त्रिषु ॥ १४ ॥ योषिज्जिह्वाच ललना लक्षणां नामचिह्नयोः ॥
 रिक्तेवितानमुल्लोचे विलग्नमध्यलग्नयोः ॥ १५ ॥ दैवानिष्टफलेस-
 तौ व्यसनं निष्फलोद्यमे ॥ स्वतंत्रताच व्युत्थानं वामनौ विष्णु
 दिग्गजौ ॥ १६ ॥ स्ववैश्वाः थफले शुक्लेवानं स्यूते कटेगतौ ॥ वृषप-
 र्वाशिवेदैत्ये वेष्टनं मुकुटेगतौ ॥ १७ ॥ वेशकारेपि विषयी कामिनि
 क्त्वाचमिंद्रिये ॥ वृक्षादनीस्थादंदायां स्त्रियां कुठारके पुमान् ॥ १८ ॥ स-
 मालब्धे विभक्तेच विछिन्नवाच्यलिंगकं ॥ लब्धे ज्ञाते स्थिते विन्नं
 वेदना ज्ञानपीडयोः ॥ १९ ॥ वर्तनी तर्कुपीठेपि स्त्रियां वर्तनवर्त्मनोः ॥ व-
 नश्वाजंबुके व्याघ्रे विपन्नोः हौ विपद्गते ॥ २० ॥ दैवशंसिनिमित्तेच
 शकुनं पुंसि पक्षिणि ॥ चूडावान् कुक्कुटश्चापिशिखी शृंगारिणौ त्रि-
 मौ ॥ २१ ॥ क्रमुकश्च सवेशश्च पार्थे होः श्वेतवाहनः ॥ मयूरभीष्मश-
 चोच शिखंड्यथ विहेतनं ॥ २२ ॥ विहिंसायां विडंबेच यमेनाशमनं
 बधे ॥ श्येनः शुक्रे पक्षिभेदे शकुनिः सौबलेखगे ॥ २३ ॥ धान्यभेदे
 पुमान् षाष्टिहायमः कुंजरेपिच ॥ नासाधौ संज्जनं कूतौ साधनं सि-
 द्धमेदयोः ॥ २४ ॥ समानो देहवायौच संस्थानं मृत्युरूपयोः ॥ संता-
 नः संततौ देवदक्षेचापत्यगोत्रयोः ॥ २५ ॥ क्रतौ स्नानेच सवनं मर-
 णेपि समापनं ॥ स्यंदनं स्त्रवणेनातुरथेति निशादपे ॥ २६ ॥ सक्त
 ज्ञानेच शयने स्वप्नोः थस्पर्शदानयोः ॥ स्पर्शनं स्पर्शनोवातः सुनं
 पुष्पे फलेपिच ॥ २७ ॥ सेवनं सीवनोपास्त्योः शाश्वताजौ सदातनौ
 ॥ पुत्रे रवौच सूनुः स्यात्प्रातर्यपिकनीयसि ॥ २८ ॥ सीमावाटे स्थि-

तौक्षेत्रे स्वामी भर्तारिषण्णुरवे॥ धूमवंशशरामर्त्याः सपर्वणः प्र
कीर्तिताः॥ २९॥ हनुर्हृद्विलासिन्यांकपोलावयवेपिच॥ ॥
इतिनांताः॥ ॥ सजले महिषेः नृपोः वलेपः संगगर्वयोः॥
३०॥ आक्षेपो भर्त्सना हृष्टो राकल्पौ वेशकल्पने॥ तृणभिद्गु
ल्मिन्युलुपंचंद्रेना स्त्र्युदुपः पूवे॥ ३१॥ कल्पः शास्त्रे विधौ न्या
ये संवर्तं ब्रह्मणो दिने॥ धान्यकुशंष्टमांशो हः कुतपश्छागकंबले॥
३२॥ गुणवृक्षेपिकूपो विट्सायं स्त्री कुणपः शवे॥ जिह्वापः शु
निमार्जारे त्रपुसी सकरंगयोः॥ ३३॥ पादुकायां स्त्रियां वृक्षे पादपी
ठे च पादपः॥ पिंडपुष्पौ जवाशोको पुष्पं कुसुम आर्तवे॥ ३४॥ ग्रं
थावृत्तौ पशौ शब्दे स्वभावे नाटकादिषु॥ रूपमाकारसौंदर्यमानकेष्व
पि दृश्यते॥ ३५॥ शररोपणयोरोपो लेपो लेपनजेमने॥ विटपः प
ल्लवे स्तंबेषु मेदोः वलंबपा॥ ३६॥ आचोशोशपथेशापः स्वापः
शयननिद्रयोः॥ ॥ इति पांताः॥ ॥ त्रिषु स्यात्कु
त्सिते रेफोरवर्णे तु पुमानयं॥ ३७॥ ॥ इति पांताः॥ ॥
गजेशीवाबिले कंबुः कलंबः शरनालयोः॥ वृंदे कदंबौ नीपेना
कादंबौ शरपक्षिणौ॥ ३८॥ ग्रीहविप्लवयोर्द्विबः प्रलंबो दैत्य-
शारवयोः॥ बिंबं बिंबफले रूपे संवस्तुमुसलानने॥ ३९॥ कल्याण
वतिवज्जेच हेरंबो महिषेः पिच॥ ॥ इति बांताः॥ ॥
स्वर्णारंभाव वष्टंभो वाणी छंदोप्यनुष्टुभौ॥ ४०॥ आरंभ उद्यमैद
पे कामे ब्रह्मणि चात्मभूः॥ ऋषभो श्रेष्ठवृषभो करभोऽधः करोष्टु
योः॥ ४१॥ कुंभो वारस्त्रियाः कांतैरक्षोरशिप्रभेदयोः॥ वीणाप्रसे
वे कुकुभो नगभेदेऽर्जुनद्रुमे॥ ४२॥ गर्दभः शुक्लकुमुदे खरे पुंस्यथ
दानवे॥ जंबीरे व्यवहारे च जंभो दंतपिचे प्यते॥ ४३॥ दुंदुभिर्देत्य
भेदे पिदंभः कैतवकल्कयोः॥ दुर्लभः कछुरे काम्ये सदृशव्याजयो
र्निभः॥ ४४॥ मुख्यराट्क्षत्रयोः पुंसि नाभिः प्राण्यंगके द्वयोः॥ च

क्रमध्ये प्रधाने च स्त्रियां कस्तूरिकामदे ॥ ४५ ॥ भूभूमौ स्थानमात्रे
 च भूमौ भृगुजे पुमान् ॥ रंभा कदल्यप्सरसोर्विभुः स्यात्स्वामिभू
 त्ययोः ॥ ४६ ॥ पुनर्नवायां वर्षाभूः स्त्रीनाकिंचुलुके पूवे ॥ विस्त्रंभा
 कैलिकलहे विश्वासे प्रणयेपि च ॥ ४७ ॥ स्वरभिः स्यादसंतेपि स
 भाद्युतालयेपि च ॥ ॥ इति भांताः ॥ ॥ अभ्याग
 मो विरोधे च शास्त्रमायातमागमः ॥ ४८ ॥ मठादौ ब्रह्मचर्यादि च
 तुष्के चाश्रमो स्त्रियां ॥ अंगीकृतावुपगमः समीपगमनेपि च ॥
 ॥ ४९ ॥ उमा दुर्गाः तसीचाथपीडायां वीचिवेगयोः ॥ वस्त्रसूक्ष्मे चरे
 स्वायां चोर्मिः स्त्रीपुंसयोर्मतः ॥ ५० ॥ कुसुमं स्त्रीरजः पुष्पं क्षेमं क-
 ल्याणरक्षयोः ॥ क्षेमाचंडाऽथ कलमालेरवनी चौरशालयः ॥ ५१ ॥
 रेतोनिकामकाम्येषु कामं पुंसि स्मरे ल्योः ॥ क्षौममट्टे दुकूले च ग्रा-
 मः संवसथे स्वरे ॥ ५२ ॥ गुल्मः स्तंबे घट्टे घर्मः स्वेदातपोष्प-
 सु ॥ जिह्वाः स्यात्कुटिले मंदे तल्लिप्तं तल्पकुट्टिमे ॥ ५३ ॥ तोक्मं
 कर्णमले पुंसि हरितं च हरिद्यवे ॥ दुमो यक्षे श्वरे दृक्षे दमो दमथुद-
 उयोः ॥ ५४ ॥ धर्मोः हिंसोपमायोगोपनिषत्सु धनुष्यपि ॥ कटे लुङ्यो
 च निगमो नियमो निश्चये व्रते ॥ ५५ ॥ यंत्रणाबंधयोश्चाथपैच
 मः स्वरसंख्ययोः ॥ पद्मो स्त्रीबिंदुजालेऽब्जे व्यूहे संख्यांतरे निधौ ॥
 ५६ ॥ गजानांदंतबंधेपि प्रतिमाः नुकृतावपि ॥ भूमिः स्थानेपि कुं-
 दांबुनिर्गमभ्रान्तिषु फ्रमः ॥ ५७ ॥ गांगेयभीषणौ भीष्मौ भीमः
 शंभौ च पांडवे ॥ नरके मंगले भौमः स्वरे मध्ये च मध्यमः ॥ ५८ ॥ य-
 मः संयमकीनाशयुग्मजेष्वथ राघवे ॥ रामः पथौ मार्गवे च रुक्मं
 लोहसूवर्णयोः ॥ ५९ ॥ संपत्कमलयोर्लक्ष्मीर्विभ्रमो भ्रमहा-
 वयोः ॥ श्यामा गुंदा कोकिला च श्यामो मंडपकालयोः ॥ ६० ॥ सा-
 र्वभौमो गजे राशि संप्रमो साध्वसादरौ ॥ ॥ इति भांताः ॥
 ॥ भिन्नासमानयोरन्यः स्यादभिरव्यायदास्यपि ॥ आत्रे

यी पुष्यवत्यांस्यान्नदीभेदेचनामुनौ॥ आश्रयः स्कंधआधारे
 आदित्योभास्करेकरे॥६२॥ वेदोपदेशावस्मायौ हृषीकेशेरेतसींद्रि
 यं॥ इज्यास्यात्संगमेदानेयागेर्चायां गुरौपुमान्॥६३॥ उदयोऽ
 द्रावुन्नतौच कषायः सरभौरसे॥ कायः स्वभावे लक्षेच संघेसू
 र्तोकदैवते॥६४॥ कौकृत्यमनुतापेस्यादधुक्तकरणेपिच॥ कश्यप
 कशाहंमघेच काद्रवेयोऽहिरंगयोः॥६५॥ काव्यप्रबंधेषुकेना
 कुलायः स्नाननीडयोः॥ गव्यंगोहितदुग्धादौज्यायांगव्यातु-
 गोकुले॥६६॥ भीष्मेनाहेन्निगांगेयं गोप्यौ गोतव्यचेतकौ॥
 गातव्यगायनौगोथौ गृह्यमस्वैरिपक्षयोः॥६७॥ चैत्यमायतने
 बुद्धविप्रोद्देशकवृक्षयोः॥ चक्षुष्यं सभगेचक्षुर्हितेस्त्रीकेतके
 पिच॥६८॥ युद्धेहृदेचजन्यंस्याज्ज्यास्यान्मौर्व्यांसितावपि॥
 कूटायुर्गुलुद्रौचत्रिवेद्यांत्रितयेत्रयी॥६९॥ निघेवस्त्रगृहे
 दृष्यं दस्यूतस्तरवैरिणी॥ भेषजेदुविकारेचद्रव्यं भवेचपित्त
 ले॥७०॥ द्वितीयातिथिभिसत्योः पार्थेगौचधनंजयः॥ निका
 यौसंघनिलयो नित्ये सततशाश्वते॥७१॥ पर्यायः स्यात्प्रका
 रेपिप्रायोनाभूमतुल्ययोः॥ पथ्यंहितेभयापथ्यापानीयं-
 पेयनीरयोः॥७२॥ पौलस्त्यौ रावणश्रीदौस्वर्गलाभौफलोदयो
 ब्राह्मण्यं ब्रह्मसंघेपिबालेयौमृदुगर्दभौ॥७३॥ वीर्यप्रधान
 धातौचभयंभीकुञ्जपुष्पयोः॥ अनधीनेसहायेचभुजिष्यो
 हस्तस्त्रयोः॥७४॥ स्यान्मायाशांबरीबुद्धोर्दक्षशिल्पुष्योर्म
 यः॥ मयुरश्वेकतुहयेरूप्यं त्रिषुस्तरूपके॥७५॥ आहतः स्व-
 र्णरजतेरजतेचनपुंसकं॥ वत्सेबलेबुधेरोहिणीयोथश्लेषवाच-
 योः॥७६॥ लयोयुक्तेचलंभ्यंस्याद्विषयोदेशगोचरौ॥ वर्णप्रस्था
 नयोर्व्रज्या वृदान्यस्यागवान्स्त्रवाक्॥७७॥ स्त्रीमल्यानिर्ज
 नेभूत्यं शौर्यं चारमदीवलं॥ शांडिल्यौमुनिमादूरोत्तोरभ्यं

नारुतापिच ॥ ७८ ॥ साध्या देवाः फलसाध्यस्थेयौ नेतृपुरोहितौ ॥ ना
 शैले सहा नारोग्ये सामर्थ्ये शक्तियोग्यते ॥ ७९ ॥ एकत्वादौ विचारे
 च संख्या क्रीवे च संयुगे ॥ हिरण्यं रेतसि स्वर्णे मानमेद वराटयोः
 ८० ॥ उरस्यपि च बुद्ध्यायां हृदयं मानसैः पिच ॥ ॥ इति यांताः
 ॥ ॥ अंकुरो रोम्भिरुधिरैर्वारिण्यभिनवोद्भिदि ॥ ८० ॥ अम
 रा नाभिनालायां गुडुच्यामप्यथांवरं ॥ नागभिर्द्वंद्वं च स्यादस्त्रं
 रुधिराश्रुणोः ८२ ॥ प्रेस्तावेव सरो वर्षे चोष्ठे नीचेऽपि चाधरः ॥ श्रेष्ठेष्व
 ग्रोऽवतारस्तृतीर्थे वतरणेऽपि च ॥ ८३ ॥ गलहस्तेऽप्यर्धचंद्रोऽकृ
 पारः कमतेऽंबुधौ ॥ अलातेऽस्त्रीकुजेंगारः श्रेष्ठावाच्या वज्रनुत्तरो
 ॥ ८४ ॥ नक्त्रे चोरे चावहारः स्यादभ्रं व्योममेधयोः ॥ हविर्वेन्हीचा
 ग्रिहोत्रौ वृक्षे लघुनिचा गुरुः ॥ ८६ ॥ शक्तेऽपि पंडुश्चांडी रावं-
 द्रिः स्यात्पादमूलयोः ॥ आसारः प्रसरणे स्याद्देगवृष्टौ स्रग्द्वले
 ॥ ८७ ॥ आरः शनैश्चरे भौमे दूंद्र आत्मनिवासवे ॥ गौरीश्वरीशि
 वास्वामिकंदर्पे पीश्वरः पुमान् ॥ ८८ ॥ उदारौ दक्षिणस्थूलौ दुमे
 मेद्रेऽसु दुर्बलः ॥ उग्रौ तजेशिवेऽसु च्चेऽसु दीप्तौ गविस्त्रियां ॥ ८९
 सिंहसटास्रपुन्नागेऽबकुले नागकेसरे ॥ केसरः पुंसि किंजल्केऽनस्त्री
 हिंयुनि नद्योः ॥ ९० ॥ मक्षिकायामपि कद्रोऽक्षद्रः स्यात्कृपणे-
 त्रिषु ॥ कद्रुस्त्रिषुकडारे स्यात्कद्रुः स्त्रीनागमातरि ॥ ९१ ॥ नापि
 तस्योपकरणे को किलाक्षेऽपि च क्षुरः ॥ भस्मकाचरसाक्षरः का
 रुः कारकशिल्पिनोः ॥ ९२ ॥ कर्बुरोराक्षसे पापे कर्बुरं शबले जने ॥
 कारापीडाबंधशाले क्रूरौ कठिनभीषणौ ॥ ९३ ॥ जंबुद्वीपसहाक
 न्याः कुमार्योऽथाश्ववारके ॥ बालके कार्तिकेये च कुमारो भर्तृदा
 रके ॥ ९४ ॥ कलिकारस्तुष्ट्या देकरं जेपीतमस्तके ॥ सिद्धस्थानेऽपि
 च सेनं कर्करौ दृढदर्पणौ ॥ ९५ ॥ शिंशपायां कृष्णासारास्तु र्वाचा
 थोऽसलेऽपि च ॥ कर्णपूरः कुबेरस्तु नदी वृक्षौ कपिंगयोः ॥ ९६ ॥ कुश

रीरेचशङ्कांचकलुरापामरेत्रिषु ॥ कंदरः स्यात्गुहासृण्योः
 कोटारौकूपनागैरौ ॥ ९७ ॥ कपोलेचकलहेचशस्त्रमेदेचकर्परः
 ॥ भिक्षापात्रैकपालेचरवर्परस्तस्करेपिच ॥ ९८ ॥ देवताडेरवरा
 स्त्रीस्याहवरोगर्दभतीक्ष्णयोः ॥ भद्रमुस्तेगुवाकेचरवपुरोधदु
 मेपुमान् ॥ ९९ ॥ रूप्येरवलेचरवर्जूरंरुवरः कोलदलेशफे ॥ रवरु
 रश्वेहरेदर्पेदंतेश्वेतुवाच्यवत् ॥ १०० ॥ गुरुस्त्रिलिंग्यामहतिदु-
 र्जगलधुनोरपि ॥ गायत्रीखदिरेस्त्रीस्याच्छंदस्यपिषडसरे ॥ १०१ ॥
 गुंद्रस्तेजनकेगुंद्रात्रिलिंग्याभद्रमुस्तके ॥ गच्छरेद्वेगुहागुंजेपूर्वा
 रिद्वारिगोपुरं ॥ १०२ ॥ नग्नकन्योमयौगौरीगौरः स्यादुज्ज्वलेपिच ॥
 गोत्रंनान्निकुलेपुंसिशैलेभूगव्ययोस्त्रियां ॥ १०३ ॥ स्वररणेचगांधा-
 रो गृध्रः स्याल्लोभिपक्षिणोः ॥ कर्बुरेतिलकेचित्रं सप्तद्रातार-
 योः स्त्रियां ॥ १०४ ॥ चंद्रः शशिनिकर्पूरचारोचंधापसर्पयोः ॥ मृतेदे-
 वकुलेचैत्रंनभूभृन्मासभेदयोः ॥ १०५ ॥ सर्पविष्णोचक्रधरश्चि-
 कुरौवृक्षभित्तौ ॥ चक्रः कोकेग्रजेपुंसिक्रीबेसैन्यरथांगयोः ॥ १०६ ॥
 ग्रामजालेकुम्भकारभांडेराष्ट्रेचदृश्यते ॥ नदप्रभेदेवाद्येचशार्ङ्गरो-
 थगुणधनौ ॥ १०७ ॥ प्रसिद्धावपिटंकारस्तारोत्युच्चस्वरेत्रिषु ॥ तारि-
 ण्यंगदमात्रोः स्त्रीननाक्षक्षिमाध्ययोः ॥ १०८ ॥ ताम्रेंधेतिमिर-
 ध्वांतेतोत्रेप्राजनवैणुके ॥ धन्याकेतुंबुरीभुन्याताम्रंशल्बेरूपो-
 त्रिषु ॥ १०९ ॥ पेटकेनाविचतरीतुषारः शीकरेहिमे इतिकर्तव्यतातं-
 त्रमुपायश्चद्विसाधकः ॥ ११० ॥ तीव्रंकदुनितातंचददर्शः शैलभुम-
 योः ॥ उपायेनिर्गमेद्वारंदारु स्याद्वेवदारुच ॥ १११ ॥ दासीसक्तौशौ-
 दासेरौदेहयात्राशनैर्मृतौ ॥ दिगंबरौधकरेचवाद्यमेघौचद-
 दर्शौ ॥ ११२ ॥ धात्रीभुव्यामलक्यांचहरिशैलोधराधरो ॥ धारा-
 हरिद्राश्वगतिनिशांबुस्ततिराजिषु ॥ ११३ ॥ धराधरौखड्गमेघौ
 धीरः पंडितमंदयोः ॥ धीरंचकुंकुममयोधराष्टधाधरोगिरिः ॥ ११४

नेत्रोनेतरिनेत्रंचगुणेमूलेविलोचने॥ नारंशंत्यांनरौघेचन
 रोजेमानवेऽर्जुने॥१५॥ नरेंद्रोराजिकेराज्ञिविषवैद्येपिदृश्यते
 ॥ धान्योत्सेपेनिकारः स्यादुडुच्यामपिनिर्जरा॥१६॥ नभश्च
 रौपक्षिदेवौपांशुलाचनिशाचरी॥ बलीकवनयोनीघ्नं पूरः
 खाद्येपयश्चये॥१७॥ सद्यारंभोपरिकरोखडूफलेपिपुष्करं॥
 नद्यंतरालेपात्रंस्याद्गंडेचाथनिशापतो॥१८॥ पृथक्चरोगजेषु
 थमष्टेपक्षचरः स्मृतः॥ स्थाल्यामंथेपिपिठरंपवित्रं कुशमेध्य
 योः॥१९॥ देहोपाटलिपुत्रेचपुरंस्यात्तुमुगुलौपुरः॥ वरोजामा
 तरिहृतेकुंकुमेचनपुंसकं॥२०॥ चक्रः शनैश्चरेकूरपुटभेदेतथानृ
 जो॥ कुब्जवक्षोहरेवारोबंधुरंरम्यनम्रयोः॥२१॥ भ्रमरः कामु
 केभृंगेभरोतिशयभारयोः॥ विषेस्वादौचमधुरंमल्लिकायांचमा
 धुरं॥२२॥ मरवाग्नौचमहावीरोमक्षिकायांचमत्सरः॥ महेंद्रो
 धूधरेशक्रेदवचक्रेचमंथरः॥२३॥ विघ्नमन्मथयोर्मारोमकरो
 राशियादसोः॥ गमनोत्सवयोर्यात्रारुधिरंकुंकुमेपिच॥२४॥ वृ-
 क्षमिस्त्रापयोरोध्रोदैत्यभेदेमृगेरुरुः॥ लंबोदरः स्यादुडुहानेगणा
 नामधिपेपिच॥२५॥ लक्ष्मीपुत्रोस्मरहयोविस्तारोस्तंभवि-
 स्तृती॥ विप्रस्तातेस्त्रियांक्षेत्रेचयेरेणौचरोधसि॥२६॥ स्यादु
 श्वरेचनक्षत्रेबल्लूरंगहनेपिच॥ बल्लूरात्रिषुसंशक्तमांसश्चकर
 मांसयोः॥२७॥ वैकल्येपिचविम्लेषेविधुरंविकलेत्रिषु॥ विकारो
 विकृतेरोगेविश्वकडूश्वभिरवलौ॥२८॥ वरोंगेकुंकुमेवेरंवदरः
 शठमंदयोः॥ अथव्यतिकरः पुंसिअसनव्यतिषंगयोः॥२९॥
 पर्याणोऽक्षौपकरणेशारिः शकुनिकांतरे॥ श्रीलक्ष्मीवेशसंपत्
 क्तभारतीशोभयोरपि॥३०॥ शिरवरंशैलवृक्षाग्रकक्षापुलक-
 कोटिषु॥ पक्कदाडिमबीजाभमाणिक्यशकलेपिच॥३१॥ शत
 क्रैरतोक्षिरुकृशक्रोनाकाव्यज्येषुचन्हिषु॥ गजधूषाचश्च

लनिष्ककरोसीरौ सांद्रं मृदौ घनेवने ॥ ३५ ॥ तंत्वाद्यग्रंथयोः सूत्रं
 करणेपि च दृश्यते ॥ ॥ इति रांताः ॥ ॥ शैलेः चलो
 ५ चला भूमावरालः सर्जवक्रयोः ॥ ३६ ॥ अलिः सुरापुष्पलिहोः क
 लोलेप्याकुलं त्रिषु ॥ आलुर्गलं तिकायां स्त्री क्लीवं मूले च भेदके ॥
 ३७ ॥ आलिः सेतुः सरवीयज्वाशौंडिकश्चाः ॥ सुतीबलः ॥ आर्भी
 लं भीषणे छद्मे इला भूवाग्बुधांगनाः ॥ ३८ ॥ आर्द्रसूरणयो रोलः
 कालः स्यान्मृत्युकृष्णयोः ॥ अंशे दृढावपि कला कदली ध्वज
 रंभयोः ॥ ३९ ॥ कफोणिघाते ज्वाले च कीलाव त्कील इष्यते ॥ शि
 रसो स्थित कपालो स्त्रीघटादेः शकले व्रजे ॥ ४० ॥ काको विषं च का-
 को लो सास्नायामपि कंबलः ॥ धूनकेपि कलकलः कामलः का
 मुके मधौ ॥ ४१ ॥ कुलंगोत्रे गणे देहे न नाज्ञाने च केवलं ॥ कपिला शि
 शपाको लोः कपिलो ग्रीमुने मुनि ॥ ४२ ॥ कोलो कपाला बुत्संगे वरा
 हे भेदकेपि च ॥ पिप्पल्यपि च कोला स्यात्कोलं च बदरी फले ॥ ४३ ॥
 मृगे जले च कमलं कुवले बदरोत्पले ॥ कल्लो लो शात्रो लो लो प
 र्कल्यां च कमंडलुः ॥ ४४ ॥ कर्मरंगतरो कर्म फलं दुःखे सखेपि च
 ॥ करालो धूर्णतैलेपि देशे केशे च कुंतलः ॥ ४५ ॥ कौतूहलं प्रश
 स्तेपि खलुश्चर्मणि चातके ॥ वस्त्रे निम्नो चाथरवलं शस्यस्थाने शोभे
 षु ॥ ४६ ॥ मंडले मणिके गोले गोला गोदावरी सरवी ॥ गोपो भूपश्च गो-
 पालौ च पलः पारदेपि च ॥ ४७ ॥ चपलाः पिप्पली लक्ष्मी पुंश्चली विद्यु
 नः स्मृताः ॥ छलं छद्यस्वलितयोर्जंबालौ यंकशौ च लौ ॥ ४८ ॥ जंग
 लो निर्जने देशे त्रिलिंगः पिशिते स्त्रिया ॥ जालं दंभेपि जंबीरे देवभेदे

देपिजंमलः ॥ ४९ ॥ झलाः तपोमिर्दुहिता तलं मूलचपेटयोः ॥ ता
 लौगीतक्रियामानेहरितालेद्रुमांतरे ॥ ५० ॥ लोहेहारमणोपुंसियवा
 म्वांतरलास्त्रियां ॥ ब्रह्मदारोपिचौ तूलं तुलासादृश्ययोस्तुला ॥
 ५१ ॥ तमालोवरुणेरवड्गतापिलेतिलकेपिच ॥ गुचाकेपिच तांबू
 लं किङ्गोपिच तंडुलः ॥ ५२ ॥ दुकूलं श्लक्ष्णवस्त्रेपिचार्धे पत्रे छदे
 दलं ॥ धवलागोविनाशंदेशकृस्संदरयोस्त्रिषु ॥ ५३ ॥ परमाणौ
 चपीलुः स्याद्देहेचात्मनि पुद्गलः ॥ शस्ताकारेप्यथतरोपिप्पलः
 पिप्पलजले ॥ ५४ ॥ शाल्मली शिंशपाचैवपोतिकाचापिपिलि
 ला ॥ सश्रुयुवतीपालिः पंक्तिः कर्णलतापिच ॥ ५५ ॥ वीणादं
 डेप्रवालो स्त्रीविद्रुमेनवपल्लवे ॥ नलेकाशोपोटगलः पित्तयुक्ते
 चपित्तलः ॥ ५६ ॥ पिंगलः स्यात्कपावग्रावाशुघ्रीहिश्च पारलः ॥
 फलं जातीफलेलाभेबाणाग्रेफलकेपिच ॥ ५७ ॥ फेनिलं बदरे
 रिष्टे बालो हीबेरकेशयोः ॥ बलिर्जराश्लथत्वे स्त्रीगृहदार्बस्तौ
 बली ॥ ५८ ॥ बलं गंधरसेरूपेक्षीबंबाटयालकेस्त्रियां ॥ बहुलः ल
 ष्णापक्षेपिमेलामंदापि वार्दलः ॥ ५९ ॥ दुर्दिने प्यथवेलास्यास्तिंधोः
 कूलेचमोजने ॥ ऋषिभेदेप्लुवेपुंसि फेले भीरुत्तदित्रिषु ॥ ६० ॥ मे
 खलाऽद्रिनितंबेपिग्रहेनामंगलशतमे ॥ निकटेपिचमूलं स्याद्
 स्तूरेपिचमातुलः ॥ ६१ ॥ मौलिः ककेल्लिहक्षेपिमल्लः पात्रिकपालि
 नि ॥ बलीयसिचमत्स्येचमंडलं परिधौगणे ॥ ६२ ॥ बिंबेदेशेनाच
 शुनिरसालस्त्रिहस्तचूतयोः ॥ जिह्वाकमलयो लौला शालासा
 हृहशारवयोः ॥ ६३ ॥ तरुजातौ मलयभेदे शालोहालेनृपेपिच ॥ निग
 डेपुंस्कटीबडवस्त्रेचभृंगवलं त्रिषु ६४ ॥ शालिर्गंधमृगेधान्येशयालुः
 कुकुरेलसे ॥ शकलं बल्कलेखंदे शीतलः शिशिरेनिले ॥ ६५ ॥ बं
 दाली तैलमानं स्यात्सारसी स्त्रीचकामुकी ॥ सिध्मलाशुष्कमीने स्त्री
 त्रिलिंग्यानुकिलासिनि ॥ ६६ ॥ ऋजौ वक्षेच सरलः सालोवरणस

र्जयोः॥ हस्तिमल्लोगजास्येचहेलावज्ञाविलासयोः॥६७॥ ॥
 इतिलांताः॥ ॥ यागेचमद्यसंधानेस्नानेचाभिषवःपुमान्
 ॥ मृतावसत्तेचाभावःस्याद्रजःपुष्पमार्तवं॥६८॥ आश्रवोङ्गीकृ
 तौचश्येआहवोयागसंगरौ॥ उपपूर्वोराहूसातौकितवोमत्तवंच
 कौ॥६९॥ खलीनेस्त्रीकविःपुंसिकाव्यकृच्छुकसूरिषु॥ कैतवंतु
 छलेद्युतेराजिकायांक्षुतिक्षवः॥७०॥ केशवःकेशवीनिष्णुर्गोलवो
 मुनिलोभ्रयोः॥ जीवोस्त्रीजीवितेपुंसिगुरुजंतोःस्त्रियांगुणे॥७१॥
 तत्तंबिलंबितेनृत्येस्वरूपेपरमात्मनि॥ मेघेराजिस्फरेदेवोद्विजि-
 द्योव्याडसूचकौ॥७२॥ ध्रुवोवटेस्मरारौचगीतिस्सुकृमेदयोर्ध्रुवा
 ॥ धवोधूर्तेप्यथनवोनूतनेवायसेस्तौ॥७३॥ पूर्वोनिषादेमर्क-
 द्यांमेकेमेलेगतौकपौ॥ पल्लवोविस्तरेषिङ्गेकिसलेविटपेवने॥७४
 ॥ घटादौपार्थिवोराजिबल्लवःसूदगोपयोः॥ गजेधन्विनिमुक्तेच
 पथुरामेचभार्गवः॥७५॥ दूर्वागौरीचभार्गव्यौसत्तासंसारयोर्भ
 वः॥ भावोगौरवितेजंतौपदार्थेभिनयान्तरे॥७६॥ माधवोहरिवै-
 शारवोराजीवोमृगमीनयोः॥ रौरवोघोरनरकोलवच्छेदनलेशयोः
 ॥७७॥ करंजभित्तुलेलट्टावद्यपक्षिप्रमेदयोः॥ विश्वंशुभ्यांसम
 स्तेचनिर्वाणेविभ्रवोधने॥७८॥ अश्वौघेबाडवंनस्त्रीपातालेनाद्वि
 जौर्वयोः॥ वडवाःश्वकुंभदास्योयोगिकीलेहरेशिवः॥७९॥ स्फुरं
 स्तेमंशिवंश्यामाऽमलकीचाभयाशिवा॥ घाटवस्तरसेरागेसैंध
 वोलवणाखयोः८०॥ स्त्रोस्त्रियांज्ञातिधनयोःस्वमात्मनिनपुंसकं॥
 आधेयधारणेसत्तेमेलकेपिचसंभवः॥८१॥ ॥ इतिवां
 नाः॥ ॥ अपभ्रंशोदुष्यतनेभाषाभेदापशब्दयोः॥ टीका
 दर्पणावादर्शावाशातृष्णादिशोःस्त्रियां॥८२॥ प्रभुशंकरयोरी
 शःस्त्रियांलांगलदंडके॥ दिगंबरकयौकीशःकेशोवालप्रचेतसोः
 ॥८३॥ जीवितेशोयमेनाथेदंशःसंहननेपिच॥ सर्पक्षतेयज्ञानेच

लोचनेदर्शनेच दृक् ॥ ८४ ॥ नाशः पलायने मृत्यौ निस्त्रिंशौ ख
 द्निर्दयो ॥ निशा रात्रिर्हरिश्च मृगादौ प्रथमे पशुः ॥ ८५ ॥ पुरोडा
 शो हविर्मेदे च मस्यां पिष्टकस्य च ॥ रसे सोमलतायाश्च हुतशेषे च
 कीर्त्यते ॥ ८६ ॥ पाशः कचार्थे संधार्थः कर्णो तेशोभनार्थकः ॥ छत्रा
 द्यंते च निरर्थः पाशः पक्ष्यादिबंधने ॥ ८७ ॥ वार्ता हरे पुरोगे च सहा
 ये च प्रतिस्पर्शः ॥ लोमशो मेदुके पि स्याद्विवशौ वशविबुद्धौ ॥ ८८
 ॥ वंशो वर्गे च पृष्ठांशे वेशो वेश्यागृहे पि च ॥ आयत्तता प्रभुत्वे छेव
 शः परवशे त्रिषु ॥ ८९ ॥ दाने रोगे पि च स्पर्शः सदृशं तूचिते समे ॥ ९०
 ॥ इति शांताः ॥ ॥ भाष्ट्रे सुध्यं वरीषं नाकिशोरहरिशं फणु ॥
 ९० ॥ अभिलाषैः नुतर्षः स्थात्यानेच्छा चाप्यथामिषं ॥ संभोगो लो-
 चमांसेषु दुष्वाबाणात्पजानिशा ॥ ९१ ॥ भल्लकेशोणके च क्षौर्नक्षत्रे
 पुनपुंसकं ॥ अरिर्वेदे पि कक्षरूढोर्मूले रौप्यकानने ॥ ९२ ॥ कक्षा
 वरत्राप्रकोष्ठस्पदोद्ग्रहणिकास्तु च ॥ कुल्पाषं कांजिके नातुयवके स्या
 दथाविते ॥ ९३ ॥ पापे च कलुषं घोषः शब्दाभीरनिवासयोः ॥ शुचौ
 दसे च नोक्षः स्यात्तथौलिप्सापि पासयोः ॥ ९४ ॥ दक्षः प्रजापतौ ताम्र
 चूडे हरद्वेषे पटौ ॥ पौरुषं मानभेदे च पुन्नागे पुरुषो नरे ॥ ९५ ॥ प
 क्षौ मासार्धपाश्वौ च महिषी राजपक्ष्यपि ॥ मूर्खे माने फले माषो
 मेघौ राश्यंतरोरणौ ॥ ९६ ॥ संख्यायां तु ननालक्षं क्रीबं व्याजशर
 व्ययोः ॥ हस्ताक्ष्यौ विशालाक्षौ शेषो नानंतसीरिणौ ॥ ९७ ॥ उप-
 सुक्ते तरे वस्त्री शैलूषो नटवित्त्वयोः ॥ शुश्रूषा परिचर्या च सहर्षः
 स्वर्धने मुदि ॥ ९८ ॥ ॥ इति शांताः ॥ ॥ योग्यायामंति-
 केः भ्यासौ धिवासौ स्थानसंस्क्रिये ॥ आख्यायिका परिछेदे
 चाश्वासो निर्धतावपि ॥ ९९ ॥ उदर्चिरुत्पमे वन्हा देनः पापापराध
 योः ॥ कनीयाननुजेः त्येच कंसो मानेः सरांतरे ॥ १०० ॥ तैजसे त
 स्यापाने च कुत्सः सवकहास्योः ॥ छंदः पद्यश्रुती छासः तरो वेगे

नानार्थः

७१

बलेपिच ॥१॥ तमः शोकेष्वथ हिमतीनाधर्मैर्व्रतेनपः ॥ पद्ये स्वर्णेता
मरसं निशादुर्गन्तितामसी ॥ २॥ मणिदोषेदरेत्रासो दासीवित्तार्थ
चेत्योः ॥ द्विंश्यां च दासीदीर्घायुर्ऋषिः काकश्च शात्मलिः ॥ ३॥ योक्त्रे
च वसंशरव्याने स्वातसरसिमानसं ॥ माश्वंदमासयोः पुंसि रक्च
रेक्षोर्महारसः ॥ ४॥ राजहंसो नृपाग्रे च जिह्वाभूः शलुकीरसा ॥
जलेशरीरधातौ च पारदस्वादयोरसः ॥ ५॥ भाषाभ्रं खलकेशसः की
डायामपि गोदुहां ॥ रहो रते च गुह्ये च रमसो हर्षवेगयोः ॥ ६॥ वि
हायाः शकुने पुंसि विहायस्त्रेन पुंसकं ॥ पुत्रादौ तर्णके वर्षे वत्सः कू
बंतु वक्षसि ॥ ७॥ रसे क्रूरे च विकृतौ वीभत्सस्त्रिषु नार्जुने ॥ व्यासा
मुनौ च विस्तारे बर्हिर्नाकुशश्च अणोः ॥ ८॥ अग्रे प्रधाने च शिरः श्री
वासो विष्णुधूपयोः ॥ सुमनाः पुष्पमालयोः स्त्रियानां देवधीरयोः
॥ ९॥ वीणाभेदे सर्जरसो धूणकेष्वथ सारसं ॥ पद्येनापक्षिणीदौ च
सरोनीरतडागयोः ॥ १०॥ हविः सर्पिषि हव्ये च हंसस्तखगसूर्ययोः
॥ निर्लोभेनृपतौ विष्णावंतरात्मनि चेष्यते ॥ ११॥ ॥ इति सांताः
॥ ॥ अवग्रहः स्यात्सकृतिभाववृष्टिविवंधयोः ॥ अवरोहो वत
रणे त्रिदिवे च लुतो ह्रमे ॥ १२॥ आरोहस्तनितं वंस्याद्दीर्घत्वे च समु-
च्छ्रये ॥ शक्तौ स्नेहे चाग्रहः स्याद्दीहान्द्यमवांछयोः ॥ १३॥ सूपे च पा
कपात्रे च कटाहो महिषी शिशौ ॥ खड्गकोषे च कलहो दात्यूहश्चा
तकेपि च ॥ १४॥ समारंभेपि पटहो ब्रह्मण्यपि पितामहः ॥ प्रवाहो
व्यवहारे च बहुविपुलसंख्ययोः ॥ १५॥ वराहः सूकरे मेषे मुस्तकेष्व
थ मूर्च्छने ॥ अविद्यायां च मोहः स्याद्दृषस्कंधेऽनिले च हः ॥ १६॥ दे
हनिर्माणे सैन्येषु व्यूहः स्यादथ विग्रहः ॥ संग्रामे प्रविभागे च देहवि-
स्तारयोरपि ॥ वैदेहीपिपलीसीतावणिकूस्त्रीरोचनास्वपि ॥ संक्षेपे-
पि संग्रहः स्यात्सिंहो वार्ताकुवासकौ ॥ १८॥ राशिभेदे हरो सिंहः प्रे
ष्ठार्थे चोत्तरे स्थितः ॥ सोहृदे घृततैलादौ स्यात्स्नेहोऽप्यव्ययाः परे ॥

॥१९॥ ॥ इतिहोताः ॥ ॥ अथाव्ययाः परेवाच्यानञ्
 भावेनिगद्यते ॥ तद्विरुद्धेतदन्येच निषेधेपि च दृश्यते ॥ २० ॥ साह
 श्येचेषदर्थेच हिरुग्मध्यविलासयोः ॥ पुनरर्थेगमोऽर्थेच सप्तत्य
 र्थप्रशंसयोः ॥ २१ ॥ चपादपूरणेपक्षांतरहेतौ विनिश्चये ॥ ह्राविस्म
 येप्रमोदेच उभेमेवप्रणवार्थयोः ॥ २२ ॥ युक्तार्थेसाधनार्थेचसांप्र
 तंतद्विदोविदुः ॥ ह्रंवितर्केचानुमतौवार्तायामरुचौकिल ॥ २३ ॥ प्रा
 तर्दिनेचपूर्वत्रेत्यर्थेपूर्वेद्युरिष्यते ॥ ॥ इतिनानार्थवर्गः ॥
 आनंदेऽस्तुशमंदिष्ट्याकटवेकटचाद्भुते ॥ भूर्भुवः स्वस्तिभुवनमना
 गर्थेदरंस्मृतं ॥ २४ ॥ आमंडमभ्युपगमेनवरंकेवलार्थकम् ॥ प्रातरर्थे
 नपयनिक्षणमात्रेक्षणक्षणं ॥ २५ ॥ क्षेमपुण्येस्वस्तिनास्यादुच्चैर
 र्थेऽद्वीकीर्तितम् ॥ वारंवारंशश्वदर्थेवारंवारेणचेष्यते ॥ २६ ॥ उता
 होयद्विवायद्वाकिंवानेतिसमादमे ॥ किंतर्थेपितुयद्यर्थेसचेत्योक्ता
 दिवाचकं ॥ २७ ॥ अस्त्याहकालसामान्येतिङंतप्रतिरूपकं ॥ सज्जः
 सहार्थेनेत्याहनिषेधेयदिशेषगीः ॥ २८ ॥ विभाषाऽन्यतरस्यांवा
 विकल्पार्थाः प्रकीर्तिताः ॥ तेइतिस्यात्वयेत्यर्थेमयेत्यर्थेचमेइति ॥
 ॥ २९ ॥ ॥ इत्यव्ययवर्गः ॥ ॥ ७५

अथाव्ययानि त्रीण्यानंदार्थस्य द्वेअद्भुतार्थस्य त्रिभवनस्यैकं ईषिद
 र्थस्यैकं २४ अभ्युपगमार्थस्यैकं केवलार्थस्यैकं प्रातरर्थस्यैकं क्षणमा
 नस्यैकं २५ हेपुण्यार्थस्य द्वेउच्चैरर्थस्य द्वेशश्वदर्थस्य २६ षट् विकल्पा
 र्थस्य द्वेकिंतर्थस्य द्वेयद्यर्थस्य २७ कालसामान्यस्यैकं सहार्थ-
 स्यैकं निषेधार्थस्यैकं २८ त्रीणिविकल्पार्थस्य त्वयेत्यर्थस्यैकं मये
 त्यर्थस्यैकम् २९

लिंगादिसंग्रहेऽनुक्तममरेणाभिदध्महे ॥ स्त्रियामाजिर्दरज्जातिषु
रुद्रावाःसमाःशरत् ॥ ३० ॥ सिकताद्याबहुत्वेपिविंशत्याद्येकवागपि
॥ पुंस्त्वेहाहाहुहृग्रंथिःपाणिः कलिर्दतिर्मौलिः ॥ ३१ ॥ अंजलिरंधिः
कुक्षिर्भारकलोकोत्तरासंगाः ॥ यवक्वातसंकेतपोतकर्तगरुच्छदाः
॥ ३२ ॥ श्लेष्मोष्मपापयक्ष्मास्यान्मोनोवातायनस्तनः ॥ फेनाभि
जनकलापनिकाल्याहारोद्दारोपलकल्लोलाः ॥ ३३ ॥ फालचषालकी
तंडुलशैवलखलविभ्रवप्रसवाः ॥ आनापुजननाडीभ्योयुगमंगंपदं
व्रणं ॥ ३४ ॥ आनंदेदुंदभिरथबहुत्वेप्यसवोगृहाः ॥ सक्तवोवलजा
लाजादाराःप्राणादशाइति ॥ ३५ ॥ क्लीबेकलत्रविषवीजकटस्वरल
तल्योक्तकुंकुमप्रवीडतृणाक्षराणि ॥ शृंगाटपीठगुदभेषजपृष्कि
ण्वदेवाशमाशुचिवुकोडुपसाहसानि ॥ ३६ ॥ यक्षकुहकलिध्मा-
नितीरंकालश्वजानुच ॥ धर्मार्धसारमित्राण्यंगदनन्यास्यबंधुषु ॥
३७ ॥ पुंनपुंसकयोर्दारुजीवानुस्थाणुसीधवः ॥ स्याद्वास्तुहिंगुति
तउसानुकंबुकमंडलु ॥ ३८ ॥ गोमयकुमुदविंबकुविंबशंरवाश्र
मसृणसूचर्णतोरणाः ॥ नूपुरशिरवरतूर्याशयहांकुशबर्हिपल्लवाः
॥ ३९ ॥ व्रतदिनमासवर्षादलवल्कलकोटरखंडवासवाः ॥ चंदन
पद्मधर्मकोलाहलकिसलयदेहदोहदाः ॥ ४० ॥ कुलिशध्वजकार्षा
पणनिधानमुस्ताकर्करुशृंगवलयाः ॥ पटलप्रवालचषकोपवा
सकासारकटकसंतानाः ॥ ४१ ॥ आकाशकुंजकुतपोदनवारवाण
मुस्तावतंसनखमंडपकच्छपुच्छाः ॥ कांतारकंकणतडागकिरीट
राष्ट्रतीर्थव्रणस्तबकसंक्रमपीठकानि ॥ ४२ ॥ समरसरकरणावि
टपंगनागैरिकदेवतकुटागाराः ॥ प्रोथमुहूर्तदिवसफलानिमास
निदाघमुसलतिलकानि ॥ ४३ ॥ वल्लीकबाल्लीकवृषणद्रोणगां
डीवनिगडानिच ॥ मुकुलादिचविज्ञेयंशिष्टसंदर्भतोपरं ॥ ४४ ॥
अथस्त्रीनपुंसकयोःकैलिर्मणिर्योनिर्मसिर्मुनिः ॥ मरीचिःशाल्म

लिः स्वातिः श्रेणिर्मुष्टिस्तिथिः सृणिः ॥ ४५ ॥ ऊर्मिर्गमस्तिरशनिवै
पाष्णीषुधिराशयः ॥ वस्तिश्च किष्कुः कंदुश्च वेश्वतन्निंबबाहवः ॥
४६ ॥ गंडूषगर्जजागरभुजकीलज्वालवर्तकव्रीडाः ॥ उत्कंठसदव
राटकरभसाः स्त्रीत्वेतुटाबंताः ॥ ४७ ॥ शालुकोटश्चिकः कीटः शा
रस्तूणो घटः कटः ॥ शफरोवेतसश्चामीस्त्रियाङ्गताः प्रकीर्तिताः ॥
४८ ॥ स्त्रीक्रीबयोरुदुर्दामाच्छर्दिज्योतिः सदोर्चिषः ॥ सस्त्रं लक्षं
वणिज्यं च बडिशक्रोडपाटलं ॥ तारकरसनं नीतमेतेटाबंतकाः स्त्रि
याम् ॥ ड्यंतास्तनगरास्थानस्थलानि पुरपाटलं ॥ ५० ॥ त्रिलिंगं
तुप्रतिमरस्फुलिंगनखरागलाः ॥ कंदरंश्चंवलं नालं बहुरफलमु
स्तकाः ॥ ५१ ॥ जंभश्चटाबंता एते स्त्रियामथ बिभीतकः ॥ हरीत
काटकतटकवाराश्च गुणेवटः ॥ ५३ ॥ मंडलं शलभं भल्लातकं क
लशकंदलौ ॥ मृणालामलकौ दाडिमश्च ड्यंताः स्त्रियामिमौ ॥ कर
णेल्युट्त्रिषु यथा तस्य व्याख्यानमित्यदः ॥ सूत्रकृद्वाप्यकृशावनु
मान इतीच्छति ॥ ५४ ॥ ॥ इति लिंगादिसंग्रहवर्गः ॥ ॥
दृष्टप्रयोगाये शब्दाः प्रायस्तद्दहकीर्तिताः ॥ अप्रयुक्तास्तु पाणि
न्यादिषु दृष्ट्वाप्युपेक्षिताः ॥ ५५ ॥ ॥ इति तृतीयकांडः समाप्तः
इति श्रीपुरुषोत्तमदेवरचितस्त्रिकांडशेषाभिधानकोषः समाप्तः

छ छ छ छ छ छ छ

समाप्तः

मुंबईतज्ञानदर्पणछापखान्यांतछापिलेशके १७७६

आनंदनामसंवत्सरे वैशाखशुद्ध ८

षोक्तेऽथ कुत्रचित् ॥ ३ ॥ त्रिलिङ्ग्यां त्रिष्विति पदं मिथुने तु द्वयो रिति ॥
 निषिद्धलिङ्गं शेषार्थं त्वं तायादिन पूर्वभाक् ॥ ४ ॥ रूपाद्यक्तं लिङ्गमुक्तं
 लिपिप्रातिष्ठिते च चित् ॥ विशेष्यनिघ्नेऽनुक्तेऽपि विशेष्यावाच्यलिं
 गता ॥ ५ ॥ गुणेशकृदादिकद्वाद्याः पुंसि स्युस्तद्वति त्रिषु ॥ तीक्ष्णाद्या-
 श्च गुणे क्लीबं गुणिलिङ्गास्तद्वति ॥ ६ ॥ क्लीबपुंसारपि स्त्रीत्वं काव्य-
 त्यन्तविबक्षया ॥ जानिवाचकशब्दानामपि तत्स्त्रीविबक्षया ॥ ७ ॥ उद्दि-
 दः प्रसवे क्लीबे हरीतक्यादयः स्त्रियां ॥ पुष्ये जाती प्रभृतयः स्त्रिलिङ्गा-
 व्रीहयः फले ॥ ८ ॥ प्राङ्गुनाथान्नतल्लिङ्गं द्वयोर्द्वेनैवेकता ॥ शब्दाद्य-
 त्तिर्न लिङ्गैः स्वैः सप्तमीनविशेषणे ॥ ९ ॥ क्लीबेन पुंसके पुंसि स्त्रियां यो-
 षिति च द्वयोः ॥ त्रिषु चेत्यादियद्गुपंतलिङ्गस्यैव वाचकम् ॥ १० ॥ ना-
 नार्थः प्रथमांतोऽत्र सर्वत्रादौ प्रदर्शितः ॥ सप्तम्यंताभिधेयेषु वर्तमानो-
 विनिश्चितः ॥ ११ ॥ एकद्वित्रिचतुःपंचषड्गुणानुक्रमात्कृतः ॥ स्वरका-
 दादिकाद्यांतवर्गेर्नानार्थसंग्रहः ॥ १२ ॥ नानार्थकोशयुस्तकभारा-
 जं न दुःखहानयेत्कृतिनः ॥ मेदिनिकरकृतकोशो विशुद्धलिङ्गोऽभि-
 लिख्यतामेकः ॥ १३ ॥ **कैकम्** को ब्रह्मणिसमीरा-
 त्प्रथमदक्षं शुभास्करं ॥ कामग्रंथौ च क्रिणि च पतत्रिपार्थिवे तथा ॥ १४
 मयूरेऽग्नौ च पुंसि स्यात्सुरवशीर्षजलेषु कम् ॥ **कहि**
अकोः कं पर्णे स्फटिकेरवौ ताम्रदिवस्पतौ ॥ १५ ॥ **अंको** रूपक-
 भेदाः गच्छिन्हरेखाजिभूषणे ॥ रूपकांशाः तिकोत्संगस्थानेऽकं पाप-
 दुःखयोः ॥ १६ ॥ **एकं** संख्यांतरे श्रेष्ठे केवले तरयोऽस्त्रिषु ॥ **कर्कः** क-
 केनिले वह्नीशुकुश्वेदर्पणे घटे ॥ १७ ॥ **कंक** शब्दद्विजैरव्यातो लो-

हृष्टकृतांतयोः॥ कल्कोः स्त्रीघृततैलादिशेषेदंभेविभीतके॥ १८॥
विद्धिद्वयोश्चपापेचत्रिषुपापाशयेषुनः॥ काकः स्यादायसेवक्षप्रभेदे
पीतसर्पिणि॥ १९॥ शिरोऽवक्षालनेमानप्रभेदहीपभेदयोः॥ काकास्या
त्काकनासायांकाकोलीकाकजंघयोः॥ २०॥ रक्तिकायांमलप्रांचकाक
माच्यांचयोषिति॥ काकं सरतबंधेस्यात्काकानामपिसंहतो॥ २१॥
किष्कुर्द्वयोर्वितस्तौचप्रकोष्ठेपिकरेऽपिच॥ कोकश्चक्रेवकेज्ये-
ष्ठारवज्जूरीद्रुमददुरे॥ २२॥ छेकोग्रहाश्रितमृगपक्षिणोर्नागरेवि
षु॥ टंकोनीलकपित्थेचखनित्रेटंकनेस्त्रियां॥ २३॥ जंघायांस्त्रीपु-
मान्कोपेकोशासिग्रावदारणे॥ तर्कः कांक्षावितर्कोहृदेतुशास्त्रेषुक
थ्यते॥ २४॥ त्रिकाकूपस्यनेमौस्यात्रिकं पृष्ठाधरेत्रये॥ तोकंपु
त्रेसतायांच द्विकः स्यात्काककोकयोः॥ न्यंकुर्मुनौमृगेपुंसिनाक
स्तत्रिदिवेबरे॥ २५॥ नाकुर्मुन्यंतरेपृथ्वीधरवल्मीकयोःपुमान्॥ नि
ष्कमस्त्रीसाष्टहेमशतेदीनारकर्षयोः॥ २६॥ वक्षोलंकरणेहेमपात्रेहे
मपलेऽपिच॥ २७॥ पंको स्त्रीकर्मपापेपाकः परिणतौशिशौ॥ के
शस्थजरसाशौ ह्येयस्थाल्यादौपचनेऽपिच॥ २८॥ बकस्तंबकपुष्ये
स्यात्कक्ष्थीदेचरक्षसि॥ भूकं छिद्रेचकालेचपोकेमंडूकमेघयोः
॥ २९॥ मुष्कोमोक्षकवृक्षेस्योत्संहतेवृषणेऽपिच॥ मूकस्त्ववाचि-
नादैच्येरेकः रूपणमंदयोः॥ ३०॥ राकानयंतरेकच्छृंगवजातरजः
स्त्रियाम्॥ संपूर्णेहुतधौरेकः शंकानीचविरेचने॥ ३१॥ रोकस्त
क्रयभिद्दीप्त्योरोकंनाविचलेविले॥ लंकारक्षः पुरीशारवाशाकिनी
कुलटास्तच॥ ३२॥ लोकोजनेपिभवनेवल्कं वल्कलशल्कयोः॥ वं
कः पर्याणभागेनानदीपात्रेचभंगुरे॥ ३३॥ शल्कं तुराकलेवल्केश
कोजात्यंतरेवृषे॥ शंकुः संख्याः स्त्रयादोभित्कीलांशकलुषेषु
ना॥ ३४॥ शंकात्रासवितर्केशाकोदीपांतरेऽपिच॥ शक्तौद्रुमवि
शेषेचपुमान्हरितकेऽस्त्रियां॥ ३५॥ शुकोव्याससुतेकीरेरावण

कत्रिः

मेदिनीकोशः

३.

स्यचमंत्रिणि॥ शिरीषपादपेपुंशिग्रंथिपर्णेनपुंसकम्॥ ३६ शु
ल्कं घट्टादिदेयेस्याद्वरादर्थग्रहेस्त्रियां॥ शूकोस्त्रीशुंगदलयोः
श्लोकः पद्येयशस्यपि॥ ३७॥ शोकं शकगणेश्च्रीणांकरणेसूकड
त्यपि॥ बाणवातोसलेस्तोकस्त्रिष्वल्पेचातकेपुमान्॥ ३८॥ ॥

कत्रिः

॥ अशोकस्त्रिषुनिःशोकेपुंसिकंकेल्लिपादपे॥ स्त्रि-
यांतुकदुरोहिण्यांपारदेस्यान्नपुंसकम्॥ ३९॥ अलकाकुबेरपु
र्यामस्त्रियांचूर्णकुंतले॥ अर्भकः कामुकेकूरोनिर्भयेत्रिषुनाक
वौ॥ ४०॥ अनीकोऽस्त्रीरणेसैन्येष्यणुकोनिपुणाऽत्ययोः॥ अ
लीकमप्रियेऽपिस्थाद्व्यसत्येनपुंसकं॥ ४१॥ अनूकंतुकुलेशी
लेपुंसिस्थाङ्गनजन्मनि॥ अंशकं श्लक्ष्णवस्त्रेस्याद्वस्त्रमात्रोत्तरी
ययोः॥ ४२॥ अंतिकं निकटेवाच्यलिंगंस्त्रीशातलोषधौ॥ चतुर्त्याज्ये
षमगिन्यांचनाद्योक्त्याकथ्यतेऽतिका॥ ४३॥ अलकोधवलाऽर्के
स्याद्योगोन्मादितकुक्कुटे॥ अंबिकापार्वतीमात्रोर्ध्वतराष्ट्रस्यमातरि
॥ ४४॥ अंधिका द्यूतभेदेचरजन्यामपियोधिति॥ अम्लिकानि-
त्तिडीचाम्लोद्गारचंगेरिकासूच॥ ४५॥ अर्भकः कथितोबालेमूर्खे
पिचकूशेपिच॥ आनकः पट्टभेदेथामृदंगेध्वनदंबुदे॥ ४६॥ आ
ढकीतुतुबर्थास्त्रीपरिमाणांतरेत्रिषु॥ आलोकस्तपुमान्योतेद
र्शनेचंदिभाषणे॥ ४७॥ आन्हिकं दिननिर्वर्त्येत्रिलिंगमथनद्वयोः
॥ नित्यक्रियाभोजनयोर्द्वेदेप्रकरणस्यच॥ ४८॥ आतंकोरोगसं
तापशंकासुमुरजध्वनौ॥ इक्ष्वाकुः कटुतुंब्यांस्त्रीसूर्यवंशनूपेपु-
मान्॥ ४९॥ उलूकः पुंसिकाकारावद्रेभारतयोधिनि॥ उदकेऽप्य-
कालीनफलेमदनकंदके॥ ५०॥ उष्णकस्तुनिदाघेस्यादातुरेक्षिप्र-
कारिणि॥ उष्ट्रिका मृत्तिकाभांडभेदेपिकरमस्त्रियाम्॥ ५१॥ उर्मि
काचांगुलीयेस्याद्वस्त्रभंगतरंगयोः॥ कनकंहेमिपुंसिस्थाक्षिशुके
नागकेसरे॥ ५२॥ धुस्तूरेकांचनारेचकालीयेचपकेऽपिच॥ करकस्त

पुमान्पक्षिविशेषेदाडिमेपिच ॥ ५३ ॥ हयोर्मैद्योपलेनस्त्रीकरंकेचक
 मंडलौ ॥ क्रमुकस्तुपुमान्पक्षिमुस्तकेप्रह्लादारुणि ॥ ५४ ॥ फलेकार्पा
 सिकाशाश्रपट्टिकालोधपूगयोः ॥ कटकोस्त्रीनितंबेद्रैर्दंतिनांदंत
 मंडने ॥ ५५ ॥ सामुद्रलवणैराजधानीवलययोरपि ॥ कटुकाकटुशे
 हिण्यांस्त्रियांघोषेनपुंसकं ॥ ५६ ॥ कंटकोनस्त्रियांक्षुद्रैश्चौमत्स्या
 दिकीकसे ॥ नैयोगिकादिदोषोक्तौस्याद्रोमांचद्रुमांगयोः ॥ ५७ ॥ करंको
 मस्तकेऽशस्यनालिकेरफलास्थानि ॥ कलंकोऽकेऽपवादेचकालाय
 समलेऽपिच ॥ ५८ ॥ कर्णिकाकरिहस्ताग्रेकरमध्यांगुलावपि ॥ क्रमु
 कादिच्छटांशेज्वराटेकर्णभूयणे ॥ ५९ ॥ कणिकाकथ्यतेऽसंतसू-
 क्ष्मवस्त्वऽग्निमंथयोः ॥ कंचाकुस्तदुराधर्षेदुःशीलेचविलेशये ॥ ६०
 ॥ कंचुकोवारवाणेस्थानिर्मौकेकरमेपिच ॥ वर्धापकगृहीतांगस्थि-
 तवस्त्रेचचोलके ॥ ६१ ॥ कंचुक्योषधिभेदेऽथकारिकानटयोषि-
 नि ॥ कृतौविवरणश्लोकेऽश्लेषातनयोरपि ॥ ६२ ॥ नपुंसकंतुकर्मा-
 दौकारकं कर्तारिषु ॥ कामुकः कमनेऽशोकपादपेचाऽतमुक्तके
 ॥ ६३ ॥ कामुकंधनुषिस्थान्नावणौकर्मक्षमेऽन्यवत् ॥ काचूकः क-
 कवाकोस्यासौनमस्तककोकयोः ॥ ६४ ॥ ह्यारकः पक्षिमत्स्यादिपि-
 टकेजालकेऽपिच ॥ कालिकाचंडिकाभेदेकात्स्न्यवृश्चिकपत्रयोः
 ॥ ६५ ॥ क्रमदेयवस्तुमूल्येधूसरीनवमेघयोः ॥ पटोलशारवारोमाली-
 मांसीकाकोशिवास्तच ॥ ६६ ॥ मेघावलौचकिंपाकोमहाकालफला-
 ज्ञयोः ॥ कौचकोदैत्यभिदातहतसस्वनवंशयोः ॥ ६७ ॥ कीटकः
 क्रिमिजातौनानिधुरेपुनरन्यवत् ॥ कुलकंतुपटोलेस्यासम्बद्धश्लो-
 कसंहतौ ॥ ६८ ॥ पुंसवल्मीककाकेंदुकुलश्रेष्ठेषुकथ्यते ॥ क्षुल्ल-
 कस्त्रिषुनेचः त्येकुशिकोमुनिसर्जयोः ॥ ६९ ॥ कुषाकुः कपिव-
 न्धर्केनापरोत्तापिनिषु ॥ कुलिकोनागभेदेस्यानद्रुमेदेकुलसन्तमे
 ॥ ७० ॥ क्षुरकः कोकिलाक्षेस्याद्रोक्षरेतिलकद्रुमे ॥ कूपकोगुण-

कवि

मेदिनी कोशः

५

दृष्टे स्यात्तैलपात्रे ककुंदरे ॥ ७१ ॥ उदपाने च्युतायां तु कूपिकाः ॥ भो
गतोपले ॥ कूलकं नस्त्रियां स्तूपे पुंसि स्यात्कृमिपर्वने ॥ ७२ ॥ कूर्चिका
सूचिकायां च तल्लिकायां च कुड्मले ॥ कपाटां कुडके क्षीरविकृतावपि
योषिति ॥ ७३ ॥ दृषकः पुंसि फाले स्यात्कर्षके त्वभिधेयवत् ॥ कोर
कोः स्त्री कुड्मले स्यात्कूलकमृणालयोः ॥ ७४ ॥ कौतुकं त्वभिला
षे स्यादुत्सवे नर्महर्षयोः ॥ तथा परंपरायां तमंगले च कुटूहले ॥ ७५ ॥
विवाहसूत्रगीतादिभोगयोरपि न द्वयोः ॥ कौशिको न कुले व्याल-
ग्राहे गुग्गुलुशक्रयोः ॥ ७६ ॥ कौषज्ञो लूकयोश्च स्याद्विश्वामित्रमु-
नावपि ॥ कौशिकी चंडिकायां च नदीभेदे च योषिति ॥ ७७ ॥ रवन
को नोदुरौ संधिचौरे निष्ववदारके ॥ रवद्विको महिषी क्षीरफेनशौनि-
कयोरपि ॥ ७८ ॥ स्यात्तल्वोलकस्तपाकेशिरस्त्रवल्लीकपूगकोरोषु ॥
गणिकायूथीवैरयेभीतकर्षिषु नातुदैवज्ञे ॥ ७९ ॥ ग्रंथिकं पिप्पली-
मूले गुग्गुलुग्रंथिपर्णयोः ॥ करीरे पुंसि दैवज्ञे सहदेवारव्यपांडवे ॥ ८० ॥
गंडकः पुंसि रवद्वे स्यात्संख्याविद्याप्रभेदयोः ॥ अवच्छेदः तराये च गं-
डकी स्तरिदंतरे ॥ ८१ ॥ ग्राहको घातिविहगे धान्यानां च गृहीतारि ॥
गांधिको लेखकेऽपि स्यात्सुगंधिव्यवहारिणि ॥ ८२ ॥ गुंडकोः
मलने धूलौ कलौ क्लिप्ते हयान्नयोः ॥ गृह्यको निघ्नके छेके गौरिकं
धानुरुक्मयोः ॥ ८३ ॥ गोलको विधवा पुत्रे जारात्स्यान्मलिकेशुडे ॥
गोरंकुः स्यात्सुमान्यक्षिभेदे लघुकवन्दिनोः ॥ ८४ ॥ चषकोः स्त्री सु-
रापाने मधुमद्यप्रभेदयोः ॥ चुलुकः प्रसृतौ पांडवे देचुलुकवत्सुमा-
न ॥ ८५ ॥ चतुष्की मसकहयापुष्करिण्यंतरेपि च ॥ चारकः पा-
लके इत्यादेः स्यात्संचालकबंधयोः ॥ ८६ ॥ चित्रकं तिलके नातु व्या-
घ्रभिञ्चुपाठिषु ॥ चुंबकश्चुंबनपरे धूर्ताय स्कांतयोरपि ॥ ८७ ॥ बहु-
ग्रंथेकदेशज्ञे धरस्योर्ध्वावलंबने ॥ चुलुकी शिशुमारेऽपि कुंडीभेदे
कुलांतरे ॥ ८८ ॥ चूलिकानाटकस्यांगकर्णमूले च हस्तिना ॥ चूत

कः कूपकेष्यामेजनकः पितृभूभजोः ॥ ८९ ॥ जंबुकः फेरवेनीचेप-
 श्रिमाशापतावपि ॥ जतुकाजिनपत्रायां जतुकं हिंगुलाक्षयोः ॥ ९० ॥
 जाहकोघोंघमार्जारखट्वांकारुडिकास्तच ॥ जालकं कोरकेदंभे
 कुलायानाययोरपि ॥ ९१ ॥ नपुंसिमोचकफले स्त्रियां तु वसनांतरे ॥ मि-
 प्रसारजलौकायामपि स्याद्विधवा स्त्रियां ॥ ९२ ॥ भटानामशमरचित्तः ग-
 रक्षिण्यां च जालिका ॥ जालिको वाच्यवद्रामजालिजालोपजीवि-
 नोः ॥ जीवकः प्राणकेपीतशालरूपणयोरपि ॥ कूर्चशीर्षेपि पुंसि-
 स्यादाजीवे जीविकामता ॥ ९४ ॥ त्रिषु सेविनि वृथ्या शिजीविनोराहि-
 तुंडिके ॥ झल्लिको हर्तनपदे स्त्रियां योते च झल्लिका ॥ ९५ ॥ आ-
 तपस्यरुचौ झिद्व्यां टुंडुकः शोणकाल्पयोः ॥ डिंबिका जलबिंबे-
 स्याच्चोणके कामुकस्त्रियां ॥ ९६ ॥ तंडुकः खंजने फेने समासप्रायवा-
 चिच ॥ गृहदारुतरुस्कंधमाया बहुलकेष्वपि ॥ ९७ ॥ तक्षकस्तपु-
 मान्नागराजभेदे च वर्द्धको ॥ तारको दैत्यभित्कर्णधारयोर्नंदयोर्दंशि-
 ॥ ९८ ॥ कनीनिकायामृक्षे च नपुमांस्त्र्या तस्मिन् त्रिषु ॥ तिलको दुमरो-
 गाश्वभेदे च तिलकालके ॥ ९९ ॥ क्लौबंसौवर्चलक्लोमोर्न स्त्रियां तु वि-
 शेषके ॥ त्रिशंकुर्नाराजभेदेशलभेदषडंशके ॥ १०० ॥ तुरुष्कः सि-
 ल्लके म्लेच्छजातौ देशांतरेऽपि च ॥ तूलिका कूर्चिकायां च शय्योपकरणे-
 ऽपि च ॥ १०१ ॥ दर्शकः स्यात्प्रतीहारदर्शयितृप्रवीणयोः ॥ दारको
 बालकेऽपि स्याद्देदके लभिधेयवत् ॥ १०२ ॥ द्रावको ग्रावभेदे स्या-
 द्विदग्धे मोषकेऽपि च ॥ दीपकं वागलंकारे वाच्यवद्दीपिकारके ॥ १०३ ॥
 दीप्यकश्चाः जमोदायां यवानी बर्हिचूडयोः ॥ दुच्छुको गंधकुट्या-
 स्याद्विहाराद्यवकाशके ॥ ४ ॥ दूषिका तूलिकायां च मले स्याल्लोच-
 नानस्य च ॥ धनिका साधुनार्याधन्याके त्रिषु साधुधनिनेष्व ॥ १०४ ॥
 स्याद्देनुका करिण्यां धेनावपि नातुदानवविशेषे ॥ धेनुकं करणे स्त्री-
 णां धेनूनामपि संहतौ ॥ ६ ॥ नर्त्तकः केवलेपोदगलचारणयोर्नंदे ॥

कत्रि

मेदिनीकोशः

७

नर्तकीलासिकायांच करेण्वामपियोषिति॥ ७॥ नग्निकापिकुमा
र्यस्यात्पुमानक्षपणवर्दिनोः॥ नरकः पुंसिनिरयदेवारातिप्रभेदयोः
॥ ८॥ नंदको हरिरवडेच हर्षकेकुलपालके॥ नालीकः शरशल्यां
गेष्वाभ्रखंडेनपुंसकं॥ ९॥ नायकोनेतरिश्रेष्ठहारमध्यमणावपि॥
निर्मोकोमोचनेव्योमिसन्नाहसर्पकंचुके॥ १०॥ नीलिका नीलिनी
दृक्द्वारोगशोफालिकास्तच॥ पराकस्तघतेखडेप्रसेकः सेचने-
श्व्युतो॥ ११॥ प्रतीकोऽवयवेऽपि स्यात्प्रतिकूलविलोमयोः॥ पद्म
कं स्यात्पद्मकाष्ठविंदुजालकयोरपि॥ १२॥ पक्षकस्तपुमान्पार्श्वद्वा
रेचपार्श्वमात्रके॥ पल्यंकोमंचपर्यंकदृषीपर्येस्तिकास्तच॥ १३॥
पताकवैजयंत्यांचसौभाग्यनाटकाङ्गयोः॥ पानुकः पतयालौस्या
त्पपातजलहस्तिनोः॥ १४॥ प्राणकः सत्वजातोयेजीवकद्रुमचौल
योः॥ पाटकः स्यान्महाकिष्कौकटकांतरवाद्ययोः॥ १५॥ अक्षादि
चोलनेमूलद्रव्यापचयरोधसोः॥ पालंकः शल्लकीशाकभेदयोः
प्राजिपक्षिणि॥ १६॥ पाचकोऽग्नौसदाचरेबन्धिमंथेचचित्रके॥
भल्लातकेविडंगेऽथप्रियकः पीतशालके॥ १७॥ नीपेचित्रमृगेचा
लौप्रियंगौकुंकुमेऽपिच॥ पिण्याकोरूनीनिलकल्केहिङ्गुबाल्ही
कसिल्लके॥ १८॥ पिनाकोऽरूनीरुद्रचापेपांशवर्षत्रिशूलयोः॥
पिटकस्त्रिषुविस्फोटेमंजूषायांपुनःपुमान्॥ १९॥ पिष्टकोघृत
पूपादौनेत्ररोगांतरेऽपिच॥ पुलकः कृमिप्रभेदेप्रस्तरभेदेचमणि
दोषे॥ २०॥ रामांचेहरितालेगजान्नपिडैचगंधर्वे॥ पुलाकस्तुष्ठ
धान्येस्यात्संक्षेपेभक्तसिक्थके॥ २१॥ पुष्पकंरीतिपुष्पेचविमा
नेधनदस्यच॥ नेत्ररोगेतथारत्नकंकणेचरसांजने॥ २२॥ लोहकां
स्येसृगदंगारशकट्यांचनपुंसकं॥ स्यात्पुत्रिकापुनलिकादुहि
शौर्यावनूलके॥ २३॥ नापुत्रेसरभेधूर्तेशैलवृक्षप्रभेदयोः॥ पूर्णा
कः स्वर्णचूडेस्यान्नासाछिन्यांतुपूर्णिका॥ २४॥ पृदाकुर्दोश्च

केव्याघ्रेसर्पचित्रकयोः पुमान् ॥ पृथुकः पुंसिचिपिदेशिशौस्याद
 भिधेयवत् ॥ २५ ॥ पेचको गजलांगूलमूलोपांतेचकौशिके ॥ पेदकं
 पुस्तकादीनामंजूषायांकदंबके ॥ २६ ॥ बल्मीको रोगभेदेचनाकौच
 पुन्नपुंसकम् ॥ बंधुकं बंधुजीवेस्याद्बन्धुकः पीतशालके ॥ २७ ॥ बं
 धकः स्याद्विनिमये पुंश्चल्यां स्याच्च बंधुकी ॥ बाहुलः कर्कटेः
 चार्कं दत्तुं जलस्वातके ॥ २८ ॥ बराकः अंसरे पुंसि शौचनीये जीभि
 धेयवत् ॥ बालकस्तु शिशो बले बालधौ हयहस्तिनोः ॥ २९ ॥ अंगु
 लीयकन्हीवेरकलये पुंसि बालिका ॥ बालायां बालुका पत्रकाह-
 लाकर्णमूषणे ॥ ३० ॥ बारकोऽश्वागतौ पुंसि वाच्यवत्स्थान्निवेधके ॥
 बालुका सिकतासस्याद्बालुकं तेलबालुके ॥ ३१ ॥ भर्मकरोग
 भेदे स्याद्दिङ्क कलधौ तयोः ॥ भ्रामको जंबुके धूर्ते सूर्यावर्त्ताऽश्म
 भेदयोः ॥ ३२ ॥ भालांकः करपत्रे स्याच्छाकभेदे च रोहिते ॥ महा
 लक्षणसंपन्नपुरुषे कच्छपे हरे ॥ ३३ ॥ भूमिकारचनायां स्यादे
 शांतरपरिग्रहे ॥ भूतीकमपि भूमिर्बेदाप्यकपूर्वके तृणे ॥ ३४ ॥ मधु
 का मधुपर्ण्या स्यान्मधुकं क्रीतके रवगे ॥ वल्यंतरो नामशको रोग
 कीटप्रभेदयोः ॥ ३५ ॥ मंडुकः शोणके सुन्यंतरे स्याद्दूतवर्चसि ॥ मं
 डुकपर्ण्या मंडुकी मल्लिको हंसभिद्यपि ॥ ३६ ॥ मल्लिका तु गन्धूने
 पिपीनमृत्पात्रभेदयोः ॥ मामकं स्यान्मदीयार्थे त्रिषु पुंसितुमातुले ॥
 ३७ ॥ मातृका धातृकामात्रोर्देवीभिर्द्वर्णमालयोः ॥ मालिका सप्तला
 पुत्री ग्रीवालकरणेषु च ॥ ३८ ॥ पुष्यमाल्येन दीभेदे पक्षिभेदे तु मालि
 कः ॥ मेचकस्तु मयूरस्य चंद्रके श्यामले पुमान् ॥ ३९ ॥ तद्युक्ते वा
 च्यवत्क्रीबं स्त्रीतो जनाधकारयोः ॥ मोचकः कवलेशि मुनिमौचक
 विरागिषु ॥ ४० ॥ मोदकः स्वाद्यभेदेऽस्त्रीहर्षुके पुनरन्यवत् ॥ य
 मकं यमजेशब्दालंकारे पुंसिसंयमे ॥ ४१ ॥ याजकस्तु गजराज्ञो
 याज्ञिकेऽप्यथ याज्ञिकः ॥ याजके च कुशे चाथ युनके संशये युगे ॥

कत्रि

मेदिनीकोशः

९

॥ ४२॥ नारीवस्त्रांचलेयुक्तेचलनाग्रेऽपि यौतके ॥ यूथिका स्नानके पु-
व्यविशेषेपि च योषिति ॥ ४३॥ रसिका स्त्रीरसालेक्षरसयोः सरसेभि-
षु ॥ रक्तकोः स्नानबंधूकरस्तवस्त्रानुरागिषु ॥ ४४॥ राजिकापि च
केदारे राजसर्षपरेखयोः ॥ रात्रकं पंचरात्रेनावेश्यावेशमाहवासिनि
॥ ४५॥ रुचको बीजपूरेच निष्केदंतकपोतयोः ॥ नद्योः सर्जिकाक्षारे
प्यश्वाभरणमाल्ययोः ॥ ४६॥ सौवर्चलेपि मांगल्यद्रव्येचाप्युत्कटेपि
च ॥ रुंडिका द्वारपिंड्यांच दूतिकायां रणक्षितौ ॥ ४७॥ स्तूपकं नाटके
मूर्तेकाच्यालंकरणेपि च ॥ रेणुकापि हरेणौ च जामदग्न्यस्य मातरि ॥
४८॥ रोहकः प्रेतभेदनारोदरि त्रिषु विश्रुतः ॥ लंपाको लंपटेदेशे ला-
सको लास्यकारिणि ॥ ४९॥ मयूरे लसके चाथ लूनको भेदिते पशौ ॥
लोचको मांसपिंडे क्षितारकायांच कज्जले ॥ ५०॥ ललाटाभरणे स्त्री-
णां कदली नीलवस्त्रयोः ॥ निर्बुद्धौ कर्णपूरे च मूर्ध्यां भूश्लथचर्मणि ॥
५१॥ वस्त्रकं रोमके पुंसि शिवमल्यकं पर्णयोः ॥ वर्णकं श्वारणे स्त्रीतु-
चंदने च विलेपने ॥ ५२॥ द्वयोर्नील्यादिषु स्त्रीस्यादुत्कर्षे कथनस्य च ॥
वर्तकस्तु खुरेऽश्वस्य विहगे वर्तकी द्वयोः ॥ ५३॥ वंचकस्तखले
धूर्तगृहबभौच जंबुके ॥ व्यलीकमप्रियाऽकार्यवैलक्ष्येष्वपि गीडने
॥ ५४॥ नानागरेऽथ बाल्हीकं वाल्हीकं धीरहिंशुनोः ॥ हावेनौ पुंसि
देशस्य प्रभेदे तुरंगांतरे ॥ ५५॥ वाईकं वृद्धसंधाने वृद्धस्य भावकर्मणोः
॥ वार्षिकं त्रायमाणायां क्लीबंवर्षाभवे त्रिषु ॥ ५६॥ वालकोऽस्त्रीणां
रिहार्ये त्रिषु स्यादंशुशियके ॥ वितर्कस्तपुमानूहे संशये च निगद्यते ॥
५७॥ विपाकः पचने स्वादे कर्मणो विसदृक्फले ॥ विवेकः स्याज्जल-
द्रोण्यां पृथग्भावविचारयोः ॥ ५८॥ दृश्चिकश्च द्रुणे राशौ रक्तकीटो
षधीभिदोः ॥ वृषांकः शंकरे साधौ भल्लानकमहत्त्वयोः ॥ ५९॥ वैजिकं
शिशुनैले स्याद्देनौ सद्योऽकुरेतु ना ॥ शालाका शल्यमदनशारिका शल-
कीषु च ॥ ६०॥ छत्रादिका धीशरयोः शल्लकी पशुवृक्षयोः ॥ शंबूको ग-

जकुंभांते घोंगेच शूद्रतापसे ॥ ६१ ॥ जलजंतुविशेषेच शंखूकाननपुंस
 के ॥ शंखकंवलयेकं बावस्त्रीपुंसिशिरोरुजि ॥ ६२ ॥ शार्ककः स्या
 दुग्धफेनशर्करापिंडयोः पुमान् ॥ शिशुकः शिशुमारे स्याद्दालकोल्ह
 पिनोरपि ॥ ६३ ॥ शीतकः शीतकालेच स्रुस्थिते दीर्घसूचिणि ॥ शूल
 कः प्रावटेपि स्याद्रसेपि परिकीर्तितः ॥ ६४ ॥ सस्यकोमणिभेदेऽसौ स
 पक्षीमेलकेरतौ ॥ संपाकस्तर्ककेष्टे त्रिषु नाचतुरंगुले ॥ ६५ ॥ स्यमी
 कानीलिकायां स्त्री स्यमीको नाकु वृक्षयोः ॥ स्वस्तिको मंगलद्रव्येच
 तुष्कगृहभेदयोः ॥ ६६ ॥ सरकोऽस्त्री सीधुपाने शीधुपात्रे हस्तसीधुनोः
 ॥ अछिन्नाऽध्वगपंतौ च सायकः शरखद्गयोः ॥ ६७ ॥ स्थासकः पुं
 सिचार्चिस्तेजलादेरपि बहुभुदे ॥ सूचकः सीवनद्रव्ये बोधकेपि शतनेश
 नि ॥ ६८ ॥ ओतौकाके सूतकोऽस्त्री पारदेन द्वयोर्जनौ ॥ सूदाकुर्नाऽ
 निले वज्रेज्वलने प्रतिसूर्यके ॥ ६९ ॥ सेवकस्तु प्रसेवेनावाच्यलिंगोऽ
 नुजीवनि ॥ सेचकः स्यात्पुमान्मोघे वाच्यलिंगस्तु सेक्तरि ॥ ७० ॥ सैन
 कः सैन्यरक्षेच स्यात्सेना समवेतके ॥ हारकः कितवेचौरे गद्यविज्ञा
 नभेदयोः ॥ ७१ ॥ हुडुको वाद्यभेदे च मत्तदात्यूहपक्षिणि ॥ हेरुको
 बुद्धभेदे स्यान्महाकालगणेपि च ॥ ७२ ॥ ॥ कचतुः ॥ भवेदलि
 मको भेकेपिकेऽलौपद्यकेसरे ॥ मधूकेऽप्यथालिपको मृगको कि
 लकुकुरे ॥ ७३ ॥ अंगारकः कुजेऽपि स्यादुन्मुकांशे कुरुंदके ॥ भवे
 दंगारिकाचे हस्तकांडे किंशुककोरके ॥ ७४ ॥ स्यादश्मंतकमुद्गने
 मल्लिकाच्छदनेऽपि च ॥ आकल्पकस्तमोमोहग्रंथावुत्कलिकासुदोः ॥
 ७५ ॥ आक्षेपकोऽनिलव्याधौ व्याधेनिंदाकरेपि च ॥ भवेदारवनि
 कश्चौरे शूकरे मूषकेपि च ॥ ७६ ॥ कथितोत्कलिको कंठाहेलास
 लिलवीचिषु ॥ एदमूकोऽन्यलिंगः स्याच्छवेचाक्षुनिवर्जिते ॥ ७७ ॥
 कठिलुकस्तपर्णाशे वर्षाभूकारविल्लयोः ॥ कपर्दको वराटे स्याज्ज
 राजूदेच धूर्जटे ॥ ७८ ॥ कर्कोटकः स्यान्मातृरकाद्रवेयत्रभेदयोः ॥

कचतु

मेदिनीकोशः

११

कलविंकः पुमान् ग्रामचरकेपिकलिंगके ॥ ७९ ॥ कनीनिका ता
रकेष्णः स्यात्कनिष्ठांगुलावपि ॥ कापटिकोऽन्यमर्मज्ञे छात्रे पुंसि
शठे त्रिषु ॥ ८० ॥ काकरुको नग्नदंभस्त्रीजितोलूकभीरुषु ॥ निवे
कुरुबकः शोणाऽस्नानसिंदीप्रभेदयोः ॥ ८१ ॥ कुरुंदकः पीतपुष्पा
स्नानसिंदिकयोः पुमान् ॥ कुरुवाकुर्मयूरेपिसरवेचरणायुधे ॥ ८२
॥ कोशातकः कठे पुंसि पटोल्याघोषके स्त्रियां ॥ अथ कौटुकिको
ऽदूरप्रेरिताक्षेत्रदांभिके ॥ ८३ ॥ कौलेयकः सारमेये कुलीनेऽथ रत्न
शालिकः ॥ ग्रामणी भंडिनाराचेप्युपधाने च पुंस्ययं ॥ ८४ ॥ भवेदुण-
निका च त्वे शून्यां केपाठनिश्चितौ ॥ गोकंदको गोक्षरके स्थपुटचंग
वांरुरे ॥ ८५ ॥ गोमेदकं पीतमणौकाकोले पत्रकेऽपि च ॥ स्याद्गोकु-
लिको वलिरपंकस्थगव्युपक्षके ॥ ८६ ॥ अथ घर्घरिकः क्षद्रघंटा
वादित्रदंडयोः ॥ चर्चरीको महाकाले केशविन्यासशाकयोः ॥ ८७ ॥
चंडालिका किंनराया मुमायामोषधीभिदि ॥ अथ चातुरकश्चक्र
गंडोपुंस्यभिधेयवत् ॥ ८८ ॥ गोचरे लोचनस्यापि चातुकोरे नियंतरि
जर्जरीकं बहुछिद्रे जरातुरेपि वाच्यवत् ॥ ८९ ॥ जीवंतिका गुडूच्यां
च जीवाख्यशाकवंदयोः ॥ जैवातुकः पुमान्सोमेदीर्घायुः कृशयोस्त्रि-
षु ॥ ९० ॥ तर्तरीकं वहिन्ने स्यान्नदयोः पाशे त्रिषु ॥ तित्तशाकस्तुरव
दिरेवरुणे पत्रसंदरे ॥ ९१ ॥ त्रिवर्णकं गोक्षरके त्रिफलायां कटुत्रि-
के ॥ दत्ताटकः स्वयं याततिलेष्टश्यां च गैरिके ॥ ९२ ॥ फेनरवातक
योर्नागकेसरे च महत्तरे ॥ दंढशूकस्तपुल्लिङ्गोराक्षसे च सरीसृपे ॥ ९३
दासेरकस्तकरभेदासीपुत्रे च धीवरे ॥ नियामकः कर्णधारे पोतवा
हेनियंतरि ॥ ९४ ॥ निश्चारकः पुरीषस्य क्षये स्वैरे समीरणे ॥ निर्ग्रथ
कः स्यात्क्षपणे निष्फलेप्यपरिच्छदे ॥ ९५ ॥ प्रचलाकः शराघाते शि-
खंडे च भुजंगमे ॥ प्रकीर्णकं चामरे स्याद्विस्तारे नातुरंगमे ॥ ९६ ॥ पं-
चालिका स्त्रियां वस्त्रपुत्रिका गीतिभेदयोः ॥ स्यात्पिप्पलकं वक्षोज

वृते सीवनसूत्रके ॥ १७ ॥ पिंडीतकः स्यात्तगरे मदनाख्य महीसुहे ॥
 अथ पुष्कलको गंधमृगे क्षपणकीलयोः ॥ १८ ॥ पुंडरीकं सितं भोजे
 सितं च वेच भेषजे ॥ पुंसि व्याघ्रेऽग्निदिङ्गुगे कोशकारांतरे पिच ॥ १९ ॥
 ॥ भवेत्पूर्णानकं वर्द्धापने च पटहे पिच ॥ फर्फरीकं श्रपेटे स्यात्फ
 फरीकं तु मार्दवे ॥ २० ॥ वलाहको गिरौ मेघदैत्यनागविशेषयोः ॥
 वराटकः पद्मबीजको शेरज्जौकपर्दके ॥ २० ॥ बकेरुका बलाका
 भिहता वर्जित शाखयोः ॥ वरंडकस्तमा तंग वेद्यां यौवनकंदके ॥ २
 वर्तुलं यो वाणिजको वाडवाग्नौ वाणिज्यपि ॥ चंदारकः सुरे पुंसिम
 नोज्ञश्चेष्टयोस्त्रिषु ॥ ३ ॥ अथ भ्रमरको भृंगे गिरिके चालकांतरे ॥
 भट्टारको रुपेनाद्यवाचा देवतपोधने ॥ ४ ॥ भयानकः स्मृतो व्याघ्रे
 रसेराहौ भयंकरे ॥ भार्यादिकः पुमान्भार्याभिर्जिते हरिणांतरे ॥ ५
 भवेन्मरुत्वकः पुष्पविशेषे मदमधुमे ॥ मंडोदकं चित्तरागे क्लीबमा
 तर्पणे पिच ॥ ६ ॥ भवेन्मंडलकं बिंबे कुष्ठभेदे च दर्पणे ॥ अथ मर्क
 टकः सस्यभेदे वानरलूतयोः ॥ ७ ॥ मयूरको प्यपामार्गे क्लीबंतुस्थां
 जने पुनः ॥ माणवको हारभेदे बाले कुपुरुषे पिच ॥ ८ ॥ मृष्टेरुको व
 रान्येपि मिष्टाशिन्यतिथिदिषि ॥ रतद्विकं स्याद्विषसे सुखस्नानेषु मं
 गले ॥ ९ ॥ राधरंकः पुमान्सीरे सीरके च घनोपले ॥ लालादिकः प्र
 भोर्भावं दर्शिन्याश्चेषणांतरे ॥ १० ॥ कार्याक्षमेले रवनिकः कथितो
 लेखहास्के ॥ लेखेषु परहस्तेन स्वहस्तस्य च लेखके ॥ ११ ॥ वर्तस्तु
 को नदीभेदे काकनीडे जलावटे ॥ विनायकस्तु हेरंबे नाक्ष्ये विघ्ने जि
 ने गुरौ ॥ १२ ॥ वितुन्नकस्तु धान्याके सादामलमयूरके ॥ विशेषको
 ऽस्त्रीतिलके विशेषयितरि त्रिषु ॥ १३ ॥ विदूषकश्चातुबटौ परनिंदा-
 करेऽपिच ॥ वैनाशिकः स्यात्क्षणिके परतंत्रोर्णनाभयोः ॥ १४ ॥ वैदे
 हको वाणिजके शूद्राद्वैश्यासुते पिच ॥ वैतालिकः पुमान् रेवट्टितालेषु
 धकरे त्रिषु ॥ १५ ॥ शतातीकस्तु वृंदे स्थान्नागिराजप्रभेदयोः ॥ शा-

कपंच

ल्लावकः शृगाले स्यात्सारमेये वलीमुखे ॥ १६ ॥ शिलाटकः पुमान् देविले
 पेरिकीर्तितः ॥ शृगालिका शिवायां स्यात्त्रासादपि पलायने ॥ १७ ॥ शृं
 गारकं भवेद्धारिकं टके च चतुष्पथे ॥ संतानिका पिक्षीरादिसारे मर्क
 टजालके ॥ १८ ॥ संदशिका पित्तुटी लोहयंत्रविशेषयोः ॥ संचारि
 का तु युगले कुट्टनी घ्राणयोरपि ॥ १९ ॥ संधारिका स्त्रियां युग्मे कुट्टिन्यां
 जलकंदके ॥ सप्रतीकः शोभनांगे भवेद्दीशानदिग्गजे ॥ २० ॥ अथ सै
 कतिकं मातृयात्रा मंगल सूत्रके ॥ नासन्यस्ते क्षणके त्रिषु संदेहजीवि
 नि ॥ २१ ॥ सोमवल्कस्तथ वलरवदिरेकट्फले पिच ॥ सौगंधिकं तु क
 ल्हारे पद्मरागे पिकत्तुणे ॥ २२ ॥ पुलिंगो गंधपाषाणे स्रगंध व्यवहारिणि ॥
 ॥ कपंच ॥ अनेह मूकमुद्दिष्टः शठे वाक् श्रुतिवर्जिते ॥ २३ ॥
 स्यादाक्षुरितकं हासन खरापातभेदयोः ॥ उपकारिको पकच्योऽपिष्ट
 भेदे च पालये ॥ २४ ॥ कक्ष्यावेक्षक इत्येष शुद्धांतोद्यानपालयोः ॥ रं
 गाजीवे कणे खड्गे द्वाः स्थेऽथ कटरवादकः ॥ २५ ॥ रवादके काचकल
 शे बलिपुष्टे च जंबुके ॥ कृमिकंटकं तु चित्रांगविडंगो दुंबरेषु च ॥ २६ ॥
 गोजागरिकं मंगले पुंसि स्यात्कंटकारके ॥ चिलमीलिका तु कंठभे
 दे खद्योतविद्युतोः ॥ २७ ॥ अथ जलकरंकः स्यान्नालिकेर फलेऽबुजे
 ॥ शंखे जललतायां च वारिवाहे च कीर्तितः ॥ २८ ॥ जलतापिक इल्लीस
 का केची ऋषयोश्च पुंसि स्यात् ॥ नवफलिका स्त्री नव्ये नवजातस्त्रो
 ऽगनायां च ॥ २९ ॥ नागवारिक उद्दिष्टो राजकुंजरहस्तिषु ॥ गणस्थरा
 जगरुडे चित्रमेखलके पिच ॥ ३० ॥ स्याद्दीहिराजिकः कंगुधान्यचीन
 कधान्ययोः ॥ व्यवहारिका स्याद्भोक्त्यात्रा संभार्जनीं गुदे ॥ ३१ ॥ शतप
 र्शिका तु दूर्वायां वचायां मपियोषिति ॥ शीतचंपक इत्येष स्यादातर्पण
 दीपयोः ॥ ३२ ॥ सुवसंतक उद्दिष्टो वासं त्यां मदनोत्सवे ॥ स्याद्देमपुष्पि
 का यूथ्यां चंपके हेमपुष्पकः ॥ ३३ ॥ कषट् ग्राममदुरिका
 ग्रामयुद्धे शृंगी इषोऽस्त्रियां ॥ मदनशलाका कामो दीपक भौषज्यसा

रिकयोः॥३४॥ मातुलपुत्रक इत्यपि मामकतनये फले च धूर्तस्य॥ व
 र्णविलोडक एष श्लोकस्तेने च संधिचौरे च॥३५॥ सिंदूरतिलक उ
 त्तो मतंगजे स्त्रीतुकाभिन्यां॥ ॥ इति कांतवर्गः॥ खैर
 रवपि द्विषेपुरे स्त्रौ शून्ये बिंदौ विहायसि॥ संवेदने देवलोके कर्मण्यपि
 नपुंसकं॥१॥ रवद्वि नरवी स्त्रीक्लीबयोः शक्तौ नरवरे पुन्नपुंस
 कं॥ न्युरवः सम्पद्ग्रनो ज्ञे च साम्नः षट्प्रणवेषु च॥२॥ प्रेरवा पर्यदने
 प्यश्वगतौ संवेशनांतरे॥ मुरवंतिः सरणे वक्त्रे प्रारंभोपाययोरपि॥३॥
 संध्यंतरे नाटकादेः शब्दे पि च नपुंसके॥ लेखो लेख्यसूरे लेखा लिपि
 राजिकयोर्मता॥४॥ रिरवा श्वगतिभेदे पि शूक शिब्या च नर्तने॥ शंरवः
 कंबौ नयोषिन्ना प्रालास्थिनिधिभिन्नरवे॥५॥ शारवा पक्षांतरे बाहौ वे
 दभागदुमांगयोः॥ शिरवा शारवा बर्हिचूडालांगलिक्यग्रमात्रके॥६॥ चू
 डा मात्रेशिरवायां च ज्वालायां प्रपदे पि च॥ सरवा मित्रे सहायेना वयस्या
 यां सरवीमता॥७॥ स्तरवं शर्माणिना के च स्तरवा पुण्यां प्रचेतसः॥ ॥
 रवत्रि॥ ॥ गोमुरवं कुटिलागारे वाद्यभांडे च लेपने॥ ८॥ पुंसि मात-
 लिपुत्रे च महादेवगणांतरे॥ त्रिशिरवो राक्षसे क्लीबत्रिशूले मंडलांतरे
 ॥९॥ दुर्मुरवः कपिभिन्ना गभिर्दोर्नामुरवरे त्रिषु॥ प्रमुरवः प्रथमे श्रेष्ठे
 मधूरवः किरणे पि च॥१०॥ ज्वालायामपि शोभायां विशिरवस्तोमरेशरे
 ॥ विशिरवा तुरवनिज्यांचरथ्या नलिकयोरपि॥११॥ विशारवस्तर्कके स्कं
 दे स्त्रिया मृशे कविल्लके॥ वैशारवो मासभेदेऽपि मथाने च प्रकीर्तितः॥१२॥
 सुमुरवस्तार्क्ष्यतनये शाकनागप्रभेदयोः॥ ॥ रवचतुः॥ भवेदग्नि-
 मुरवो देवे विप्रे मल्लातके स्त्रियां॥१३॥ अथाऽग्निशिरवमुद्दिष्टं कुस्त्रं-
 मे कुंकुमे पि च॥ लांगलिक्यारव्यौषधौ च विशल्यायां च योषिति॥१४॥
 इंदुलेखाऽमृतासोमलताशशिकलासुच॥ अथ बद्धशिरवा स्त्रीस्या
 दुश्चरायां शिशौ त्रिषु॥१५॥ महाशंखो मानुषास्थि संख्याभेदा लिकेषु
 च॥ भवेद्वाघ्रनखं कंदगंधद्रव्यविशेषयोः॥१६॥ नरवक्षतांतरे क्ली

गैकं

मेदिनीकोशः

१५

बंशिलीमुखोऽलिकांडयोः ॥ शशिलेरवाकलाभांगुडूचीवृत्तमे
दयोः ॥ १७ ॥ भवेत्स्वस्तिमुखो लेखेव ब्राह्मणे चंदिनि त्रिषु ॥ ॥
खपंच ॥ ॥ मलिनमुखोऽमौगोलां गूले पुंसि त्रिषु चूरे ॥ १८ ॥
शीतमयूरव श्रंद्रे धनसारे चापि पुल्लिंगः ॥ सर्वतोमुख उग्रैश्च क्षेत्र
जब्रह्मणोः पुमान् ॥ १९ ॥ नपुंसकं तु पानीये सुरवर्त्मन्यपि स्मृतम् ॥ ॥
इति स्वांतवर्गः ॥ ॥ गैकं ॥ गौः स्वर्गे च बली च देर शौ
चकुलियो पुमान् ॥ स्त्री सौरभेयी दृग्बाणदिग्वाग्भूषप्सु भूमि च ॥ १॥
॥ गदि ॥ ॥ अगः स्यान्नगवत् पृथ्वी धरपादपयोः पुमान् ॥ अं
गंगात्रे प्रतीकोपाययोः पुं भूमिनीवृत्ति ॥ २ ॥ क्लीबैकत्वे त्वप्रधाने त्रिष्वं
गवति चांतिके ॥ इंगः स्यादङ्गुते ज्ञाने जंगमे गितयोरपि ॥ ३ ॥ खगः
मूर्ये ग्रहे देवे मार्गणे च विहंगमे ॥ खड्गो गंडक शृंगा सिबुद्ध भेदेषु गंडके ॥
४ ॥ गांगस्तु गंगा संभूते त्रिषु भीष्मे गुहे पुमान् ॥ चंगस्तु शोभने द-
क्षे टंगोऽस्त्री स्यात्खनित्रके ॥ ५ ॥ खड्गभेदे च जंघायां त्यागे दाने च व-
र्जने ॥ तुंगी निशावर्चवयोः पुन्नागनगयोः पुमान् ॥ ६ ॥ उन्नते त्रिषु दु-
र्गो मानी ल्योः स्त्री दुर्गमे त्रिषु ॥ नागं नपुंसकं रंगे सीसके करणांतरे ॥
७ ॥ नागः पन्नगमातंग क्रूराचारिषु तोयदे ॥ नागकेसरपुन्नागनागदंत
कमुस्तके ॥ ८ ॥ देहानिलप्रभेदे च श्रेष्ठे स्यादुत्तरस्थितः ॥ पिंगागोरो
चना हिं गुनालिका चंडिकास्तु च ॥ ९ ॥ पिंगी शम्यां पिशंगे नाबालके तु न-
पुंसकं ॥ पूगस्तु क्रमुके वृंदे फलसारेऽभिधेयवत् ॥ १० ॥ नदीभेदे मल-
यां स्त्री भृंगो जयविपर्यये ॥ भेदरोगतरंगेषु भृंगा सस्यांतरे स्त्रियां ॥
११ ॥ भृंगो श्रीयोनिवीर्येच्छाज्ञानवैराग्य कीर्तिषु ॥ माहात्म्ये स्वर्यय-
त्नेषु धर्मे मोक्षे च नारवौ ॥ १२ ॥ भ्रागोरूपाईके भ्राग्ये कदेशयोर्भृगुः
पुमान् ॥ मुनौ हरे तटेशक्रे भृंगो धूम्या रषिद्वयोः ॥ १३ ॥ मधुव्रते भृंगरा-
जे पुंसि भृंगे गुडत्वचि ॥ भोगः सुरवेधने चाहेः शरीरफणयोरपि ॥ १४ ॥
पालने व्यवहारे च योषिदादिभृतावपि ॥ मार्गो भृगमदेयासप्रभेदेऽन्वे

षणाध्वनोः॥ १५॥ मृगः पशौकुरंगेच करिनक्षत्रभेदयोः॥ अन्वेषणे
 चयाञ्जायां मृगीतुवनितांतरे॥ १६॥ युगोऽस्थहलाद्यंगे नदयोऽस्तक
 तादिषु॥ युग्मेहस्तचतुष्केपि वृदिनामौषधेऽपिच॥ १७॥ योगोऽपूर्व
 र्थसंप्राप्तौ संगतिध्यानयुक्तिषु॥ वपुःस्थैर्ये प्रयोगे च विष्कंभादिषु भे
 षजे॥ १८॥ विश्रब्धघातके द्रव्योपायसन्नहनेष्वपि॥ कर्मणोपि च रं-
 गो नारागे नृत्पेरणक्षितौ॥ १९॥ अस्त्रीत्रपुणि रागस्तमात्सर्यलो
 हितादिषु॥ क्लेशादावतुरागे च गांधारादौ नृपेपिच॥ २०॥ रोगः कुष्ठौ
 षधे व्याधौ लंगस्तसंगषिङ्गयोः॥ लिंगं चिह्नेऽनुमाने च सांख्योक्तप्रक
 तावपि॥ २१॥ शिवमूर्तिविशेषेपि मेहनेपि नपुंसकं॥ व्यंगो भेके च ही
 नांगे वंगं सीसकरंगयोः॥ २२॥ वार्ताकेपि च कार्पासेपुं भूमिनीवृदंतरे॥
 वल्गुः स्याच्छगले पुंसि सुंदरे च अभिधेयवत्॥ २३॥ वेगो जवे प्रवाहे
 च महाकालफलेपिच॥ शार्ङ्गः कार्मुकमात्रेपि विष्णोरपि शरासने॥
 २४॥ शृंगो वटाऽऽतकयोः पर्कल्यामपि चास्त्रियां॥ शृंगं प्रभत्त्वेशि
 खरे चिह्ने क्रीडां बुयं च के॥ २५॥ विषाणोत्कर्षयोश्चाथ शृंगः स्यात्कूर्च
 शीर्षके॥ स्त्रीविषायां स्वर्णमीनभेदयोर्ऋषभौषधौ॥ २६॥ सर्गस्त
 निश्चयाध्यायमोहोत्साहात्मसृष्टिषु॥ ॥ गत्रि॥ अयोगो
 विधुरे कूर्ते विश्लेषे कठिनोद्यमे॥ २७॥ अनंगो मदने नंगमाकाश-
 मनसोरपि॥ अपांगस्त्वंगहीने स्यान्नेत्रांतरे तिलकेपिच॥ २८॥ आपो
 गोवरुणछत्रे पूर्णतायत्नयोरपि॥ आयोगोऽव्याप्तौ गंधमाल्योपहा
 रबोधयोः॥ २९॥ अशुगो मारुते चाणैर्युद्देगं क्रमुकीफले॥ उद्देगोऽप्यु
 द्वाहुलकोद्देजनोद्गमनेषुच॥ ३०॥ उत्सर्गः पुंसि सामान्ये न्याये च त्या
 गदानयोः॥ कलिंगः पूतिकरजे धूम्यादे भूमिनीवृनि॥ ३१॥ नदयोः
 कौटजफले महिलायां तु योषिनि॥ कालिंगो भूमिकर्कारौ दंतावलभु
 जंगयोः॥ ३२॥ कालिंगी राजकर्कट्यां च क्रांगो मानसौ कसि॥ च-
 कांगी कटुरोहिण्यां जिह्वागोऽहौचमंदगे॥ ३३॥ तडागोऽस्त्रीज

गचतुः

मेदिनीकोशः

१७

लाधारविशेषेयंचकूटके॥ तातगुः श्कटतातेनाजनकस्यहितेत्रिषु॥३४॥
त्रिवर्गो धर्मकामार्थोऽस्त्रिफलायांकटुत्रिके॥ वृद्धिस्थानक्षये सत्वरजस्तम
सिचेप्यते॥३५॥ तुरगीचाश्वगंधायांतुरगश्चित्तवाजिनोः॥ धारांगोऽ
सौचतीर्थेचनरांगस्तवरंडके॥३६॥ मेहनेनदयोश्चाथनारंगः पिप्पलीर
से॥ यमजप्राणिनिविटेनागरंगद्रुमेऽपिच॥३७॥ निषंगः संगतेतूणेनिस
गोरूपसर्गयोः॥ नीलंगुः स्यात्कमौपुंसिभस्मशल्यांतुयोषिति॥३८॥ पत्रां
गनद्वयोर्भूर्जेपद्यकेरक्तचंदने॥ पुन्नगश्चोषधीभेदेतथैवपवनाशने॥३९॥
प्लवगोवानरेभेकेसारथौचोष्णादीधितेः॥ परागः सुमनोरेणोधूलिस्त्रानी
ययोरपि॥४०॥ गिरिप्रभेदेविरव्यातावुपरागेचचंदने॥ प्रयागस्तीर्थभेदे-
स्याद्यत्तेशतमखाश्वयोः॥४१॥ प्रयोगः कर्मणेऽपि स्यात्प्रयुक्तौचनिदर्शने
॥ पतंगः शलभेशालिप्रभेदेपक्षिसूर्ययोः॥४२॥ क्लीबंस्फुटतेप्रियंगुः स्त्री
राजिकाकणयोरपि॥ फलिन्यांकंगुसस्येचपुन्नागस्तसितोत्तले॥४३॥
जातीफलेनरश्रेष्ठेपांडुनागेद्रुमांतरे॥ वरांगंयोनिमातंगमस्तकेषुगुडत्वनि
॥४४॥ भुजंगोहौचषिंगेचमातंगः श्वपचेगजे॥ मृदंगः पटहघोषेर
क्तांगस्तमहीस्फुटते॥४५॥ कंपिलेस्त्रीतुजीबंत्यांक्लीबंविद्रुमधीरयोः॥ र-
थांगंनद्वयोश्चक्रेनाचक्रांगविहंगमे॥४६॥ वातिगः पुंसिभंटाक्यांधातु
वादिनिचान्यवत्॥ विडंगस्त्रिष्वभिजेस्यात्कमिघ्रेपुन्नपुंसकं॥४७॥
विसर्गस्तपुमान्दावेत्यागेचमलनिर्गमे॥ विसर्जनीयेप्ययनभेदेपिचवि
भावसोः॥४८॥ विहंगस्तत्रिलिंगः स्यादाश्रुगेचविहंगमे॥ सर्वगंसलि
लेक्लीबंसर्वगः शंकरेविभौ॥४९॥ संभोगस्तपुमान्भोगेसुरतेजिनशा
सने॥ सारंगः पुंसिहरिणेचातकेचमतंगजे॥५०॥ शबलेत्रिषुहेमांगो
गरुडेपरमेश्विनि॥ गचतुः स्यादपवर्गस्त्यागेमोक्षकार्याव-
सानसाफल्ये॥५१॥ अभिषंगोनपुलिंगः पराभवाक्रोशशपथेषु॥ ई
हामृगस्तपुंसि स्यात्कोकरूपकभेदयोः॥५२॥ उपरागस्तपुंसि स्याद्दहग्र
स्ताः कंचंद्रयोः॥ दुर्नयेग्रहकल्लोलेव्यसनेपिनिगद्यते॥५३॥ उपसर्गः पु

मान्त्रोगभेदोपप्लवयोरपि॥ कटभंगस्तशस्यानाहस्तछेदः नृपात्यति॥ ५४॥
 छत्रभंगोऽपि वैधव्ये स्वातन्त्र्यनृपनाशयोः॥ दीर्घाध्वगः पुमानुष्टे लेख्य
 हारेतुभेद्यवत्॥ ५५॥ मल्लनागोऽत्रिमातंगे वात्स्यायनमुनावपि॥ समा
 योगस्तुसंयोगे समवाये प्रयोजने॥ ५६॥ संप्रयोगो रतेपि स्याद्वित्तौका
 मणेपि च॥ ॥ गपंच॥ कथाप्रसंगो वातूले विषवैद्ये च वाच्यव
 त्॥ ५७॥ नाडीतरंगः काकीले हिंड केरत हिंडके॥ ॥
 इति गान्तवर्गः॥ ॥ धैकं घोषं तायां घर्घरेना
 स्थिरांतुकां चिघातयोः॥ ॥ घटि अघं तु व्यसने दुःखे दुःखि
 ते च न पुंसकं॥ १॥ अर्घः पूजाविधौ मूल्ये प्युहः स्याद्देहजानिले॥ अगो
 हस्तपुटेशस्ते प्योघो वेगे जलस्य च॥ २॥ वृंदे परंपरायां च द्रुतं नृत्योपदेश
 योः॥ मघामघी च नक्षत्रे धान्यभेदे यथाक्रमं॥ ३॥ मघो दीपांतरे मेघो
 सुस्ताजलदयोः पुमान्॥ मोघास्त्रीपाटलायां स्याद्दीननिष्फलयोस्त्रिषु॥
 ॥ ४॥ लघुरगुणैश्च मनोज्ञेभिः सारैश्च वाच्यवत्कीर्त्तयं॥ शीघ्रे च कृष्णागुरुणि
 पृक्कानामौषधौ तु स्त्री॥ ५॥ श्लाघास्त्रियां प्रशंसायां परिचर्याभिलाष
 योः॥ घनि अनंघो निर्मलापापमनोज्ञेष्वभिधेयवत्॥ ६॥
 अमोघं सफले वाच्यवत् स्त्रीपथ्या विडंगयोः॥ उल्लाघो पिशुचौ कृ-
 ष्णोदसनीरोगयोस्त्रिषु॥ ७॥ काचिघः कांचनेपि स्याच्छे मंडे मूषकेपि
 च॥ निदाघो ग्रीष्मकाले स्यादुष्णस्वेदांबुनोरपि॥ ८॥ पलिघः काच
 कलशे घटे प्राकारगोपुरे॥ परिघो योगभेदेऽस्त्रविशेषेर्गलघातयोः
 ॥ ९॥ प्रतिघः प्रतिघाते स्यात्क्रोधेपि परिकीर्तितः॥ महार्घस्तम-
 हामूल्ये त्रिषु स्यात्लावके पुमान्॥ १०॥ सर्वोघो गुरुभेदे च सर्वसन्नह
 ने पुमान्॥ इति घांतवर्गः॥ ॥ डैकं॥ डः पुमा
 निप्रयेख्यातः स्पृहायां विषयस्य च॥ इति डांतवर्गः॥
 चैकं च श्वं देशे पुमानुक्तः कच्छपे चंद्रचौरयोः॥ चदि
 ॥ अर्घ्यपूजाप्रतिमयोः कचः केशे गुरोः स्तने॥ १॥ बंधेषु क्वत्रणे

चत्रि

पेदिनीकाशः

१९

पुंसिकरिणीतु कचास्त्रियां॥ काचः शिष्यमणौनेत्ररोगभेदेमृदतरे
॥२॥ कांचीस्यान्मेखलादाश्रिप्रभेदेनगरस्यच॥ कूर्चमस्त्रिभुवोर्म
ध्येकठिनश्मश्रुकैतवे॥ ३॥ क्रौंचोद्दीपविशेषेस्यासक्षिपर्वतभेदयोः॥
चर्चोचिंतास्थासकयोश्चर्चिकायांतुयोषिति॥ ४॥ चंचातुनलनिर्माणे
वृणनिर्मितपूरुषे॥ चंचूस्त्रोद्गांस्त्रियांपुंसिगोनाडीके व्यडंबके॥ ५॥
त्वक्स्त्रीचर्मणिवल्केचगुडत्वचिविशेषतः॥ न्यङ्गीचनिम्नयोर्नीचः
पापरेवामनेपिच॥ ६॥ प्रान्छब्दोदिशिदेशेचकालेचवाच्यलिंगकः॥ पि
बुनीकुष्ठभेदेचकर्षेत्तूलेस्तरांतरे॥ ७॥ मोचः शोभाजनपुंसिमोचाया
ल्लिरभयोः॥ रुचिः स्त्रीदीप्तोशोभायामभिपङ्गाभिलाषयोः॥ ८॥ रुक्
क्षीशोभाद्युतीच्छास्त्वचः कीरेवचोषधौ॥ शारिकायांचवागवाचेभार-
स्यावचनेस्त्रियो॥ ९॥ वीचिः सत्यतरंगेस्यादवकाशेमुखेद्वयोः॥ इची
द्राण्यांशतावयींतथास्त्रीकरणांतरे॥ १०॥ इचिर्ग्रीष्माग्निमृगारेष्वाषाढे
शब्दमंत्रिण॥ ज्येष्ठेचपुंसिधवलेशब्देनुपहतेत्रिषु॥ ११॥ सूचीतुसीवन
द्रव्येप्यांगिकाभिनयांतरे॥ चत्रि॥ उद्गिद्गदेशकालेषु
वाच्यवन्नितयेऽवयं॥ १२॥ कणीचीपुष्पितलतागुंजयोःशकटेस्त्रियां॥
कवचोर्गर्दभांडेचसन्नाहेपटहेपिच॥ १३॥ कक्चः करपत्रेऽस्त्रीग्रंथि
लाख्यतरोपुमान्॥ नमुचिस्तपुमान्दैत्यभेदेकुसुमकार्मुके॥ १४॥ नारा
च्येषणिकायांनलोहबाणांबुहस्तिनोः॥ प्रपंचः संचयेपिस्याद्विस्तारेच
प्रतारणे॥ १५॥ प्रत्यग्दिग्देशकालेषुवाच्यवन्नितयेऽवयं॥ मरीचिर्मु
निभेदेनागप्रस्तावनपुंसकम्॥ १६॥ मारीचोर्हसोभेदेकक्कोलेयाजक
द्विजे॥ मारीचीदेवताभेदेविपंचीकेलिवीणयोः॥ १७॥ विकचः क्षपणे
केतौनाऽकेशेस्फुरितेऽन्यवत्॥ विरिंचिर्नाविरिंचश्चैकुठेपरमेष्ठिनि
॥ १८॥ संकोचोमीनभेदेस्यात्बधेक्लीबंतुकुंकुमे॥ सम्यक्स्याद्वाच्यलि
गंतुमनोज्ञेसंगतेपिच॥ १९॥ चचतुः जलसूचिः कंकत्रोटिम
त्समृगादयोरपि॥ शिशुमारेचपुल्लिङ्गोजलौकायांतुयोषिति॥ २०॥ मलि

स्लुचो मासं भेदे चौरज्वलनयोः पुमान् ॥ चपंच ॥ रतना
रीचो नाशोऽसीत्कारे च शुनिस्मरे ॥ २१ ॥ इति चान्तवर्गः ॥

॥ छैकं ॥ छाछादने स्त्रियां रव्याता निर्मले न्यवदिष्यते ॥

छदि ॥ ॥ अछुः स्फटिकमल्लकनिर्मलेष्वच्छुमव्ययम् ॥ १ ॥ आभि

मुख्येऽथ कछुः स्यादद्रुपेतुन्नकद्रुमैः ॥ नौकांगे पुंसि वाराह्यां चीरिकायां च

योषिति ॥ २ ॥ स्याद्दुछुः स्रवके स्रवे हारभेदकलापयोः ॥ पिच्छा पूगच्छत्

कोशमोचाशाल्यलि वेष्टके ॥ ३ ॥ भक्तसंभूतमंडे च पंक्तावश्वपदामये ॥

स्त्रियां पुंसितुलांगूले नदयोर्बर्हचूडयोः ॥ ४ ॥ पुछुः पश्चात्त्र देशे स्या

लांगूले पुछुमिष्यते ॥ स्तुंछुः पामरभेदे च पापरक्तेऽपभाषणे ॥ ५ ॥

छचतुः ॥ ॥ महाकछुस्तु पुंसि स्यात्समुद्रे च प्रचेतसि ॥

इति चान्तवर्गः ॥ जैकं ॥ जौनामृत्युं जयेजन्यां तातभा

त्रेजनादने ॥ जूस्वरागमने प्रोक्ता सामान्यगमने स्त्रियां ॥ १ ॥ जूराकाशस

रस्वत्यां पिशाच्यां जवने स्त्रियाम् ॥ २ ॥ जदि ॥ अजश्चागे हरिब्र

ह्मविधुस्मरनृपे हरे ॥ ३ ॥ अजो स्त्रीशंखेनानिचुले धन्वंतरौ च हिमकि

रणे ॥ क्लीबपदोऽथाजिः स्त्रीसमभूमौ च संग्रामे ॥ ४ ॥ कुर्जस्तु कार्तिको

त्साहबलेषु प्राणनेपि च ॥ कंजः केशे विरिंचे च कंजं पीयूषपद्मयोः ॥ ५ ॥ कु

जा कात्यायनी देव्यां कुजो नरकभौमयो ॥ कुजो वक्षप्रभेदेनान्युद्धे स्या

द्वाच्यलिंगकः ॥ ६ ॥ कुजोऽस्त्रियां नि कुंजे पिहनौ दंते पिहस्तिनां ॥ रवंजा

छंदः प्रभेदे स्त्रीकुटिलाद्यौ तु वाच्यवत् ॥ ७ ॥ रवजामंथे प्रहस्तेऽथ रवर्जुः की

वंतरे स्मृता ॥ रवर्जुशिपादपे कंङ्गां गजो माने मतंगजे ॥ ८ ॥ वास्तनः स्थानभेदे

पिगंजा खनौ फरागृहे ॥ गंजः स्यात्पुंसि रीदायां भांडागारे तु न स्त्रियां ॥ ९ ॥

गुंजा तु काकविंचायां पटहे च कलध्वनौ ॥ द्विजः स्याद्वाह्मणक्षत्रवैश्यदं

तांडजेषुना ॥ १० ॥ द्विजाभार्या हरेणौ च ध्वजः स्याच्छौडिके पुमान् ॥ न

स्त्रियां तु पताकायां खड्गांगे मे दूचिन्हयोः ॥ ११ ॥ निजं स्वीये च नित्ये च न्यु-

ओदर्शमयस्त्विति ॥ कर्मरंगफले क्लीबं कुञ्जाधो मुखयोः स्त्रियु ॥ १२ ॥ प्रजा

लोकेचसंताने पिंजा तूलहरिद्रयोः॥ बलेक्लीबंवधेपुंसिव्याकुले त्रिष्व-
 थो भुजा॥ १२॥ द्यौर्बाहौ करे मर्जुः स्त्रीशूद्रौ धावके पिच॥ रजोरेणोप
 रागे स्यादार्तवेन गुणांतरे॥ १३॥ रज्जुर्वेण्यांगुणे योषिद्राजिः स्त्रीपंक्तिले-
 खयोः॥ रुजारेणे च भंगे थलाजः स्यादार्द्रतंडुले॥ १४॥ नपुंसकमुशीरे
 थस्त्रियांपुंभूमिचाक्षते॥ व्रजोगोष्ठाध्वं देषु बाजो निस्वनपक्षयोः॥
 १५॥ वेगे पुमानथक्लीबेधतयज्ञानवारिषु॥ व्याजः शावुः पदेशेऽथ-
 वीजमंकुरकारणे॥ १६॥ हेतुतत्ताधानरुक्ते सर्जुर्वणिजिवियुति॥ स्त्रि-
 यां स्वजोविधौरुद्रे स्वजः प्रस्वेदपुत्रयोः॥ १७॥ क्लीबंरक्तेऽथ संजः स्या-
 त्सन्मन्त्रे संभृते त्रिषु॥ ॥ जन्नि॥ अंडजामृगनाभौ स्या-
 त्सरदेऽहौरवगेऽप्ये॥ १८॥ अंगजं रुधिरेनंगकेशपुत्रगदेषुना॥ अंबु-
 जो निचुले पुंसिकमले तु नपुंसकम्॥ १९॥ असृक् स्याद्योगभेदे नारक्तोपि
 स्यान्नपुंसकम्॥ कंबोजो हस्तिभेदे पिशं वदेशविशेषयोः॥ २०॥ करजं
 स्याद्वाघनखे करंजनखयोः पुमान्॥ कारुजः शिल्पिनोचित्रे वामतूरे
 गजार्धके॥ २१॥ कांबोजोऽस्वांतरे सोमवल्के पुन्नागपादपे॥ कांबोजी
 माषपण्यांच बलक्षरवादिरेऽस्त्रियां॥ २२॥ कुटजो वृक्षभेदे स्याद्गस्त्यद्वो-
 णयोरपि॥ गिरिजं त्वभ्रकेऽपि स्याच्छिलाजतुनिशैलजे॥ २३॥ लोहेपि
 गिरिजागौरीमातुलुंग्योश्च योषिति॥ जलजं कमले शंखे नीरजं कुष्ठप-
 दयोः॥ २४॥ परंजं सैलयंत्रे स्याच्छुरिकाफलफेनयोः॥ बलजं गोपुरक्षे-
 त्रे शस्यसंगरयोरपि॥ २५॥ बलजा वरयोषां यूथ्यामथ वणिकस्त्रियां
 ॥ वणिज्यायां पुमान्वाणिज्यके च करणांतरे॥ २६॥ बाहुजः क्षत्रिये की-
 रे स्वयंजाततिलेपिच॥ भूमिजो नरकेऽगारे सीतादेव्यां तु भूमिजा॥ २७
 वनजा पुद्गपण्यां नास्तुक्ते क्लीबमंबुजे॥ सहजं कृत्तिसर्गेनासहोत्थे
 पुनरन्यवत्॥ २८॥ समजः पशुवृंदेनाविपिने तु नपुंसकं॥ सामजस्तग-
 जेपुंसिसामोत्थे पुनरन्यवत्॥ २९॥ हिमजा तु शचीगौर्योः पुंसि मैनाक-
 पर्वते॥ जन्तुः अहिभुग्बर्हिणे तार्क्ष्ये पुंसि काश्मी

रजं पुनः॥ ३०॥ कुष्ठकुंकुमयोः क्लीबेति विषयायां तु योषिति॥ स्त्रीराधि
 जं तु सामुद्रलवणे मौक्तिकेऽपि च॥ ३१॥ पुमांस्तुषारकिरणे कमलायां तु
 योषिति॥ ग्रहराजो रवौ चंद्रे जघन्यजः कनीयसि॥ ३२॥ वृषलेहि
 जराजस्तु चंद्रेऽनंते गरुत्मनि॥ धर्मराजो यमे बुधे सुधिधिरनृपे पुमा-
 न्॥ ३३॥ भारद्वाजो गुरोः पुत्रे व्याघ्राटास्थ्यविहंगमे॥ भारद्वाजा व-
 नकार्पास्यानां द्रोणऋषिभेदयोः॥ ३४॥ अथ भृंगराज उक्तः पक्षिविशे-
 षं च मार्कं च भ्रमरे॥ यक्षराट् पुंसि धनदे मल्लानां रंगचत्वरे॥ ३५॥ रा-
 जराजः कुबेरेऽपि सार्वभौमे सुधाकरे॥ ॥ जपंच॥ ॥ ऋष-
 भध्वज एषोऽपि शंकरे चार्हदंतरे॥ ३६॥ मुनिभेदजमागस्त्यहं शतक्यां
 चलं घने॥ इति ज्ञांतवर्गः ऐकं द्रोक्षं दीशे सुरगुरोर्देवराजे
 धनवपि॥ इति द्रुक्षं द्रुक्षं द्रुक्षं द्रुक्षं द्रुक्षं द्रुक्षं द्रुक्षं द्रुक्षं द्रुक्षं द्रुक्षं
 धनिविशेषे च स्यादंबु कणवर्षणे॥ इति ज्ञांतवर्गः ॥
 अकं अः पुमान्स्यादलीवर्देशक्रे वाममता वपि॥ ज्ञो ब्रह्मबु-
 धविद्वत्सु स्यादज्ञो जडमूर्खयोः॥ १॥ प्रज्ञस्तु पण्डिते वाच्यलिङ्गो बुद्धौ
 च योषिति॥ राज्ञीराजप्रियायां च भार्यायां भास्करस्य च॥ २॥ संज्ञाना-
 मनिगायत्र्यां चेतनारवि योषितोः॥ अर्थस्य सूचनायां च हस्ताद्यैरपि
 योषिति॥ ३॥ अत्रि॥ कृतज्ञः कुकुरे पुंसि मर्यादिन्य-
 भिधेयवत्॥ क्षेत्रज्ञ आत्मनि छेके देवज्ञो गणके पुमान्॥ ४॥ देव-
 ज्ञेऽक्षिणायां स्त्री सर्वज्ञः शिवबुद्धयोः॥ ॥ इति ज्ञांतवर्गः॥
 ॥ टैकं॥ टः पुमान् वामने पादे निः स्वनेऽपि क्वचिन्मतः॥ ॥
 टहि॥ अट्टं भक्ते च भुक्तेनास्त्रौ मेः सर्थे गृहांतरे॥ १॥ इष्टमांशं सि-
 तेऽपि स्यात्सूजिते प्रेयसि त्रिषु॥ सप्ततंतो पुमान् क्लीबे संस्कारेऽनुकर्मणि॥
 २॥ इष्टमताः भिलाषेऽपि संग्रहस्तो कयागयोः॥ कटः श्रेणो द्वयोः पुं-
 सि किंलिंजे जतिशये शरे॥ ३॥ समये गजगंडे च विष्णुत्वां तु कटी मता
 कटुस्त्री कटुरोहिण्यां लता राजिकयोरपि॥ ४॥ न पुंसकमकार्ये स्यात्पुं-

लिंगेरसमात्रके॥ त्रिषु तद्वत्सगंध्योश्च मत्सरेपि स्वरेपि च॥ ५॥ कृष्टं तु
 गहने कृच्छ्रे कृष्टं रोदनरावयोः॥ कुटः कोटे पुमानस्त्री घटे स्त्री पुंसयो
 र्गृहे॥ ६॥ कुटी स्यात्कुं भदास्यां च सुरायां चित्रगुच्छके॥ कूटोऽस्त्री नि
 श्वले राशौ लोहमुद्गरं भयोः॥ ७॥ मायाद्विशृंगयोस्तु लोहसीरावयवयंत्र
 योः॥ अनृते चाथ रुष्टि स्यादाकर्षे स्त्री बुधे पुमान्॥ ८॥ कोटिः स्त्री ध
 नुषोऽग्रेऽश्वी संख्याभेदप्रकर्षयोः॥ रवदो धकूपकफयोः प्रहारांतरं
 कयोः॥ ९॥ रवादिस्त्वसद्गृहेपि स्यात्किणेशवरथे स्त्रियां॥ रवेदः कफे ग्राम
 भेदे चर्मण्यस्त्र्यवर्ति त्रिषु॥ १०॥ अथ गृष्टिः सरुत्सूतगवी बदरयोस्त्रि
 याम्॥ घटः समाधिभेदे भशि रूढकुटेषु च॥ ११॥ घटा घटनगोष्ठीभ
 घटनासूत्रयोषिति॥ घृष्टिः स्त्री घर्षणस्पृद्धा विष्णुक्रांता सनाकिरो॥ १२
 घोंटा तु बदरी पूगवृक्षयोरपि योषिति॥ चतुश्चाटोपि चिंदे च व्रतिनामास
 ने पुमान्॥ १३॥ जटालग्रकचे मूले मांस्यां लसे पुनर्जटी॥ जुष्टं तु कूब
 शुच्छिष्टे संविते वाच्यलिंगकं॥ १४॥ झाटो निकुंजे कांतारे व्रणादीनां च मा
 र्जने॥ तटं न पुंसकं क्षेत्रे प्रतीरे तु तटी त्रिषु॥ १५॥ त्वष्टा पुमान् देवशि
 ल्पितक्ष्णोरादित्यभिधापि॥ त्रुटिः स्त्री संशये स्वल्पे सूक्ष्मे लाकालमा
 नयोः॥ १६॥ त्रोटिः स्त्री कटफलचंचां स्वर्गेषीनांतरेऽपि च॥ दिष्टं देवे
 पुमान्काले दिष्टिर्मुत्तपरिमाणयोः॥ १७॥ स्त्रियां दृष्टिः स्त्रियां बुद्धौ लोच
 ने दर्शनेपि च॥ धटो दिव्यतुलायां स्याद्दृटी चरे च वाससः॥ १८॥ नटी न
 त्यौषधे स्त्री स्यात्तशैलूषाशोकयोः पुमान्॥ पटश्चित्रपदे वस्त्रेऽस्त्री प्रिया
 लड्डुमे पुमान्॥ १९॥ पटुर्दक्षे च नीरोगे च तुरेप्यभिधेयवत्॥ पटोले तु पुमा
 न्कूबेष्ठत्रालवणयोरपि॥ २०॥ पट्टः पेषणपाषाणे व्रणादीनां च बंधने॥
 चतुष्पथे च राजादिशासनांतरपीठयोः॥ २१॥ पटिः स्त्री पटभेदे स्याद्वागु
 लौकुंभिकाड्डुमे॥ पुष्टिः स्त्री पोषणे दृष्टौ फटातु फणदंतयोः॥ २२॥ वटी -
 त्रिषु गुणे पुंसि स्यान्वयो धकपर्दयोः॥ पतः स्यात्पुंसि वीरे च विशेषेणाम
 रस्य च॥ २३॥ पृष्टिः स्याद्गर्जने शून्यवाटिकायां च योषिति॥ म्लिष्टं त्रि

अव्यक्तवाचिस्त्वाने मुष्टिर्द्वयोः फले ॥ २४ ॥ बद्धपाणौ त्सरोऽयष्टिः पुंसि
 स्याद्भुजदंडके ॥ द्वयोर्होरलताभ्यां ग्योर्मधुकाशस्त्रभेदयोः ॥ २५ ॥ रि
 ष्टं क्षेमाश्रमाभावे पुंसि रक्ते च फेनिले ॥ रिष्टिः रक्ते नाशुभे स्त्रीलाते
 देशांतरेऽंशुके ॥ २६ ॥ वातो मार्गे वृत्तिस्थाने स्यात्कुटीवास्तनोः स्त्रियां
 ॥ विटोऽद्रौ लवणे षिङ्गे सूषिके र्वादिरेपि च ॥ २७ ॥ विष्टिः स्त्रिषु कर्म
 करे स्त्र्याजू वेतन कर्मसु ॥ व्युष्टिः फले समृद्धौ स्त्री व्युष्टं कल्पे त्रिषु पि
 ते ॥ २८ ॥ सप्तजटाके सरयोः स्फुटो व्यक्तप्रफुल्लयोः ॥ व्याप्ते त्रिषु स्फु
 टिर्योऽभित्तादस्फोटा मयेपि च ॥ २९ ॥ निर्भिन्नकर्कटीशस्येऽपि स्यात्सु
 ष्टंतु निर्मितेऽयुक्तनिश्चितयोः प्राज्ये त्रिषु सूष्टिस्तु निर्मितौ ॥ ३० ॥ स
 भावे चापिकथिता त्दृष्टो रोमं त्वितेपि च ॥ जातहर्षे प्रहसिते विस्मितेऽप्य
 भिधेयवत् ॥ ३१ ॥ ॥ टन्नि ॥ ॥ अवटः स्यात्सिबले गर्ते कूपे
 कुड्मकजीविनि ॥ अरिष्टो लशुने निंबे फेनिले काककंकयोः ॥ ३२ ॥ अ
 रिष्टमशुभे तक्ते सूतिकागारभासवे ॥ शशभे मरणचिह्ने चाऽदिष्टमादे
 शिते त्रिषु ॥ ३३ ॥ आजसोऽष्टिष्टयोः क्लीबमुत्कटस्तोत्रमन्त्रयोः ॥ उद्धटः
 कछपे शूर्पकर्कटो विहगांतरे ॥ ३४ ॥ राशिभेदे कुलीरे च बालूक्यां शा
 ल्मली फले ॥ कर्दटः करहारे स्यात्पंकपंकारयोरपि ॥ ३५ ॥ करतोग-
 जगंडे स्यात्कुसंभे निच्यजीवने ॥ एकादशाहाक्षिाद्देदुर्दुरुद्रेपि वायसे ॥ ३६
 करदो वाद्यभेदेऽथ कार्पटो जंतुकार्थिणोः ॥ कीकटः रूपणे निस्त्रि
 षु पुंभूभिर्नोदति ॥ कुरुंदो दारुपुत्र्यां नाद्रिं तीस्त्वानप्रभेदयोः ॥ कुकु
 ड्मनतचर्यायां पुंसि स्याच्चरणायुधे ॥ ३८ ॥ निषादशूद्रयोः पुत्रे तृणा-
 ल्कायां च कुक्कुभे ॥ कुनटी मनःशिलायां नैपाल्यामपि योषिति ॥ ३९ ॥
 कूपीटमुदरे तोये केवलो हर्यजो लकटे ॥ चर्पटः स्फारविपुले च पेठे प
 र्पटोपि च ॥ ४० ॥ चक्रादो विषवैद्येपि धूर्तदीनारयोरपि ॥ चिपिटः
 स्वाद्यभेदे नात्रिषु पिद्विंशतिवस्तुते ॥ ४१ ॥ चिरिंटी तु सवासिन्यां स्या
 द्वितीयवयः स्त्रियां ॥ जकुटं वार्त्ताकुपुष्पे जकुटो मलयेशुनि ॥ ४२ ॥

रत्रि

मेदिनीकोशः

२५

त्र्यंकटं शिष्यभेदेपिधौतांजन्यांचनहयोः॥ त्रिकूटं सिंधुलवणे त्रि
कूटः पर्वतांतरे॥ ४३॥ त्रिपुटामलिकायांचसूक्ष्मैलात्रिष्टतोः स्त्रियां
॥ सतीनकेचतीरेच त्रिपुटः समुदाहृतः॥ ४४॥ द्रोहाटः कथितो गा
थाप्रभेदेमृगलुब्धके॥ वैडालव्रतिकेचाऽथ धाराटश्चातकाश्वयोः॥
४५॥ निर्दटस्तदयाश्न्येकथितो निष्प्रयोजने॥ परापवादरक्तेच वा
चलिंगोयमिष्यते॥ ४६॥ निष्कूटस्तृष्टोद्याने स्यात्केदारकपादयोः
॥ पर्कटी नूतनफले पूगादेः पुक्षपादये॥ ४७॥ परीष्टिः परिचर्यायां-
प्राकाम्येऽन्वेषणे स्त्रियाम्॥ पर्पटं पिष्टभेदे स्यात्पर्पटो भेषजांतरे
॥ ४८॥ पात्रटः कर्परेपुंसिदेशे स्यादभिधेयवत्॥ पिच्छटो नेत्ररोगे
स्यात्क्रीबंसीसकरंगयोः॥ ४९॥ वरटादयोर्वरद्व्यां स्त्रीहंस्यांचतस-
तीपुमान्॥ बर्बटी पण्ययोषायां व्रीहिभेदेच योषिति॥ ५०॥ वैकटः
स्याद्वैकटिके मत्स्यभेदेच यूनिच॥ भावाटो भावके साधुनिवेशो कामु
केनटे॥ ५१॥ भाकूटः शैलश्रवणभेदे स्यादथ मर्कटी॥ करंजभि
च्छूकशिञ्ज्योः पुंसि वानरलूनयोः॥ ५२॥ मोचाटः कृष्णजीरेच रंभा-
स्थिमलयोद्भवे॥ मोरटंतु भवेद्विष्कमूलांको वप्रसूनयोः॥ ५३॥ सप्त
रात्रात्परक्षीरे मूर्विकायांतु मोरटा॥ वर्णाटो गायने चित्रकरे स्त्रीह
तजीवने॥ ५४॥ विकटा वज्रवाराद्यां त्रिभूरुविकरालयोः॥ शाकटं
शाकटस्येदमित्यर्थे न स्यनोदरि॥ ५५॥ शैलाटो देवले सिंहशुक्का
चकिरातयोः॥ संसृष्टं त्रिभुसंसर्गे संशुद्धे वसनादिना॥ ५६॥

टचतुः॥

॥ उच्चिगटस्तृणगडमत्स्येकोपनपूरुषे॥ करहा
टः शिफाकंदेपद्मस्यमदनहुमे॥ ५७॥ स्यात्कार्यपुटः कृपणोन्मत्तान
र्थकरेषु च॥ कामकूटस्तृष्टोद्यायाः प्रियविभ्रमयोः पुमान्॥ ५८॥ कुं
टन्नटंतु कैवर्ती मुस्तकेपुंसिशोणके॥ कुंडकीटस्तृचावीकवचनाऽभि
जपूरुषे॥ ५९॥ पतितब्राह्मणी पुत्रदासी कामुकयोरपि॥ रक्झारीट-
स्तफलकासिधाराव्रतधारिणोः॥ ६०॥ गाढमुष्टिः कृपाणेन कृपणे

त्वभिधेयवत् ॥ चक्रवाटः क्रियारोहे पथ्यंते च शिरवातरौ ॥ ६१ ॥ च
 तुः षष्टिः कलासंख्या भेदयोर्बहुविस्त्रियां ॥ नारकीटोः श्मकीटे-
 स्यात्स्वदत्ताशाविहंतरि ॥ ६२ ॥ परपुष्टः परभृते वारनार्यातुयोषिति
 ॥ प्रतिहृष्टं मतंगुहोद्विराहत्याचकर्षिते ॥ ६३ ॥ प्रतिस्मृष्टः प्रेषि-
 ते स्यात्प्रत्यारव्याते च वाच्यवत् ॥ वर्कराटः कटाक्षे स्यात्तरुणादित्य
 रोचिषि ॥ ६४ ॥ नारीपयोधरोत्संगकांतदंतनखक्षते ॥ शिपिविष्ट
 स्तरबलतौ शिवेदुश्चर्मणि स्मृतः ॥ ६५ ॥ अथश्रुतिकटः प्रांचलोहेः
 हौपापशोधने ॥ ॥ टपंच ॥ दशानोच्छिष्टः पुंसि
 स्यान्निश्वासधरचुंबयोः ॥ ६६ ॥ ॥ इति दांतवर्गः ॥
 ठैकं ॥ ॥ ठोमंडले चंद्रबिंबे शून्ये च लोकगोचरे ॥ ॥ ठहि
 कठो मुनीतदारव्यातवेदाध्येतृज्ञयोः स्वरे ॥ १ ॥ कंटोगले सन्निधाने
 ध्वनौ मदनपादये ॥ काष्ठादारुहरिद्रायां कालमानप्रकर्षयोः ॥ २ ॥ स्था
 नमात्रे दिशि च स्त्रीदारुणि स्थान् पुंसकं ॥ कुष्ठं रोगेषुष्करेः स्त्री कुंटो
 कर्मण्यमूर्खयोः ॥ ३ ॥ कोष्ठः कुसूले चात्मीये मध्ये कुक्षौ गृहस्य च ॥
 गोष्ठं गोस्थानके गोष्ठी सभासंलापयोः स्त्रियां ॥ ४ ॥ ज्येष्ठः श्रेष्ठः
 तिष्ठे च त्रिषु मासांतरे पुमान् ॥ ज्येष्ठा तु गृहगोधारव्यजंतुनक्षत्रभेद
 योः ॥ ५ ॥ निष्ठा निष्पत्तिनाशांतया ज्ञानिबर्द्धनेषु च ॥ प्रष्टुस्त्रिष्वग्र्ये श्रेष्ठे
 पुंस्त्रिचांडालिकौषधी ॥ ६ ॥ पाठश्च पठने स्यातो विद्वत्पुण्यां तु योषिति ॥ पृ
 ष्टं चरममात्रेपि देहस्यावयवांतरे ॥ ७ ॥ वंठः स्यादरुतो दाहे रवर्वे कुंताः
 युधेपि च ॥ ज्वाढो मध्यस्थपुरुषे धूर्तधूस्तूरयोरपि ॥ ८ ॥ श्रेष्ठो वरे कु
 वरे च ज्वाढो मूर्खः लसेपि च ॥ षष्ठी कात्यायनीति श्योस्त्रिषुषण्णां
 च पूरणे ॥ ९ ॥ हठः स्यात्प्रसमेष्ट्यां हेढो बाधाविहेढयोः ॥
 ठत्रि ॥ ॥ अपष्टु पुंसिकाले च वामे स्यादन्यलिङ्गकः ॥ १० ॥ अं
 बष्ठो देशभेदेपि विप्रौ दृश्याकृतेपि च ॥ अंबष्ठा चाम्ललोण्या स्यात्पा
 ठायूथिकयोरपि ॥ ११ ॥ कमठः कछपे पुंसि मांडभेदेन पुंसकम् ॥ क

निष्ठोऽतिपुत्रात्यल्यानुजेस्त्रीबुर्बलांगुलौ ॥ १२ ॥ जरुः कर्कशोपांडो
 कतिपेप्यभिधेयवत् ॥ नर्मठश्चिबुकैषिङ्गे प्रतिष्ठागौरवेक्षितो ॥ १३ ॥
 स्थानेचयागनिष्पत्तिचतुरक्षरपद्योः ॥ प्रकोष्ठोमणिवंधस्य कूर्परस्या
 तरेपिच ॥ १४ ॥ गूपकक्ष्यांतरेपिस्थादूरिष्ठं मरिचोपच ॥ ताम्रेक्षीबनि
 निरोचावरोरुतमयोस्त्रिपु ॥ १५ ॥ मकुसुमो व्रीहिभेदेनामंथरेपुनरन्यवत्
 ॥ लघिष्ठोऽत्यल्पकेभेलेवैकुण्ठः कृष्णशक्रयोः ॥ १६ ॥ श्रीकंठोदेश
 भिद्युग्रेमाधिष्ठोऽतिदृढार्ययोः ॥ ॥ ठचतुः ॥ ॥ कलकंठः
 कलध्यानेहंसेपारावतेपिके ॥ १७ ॥ कालकंठश्चदात्युहेकलबिकेचरं
 जने ॥ मयूरे पीतशालेचस्यात्वंडपरशौपुमान् ॥ १८ ॥ कालपृष्ठं क
 र्णचापेपुंसिकंकविहंगमे ॥ स्याद्वृत्तशठो जंबीरेकपित्थे कर्मरंगके ॥
 १९ ॥ नागारंगेपिचपुमानस्याच्चांगेयौतुयोषिति ॥ पूनिकाष्ठं चसरलरेव
 वारुमहीरुहे ॥ २० ॥ सूत्रकंठः पुमान्विप्रेखंजरीटकपोतयोः ॥ हारिकं
 ठः पिकेपुंसिहाराचितगलेत्रिपु ॥ २१ ॥ ॥ इतिठांतवर्गः ॥
 ॥ ॥ डैकं ॥ ॥ डः पुमान्वाडवाग्नौ स्यादुकिन्यां स्त्रीनिगद्यते ॥ ॥
 डहि ॥ ॥ अंडं मुष्केचपेश्या स्यादिडातुबुधयोषिति ॥ १ ॥ सौ
 रमेय्यांचवचनेवसुमत्यामपिस्त्रियाम् ॥ कांडः स्तंबेतरुस्कंधेबाणे
 वसरनीरयोः ॥ कुत्सितेवसभिन्नाडीद्वंदेरहसिनस्त्रियाम् ॥ त्री
 डाकेलिप्रकारेस्यात्तवलावज्ञानयोरपि ॥ ३ ॥ कुंडमग्न्यालयेषानभे
 देदेवजलाशये ॥ कुंडीकमंडलौजारात्पतिवत्नीकृतेपुमान् ॥ ४ ॥ पिठ
 रेनुननाक्ष्वेडो ध्वनौकर्णामयेविषे ॥ क्ष्वेडावंशशलाकायांसिहनादे
 चयोषिति ॥ ५ ॥ लोहितार्कपर्णफलेघोषपुष्पेनपुंसकम् ॥ दुरासदे
 चकुटिलेवाच्यलिंगः प्रकीर्तितः ॥ ७ ॥ क्रोडः शनौसूकरेनानपुमानं
 करसमो ॥ रवंडो स्त्रीशकलेनेक्षविकारमणिदोषयोः ॥ ७ ॥ रवंडः
 पानांतरेभेदे गंडः स्यात्पुंसिखड्गिनि ॥ ग्रहयोगप्रभेदेचवीथ्यंगेपि
 टकेपिच ॥ ८ ॥ चिन्हवारकपोलेषुहयभूषणबुद्बुदे ॥ गडुः पृष्ठगुडे

कुब्जे गडोमीनांतराययोः॥ १॥ गुडः स्याद्गोलके हस्ति सन्नादे हस्त
 विकारयोः॥ गुडा स्नुह्यांच कथिता गुडिकायांच योषिति॥ १०॥ गोंडः
 पापरजातौ च दृढनाभौ च तद्वति॥ चंडो नाति तिडी च क्षेयमकिं करदैत्य
 योः॥ ११॥ चंडा धनहरी शंखपुष्पोऽस्त्रिष्वति कोपने॥ चंडी कात्याय-
 नी देव्यां हिंस्त्रकोपनयोषितोः॥ १२॥ तीव्रे पिचूडा वडमौ शिरवायां बाहु
 भूषणे॥ चोडः प्रावरणे भूषिदेशभेदे जडास्त्रियां॥ १३॥ शूकशिंघ्या
 हिमग्रस्तमूका प्रज्ञेषु तु त्रिषु॥ ताडस्त ताडने घोषे मुष्टिमेयतृणादिषु
 ॥ १४॥ ताडी पत्रद्रुमे चाथ दंडोः स्त्री लघु दे पुमान्॥ व्यूहभेदे प्रकांडे
 ऽश्वे कोणमंथानघोरपि॥ १५॥ सैन्ये काले मानभेदे चंडांशोः पारिपार्थि-
 के॥ दमेयमेऽभिमाने च नाडीनाले व्रणान्तरे॥ १६॥ शिरायां गंडतूर्वायां
 चर्यायां कुहनस्य च॥ तथा षट्क्षणकाले पिनीडं स्थानकुलाययोः॥ १७
 पंडः पंडे धियस्त्री स्यात्पांडुर्नानृपतौ सिते॥ पिंडो बले बले सांद्रे दे
 हागारैकदेशयोः॥ १८॥ देहमात्रे निवापे च गोलसिल्लकयोरपि॥ ओडु
 पुष्पे च पुंसि स्यात्क्रीबमाजीवनायसोः॥ १९॥ पिंडी तु पिंडीतगरेः लासु-
 रवर्जूरभेदयोः॥ पीडा कृपाशिरोमालाः पमर्दसरलद्रुषु॥ २०॥ पांडं पा
 त्रे वणिङ्गूलधने मूषाः श्वभूषयोः॥ मंडः पंचांगुलेशाकभेदे क्रीबंतुम
 स्तुनि॥ २१॥ आमलक्यां स्त्रियां मंडाः याः स्त्रियां सारपिच्छयोः॥ मुंडो
 दैत्यांतरे राहुग्रहे ना मुंडिते त्रिषु॥ २२॥ मुंडा मुंडीरिकायां स्यात्स्त्रियाम
 स्त्री तु मूर्द्धनि॥ रंडा मूषिकपण्यां च विधवायां च योषिति॥ २३॥ रीडः क्षो-
 दे भवेत्सुं सित्तु सैतुत्वाच्च लिंगकः॥ रंडा तु पांस्तलायां स्त्री त्रिषु हस्तादिव
 जिज्ञते॥ २४॥ व्याडो हिंस्त्रप्रशौसर्पेशुं डा पानगृहे मता॥ अप्यंबुहस्ति
 नीवेश्या हस्तिहस्तस्तरास्तच॥ २५॥ शौंडो मत्ते च विख्यातः पिप्पल्यां
 च भवेत्स्त्रियां॥ पंडं पद्यादिसंघातेन स्त्री स्याद्गोपतौ पुमान्॥ २६॥
 ॥ डत्रि॥ ॥ करंडो मधुकोवा सिकारं डेषु दलाद
 के॥ कूष्मांड्युमायां स्त्री पुंसि कर्कारौ च गणांतरे॥ २७॥ भ्रूणांतरे

३ थकोदंडं चापेनानीदंतरे ॥ भुव्यथोगारुडं क्षेडमंभेमरकते
 पिच ॥ २८ ॥ तरंडो बडिशीसूत्र — बद्धकाष्ठादिकेप्लवे ॥ नौका
 यामपिनस्त्रीस्यात्तिडिडिंबचिंचयोः ॥ २९ ॥ द्राविडो देशभिज्जाते
 संख्याभिद्देधपुरव्ययोः ॥ निगुंडी नीलशोफाल्यांसिंधुवारदुमेपिच ॥ ३०
 प्रचंडो दुर्वहेश्वेतकरवीरेप्रतापिनि ॥ प्रकांडो नस्त्रीविटपेमूलशाखां
 तरेतरोः ॥ ३१ ॥ शस्तोपिचंडुउदरेपशोरवयवेपुमान् ॥ पूत्यंडो गंधकी
 रेपितथाजंतंतरेपुमान् ॥ ३२ ॥ चरंडो प्यंतरेवेदीसमूहमुखवैरागयोः ॥
 वारुंडी द्वारपिंड्यांस्त्रीफणिनां राजकेपुमान् ॥ ३३ ॥ नस्त्रियांसेकपात्रे
 चमलेक्ष्णाः श्रवणस्यच ॥ भेरुंडा देवताभेदयक्षिण्यंतरयोः स्त्रियां
 ॥ ३४ ॥ भयानकेवाच्यवत्स्यान्मार्तेडुः क्रोडसूर्ययोः ॥ मारुंडोऽडे
 भुजंगीनां मार्गे गोमयमंडले ॥ ३५ ॥ चरंडा सारिकावर्त्तिशास्त्रभे
 देचयोपिति ॥ वितंडा वादभेदेस्यात्कच्चीशाकेशिलाद्वये ॥ ३६ ॥
 करवीर्यामपिस्त्रीस्याच्छिरवंडो बर्हचूडयोः ॥ शरंडुस्तपुमान्धूर्ते
 शरदेभूषणांतरे ॥ ३७ ॥ ॥ डचतुः ॥ ॥ अपोगंडुस्त
 बलिभेचिकलांगेशिशावपि ॥ अतिगंडो योगभेदे बृहदंडेतुवाच
 यवत् ॥ ३८ ॥ चक्रवाडोऽदिभेदेस्याच्चक्रवाडंतुमंडले ॥ जलरुं
 डोजलावर्तेपयोरेणौ भजंगमे ॥ ३९ ॥ देवताडुः संहिकेयेजीमूतेच-
 हुताशने ॥ अथवातदुडा वात्याराजशोणितयोरपि ॥ ४० ॥ पच्छिल
 स्फोटिकायांचवामायामपियोषिति ॥ ॥ इति डांतवर्गः ॥ ॥
 ॥ ५२० ॥ ॥ ढोढकायांपुमानुक्तः शनितस्यचलांगुले ॥ ॥
 दृढि ॥ ॥ गूढं रहसिगुह्येचनहयोः संवतेत्रिषु ॥ १ ॥ दृढं स्पृष्टे
 नितान्तेचप्रगाढेबलवत्पि ॥ माढिः स्त्रीपत्रपंतोचदैवस्यापिप्रका
 शने ॥ २ ॥ मूढस्ततंत्रितेबालेराढास्त्रीशतशोभयोः ॥ रूढं जाते-
 प्रसिद्धेचबाढं दृढप्रतिज्ञयोः ॥ ३ ॥ व्यूढः संहतविन्यस्तपृथुलेषभि-
 धेषवत् ॥ योढानाभारिकेस्तेशं ढुः स्यात्सुसिगोपनौ ॥ ४ ॥ आह

षांडेवर्षवरेत्तृतीयाप्रकृतावपि॥ षोढातितिक्षासंयुक्तेशक्तेचाप्यभि
 धेयवत्॥ ५॥ ॥ दत्रि॥ ॥ अध्यूढाकृतसापत्यनार्यामध्य
 दर्श्वरे॥ आषाढोव्रतिनांदंडेमासेमेलयपर्वते॥ ६॥ स्त्रीपूणि
 मायामालीढं पादन्यासेशितेत्रिषु॥ उदूढं ऊढेस्थूलेस्यादुपौढो
 निकूढोदयोः॥ ७॥ प्रगाढः कृच्छ्रद्वयोः प्रमीढोमूत्रितेयने॥ प्र
 रूढो जठरेबद्धमूलेवारूढ इत्ययं॥ ८॥ वस्त्रांचलेकपादेऽधौपं-
 जरेशंबलेपिच॥ विरूढोऽंकुरितेजातेविरूढो गर्हितेपिच॥ ९॥ गु
 सेपित्रिषु संरूढः प्रौढेचांकुरितेत्रिषु॥ समूढः पुंजितेऽग्रे सद्यो
 जातेनुपपुते॥ १०॥ ॥ दचतुः॥ ॥ अध्यारूढं समारू
 ढेऽभ्यधिकेचाभिधेयवत्॥ रचद्वारूढः श्रितेरवद्वामविनीते
 चवाच्यवत्॥ ११॥ प्रत्यालीढं तु चरणन्यासभेदेशितेत्रिषु॥ १२
 इति ढांतवर्गः॥ ॥ ५३१॥ ॥ णोक्म॥ ॥ णः पु-
 णान्विंदुदेवेस्यादूषणोगुणवर्जिते॥ पानीयनिलयेपीतिकेचिदूचुर्वि
 पश्चितः॥ १॥ ॥ णद्वि॥ ॥ अणुर्वाहि विशेपेस्यासुंसिस्सक्षो
 मिधेयवत्॥ अपिराणिचदक्षाग्रकीलाश्रिसीमसूद्वयोः॥ २॥
 उष्णो ग्रीष्मे पुमान्दक्षाशीतयोरन्यलिंगकः॥ उष्णामेषादिलो-
 न्निस्थादंतरावर्तकेऽधुवोः॥ ४॥ कर्णः एथाज्येष्ठसूते सवर्णालोऽश्रु
 तावपि॥ क्षणः पर्वोत्सवव्यापारेषु मानेऽप्यनेहसः॥ ४॥ कणा-
 जीरककुंभीरमक्षिकापिप्पलीषुच॥ कणोऽतिसूक्ष्मेधान्यांशे-
 काणः काकैकचक्षुषोः॥ ५॥ कीर्णो दत्तेच विक्षिप्ते हिंसितेऽप्यभिधे
 यवत्॥ कुपिस्तत्त्वकवृक्षेनाकुकरेत्वभिधेयवत्॥ ६॥ कृष्णाः
 सत्यवतीपुत्रेवायसेकेशवेऽर्जने॥ कृष्णास्याद्वौपदीनीलीकणा
 द्राक्षासयोषिति॥ ७॥ मेचकेवाच्यलिंगः स्यात्क्रीबेमरिचलोह
 योः॥ कोणोवाद्यप्रभेदेस्याद्वीणादीनांच वादने॥ ८॥ एकदेशे गृह-
 दीनामधौचलगुडेपिच॥ गणः प्रथमसंख्येयोऽथेचंडासैन्यप्रभेदयोः

॥१॥ गुणो मौर्व्यामप्रधानेरूपादौ सूद इन्द्रिये ॥ त्यागशौर्यादिस
त्वादिसंध्याद्यावृत्तिरज्जुषु ॥ १० ॥ शुकूदावपिवद्वांच गेष्णुर्ना
गायनेनटे ॥ घ्राणं क्लीबं नासिकायां घ्रातस्याहाच्यलिंगकं ॥ ११ ॥
घृणा जुगुप्सा हृपयो रथ चूर्णा किपदके ॥ चूर्णो धूलौ क्षारभेदे च
र्णनिवासयुक्तिषु ॥ १२ ॥ जर्णुश्चंद्रे च वृक्षे च जिष्णुर्नावासवेर्जुने
॥ जित्वरे वाच्यवज्जीर्णं परिपक्वपुराणयोः ॥ १३ ॥ झूणिः क्रसुकभे
देपि दुष्टदैवश्रुतौ स्त्रियां ॥ त्राणां तु त्रायमाणायां रक्षणेरक्षिते त्रिषु
॥ १४ ॥ तीक्ष्णं सामुद्रलवणे विषलोहाजिसुष्कके ॥ क्लीबं जवाग्रजेपुं
सिति ग्मात्मत्यागिनोस्त्रिषु ॥ १५ ॥ तूणी नील्यानिषेगेनातृष्णा-
स्यात्तर्षलिप्सयोः ॥ दीर्णं विदारिते भीते दुष्णं चापेऽलिनि दुष्णः ॥ १६ ॥
द्रुपयं बुद्रोणी कल्योर्देष्णुर्दातरि दुर्गमे ॥ द्रोणोऽस्त्रियां मादके
स्यादादवापचतुष्टये ॥ १७ ॥ पुमान्द्रुपीपतौ दग्धकाके स्त्री नीवृदंतरे
॥ तथा काष्ठां बुवाहिन्यां गवादिन्यामपीष्यते ॥ १८ ॥ पणो वराटमाने स्या
न्मूल्ये कार्षापणे ग्रहे ॥ क्रय्यशाकाद्विकाद्युत व्यवहारे भृतौ धने ॥ १९ ॥
पणं पत्रे किंशुकेनापार्थिः स्यादुन्मदस्त्रियां ॥ स्त्रियां द्वयोः सैन्यपृ
ष्ठे पादग्रंथ्यधरेपि च ॥ २० ॥ प्राणो हन्मासुते बोले काव्यजीवेऽनिले च
ले ॥ पुल्लिंगः पूरिते वाच्यलिंगः पुंभूभिचासुषु ॥ २१ ॥ पूर्णः शक्ते समग्र
नापूरिते त्वभिधेयवत् ॥ फाणिर्गुडे करवे च स्त्रियां वाणी तु योषिति
२२ ॥ व्यूतावपिसरस्वस्यां फत्रूणः स्त्री गर्भडिंभयोः ॥ मणिः स्त्रीपुंस
योरश्मजातौ मुक्तादिकेपि च ॥ २३ ॥ कंठदेशे स्तने जाया लिंगाग्रेऽलिंज
रेपि च ॥ मोणः शक्कप्लेन क्रमक्षिकाऽहिकरंडयोः ॥ २४ ॥ रणः कोणे
क्षणे पुंसि समरे पुंनपुंसकं ॥ रेणुः स्त्रीपुंसयोर्धूलौ पुल्लिंगः पर्यदे पुनः
॥ २५ ॥ वणो हिजादिशुक्लादियशोगुणकथासु च ॥ स्तनौ नानस्त्रि
यां भेदरूपाक्षरविलेपने ॥ २६ ॥ बापाः स्याद्भोस्तने दैत्यभेदे केवलकां
डयोः ॥ वाणा तु वाणमूले स्त्री नीलसिंद्धां पुनर्दयोः ॥ २७ ॥ वीणा विद्यु

निवृत्तव्यां वृषिः पांडवचंद्रयोः॥ त्रिषु नायादवे मेवे चेणी केशस्य
 धने॥ २८॥ नद्यादेरंतरे देवताले वेणुर्नृपांतरे॥ त्वक्सारपिचपुंसि-
 स्याच्छाणो मासचतुष्टये॥ २९॥ लौहादीनांच निपकेशाणी प्रावर-
 णांतरे॥ श्रापां पक्षेयवाग्वां स्त्री शीर्णं तनुविशीर्णयोः॥ ३०॥ श्रेणिः
 स्त्रीपुंसयोः पंक्तौ समानशिल्पिसंहतौ॥ शोणः कृशानौ श्योनाके लोहि-
 ताम्बेन देषु मान्॥ ३१॥ त्रिषु कोकनदछाये स्थाणुः कीले हरेषु मान्॥ अस्त्री
 ध्रुवैः स्थूणा स्यात्सूर्यास्तमेष्टहस्पच॥ ३२॥ पात्रि अरुणोऽव्यक्त-
 गेः केंसंध्यागेः केंसारथौ॥ निशब्दे कपिले कुष्ठभेदे नागुणिनि त्रिषु ३३॥
 अरुणाऽतिविषाश्यामामं जिष्ठा त्रिचता सुच॥ अरणिर्वेहिमंथेनादयो नि-
 र्मथ्यदारुणि ३४॥ अमीक्षणां तु भृशे नित्ये तद्युक्तक्रिययोः स्त्रिषु॥ इंद्राणी
 करणं स्त्रीणां पौलोमासिंधुवारयोः॥ ३५॥ ईरिणं नृपरे शून्ये पीक्षणां दश-
 ने दृशि॥ उषणं मरिचे क्लीबं कणाया मुषणा स्त्रियाम्॥ ३६॥ एषणी-
 ग्रणमार्गानुसारिण्यांच तुलाभिदि॥ करुण स्तरसेष्टक्षे कृपायां करुणा
 मता॥ ३७॥ कत्तृणां तृणभित्तिभ्योः करणं हेतुकर्मणोः॥ वणिजादौ हस्त
 लेपे नृत्यगीतप्रभेदयोः॥ ३८॥ क्रियाभेदे द्विषक्षेत्रकायसंवेशनेषु च॥ का-
 यस्थे साधने क्लीबं पुंसि शूद्राविशोः स्तने॥ ३९॥ कल्याणमक्षयस्वर्गं
 गलेपिनपुंसकं॥ कंकणं करभूषायां सूत्रमंडनयोरपि॥ ४०॥ करेणु
 गंजयोषायां स्त्रियां पुंसि मत्तंगजे॥ कार्मणं मंचतंत्रादियोजने कर्मठेपि
 च॥ ४१॥ काकिणी पणतुर्यां शोमानंदे च दृश्यते॥ कृष्णलैकवराभ्योः
 स्यादुन्मानस्यांशकेपि च॥ ४२॥ कारणं करणे हेतुवधयोश्च नपुंसकम्
 ॥ स्त्रीयातनायां कुर्वाणो भृत्यकारकयोः स्त्रिषु॥ ४३॥ कृपाणः खड्गे
 क्षुरिकाकर्तार्योरपि योषिति॥ कृपणस्तक्रमौ पुंसि मदकुत्सितयोः स्त्रि-
 षु॥ ४४॥ क्षेपणं प्रेरणेनौ कादंडजालभिदोः स्त्रियां॥ ग्रहणं स्त्रीका-
 शदरकरोपरागोपलब्धिबंदिषु॥ ४५॥ स्याद्ग्रामणीः प्रधानेऽधिपतौ
 त्रिषु नापिते पुंसि॥ ग्रामीणानीलिकायां स्त्रीग्रामोद्भूतेऽभिधेयवत्॥

॥४६॥ गोकर्णोऽश्वतरे सर्पसारंगे च गणांतरे ॥ अंगुष्ठानामिकोच्चाने
 गोकर्णमूर्ध्वकोषधौ ॥ ४७॥ चरणोऽस्त्री बह्वचदौ मूले गोत्रे पदेऽपि च
 ॥ अमणो भक्षणो चापि न पुंसक उदात्ततः ॥ ४८॥ जरणं जीरकेऽजाजी
 हिं गुसौ वर्चलेऽपि च ॥ तरुणां कुञ्जपुष्पेनारुबुके यूनितुत्रिषु ॥ ४९॥ त
 रणि र्युमणौ पुंसि कुमारिनौ कयोः स्त्रियां ॥ दक्षिणो दक्षिणोद्भूत सरल
 छंदवर्त्तिषु ॥ ५०॥ आरामे त्रिषु यज्ञादिविधिदाने दिशि स्त्रियाम् ॥ द्रवि-
 णं न द्वयोर्वित्ते कांचने च पराक्रमे ॥ ५१॥ दारुणो रसभेदे नात्रिषु तु स्या
 द्रयावहे ॥ दुग्धणो मुद्गरेऽपि स्यात् दुहिणे च परश्वधे ॥ ५२॥ दुर्वर्णं त्रिष्व
 सहर्णे क्लीबमैलेय रूपायः ॥ दौर्वर्णं मृष्टपर्णे स्याद्दूर्वायां स्वरसेऽपि च ॥
 ५३॥ धर्मणस्तपुमान्दक्षभेदसर्पप्रभेदयोः ॥ धरणं मानभेदेऽपि धारणे
 धरणी भुवि ॥ ५४॥ धर्षणं स्यात्परिभवे रतेः सत्त्वांतु धर्षिणी ॥ धरुणः
 सम्मते नीरे स्वर्लोके परमेष्ठिनि ॥ ५५॥ धारणी नाडिकायां स्याद्बुद्धोक्तमं
 त्रभिद्यपि ॥ धारणांगे च योगस्य न पुंसि स्याद्दिधारणे ॥ ५६॥ धिषणस्त्रि
 दशाचार्ये धिषणा धिययोषिति ॥ निःश्रेणि रधिरोहिण्यां स्वर्जूरषा
 दपेऽस्त्रियाम् ॥ ५७॥ निर्याणं वारणापांगदेशे मोक्षे ध्वनिर्गमे ॥ निर्मा-
 णं निर्मितौ सारे समं जसेन पुंसकं ॥ ५८॥ निर्वाणमस्तंगमने निर्द्वैतौ ग
 जमज्जने ॥ संगमेऽप्यपवर्गे च प्रवणो नाचतुष्पथे ॥ ५९॥ क्रमनिम्नम
 हीभागो दरप्रक्षेपेषु च त्रिषु ॥ प्रघणस्ताम्रकुंभे स्यादक्षिं दे लोहमुद्गरे ॥
 ६०॥ प्रमाणं नित्यमर्यादाशास्त्रेषु सत्यवादिनि ॥ इयत्तायां च हेतौ च
 क्लीबैकत्वे प्रमातरि ॥ ६१॥ पत्रोर्णं धौतकौशेये क्लीबं स्याच्छोणके पुमा
 न् ॥ पक्षिणी पूर्णिमायां स्याद्दिहण्यां शाकिनीभिदि ॥ ६२॥ आगामिवर्त
 मानाद्गुक्तरात्रावपि स्त्रियाम् ॥ प्रवेणिः स्त्री कुशवेण्योः पुराणं पंच
 लक्षणे ॥ ६३॥ पणो पुंसि त्रिषु प्रले पूरणः पूरके त्रिषु ॥ क्लीबं पिंडप्र-
 भेदे च पूरणी शाल्मलिद्रुमे ॥ ६४॥ पदारंभकसूत्रेषु प्रोक्षणं सेचने
 वधे ॥ वरुणस्तुरुभेदेऽप्सु पश्चिमाशापतावपि ॥ ६५॥ वरुणस्तपु

मानूनिच्छशाकप्राकारयोरपि ॥ क्लीबंकन्यादिवरणेवेष्टनेस्त्रीनदीभि
 दि ॥ ६६ ॥ वारणं प्रतिषेधे स्याद्धारणस्कमतगजे ॥ ब्राह्मणं ब्रह्मसं
 घाते वेदभागेन पुंसक ॥ ६७ ॥ भूमिदेवे तु पुल्लिङ्गः स्फुजिकापृक्कृतोः स्त्रि
 याम् ॥ वारुणी गंडवृक्षाप्रतीची सरयोरपि ॥ ६८ ॥ भरणी धौषके च
 क्षेमरणां वेतने भृतौ ॥ अमणी कांडिकायां क्रोडाद्यायामधीशतुः
 ॥ ६९ ॥ भीषणोरसे सल्लव्यां नागादेदारुणेत्रिषु ॥ मसृणोः कर्कशे
 स्त्रिगंधे त्रिभूमायां तु योषिति ॥ ७० ॥ मल्लुणो निर्वषाणे भेनिः शमशुपु
 रुषेऽपि च ॥ उदरो नालिकेरे च मार्गणो याचकेशरे ॥ ७१ ॥ याज्ञान्वेष
 णयोः क्लीबं यंत्रणं रक्षणे स्मृतं ॥ बंधने स्यान्नियमने रवणः शब्दने-
 खरे ॥ ७२ ॥ रमणं पटोलमूले नार्योः स्त्रीनाधवे स्यरे ॥ रोषणः पारदे हे
 मधर्षणोऽपलयोः पुमान् ॥ ७३ ॥ क्रोधने वाच्यलिङ्गस्या द्रोहिणी कंठ-
 रुग्भिदि ॥ तडित्कटुं भरासौमवल्केषु लोहितागवोः ॥ ७४ ॥ लवणं सै
 धवादीनां सिंधुरसोऽभिदोरसे ॥ तद्युक्ते वाच्यलिङ्गस्या नदीभेदद्विषोः
 स्त्रियाम् ॥ ७५ ॥ लक्ष्मणं नाभिचिह्ने च सारस्यां लक्षणा क्वचित् ॥
 लक्ष्मणा तौषधीभेदे सारस्यामपि योषिति ॥ ७६ ॥ रामा तारिपुंसि
 स्यात्सश्रीके चाभिधेयवत् ॥ विषाणी क्षीरकाकोल्यां भजशृंग्यां च
 योषिति ॥ ७७ ॥ कुष्ठनामौषधे क्लीबं पशुशृंगे भदंतयोः ॥ विषणिः प-
 ण्यवीथ्यां च भवेदापणपण्ययोः ॥ ७८ ॥ शरणं गृहरक्षित्रोर्वधरक्ष-
 णयोरपि ॥ श्रवणं च शुतौर्कर्णेन क्षत्रेन न पुंसकम् ॥ ७९ ॥ अमणो य
 निभेदे नाविद्यजीविनितुत्रिषु ॥ स्त्रियां सुदर्शनामां स्योर्मुंडीरीशबरी
 भिदोः ॥ ८० ॥ श्रावणो मासि पाषंडे दध्याल्यां श्रावणा स्त्रियां ॥ शिं
 घाणं काचपात्रे च लोहनासिकयोर्मले ॥ ८१ ॥ श्रीपर्णी काश्मरी कुंभयोः
 क्लीबं पद्याभिमतयोः ॥ संकीर्णं निचितेऽपि स्यादशुद्धे चापि भेदवत् ॥
 ८२ ॥ सरणिः पत्तौ मार्गे च सारणो राक्षसांतरे ॥ रुग्भेदे नाप्रसारण्यां
 स्वल्पनद्यां च सारणी ॥ ८३ ॥ सुषेणः करमदे स्याद्विष्णुकृत्तववेद्य

योः॥ सुवर्णोनास्वर्णकर्षे सुवर्णानुमखांतरे ॥ ८४ ॥ श्रीकृष्णागुरुणि
 क्लीबेकांचनेहरिचंदने ॥ सुपर्णः स्वर्णचूडेचगरुडेकृतमालके ॥ ८५ ॥
 सुपर्णाकमलिभ्यांचवैनतेयस्यमातरि ॥ हरेणुर्नासतीलेस्त्रीरेणु-
 काकुलयोषितोः ॥ ८६ ॥ हरणंयौतकादीनांद्रव्यभुजेहतावपि ॥ ह-
 रिणः पुंसिसांगेविषदेतुभिधेयवत् ॥ ८७ ॥ हरिणीहरितायांचनाश
 भिदुतप्रेदयोः ॥ सुवर्णप्रतिमायांचहर्षणोः क्षिरुगंतरे ॥ ८८ ॥ हर्षके
 योगमिदेचश्चाददेवेपिचकचित् ॥ हिरणंरेतसिस्वर्णेवरादेचनपुंस
 कम् ॥ ८९ ॥ ॥ णचतुः ॥ ॥ अंगारिणीहसंत्यांचभास्कर
 त्यक्तदिश्यपि ॥ अथर्वणिर्नाः थर्वज्ञब्राह्मणेचपुरोधसि ॥ ९० ॥ आ-
 तर्पणंप्रीणयेस्यान्मंगलालेपनेपिच ॥ आरोहणंस्यात्सोपानेसमा-
 रोहेप्ररोहणे ॥ ९१ ॥ उत्सेपणंतुव्यजनेधान्यमर्दनवस्तुनि ॥ स्यादु-
 द्हरणमुद्धारवांतान्मोक्षलेषणि ॥ ९२ ॥ कार्षापणोः स्त्रीकार्षिकेप-
 णषोडशकेपिच ॥ अथकामगुणोरागेविषयाभोगयोरपि ॥ ९३ ॥ ची-
 र्णपर्णंतुनिंबेपिस्वर्जुशीभूरुहेपुमान् ॥ चूडामणिःशिरोरत्नेकाकशि-
 च्चाफलेपुमान् ॥ ९४ ॥ जुहुवाणोःपिचाध्वर्यावपिस्याज्जातवेदसि ॥
 तंडुवीणः कीटमात्रेबर्बरेतंडुलोदके ॥ ९५ ॥ त्रायमाणावार्षिकेस्त्री
 रक्ष्यमाणेऽभिधेयवत् ॥ तैलपर्णीमलयजेथ्रीवासेसिलहकेपिच ॥ ९६ ॥
 दाक्षायणीचपर्णायामश्विन्याद्युदुषुस्त्रियां ॥ अथदेवमणिर्मर्गेऽ-
 श्वावर्तेकौस्तुभेपिच ॥ ९७ ॥ नारायणोच्युतेभीरुगौर्योर्नारायणी
 मना ॥ अथोनिगरणंक्लीबंभोजनेस्याद्गलेपुमान् ॥ ९८ ॥ अथनिःस-
 रणंमृत्युपायमोक्षेषुभिर्गमे ॥ स्यान्निस्तरणमुपायेनिस्तारेतरणेपि-
 च ॥ ९९ ॥ निरूपणंस्यादालोकेविचारेचनिदर्शने ॥ पर्परीणाश्चपर्ण-
 स्यशिरायांचूतकंबले ॥ १०० ॥ पर्णचूर्णरसेपिस्यात्पर्परीणांतुपर्पणि
 ॥ प्रवारणंनिषेधेस्यात्काम्यदानेचनदयोः ॥ १०१ ॥ परीरणः स्यात्कम-
 ठेदंढेचषट्शटके ॥ परायणमभीष्टेस्यात्तसराश्रययोरपि ॥ १०२ ॥

परवाणिः पुमान्धर्माध्यक्षवत्सरयोरपि ॥ परायणं समासंगक-
 स्सर्पारगतावपि ॥ १०३ ॥ पीलुपर्णा विंबिकायां मूर्वायामौषधीभि-
 दि ॥ अथ पुष्करिणी चैभ्यां सराजिन्यां जलाशये ॥ १०४ ॥ मधुपर्णी
 तु गंधार्या नीली संज्ञौषधावपि ॥ मीनी स्त्रीणां स्तुपुल्लिंगो दुर्दुग्धमेव
 खंजने ॥ १०५ ॥ रक्तरणुस्तु सिंदूरपलाशकोरके पुमान् ॥ राग-
 र्णाः पुमान्दन्धावने मकरध्वजे ॥ १०६ ॥ रेहिहाणां स्तुपुंसि स्यान्मे-
 हादेवैवरेपि च ॥ लंबकर्णाः स्मृतो कोटपादपेच्छगलेपि च ॥ १०७ ॥
 विदारणां विडंबे च भेदे क्लीबं रणे द्वयोः ॥ अथ वैतरणी नद्यां प्रेता-
 नां यातुमातरि ॥ १०८ ॥ शरवाणिः शरमुखे पापिष्ठेशरजीविनि ॥
 पुमानथो शिरवरिणी रसालावृत्तभेदयोः ॥ १०९ ॥ नारीरत्ने मल्लि-
 कायां रोमावल्यामपि स्त्रियां ॥ अथ संसरणं क्लीबमसंवाधनमूग-
 तौ ॥ ११० ॥ घंटापथे च संसाररणारंभे च कुचचित् ॥ समीरणः स्यात्
 पवने पथिके च फणिज्जके ॥ १११ ॥ हस्तिकर्णश्चोरुबूके पलाशग-
 णभेदयोः ॥ ॥ णपंच ॥ ॥ अवग्रहणमित्येतत्प्रतिरोधे
 व्यचादरे ॥ ११२ ॥ अवतारणं भूतादिग्रहे वरुणां च लेचने ॥ प्रविदा-
 रणमारव्यातं संपराये वदारणे ॥ ११३ ॥ परिभाषायां सनिंदोपालंभने
 नियमेपि च ॥ उक्तो मत्तवारणास्तु प्रकृतिन कटकंजरे ॥ ११४ ॥ क्लीबं
 प्रासादवीथीनां कुंडलक्षवृत्तावपि ॥ मंडुकपर्णी मंजिष्ठा ब्राह्मणयोर्ना-
 तुशोणके ॥ ११५ ॥ रोमहर्षणं रोमां चैनासूते च विभीतके ॥ घात-
 रायणा उन्मत्ते निष्प्रयोजनपूरुषे ॥ ११६ ॥ कांडे च परपत्रे च कूटे च पर-
 संक्रमे ॥ ॥ णषट् ॥ ॥ दोहदलक्षणा मुक्तं वयः संधौ च
 गर्भे च ॥ ११७ ॥ यौवनलक्षणा मव्याख्यातं लावण्यकुचयोश्च
 ॥ ॥ इति णांतवर्गः ॥ ॥ ६४९ ॥ ॥ तैकं ॥
 तश्चौरासुनयुद्धेषु कोडे म्लेच्छे च कुचचित् ॥ अपुमांस्तरणेषु क-
 थितः शब्दबोधिभिः ॥ ११८ ॥ ॥ तद्दि ॥ ॥ अस्तं क्षिमेप्यवसितं

त्रिषुनापश्चिमाचले ॥ अंतं स्वरूपेनाशोनानस्त्रीशोषेऽतिकेचि
 षु ॥ २॥ आर्तिः पीडाधनुःकोटयोः स्त्र्यामेलब्धेस्वसत्तयोः ॥ आ
 सिः स्त्रीयोगसंप्राप्त्योरितं स्मृते गते त्रिषु ॥ ईति ईडे प्रवासे नि
 वृत्त्यादिषट्सूचस्त्रियाम् ॥ उक्तमेकाक्षरच्छंदस्युक्तं स्यादाप्रि
 ते त्रिषु ॥ ४॥ कृतिः स्त्रीरक्षणस्युतावृतिः कल्याणवर्त्मनोः ॥ जुगु
 प्सास्पर्धयोः स्त्रीस्या दृत्तमुच्छशिलजले ॥ ५॥ सत्येक्षिते पूजिते स्या
 दृत्तुर्वर्षादिषट्सूच ॥ आर्तवेभासिचपुमानेतः कर्बुरागते ॥ ६॥
 क्षत्ता शूद्राक्षत्रियजे प्रतीहारे च सारथौ ॥ भजिस्थानतनयौ पितृस्या-
 न्नियुक्तवेधसोः पुमान् ॥ ७॥ कर्ता तु कारके वाच्यलिङ्गो नापरमेष्टि
 मि ॥ अतु र्यज्ञे मुनौ पुंसि कांतिः शोभेच्छयोः स्त्रियाम् ॥ ८॥ कां
 तानायौ प्रियंगौ स्त्रीशोभने त्रिषु नाधवे ॥ ओहे च चंद्रसूक्ष्मः पर्या
 यांतः शिलासूच ॥ ९॥ क्षितिर्निवासे मेदित्यां कालभेदे क्षये स्त्रि
 याम् ॥ कीर्तिः प्रसादयशसो योषित् कुंतो गवेधुकायां स्यात् ॥
 १०॥ प्रासायुधे च कुंती गुग्गुलुप्रथयोश्च शालुक्यां ॥ कृतं युगे ल
 मर्थे स्याद्दिहिते हिंसिते त्रिषु ॥ ११॥ कृतं तु वेष्टिते छिन्ने कृतिः का
 रणहिंसयोः ॥ कृत्तिश्चर्मत्वचोभूजे कृत्तिकायां द्वयं स्त्रियाम् ॥ १२॥
 केतुर्नारुकूपताकाऽविग्रहोत्पानेषु लक्ष्मणि ॥ गर्त्तस्त्रिगर्तभेदे स्या
 दवटे च कुकुंदरे ॥ १३॥ गुस्तं प्रासीकृते पितृस्य लुप्तवर्णपदे पि च ॥
 गतिः स्त्रीमार्गदशयोर्ज्ञाने यात्राभ्युपाययोः ॥ १४॥ नाडीव्रणसर
 ण्यां च गतं विज्ञानयातयोः ॥ गातुर्नारुकोक्ते भृंगे गंधर्वे त्रिषु रोष
 णे ॥ १५॥ गीतिश्छंदसि गाने स्त्रीगीतं शब्दिन गानयोः गुप्तिश्च
 व्रकरस्थाने कारागारे च रक्षणे ॥ १६॥ गुप्तं स्यादक्षिने गूढे द्यातः
 कांडप्रहारयोः ॥ घृतमाज्ये जले क्लीबं प्रदीपे लभिधेयवत् ॥ १७॥
 चित्तं छन्ने त्रिषु चित्ताचित्यायां संहनौ स्त्रियाम् ॥ चित्तिश्चिं
 त्यावंदयोः स्त्रीजातं त्यक्तौघजन्यम् ॥ १८॥ क्लीबं त्रिलिङ्गमुत्पन्ने

जातिः स्त्रीगोत्रजन्यनोः॥ अत्रमंतिकामलक्योश्च सामान्यं चंदसो-
 रपि॥ १९॥ जातीफलेचमालत्यां ज्ञातिस्तातसगोत्रयोः॥ पुमानथ
 ततं व्याप्तेविस्तृतेचत्रिलिङ्गकं॥ २०॥ कूबंवीणादिवाद्येस्यासुलिङ्ग-
 क्तसमीरणे॥ तातोचुकंयेजनकेति तैत्तारससङ्गंधयोः॥ २१॥ ति
 क्तातुकदुरोहिण्यां पर्पटेतुनपुंसकम्॥ तूस्तरेणोचविख्यातंजटा
 यांचनपुंसकम्॥ २२॥ त्रैतायुणैः प्रित्रितयै दत्तविश्राणितैः चितेवि
 तैः॥ दंतोऽदिकटकेकुंजेदशानैः शौषधौस्त्रियाम्॥ २३॥ दांतस्तद
 भित्तेपि स्यात्तपः कूशासहेत्रिषु॥ दितिर्देत्यजनन्यांचरवडनेपिचयो
 षिति॥ २४॥ दीप्तंनिष्ठासितेदग्धेज्वलितेऽथद्रुतत्रिषु॥ शीघ्रेविहीनेवि
 शणेद्युतिः स्त्रीरश्मिशीमयोः॥ २५॥ दृतिश्चर्मपुटेमत्येनाधातु
 नैर्द्विषेषुच॥ शब्दयोनिमहाभूततद्गुणेषुरसादिषु॥ २६॥ मनःशिला
 दौश्लेषादौविशेषाद्वैरिकेस्त्रिच॥ धाताहिरण्यगर्भेनापालकेत्रिष
 योधुतं॥ २७॥ लक्तेविधूतेधूतंतुकंपितेभर्त्सितेत्रिषु॥ धूर्तंतुखं
 डलवणेधूस्तूरेनाविदेत्रिषु॥ २८॥ धृतिर्नेष्टौस्त्रियांतुष्टौयोगभिद्वे
 र्यधारणे॥ नतंतगरपाद्गास्यात्कूबंकुदिलनम्रयोः॥ २९॥ त्रिषुनीति
 नयेपि स्यात्प्रापणेपिचयोषिति॥ पंक्तिः स्त्रीगौरवेपाकेपत्तिर्नापदगे
 स्त्रियां॥ ३०॥ गतावेकरथैकेभ्यश्चपंचपदातिके॥ पंक्तिः दर्शाक्षरं
 छंदोदशसंख्यालिषुस्त्रियाम्॥ ३१॥ पतिर्धवेनाचर्षीशेप्राप्तंल
 ब्धेसमंजसे॥ पातोनिपातनेत्रातेत्रिषुप्राप्तिर्महोदये॥ ३२॥ लाभे-
 पिचस्त्रियांप्राप्तिः पूर्तिप्रादेशयोःस्त्रियाम्॥ पीतिर्नाऽप्येस्त्रियांपाने
 प्रीतंरुषितनर्मणोः॥ ३३॥ पीतंपानेहरिद्रायांस्त्रियांगौरैरभिधेयव
 द्॥ प्रीतिर्योगांतरेप्रेष्यस्मरपत्नीमुदोःस्त्रियां॥ ३४॥ पुस्तं कूबे
 पुस्तकेचलेप्यादिशिल्पकर्मणि॥ पुतंतुरंगमगतौकूबंपुंसित्रिमा
 चके॥ ३५॥ पूतंनिषुपवित्रेचशरितेबहुलीकृते॥ पूतंनिषुपूरिते
 स्यात्कूबंस्वात्तादिकर्मणि॥ ३६॥ प्रीतंनपुंसकंस्त्रैरवचितेवाच्य

लिंगकः॥ प्रेतोभूतान्तरेषुसिधूतेस्याद्वाच्यलिंगकः॥ ३७॥ पौतःशि
शौबहित्रेचगृहस्थानेचवाससि॥ द्युतिस्तवरणेपिस्याद्वेष्टनेऽपिच
योषिति॥ ३८॥ पार्तास्वामिनिपुंसिस्यान्निषुधातरिपोष्टरि॥ पक्ति
विभागेसेवायांस्त्रियांश्चान्तिस्तयोषिति॥ ३९॥ मिथ्यामितौचस्त्रम
णेभिक्तिःकुड्यप्रदेशयोः॥ भीतिर्भयेस्त्रियांभीतंभयेऽथभीसु
तेत्रिषु॥ ४०॥ भूतिर्भस्वनिसंपत्तौहस्तिभृंगारयोःस्त्रियाम्॥ भूतं
ह्मादौपिशाचादौजंतौक्रीबन्निषूचिते॥ ४१॥ प्राप्तेवित्तसमेसत्येदेवयो
न्यनरेतुना॥ कुमारेपिभूतिःस्त्रीस्यान्मूल्येपिभरणेपिच॥ ४२॥ मृतं
तुसन्मतेज्ञानेमतिःस्त्रीछादियोःस्मृतौ॥ मंतुःपुंस्यपराधेपिमनुष्येपि
प्रजापतौ॥ ४३॥ मातागौर्यादिजननीगोब्रह्माण्यादिभूमिषु॥ मानिर्मा
नेप्यवच्छेदेमुक्तिर्मोक्षेचमोक्षणे॥ ४४॥ मात्रादयःस्त्रियांमुक्तःप्राप्त
मोक्षेचमोक्षिते॥ त्रिषुस्त्रीमोक्तिकेमूर्तिःकायकाठिन्ययोःस्त्रियाम्
॥ ४५॥ मूर्तस्यान्निषुमूर्च्छालेकठिनेमूर्तिमत्यपि॥ मृतंतुयाचितेमृत्यो
क्रीबन्मृत्युमतित्रिषु॥ ४६॥ यतिःस्त्रीपादविच्छेदेनिकारयनिनोःपु
मान्॥ यन्तामेडेचसूतेनायुक्तिःस्त्रीन्याययोगयोः॥ ४७॥ युतोयु
क्तोऽपृथग्भूतेक्रीबन्हस्तचतुष्टये॥ रक्तोनुरक्तेनील्यादिरजितेलो
हितेत्रिषु॥ ४८॥ क्रीबन्तुकुंकुमेताम्नेप्राचीनामलकेसृजि॥ रतिः
स्त्रीस्पर्शारेषुरागेस्सरतगुहयोः॥ ४९॥ रत्नंवर्त्मनिनद्यांस्त्रीरत्नं
सुरतगुहयोः॥ रिक्तंशून्येवनेरीतिःस्त्रियांस्पन्दप्रचारयोः॥ ५०॥
पित्तलेलोहकिट्टेचलत्ताप्रियंगुशाकयोः॥ पृक्काज्योतिष्मताबली
लत्ताकस्तूरिकास्तच॥ ५१॥ माधवीदूर्वयोर्लिप्तंभिलिप्तविषदिग्ध
योः॥ भुक्तेलूतानूर्णनामपिपीलिकागदातरे॥ ५२॥ वसातुजनकेपुं
सिवापकेप्यभिधेयवत्॥ वक्तुपेडितेपिस्याद्वाग्भिन्न्यप्यन्यलिंग
कः॥ ५३॥ व्यस्तंतुय्याकुलेव्याप्तेव्यक्तःस्फुटमनीषिणोः॥ वस्ति
द्वयोर्निरुद्धेनाप्यधोभूमिदशास्तच॥ ५४॥ वर्तिर्भेषजनिर्माणेन

मैदिनीकोशः

४०

यनांजनलेखयोः ॥ गात्राः तुलेपनीदीपदशादीपेषु योषिति ॥ ५५ ॥ वा
 त्तुवर्तनेचातिंगणेरुष्याद्युदंतयोः ॥ निःसारारोग्ययोः क्लीबं वृत्तिर्म
 ह्यारुजोः स्त्रियां ॥ ५६ ॥ व्याप्तं रच्यते समाक्रान्ते व्याप्तिर्व्यापनरंभ
 योः ॥ स्त्रियां वित्तिर्विचारेचलाभसंभावयोः स्त्रियां ॥ वित्तं क्लीबं ध
 नेचाचलिंगं रच्यते विचारिते ॥ ५७ ॥ वीतमसारगजेस्यादंकुशकर्म-
 ण्यसारतुरगेपि ॥ वीतिर्गतौ च दीप्तौ प्रजनाशनधावनेषु स्त्री ॥ ५८ ॥
 वृत्तिर्विवरणाजीवकैश्चिद्यादिप्रवर्तने ॥ ५९ ॥ स्त्री वृत्तं प्रसवबंधेष
 दीधाराकुचाग्रयोः ॥ वृत्तोः धीतेप्यतीतेतिवर्तुलेपिवृतेमृते ॥ ६० ॥ दृढे
 ऽन्यालिंगवाक्लीबं छंदश्चारित्र्यवृत्तिषु ॥ शक्तिरस्त्रांतरे गौर्यामुत्साहा-
 दीबले स्त्रियां ॥ ६१ ॥ शस्तं क्षेमेप्रशस्ते च शांतिः स्त्रीमंगलेशमे ॥ शा
 स्ता समंतभेदेनाशासके पुनरन्यवत् ॥ ६२ ॥ शांतोः भियुक्तरसयोः
 पुंसि त्रिषु शमान्विते ॥ अव्ययवारणेशांतं शातं शितं च दुर्बले
 ॥ ६३ ॥ निशिते च शितिर्भूर्जेनासितासितयोस्त्रिषु ॥ शीतं हिमगु
 णे क्लीबं शीतलालसयोस्त्रिषु ॥ ६४ ॥ वानीरे बहुवारेनाशक्तं पूताम्ल
 निष्ठुरे ॥ श्रुतिः श्रोत्रे च तत्कर्मण्याम्नायवार्तयोः स्त्रियाम् ॥ ६५ ॥
 शुक्तिः कपालशकले शरवेशरवनरेपि च ॥ नरव्यश्वावर्तदुर्नीममु
 क्तास्फोटेषु च स्त्रियां ॥ ६६ ॥ श्रुतमाकर्णितेशास्त्रे श्वेतोदीपादिभे
 दयोः ॥ इवेतावराटिकाकाष्ठापाटलाशखिनीषु च ॥ ६७ ॥ क्लीबं रूप्येः
 न्यवच्छुक्ते सन्साधौ धीरशस्तयोः ॥ मान्ये सत्ये विद्यमाने त्रिषु साध्यु
 मयोः स्त्रियां ॥ ६८ ॥ सातिर्दानैः वसाने स्त्री स्वांतं चेतसि गच्छरे ॥ स्थि
 तं प्रतिज्ञातवति चोर्ध्वनिश्चलयोस्त्रिषु ॥ ६९ ॥ स्थितिः स्त्रियामवस्था
 नेमर्यादायां च सीमनि ॥ सितमवसिते च बद्धे धवले त्रिषु धवलायां-
 स्त्री ॥ ७० ॥ सीतालांगलपद्मि वैदेही स्वर्गगंगासु ॥ सक्तं स्तुपार्थि
 वेपुत्रे कृत्स्नपद्मे तु सुता स्पृता ॥ ७१ ॥ सक्तिः स्पर्शजनानिद्राविश्रमेश
 यैश्च स्त्रियाम् ॥ सूतस्त्सारथौ तक्षिणद्वित्रिषा द्वाह्यणीकृते ॥ ७२ ॥ बंदि

॥ कर्म-
 ॥ ५८ ॥
 ॥ बंधे
 ॥ ६० ॥ दृढे
 ॥ साहा-
 ॥ मे ॥ शा
 ॥ रसयोः
 ॥ दुर्बले
 ॥ हिमगु
 ॥ पूताम्ल
 ॥ ६५ ॥
 ॥ नममु
 ॥ दिभे
 ॥ रूप्येः
 ॥ साध्यु
 ॥ रे ॥ स्थि
 ॥ मवस्था
 ॥ ग्रायां-
 ॥ पार्थि
 ॥ वेधमेष्ट
 ॥ बंधि

निः स्यादायुधज्वालासूर्यनेजः सुयोषिति ॥ ॥ तत्रि ॥ ॥
 अमृतं यत्तरोपे स्यात्सीधूषे सलिले घृते ॥ ७६ ॥ अयाचिते च मोक्षे च
 नाधन्वंतरि देवयोः ॥ अमृता मागधी पथ्या गुडूच्या मलकीषु च ॥ ७७ ॥
 अनृतं कृषावसत्ये प्यजितो नाहरोत्रिषु ॥ अनिर्जिते चान्यु तस्तु
 हरोपुंसि त्रिषु स्थिरे ॥ ७८ ॥ अर्दितं याचिते पिस्याद्वातव्याधौ च हिंसि
 ते ॥ अक्षतं न द्वयोः पंडेलाजेषु त्रिष्वहिंसिते ॥ ७९ ॥ यवे पि क्वचिद्व्य
 क्तो हरोस्मरहरे पुमान् ॥ परमात्म महदायोः क्लीबं स्यादस्फुटे त्रिषु ॥
 ॥ ८० ॥ अनंतः केशवेशेषे पुमाननवधौ त्रिषु ॥ अनंता च विशल्यायां
 शारिवादूर्वयो रपि ॥ ८१ ॥ कणादुराल प्रापथ्या पार्वत्या मलकीषु च ॥ वि
 श्वं भग गुडूच्योः स्यादनंतं सुरवर्त्सनि ॥ ८२ ॥ अश्मंतं मक्षमे चुल्यां म
 रणोः नवधा रपि ॥ क्षेत्रे प्यथा ऽयतिः पुंसि हि मदीधितिकालयोः ॥ ८३
 ॥ अर्हस्तः क्षपणे बुद्धे पुंसि मान्ये ऽन्यलिंगकः ॥ अर्हतश्चापि सुगते
 क्षपणे चिच्छेद्यते ॥ ८४ ॥ अगास्तिः कुंभयेनो च वंकसे न तरो पुमान्
 अर्वती कुंभदास्यां च वडवां च चोषिति ॥ ८५ ॥ अंगतिः पुंस्याभि-
 होत ब्रह्मवह्निष्वथादिति ॥ भूदेवमात्रो रंहति स्यागे रोगे व्युमेस्त्रि
 यौ ॥ ८६ ॥ आपातः पुंसि पतने तदा स्वे च प्रकीर्तितः ॥ आघातं शिं-
 धिते क्रांते प्यारव्यातं भाषिते तिडि ॥ ८७ ॥ आध्यातः शब्दिते दग्धे
 वातरुग्मेद संयुते ॥ आलुतः स्नातके स्नाते ऽप्याहतः सादरे चिते ॥
 ८८ ॥ आचितः शकरोन्मये पलानामयुतद्वये ॥ पुल्लिंगः संगृहीते पि
 छने पिस्याच्चिलिंगकः ॥ ८९ ॥ आहतं गुणिते चापिताडिते च मृषार्थ
 के ॥ स्यात्पुशतन वस्त्रे पि नव वस्त्रे च न के ॥ ९० ॥ आनर्तो देशभेदे

पिचृत्यस्थानेजलेरणे॥ आवर्तश्चित्तनेवारिष्वमेचावर्त्तने पुमान्॥९१॥
॥ आस्फोतंतुपुमानर्कपर्णेस्यात्कोविदारके॥ आस्फोतागिरिकर्ण्य
चवनमल्यांचयोषिति॥९२॥ आयस्तस्तेजितेशितेक्षेत्रितेकुपितेह
ते॥ आयतिस्तस्त्रियांदैर्घ्यप्रभावागामिकालयोः॥९३॥ आय-
तिस्तस्त्रियांस्त्रहेवशित्वेवासवेचले॥ आकृतिस्तस्त्रियांरूपेसा
मान्यवपुषोरपि॥९४॥ आसतिः संगमेलामेस्त्रियाम्पापतिरापरि
॥ प्रापणेपिचयौबिल्यादुद्धतः साधुवर्त्तयोः॥९५॥ उषितंव्युषितेदग्धे
प्युदात्तस्तस्वरान्तरे॥ दद्यात्यागादिसंपन्नेकाव्यालंकारकृत्ययोः॥९६॥
उत्तप्तं शुष्कमासेथत्रिशुततेपरिश्रुते॥ उचितंतुभवेन्यस्तेमितेज्ञाते
समंजसे॥९७॥ उद्धृतं स्याच्चिषूक्षितेपरिश्रुतो ज्ञितेपिच॥ उशि-
तं स्याच्चिषूसन्ने प्रोद्यते हृदिमत्यपि॥९८॥ उद्घातस्तपुमान्यादस्त्व
लनेसमुपक्रमे॥ पवनाभ्यासयोगस्य कालमेदेचकीर्तितः॥९९॥ उत्तुं
गेमुद्धरेपिस्यादुद्धितंतूक्तआगते॥ उच्छ्रितंत्रिशुसंजाते समुन्नद्ध
प्रवृध्योः॥१००॥ उन्मत्तउन्मादवीनिधूस्तूरमुखुकुंदयोः॥ उद्घातो
निर्मदगजेपुमानुद्धमितेत्रिषु॥१०१॥ एधतुः पुरुषैः ग्रौणा कलितं
विदितामयोः॥ कपोतः स्याच्चित्रकंठपारायतविहंगयोः॥१०२॥ अथ
क्रंदितमादानेरुदितेपिनपुंसकं॥ स्मारितः स्वावितेश्वारे अभि-
शक्तेपिचत्रिषु॥१०३॥ कापोतारुचकेक्षीबेकपोतो घेंजनांतरे॥
किरातो म्लेच्छमेदे स्याद्भूनिर्वेड्यतनावपि॥१०४॥ स्त्रियांचामर
धारिण्यांकुट्टिनीहुर्गयोरपि॥ कृतांतो यमसिद्धान्तदैवाकुशलकर्म-
स्त॥१०५॥ गर्जितं वारिबाहादिध्वनौ नाम तत्कुंजरे॥ ग्रंथितं गुं-
फितेकांतो हिंसिते च त्रिलिंगकम्॥१०६॥ गप्सतिः किरणैस्सूर्य
नास्वाहायांतुयोषिति॥ गर्भ्युत्पत्ती स्वर्णलतयोर्गोपतिः शिवधं
दयोः॥१०७॥ नृपप्रास्करयोः पुंसि चेष्टितंगतिचेष्टयोः॥ जगतृ स्यात्प्र-
पिष्टपेक्षांबवायौ नाजंगमे त्रिषु॥१०८॥ जगती भुवने क्षमायां छंदो मेदे

चंदयोरपि॥ जंभितं करणे स्त्रीणां पीडा स्फोटितयोरपि॥ १२॥ त्वोरि
 तं प्रजवेशीघ्रे त्रिगतो गणितांतरे॥ देशे पिनाघुर्घुरिका कामुकांगन
 योः स्त्रियां॥ १३॥ तृणताधनुषितृणत्वे दंशितमपि जातदंशितेपि
 स्यात्॥ कवचाचिते हि जाति विप्रांडजयोश्च पुंल्लिंग॥ १४॥ दुर्जातं
 व्यसने क्लीबे सम्यग्जातेऽन्यलिंगके॥ दुर्गतिर्नरके नैस्वै स्त्रीदृष्टांत
 उदाहृतौ॥ १५॥ शास्त्रे च मरणे धीमान् पंडिते च बहस्यतौ॥ निर्ऋतिः
 स्यादलक्ष्यां स्त्रीदिशां पालांतरेषु मान्॥ १६॥ निष्कृतं विप्रलंभे स्यात्
 नीचे विप्रकृतेपि च॥ निर्मुक्तस्य क्तसंगे स्यात्सुक्तकंचुकभोगिनि॥
 १७॥ निरस्तस्त्रिषु निष्कृते प्रेषिते बौद्धतोदिते॥ संत्यक्ते च प्रतिहते
 निमित्तं हेतुलक्ष्यणो॥ १८॥ निवातो दृढसन्नाहवातभूत्येपि चाश्र
 ये॥ निशांतं त्रिषु शांतं स्यात्क्लीबंतु भवनोषसोः॥ १९॥ निष्कृतिर्भ-
 र्त्सने क्षेपे शठेशाब्ध्येपि च स्त्रियां॥ निर्हृतिः सुस्थिता वस्तंगमने च
 करवे स्त्रियां॥ २०॥ निच्यति निर्नयमेदैवे स्त्रीपतनूपातु केरवगे॥
 प्रहृतं वितते क्षणेषु पर्यस्तः पतिते हते॥ २१॥ प्रभूतमुद्गते प्राज्येपं
 दितः सिल्हके कवौ॥ पलितं शैलजे तापे केशपाके च कर्दमे॥ २२॥ प्र-
 सूतः सप्रसारे स्याद्दिनीते वेगिते त्रिषु॥ अर्द्धचलौ तु पुंल्लिंगे जंघा
 यां प्रसूता मता॥ २३॥ प्रसूतं कुसुमे क्लीबं त्रिषु संजातसूतयोः॥ प्र-
 णीतः संस्कृतामौ नायत्तपाचांतरे स्त्रियां॥ २४॥ त्रिषु क्षिप्तोपसंपन्न
 विहितेषु प्रवेशिते॥ प्रतीतः सादरे ज्ञाते हृष्टप्रख्यातयो स्त्रिषु॥ २५॥
 प्रमीतं वान्छालिंगं स्यात्प्रोक्षितेपि मृतेपि च॥ परेतो वान्छलिंगः स्यान्
 घते भूतांतरेषु मान्॥ २६॥ पर्वतः पादपेषु सिराकमत्स्यप्रभेदयोः॥

देवसुन्यंतरेदौले प्रपातोभिर्दरेऽतदे॥ २०॥ पर्याप्तं तु यथेष्टे स्यात्
 तौ शक्ते निवारणे॥ पंचतापंचभावे स्यात्करणे पिचयोषिति॥ २८॥ प-
 क्षातिश्च भवेत्पक्षमूले च प्रतिपत्तिर्यौ॥ प्रसूतिरुद्धवेपि स्यात्तनये दु-
 हितर्यपि॥ २९॥ प्रततिर्विस्तृतौ वल्यां पद्धतिः पंक्तिवर्त्मनो॥ प्रवृत्ति-
 र्क्तप्रवाहे स्यादुदंते च प्रवर्त्तने॥ ३०॥ आवंत्यादौ च पर्याप्तिः प्रका-
 मप्राप्तिरक्षणे॥ प्रवृत्तिर्गुणसाम्ये स्यादमात्यादि स्वभावयोः॥ ३१॥
 ॥ योनौ लिंगे पौरवर्गेऽमी पक्षस्यादयः स्त्रियां॥ पार्वती सल्लकी दुर्गा
 गोपालपुत्रिकास्तु च॥ ३२॥ प्रार्थितं याचिते शत्रुसंरुद्धे भिहते भि-
 पुपित्सन्निहंगमे पुंसि पतने छौ पुनस्त्रिषु॥ ३३॥ पिशितं मांसे मां-
 स्यां स्त्रीपिंडितं गुणिते घने॥ पीडितं करणे स्त्रीणां यंत्रिते बाधिते-
 पिच॥ ३४॥ पुटितं स्यादहिपुटे पाटितं स्यूतयोरपि॥ पृषन्मृगे पु-
 माच्चिंदोनदयोः पृषतोपिना॥ ३५॥ अनयोश्च त्रिषु श्वेतविंदुयुक्ते-
 स्युभाविमौ॥ प्रोक्षितं निहते सिते बृहती वसनांतरे॥ ३६॥ छंदो-
 भित्स्फुट्रवार्ताकी वारिधानीषु वाचिव॥ कंटकारी महत्योश्च भवदु-
 ष्प्रसक्तौ स्त्रिषु॥ ३७॥ स्त्रीबाणभेदे भरतो नाद्युशास्त्रमुनौ तदे॥ रा-
 मानुजे च दौष्यंतौ भास्वाच्चास्वरसूर्ययोः॥ ३८॥ भारतं ग्रंथभेदे स्या-
 दर्षभेदेऽथ पारती॥ वचने च सरस्वत्यां पक्षिवृत्तिप्रभेदयोः॥ ३९॥
 भासंतः सुंदराकारे निषुना भासपक्षिणि॥ भावितं वासिते प्राप्ते भू-
 भृन्नाद्रौ महीपतौ॥ ४०॥ महती वल्लकी भेदे राज्ये स्यात्तुनपुंसकं॥
 तत्त्वभेदे पुमान् च देवाच्यवन्मथितं पुनः॥ ४१॥ क्लीबं निर्जलघोले
 स्यात्त्रिष्वालोडितघृष्टयोः॥ मरुद्देवे समीरे नाग्रं थिपर्णे न पुंसकम्॥
 ४२॥ मुषितं स्तनरंडितयोर्मूर्छितं मपिसोच्छ्रये च मूटे च॥ रजतं
 त्रिषुरक्षे स्यात्क्लीबंहारे च दुर्वर्णे॥ ४३॥ रमतिर्नायके नाके पुंसि स्या-
 द्रसितं पुनः॥ रुक्मनिनयोः क्लीबं स्वर्णादिव चिते त्रिषु॥ ४४॥ रेव-
 ती हलिपल्यां स्यात्ताराभिन्पानृभेदयोः॥ रैवतसुसुवर्णालौरीलभे

णेचत्रिषुतद्वनि॥४८॥ वद्धितं प्रसितं छिन्ने प्ररिते वहतिर्गवि॥
 सचिवेपुंसिवहनुः पथिके वषभेषुमान्॥४९॥ वनिता जातराग-
 स्त्री स्त्रियो स्त्रिषु च याचिते॥ सेविते वापितं बीजाकृतमुंडितयो-
 स्त्रिषु॥५०॥ वसतिः स्यात् स्त्रियां वासे यामिन्यां च निकेतने॥ व्या-
 यतं व्यापते दीर्घे दृढे वाति शयेऽन्यवत्॥५१॥ व्याघातो योगभे-
 दे स्यादंतरायप्रहारयोः॥ वासिता करणी नार्योर्वासितं भाविते
 रुते॥५२॥ वासंती माधवी यूथ्योरुष्ट्रेनावहिते त्रिषु॥ विविक्तं-
 त्रिषु संप्रक्तेरहः प्रतविवेकिषु॥५३॥ वस्तुनंदेनाविहस्तः पंडिते व्या-
 कुले त्रिषु॥ विनीतः सुवहाश्वे स्याद्वणिज्यपिषु मांस्त्रिषु॥५४॥
 जितेन्द्रियेऽपनीते च निभृते विनयान्विते॥ विश्वस्तो जातविश्वा-
 से विश्वस्ताविधवस्त्रियाम्॥५५॥ विद्युत्तडिनिसंध्यायां स्त्रि-
 यां त्रिषु तु निष्प्रभे॥ विद्वताक्षद्रुग्भेदे विस्तृते त्वभिधेयवत्॥
 ॥५६॥ विनेताऽदेशके राजिनाविधाता तु वेधसि॥ स्मरेना-
 विनता ताक्ष्यजनन्यां पिटकाभिदि॥५७॥ विनतः प्रणते भुगे
 शिक्षिते चाभिधेयवत्॥ चिकृतं त्रिषु बीभत्तरागिते संस्कृतेऽपि च
 ५८॥ विछित्तिरंगरागे विछेदे हारभेदे स्त्री॥ विदितं बुधितार्थि-
 तयोर्विपत्तिरपियातनापदोर्योषित्॥५९॥ वृत्तांतः प्रक्रियायां
 स्यात्कात्स्न्ये वार्त्ताप्रभेदयोः॥ प्रस्तावे चोद्घृतं रुद्धे लासके करणांतरे॥
 ६०॥ वेल्लितं गमने क्लीबं कुटिले त्रिषु नेत्रिषु॥ विवर्तः समुदाये स्या-
 दपवर्तनचतुष्टयोः॥६१॥ शाकुंतुः कीटभेदे स्याद्दासपक्षिविहंग-
 योः॥ श्रीमोस्तिलकवृक्षं नाम नानाज्ञानकत्रिषु॥६२॥ श्रीपतिः

पुंसिष्टिर्विनाथेचमधुसूदने ॥ शुद्धांतोतपुरेक्ष्माभृत् बहूकक्षांत
 रेषिच ॥ ६३ ॥ स्ववंती तु तरंगिण्यांगुल्मस्थानौषधीभिदोः ॥ संव
 र्तः प्रलयेमुन्यंतरेकर्षफलोपिच ॥ स्वलितंचलिते श्रेषे संहृतंसं
 गतेदृढे ॥ संस्कृतः कृत्रिमेशस्तेभूषितेप्यन्यलिंगकः ॥ ६५ ॥ क्लीबं
 तुलक्षणोपेतं स्थपतिः कंचुकिन्यपि ॥ जीवेष्टियाजकेशिलिषे
 देनासत्तमेत्रिषु ॥ ६६ ॥ संघानः पुंसिघातेचसंहृतौनरकांतरे ॥
 संविन्तिः प्रतिपत्तौ स्यादघ्निवादेजनस्यच ॥ ६७ ॥ संततिः स्या
 संक्तौ गोत्रे पारंपर्ये पुत्रपौत्राणम् ॥ संगतिः संगमे ज्ञाने सन्नतिः प्र
 णतौ ध्वनौ ॥ ६८ ॥ समितिः संपराये स्यात्सप्तायां संगमेपिच ॥ स
 माप्तिरवसाने स्यात्समर्थनेऽथसंमतिः ॥ ६९ ॥ अभिलाषेप्यनुज्ञा
 यां संवित्याद्यास्तयोषिति ॥ स्थापितं निश्चितं न्यस्तं स्तिमि
 तोऽचंचलार्दयोः ॥ ७० ॥ शिकतास्त्रीसिकतिलेवालुकायांतुभू
 मनि ॥ स्फुरतं स्यान्निधुवनं देवत्वे स्फुरता स्मृता ॥ ७१ ॥ स्फुटं
 तु शूभे पुण्ये क्लीबं सविहिते त्रिषु ॥ स्फुटता स्फुरसंदोह्याशोभन
 व्रतयोरपि ॥ ७२ ॥ स्फुटीतिः शोभनमये ध्रुवमातरि योषिति ॥ स्फुट
 तं मंगलेपि स्यात्स्त्रियसत्ये च चस्यपि ॥ ७३ ॥ हरिद्विष्टिस्त्रियां पुं
 सिहयवर्णविशेषयोः ॥ अस्त्रियां स्यात्तृणे चाथ हर्मितं क्षिप्तदग्ध
 योः ॥ ७४ ॥ हरितास्त्रीचदूर्वायां हरिद्वर्णयुतेऽन्यवत् ॥ हसंत्यं गा
 रधान्यांचमल्लिकाशाकिनीभिदोः ॥ ७५ ॥ हरीतः पक्षिभेदे स्यान्मु
 निभेदे च कैलवे ॥ हृषितं विस्मिते प्राते प्रहृते हृष्टलोमनि ॥ ७६ ॥
 ॥ तच्चतुः ॥ ॥ अवसितमृद्धे ज्ञातेप्यवसानगते च वा
 न्यलिंगं स्यात् ॥ अर्थपतिः पुल्लिगोधनाधिनाथे च नरनाथे ॥ ॥
 ७७ ॥ अवदातः सिनेगौरे विशद्वेप्यन्यलिंगकः ॥ अवगीतं तु
 निर्वादे त्वष्टृगार्हितयोरपि ॥ ७८ ॥ अंतर्गतं विस्मृते स्यान्मध्यश्र
 मे च वाच्यवत् ॥ अंगारितं तु दग्धे स्यात्सलाशकलिकोद्गमे ॥ ७९

हसंत्वांचलतामात्रेनदीभेदेचयोषिति ॥ अपावृतस्तपिहितेस्वतं
 त्रेपिचवाच्यवत् ॥ १८० ॥ अस्याहितं महाभीतौ जीवानपेक्षकर्म
 णि ॥ अभिनीतं त्रिषुन्याय्ये संस्कृता मर्षिणोरपि ॥ ८१ ॥ अभि
 जातः कुलीने स्यान्त्याय्यपंडितयोस्त्रिषु ॥ अभियुक्तः परैरुद्धेत
 त्वरेप्यभिधेयवत् ॥ ८२ ॥ अतिमुक्तस्तु निःसंगे वा संत्यांति निशेषि
 च ॥ अवध्वस्तः परित्यक्ते निंदितेप्यवचूर्णिते ॥ ८३ ॥ अधिक्षिप्तः
 प्रणिहिते कुत्सिते भर्त्सिते त्रिषु ॥ अंशमान् भास्करेशालपण्यमं
 शमती स्मृता ॥ ८४ ॥ भवेदपचितिः पूजाव्ययनिष्कृतिहानिषु ॥
 अथानुमतिरूतेन्दुपूर्णमानुजयोरपि ॥ ८५ ॥ अभिशस्तिः प्रा
 र्थनापवादयोश्च त्रयं स्त्रियां ॥ आयुष्या न्योमभेदेनावाच्यवच्चिर
 जीविनि ॥ ८६ ॥ उपाहितोऽनलोत्पाते पुमानारोपिते त्रिषु ॥ उपाहू
 तोऽध्वरहतपशौ नोपद्रुते त्रिषु ॥ ८७ ॥ उदास्थितः प्रतीहारे प्रव्र
 ज्यावसिते चरे ॥ स्यादुल्लिरिव तमुत्कीर्णेत नूकते च वाच्यवत् ॥ ८८
 उद्गाहितसुदीर्णे स्याद्द्विद्गाहितयोस्त्रिषु ॥ भवेदुपचितं दग्धे स
 मृक्षे वाच्यलिंगकं ॥ ८९ ॥ उज्ज्वलितं त्रिषु कुल्ले चैवायां तु न पुंसकं
 ॥ उपरक्तो व्यसनाते राहुग्रस्तेन्दुसूर्ययोः ॥ ९० ॥ उपसतिः संगमा
 त्रे सैवायामपियोषिति ॥ ऋष्यप्रोक्ता शतावर्यतिबलाशूकशिंशि
 षु ॥ ९१ ॥ ऐरावतोऽभ्रमातंगे नारंगेलकुचदुमे ॥ नागभेदे च पुंसि
 स्याद्विद्युत्तद्भेदयोः स्त्रियां ॥ ९२ ॥ नपुंसकं महेंद्रस्य ननु दीर्घशरास
 ने ॥ कलधौतं स्वरणे स्याद्भजते च नपुंसकं ॥ ९३ ॥ भवेत्कुहरितं
 क्लीबं पिकालापेरतध्वनौ ॥ कुमुद्धान् कुमुदप्रायदेशे स्याद्वाच्य
 लिंगकः ॥ ९४ ॥ कुमुद्वती कुमुदिन्यो कुशपत्न्यां च योषिति ॥ रु
 ष्या हंता पाटलायां माषपण्यां च योषिति ॥ ९५ ॥ अथ गंधवती पृ
 थ्वीपुराभिद्यासमातृषु ॥ सुरायां च गरुत्मांश्च पक्षिमात्रे स्वगाधि
 पे ॥ ९६ ॥ भवेद्गृहपतिः पुंसि गृहस्थेपि च मंत्रिणि ॥ चंद्रकांतस्त

पुंसिस्थान्नाणिभेदेचकैतवे॥ चर्मपवतीनदीभेदेकदलीपादपेस्त्रि
 याम्॥ चित्रगुप्तस्तुपुंसिस्थाद्यमेतस्यचलेखके॥ १८॥ दिवाप्पी
 तःकुंभिलेस्यादुद्धकेकुमुदाकरे॥ दिवाकीर्तिस्तुपुंसिस्थान्नापि
 तांतावसायिनोः॥ १९॥ द्वीपवानृत्सिंधुनदयोर्द्वीपवत्यापगाभुवोः
 ॥ दृषद्वतीनदीभेदेकात्यायन्यामपिस्त्रियां॥ २००॥ स्याद्धूमकेतु
 रुत्यातभेदेवैश्वानरेषुमान्॥ नद्यावर्तःपुमान्वैश्वप्रभेदेभगव
 द्रुमे॥ २०१॥ नदीकांतःसमुद्रस्यादिज्जलेसिंधुवारके॥ नदीकां
 तास्त्रियांजंबांकाकजंघौषधावपि॥ २०२॥ नागदंतोद्विपरदेगृहा
 निर्गनदारुणि॥ नागदंतीतुकुंभायांश्रीहस्तिन्यामपिस्त्रियाम्॥
 ॥ २०३॥ निष्काशितोनिर्गमितेऽप्याहितेऽधिरुतेपिच॥ अथनि
 स्तुषितंत्यक्तेत्वग्रहीनेलघूरुते॥ ४॥ निराकृतिरनाकारेऽस्वा
 ध्यायेवा रणेत्रिषु॥ परिगतंत्रिषुप्राप्तेविस्मृतज्ञातचेष्टिते॥ ५॥
 अथप्रणिहितंत्यस्तेप्राप्तेपिचसमाहिते॥ अथपल्लवितंलाक्षा
 रक्तेसपल्लवेतते॥ ६॥ भवेत्प्रणिहितंदिष्टेप्रतिस्वलितबद्धयोः
 ॥ प्रतिक्षिप्तंवारितेस्यात्येषितेपंचकंत्रिषु॥ ७॥ परिवर्तोविनि
 यमेकूर्मराजेप्रवर्तने॥ परिस्तुतास्त्रीवारुण्यांस्त्यन्नेस्यादभिधे
 यवत्॥ ८॥ प्रधूपिताकुंशितायांसूर्यगंतव्यद्विषयि॥ पंचगुप्त
 सुत्तार्वाकदर्शनैकमठेषुमान्॥ ९॥ प्रजापतिश्चदक्षादौमहीपाले
 विधातरि॥ प्रतिपत्तिःप्रवृत्तौचप्रागल्भ्येगौरवेपिच॥ १०॥ संप्रा
 प्तौचप्रबोधेचपदप्राप्तौचयोषिति॥ अथप्रव्रजितामांसीमुंडी
 शितापसीषुच॥ ११॥ प्रतिहृतिरथार्चायांप्रतिनिधिप्रतीकारयो
 श्चस्त्री॥ पाशुपतोवक्रपुष्पेस्यात्पाशुपत्यधिदेवतेचतद्रुते॥ १२
 पारिजातःसुरतयौपारिभद्रतरावपि॥ पारावतीगोपगीतेनदीभिल्ल
 वलीफले॥ १३॥ पारावतःकलरवेतथामर्कदतिवुके॥ पुष्पदंतस्तु-
 दिङ्नागभेदेविद्याधरांतरे॥ १४॥ पुरस्कृतोऽभिवास्तारिप्रस्ताप्रेक्ष

तपूजिते॥ भगवान्नाजिनेगौर्यास्त्रियां पूज्येनुवाच्यवत्॥ १५॥ अथ भो
 गवतीनागपुरीनद्योरहो पुमान्॥ रंगमातातुकुट्टिन्यां वृक्षरोगांतरेस्त्रि
 यां॥ १६॥ लक्ष्मीपतिः पुमान्नास्रदेवेनरपतावपि॥ व्यतीपातो महो-
 त्याते योगभेदापयानयोः॥ १७॥ वनस्पतिर्नाद्रुमाने विना पुष्पफलि
 द्रुमे॥ विनिपातो निपाते स्याद्देवादि व्यसने पुमान्॥ १८॥ विजृम्भि
 तंतु चेष्टायां क्लीबं त्रिषु विकस्वरे॥ विवस्वान्निबुधे सूर्ये तन्नगर्यां वि
 वस्वती॥ १९॥ वैजयंती गृहेश क्रध्वज प्रासादयोः पुमान्॥ वैजयंती प
 ताकायां जयंती पादपे पुमान्॥ २०॥ भवेच्छतघृतिः पुंसि शक्ने च पर
 मेष्ठिनि॥ शुभ्रदंती स्रदं त्यां स्यात्पुष्पदंते भयोषिति॥ २१॥ समुद्रतं
 समुत्कीर्णेष्वपनीते च वाच्यवत्॥ सदागतिर्नाकवातनिर्वाणेषु सदी
 श्वरे॥ २२॥ संरस्वाश्च न देवाब्धौ नान्य वद्रसिके स्त्रियां॥ वाणीस्त्री
 रत्नवाग्देवी गोनदीषु नदीभिदि॥ २३॥ मनुपत्न्या मपि सत्यवती व्या
 सस्य मातरि॥ नारदचीकयोः पत्न्यां स्त्रियां पुंसि नृपांतरे॥ २४॥ समु
 द्हांतातु कार्पासी पृक्कादुरालभां स्रच॥ समाहितः समाधिरथेप्युक्तसि
 द्हांत आहिते॥ २५॥ निर्विवादी कृते पि स्यात्प्रतिज्ञाते च वाच्यवत्॥ स
 माघातो वधे युद्धे संख्यावान्यं दिते पुमान्॥ २६॥ संख्यायुक्तेऽन्यलिं-
 गोऽथ संधाभूतिः पुमान्मखे॥ चंद्रे स्रभापितो बुद्धे पुमान् स्रक्तेन पुंसकं
 ॥ २७॥ सूर्यभक्तस्तु बंधूके पुंसि त्रिषर्क पूजके॥ सेनापतिः कार्तिकेये
 प्यनीकाधिपतौ पुमान्॥ २८॥ हिमारातिः पुमान्नातिहोत्रे किरणमालि
 नि॥ हैमवत्यभयास्वर्णक्षीर्योः श्वेतवचोमयोः॥ २९॥ ॥
 तपंच॥ ॥ अवलोकितो नालोकनाथे त्रिषु निरीक्षिते॥
 अपराजित ईशा जेष्ठंतरे नाजिते त्रिषु॥ ३०॥ गिरिकर्णज्या
 दुर्गाशनपर्णीषु योषिति॥ उपधूपित आसन्नमरणेषु रिधूपिते॥ ३१
 स्याद्गगाधिपतिः पुंसि शंकरे पि गजानने॥ भवेत्सिपतिष्वपि त्सौ त्रिषु
 पुंसि विहंगमे॥ ३२॥ पृथिवीपतिस्तु भूपाले ऋषभारव्यौषधौ पुमान्

मेदिनीकोशः

॥ मूर्धाभिषिक्तो मूपाले मंत्रिणि क्षत्रियेषु च ॥ ३३ ॥ यादसां पतिरंशो
धौ पश्चिमाशापतां वपि ॥ वसंतदूतश्चैत्रे स्यात्सिकपंचमरागयोः ॥ ३४ ॥
वसंतदूती पाटल्या मभियुक्ते च योषिति ॥ ॥ तषट् ॥
अर्द्धपारावतश्चित्रकंठेति तिरिपक्षिणि ॥ ३५ ॥ ॥ तसप्त ॥
समुद्रनवनीतं स्यात्कूबं पीयूषचंद्रयोः ॥ ॥ इति तांतवर्गः ॥
॥ ॥ थैकं ॥ ॥ थैरक्षणे मंगले च साध्वसे च न पुंसकं ॥
शिलोच्चये पुमाने वक्त्रचित्तुभयरक्षके ॥ १ ॥ ॥ थद्वि ॥
अथो विषयार्थनयोर्धनकारणवस्तुषु ॥ अभिधेये च राजानानि वृ-
त्तौ च प्रयोजने ॥ २ ॥ आस्थात्वालंबनास्थानयत्नापेक्षास्योषिति ॥ कं-
थाष्टनयभित्तौ च तथा प्रावरणांतरे ॥ ३ ॥ काथः स्यादतिदुःखेपि नि-
ष्णाके पिद्रवस्य च ॥ कुथः स्त्रीपुंसयोर्वर्णकंबले पुंसि बर्हिषि ॥ ४ ॥
कोथो नानेन रोगस्य भेदे च शतिते त्रिषु ॥ ग्रंथो ग्रथना धनयोः स्याच्छा-
स्त्राक्षरसंख्ययोः ॥ ५ ॥ ग्रंथिस्तु ग्रंथिपर्णे नाबंधेरुग्भेदपर्वणोः ॥ गा-
थास्तोत्रे संस्कृतान्यभाषायां गेयवृत्तयोः ॥ ६ ॥ तीर्थं शास्त्राध्वरक्षेत्रो-
पायनारीरजःसूत्रं ॥ अवतारर्षिजुष्टां वुपात्रोपाध्यायमंत्रिषु ॥ ७ ॥ तु-
ल्यसंजनभेदे स्यान्नीलसूक्ष्मेलयोस्त्रियाम् ॥ दुःस्थः स्यादुर्गते मूर्खे दुः-
खेन तिष्ठति त्रिषु ॥ ८ ॥ प्रस्थो स्त्रियां मानभेदे सानावुन्मितवस्तुनि ॥
पार्थोऽर्कः ग्रीजले कूबं पृथुस्यान्मरुति त्रिषु ॥ ९ ॥ लक्ष्मण्यं दृष्ट्वा जी-
रेऽस्त्रीपुमान्ग्रीनृपांतरे ॥ प्रथोऽस्त्रीहयघोणायां नाकृत्या मध्वो-
त्रिषु ॥ १० ॥ मंथः स्यात्सुसिंथाने साक्तवे च दिवाकरे ॥ पुंथंतिर्यक्स-
मूहेऽस्त्रीपुष्पभेदे च योषिति ॥ ११ ॥ रथः पुमानवयवे स्यंदने वेतसेपि-
च ॥ वीथीपंक्तौ पृहांगे च रूपकांतरवर्त्मनोः ॥ १२ ॥ संस्थश्चरेऽवस्थि-
ते स्त्रीस्थितौ सादृश्यनाशयोः ॥ सार्थो विणिक् समूहे स्यादपि संघातमा-
त्रके ॥ १३ ॥ सिंथो मत्तपुलाके नाम धूच्छिष्टेन पुंसकं ॥ ॥ ॥
थत्रिः ॥ ॥ अतिथिः कुशपुत्रे स्यात्पुमानागतुकं त्रिषु ॥ १४ ॥ ॥

अश्वत्थः पिप्पलद्रोऽस्यादश्वत्था पूर्णिमा तिथौ ॥ अथ चो निर्वर्ण्ये-
सर्पे चारदीपय्ययोः स्त्रियां ॥ १५ ॥ उन्माथः कूटयंत्रे स्यान्मारणे घा-
तके पुमान् ॥ उपस्थः शोफशिक्रोडे तथा मदनमंदिरे ॥ १६ ॥ उद्-
थोरथकीले स्यात्ताम्रचूडारव्यपक्षिणि ॥ क्ष्ववथुर्नास्ते कासे का-
यस्थः परमात्मनि ॥ १७ ॥ नरजातिविशेषेनाह रतक्यांतु योषिति
॥ कापथः कुत्सितपथे उशीरे क्लीबमिष्यते ॥ १८ ॥ गोग्रंथिर्नाक-
शेषे स्याद्दोषगोजिह्विकौषधो ॥ दमथस्तपुमानंदे दामे च परिकी-
र्तितः ॥ १९ ॥ निशीथस्तपुमानर्धरात्रे स्याद्वात्रिमात्रके ॥ निर्गुंथो
नग्नकेपि स्यान्तिः स्वबालिशयोरपि ॥ २० ॥ प्रमथा स्याद्दरीतस्यांह-
रपारिषदे पुमान् ॥ वरुथोरथगुप्तो स्यात् वरुथं चर्मवैश्वमनोः ॥
२१ ॥ मन्मथः कामचिंतायां कपिल्ये कुसुमायुधे ॥ वयस्थानुस्त्रि-
यां ब्राह्मीगुडूच्यामलकीषु च ॥ २२ ॥ सूक्ष्मैलायां च काकोल्यां पथ्याली-
तरुणेत्रिषु ॥ वमथुः पुंसि वमने गजस्य करशीकरं ॥ २३ ॥ विदथो
योगिकृतिनां शमथः शान्तिमंत्रिणोः ॥ षडुग्रंथानुवचायां स्त्री-
स्यात्करं जांतरे पुमान् ॥ २४ ॥ समर्थस्तहितेशक्ते संवदे व्यन्यलिंग-
कः ॥ सिद्धार्थस्तपुमान् शक्रोसिंहे च सितसर्पये ॥ २५ ॥ ॥ थ-
चतुः ॥ ॥ अर्नाकस्थोरणगते हस्तिशिक्षाविचक्षणो ॥ राज-
रक्षिणि चिद्वेचवीरमर्दनकेपि च ॥ २६ ॥ भवेदिति कथापार्थवाच्य-
भदेयनष्टयोः ॥ चतुष्पथं चतुर्भार्गो संगमे ब्राह्मणेपि ना ॥ २७ ॥ ॥
अथ चित्ररथः सूर्यगंधर्वान्तरयोः पुमान् ॥ दशमीस्थो नष्टवीर्ये
स्थविरे व्यन्यलिंगकः ॥ २८ ॥ प्राणनाथो यमेना स्यान्निष्ठप्राणाधिपे-
मतः ॥ वानप्रस्थो मधूकेपि स्यात्तृतीयाश्रमे पुमान् ॥ २९ ॥ भवेदुद-
रथिः पुंसि समुद्रे च विद्यमणौ ॥ ॥ इति थांतवर्गः ॥ ॥
११४ ॥ ॥ दैकं ॥ ॥ दः पुमान् चले दत्ते स्त्रियां शोधनदान-
योः ॥ छेदोपतापरक्षासप्तपुमांस्तदातरि स्मृतः ॥ १ ॥ ॥ दहिः ॥ ॥

अद्दः संवसरेवारिवाहमुस्तकयोः पुमान् ॥ कंदोरुनीसूरणेश
 स्यमूलेजलधरेपुमान् ॥ २॥ अंदूः स्त्रियांस्यान्निगडेप्रभेदेऽप्युषणस्य
 च ॥ कुंदोमाघ्येऽस्त्रीमुकुंदभूमिभिर्न्यंतरेषुना ॥ ३॥ क्षोदः स्या
 सुंसिरजसिपेषणेचप्रकीर्तितः ॥ गदोभ्रातरिविष्णोः स्यादामयेना
 सुधेगदा ॥ ४॥ छुदः पलाशेगरुतिग्रंथिपर्णतमालयोः ॥ छुंदोवशे
 प्यभिप्रायेधीदापुत्रीमनीषयोः ॥ ५॥ नंदिर्द्युतांगआनंदेऽस्त्रीनंदि
 केधरेपुमान् ॥ नदीसरितिशौणादौनानंदास्यादलंजरे ॥ ६॥ गौर्योति
 थिविशेषेस्त्रीनिधिराजभिदोः पुमान् ॥ निंदास्यादपवादेपिकुत्सायाम
 पियोषिति ॥ ७॥ पदंशब्देचवाक्येचव्यवसायप्रदेशयोः ॥ पादतच्चिह्न
 योः स्थानत्राणयोरंकवस्तनोः ॥ ८॥ श्लोकपादेपिचक्रीबंपुलिंगः किरणे
 पुनः ॥ पादोबुधेतुरियांशे शैलप्रत्यंतपर्वते ॥ ९॥ चरणेचमयूरवेचवं-
 दालतांतरेस्मृता ॥ भिस्तक्यामपिवंद्यांचविंदुर्दंतक्षतांतरे ॥ १०॥ भु
 वोर्मध्येरूपकार्यप्रकृतौपृषतेपुमान् ॥ वेदितर्यन्यलिंगः स्यात्तमदं क
 ल्याणशर्मणोः ॥ ११॥ मेदोद्वैधेविशेषेस्यात्तुडजापेविदारणे ॥ मदो
 रेतसिकस्तूर्यांगवैहर्षभदानयोः ॥ १२॥ मंदोऽतीक्ष्णेचमूरवेचस्वैरेचा
 भाग्यरोगिणोः ॥ अल्पेचत्रिषुपुंसि स्याद्दक्षिजात्यंतरेशनौ ॥ १३॥ मृ
 दुः स्यात्कोमलेऽतीक्ष्णे रदोदंतेविलेखने ॥ विदाज्ञानेचनिर्दिष्टाम-
 नीषायांचयोषिति ॥ १४॥ वेदः श्रुतौचवृत्तेचवेदिः स्यात्संडितेपुमान्
 ॥ स्त्रियामंगुलिषुद्रायां स्यात्सरिष्कृतभूतले ॥ १५॥ शादः स्यात्कर्दमे
 शण्येस्वादुर्मिष्ठमनोज्ञयोः ॥ सूदस्तकथितः सूपकारेचव्यंजनांत
 रे ॥ १६॥ स्वेदस्तस्वेदनेघर्मेत्तद्वक्त्रिबुक्कविनयोः ॥
 ॥ दत्रिः ॥ ॥ अंगदः कपिमेदेनाकेयूरेतुनपुंसकं ॥ १७॥
 अंगदायाम्यदिदंतिहस्तिन्यामपियोषिति ॥ अर्द्धदुर्द्धचंद्रे स्या
 हलहस्तनरवांकयोः ॥ १८॥ अर्द्धदुः स्यादतिप्रौढस्त्रीयोनंगुलियोजने
 ॥ अर्बुदोमांसकीलेस्यासुरूपेदशकोटिषु ॥ १९॥ महीधरविशेषेना

॥ २० ॥ आकंदः कंदनेहानेमित्रदारुणयुध्ययोः ॥ भ्रातर्यपिचपु
 सिस्यादामोदोगंधहर्षयोः ॥ २१ ॥ ककुदस्त्रीककुदोपस्त्रीवृषां
 केशध्वजेवरे ॥ क्षणदोगणकेरात्रौ क्षणदा क्षणदंजले ॥ २२ ॥
 कपर्दः खंडपरशौजराजूदेवराटके ॥ कर्णादुरुक्षिप्तिकायां कर्ण
 पाल्यामपिस्त्रियां ॥ २३ ॥ क्रव्यादृक्षसिपुंसिस्थान्मांसाशिन्यन्यलिं
 गकः ॥ कामदाकामधेनौस्त्रीकामदातरिवाच्यवत् ॥ २४ ॥ कुमुद
 त्रिषुस्यात्क्षपणेकैरवेतुनपुंसकं ॥ कुमुदं कैरवेरक्तपद्मेस्त्रीकुंभि-
 कौषधौ ॥ २५ ॥ गंभार्यपुंसिदिङ्गागनागशारवामृगांतरे ॥ कुसीदंजी
 वनेयस्याक्लीबं त्रिषुकुसीदिके ॥ २६ ॥ कौमुदः स्यात्कार्तिकके वंदि-
 कायांतु कौमुदी ॥ गोष्पादंगोपदश्वस्त्रिगवांचगतिगोचरे ॥ २७ ॥ गो
 विंदोवासुदेवस्याङ्गवाध्यक्षेवृहस्पतौ ॥ गोनर्दमपिकैवर्तीमुस्तके
 पुंसिसारसे ॥ २८ ॥ जलदोमुस्तकेमेघेजीवदोवैद्यविद्विषोः ॥ तरद
 स्त्रियांप्रवेपिस्थात्कारंडेचविहंगमे ॥ २९ ॥ तोयदोमुस्तकेमेघेपुमा
 नाज्येनपुंसकं ॥ दूरदस्त्रियांप्रपातेपिभयपर्वतयोरपि ॥ ३० ॥ दार-
 दोविषमेदेस्यात्सारदोहंगुलेपुमान् ॥ दायादस्तभवेत्पुंसिसपिंडेत
 नयेपिच ॥ ३१ ॥ दृषदनिषेपणशिलापट्टप्रस्तरयोः पुमान् ॥ ध-
 नदस्तकुबेरेस्यात्पुल्लिगोदानरित्रिषु ॥ ३२ ॥ नलदंस्यात्पुष्परसो
 शीरमांसीषुनदयोः ॥ नर्मदः केलिसचिवेनर्मदासरिदंतरे ॥ ३३ ॥
 निर्वादः स्याल्लोकवादेपरिनिष्ठितवादयोः ॥ निषादः स्वरमेदेस्या
 चंडालेधीवरांतरे ॥ ३४ ॥ प्रमदः संमदेमत्तेस्त्रियामुत्तमयोषिति ॥
 प्रसादोऽनुग्रहेकाव्यगुणस्वास्थ्यप्रसन्तिषु ॥ ३५ ॥ प्रणादस्तपु
 मौस्तारशब्देचश्रवणामथे ॥ प्रासादोदयनृपयोगृहेऽथवरदास्त्रि
 यां ॥ ३६ ॥ कन्यायांवाच्यलिंगस्तप्रसन्नेचसमर्द्धके ॥ भसदस्त्री-
 भास्वरेयोनौमर्यादासीमनिस्थितौ ॥ ३७ ॥ माकंदः सहकारेः

स्त्रीधात्रीनगरभेदयोः॥ मुकंदो निधिभिदिष्णुरत्नभेदे च कुंदुरो
 ॥ ३८॥ मेनादस्तपुमान्केकिमार्जारलगलेषु च॥ विशदः पंड
 रेवक्ते शरदूस्त्रीवत्सरेप्यृतौ॥ ३९॥ शारदोऽब्देस्त्रियां तोयपि
 षली सप्तपर्णयोः॥ सस्ये क्लीबं शरज्जातनूतनाप्रतिभे त्रिषु॥ ४०॥
 षड्विंदुः स्यात्कीलभेदपुंडरीकाक्षयोः पुमान्॥ संपत् भूतौ गुणोक्त
 र्बेहारे भेदेपि च स्त्रियां॥ ४१॥ संविदस्त्रियां प्रतिज्ञायामाचारज्ञान
 संगरे॥ संपाषणे क्रियाकारे सकेतो नाम्नितोषणे॥ ४२॥ संपेदः स्फु
 र्दने संगे सुनंदाये च नो मयोः॥ दचनुः अभिष्यंदोति
 च्छदौ स्यादास्त्रावेक्षिगदेपि च॥ ४३॥ अष्टापदोः स्त्री कनके श
 रीणां फलकेपि च॥ अष्टापदी चंद्रमल्ल्यां शरभे मर्कटे पुमान्॥ ४४॥
 अववादस्तु निंदायामाज्ञाविश्रंभयोरपि॥ अभिमर्दस्तपुंसि स्था
 दवमर्दे संपराये च॥ ४५॥ एकपदं तत्कालेन पुंसकं वर्त्मनि स्त्री स्या
 त्॥ कटुकंदः पुमान् शिरोध्वं गवे रससोनयोः॥ ४६॥ कुरुविंदर
 त्भेदे मुस्ताकुल्माषयोः पुमान्॥ अथ को कनदं स्तु कुमुदे रक्तपं
 कजे॥ ४७॥ चतुष्पदी तु पद्येनापशौचकरणांतरे॥ भवेज्जनपदो
 जानपदोपि जनदेशयोः॥ ४८॥ तमोऽनुदग्भीर्दकेनाप्रतिपदस्त्री
 निथौ मतौ॥ परिवादो पवादे स्याद्दीणावादनवस्तुनि॥ ४९॥ प्रियं
 वदः स्वेचरेनाप्रियवानि तु वाच्यवत्॥ पीठमर्दोऽति धृष्टे स्थान्नाय
 कस्य प्रियेपि च॥ ५०॥ पुटभेदो नदीवक्त्रे पत्तनातोद्ययोरपि॥ महा
 नादः कुंजरे स्याद्दर्शकाब्दे महास्वने॥ ५१॥ मुत्तुकुंदो वृक्षभेदे मांथा
 तृतनयेपि च॥ मेघनादस्तवरुणे तनये रावणस्य च॥ ५२॥ विशार
 दः पंडिते च धृष्टे विष्णुपदं तु स्वे॥ क्षीरोदे च स्त्रियां गंगारविसंक्रां
 निभेदयोः॥ ५३॥ शशाबिंदुः पुमान् आसुरदेवे राजांतरेपि च॥ शतानं
 दो मुने भेदे देवकी नंदनेपि च॥ ५४॥ शतहृदा स्त्रियां वज्र्ये सौदा
 मिन्यां च कीर्तिता॥ समर्थदः समीपेनामयो दासहिते त्रिषु॥ ५५॥

धैकं

मेदिनीकोशः

५५

॥ दपंच ॥

भवेदुपनिषद्मवेदांतविजनेस्त्रियां ॥

सहस्रपादः कारुंडे मातंडेयत्नपूरुषे ॥ ५६ ॥

॥ इतिदां

तवर्गः ॥ ॥ धैकं ॥

॥ धोनाधर्मेकुबेरचक्काबंतुवस्तुनिस्पृ

तं ॥ धो धाचब्रह्मणिख्यातो धातुः स्याद्द्वारकेपिच ॥ १ ॥ धीर्ज्ञानेज्ञा

नभेदेपिधूः स्मृताधूननेस्त्रियां ॥ ॥ धद्विः ॥ ॥ अर्द्धं समां

शेरवंडेनाऽब्धिर्नासरसिवारिधौ ॥ २ ॥ अंधः स्यात्तिमिरेक्काबंच-

क्षर्हनेभिधेयवत् ॥ आधिः पुमांश्चित्तपीडाप्रत्याशाबंधकेषुच

॥ ३ ॥ व्यसनेचाप्यधिष्ठानेविदूमातपदीप्तयोः ॥ अर्द्धं संपन्नधान्ये

चसुसमृद्धेचवाच्यवत् ॥ ४ ॥ अर्द्धिस्तस्योषधीभेदेसमृद्धावपियो

षिति ॥ गंधः प्रतिवेश्यामोदलेशसंबंधगंधके ॥ ५ ॥ गाधः स्नानेच

लिप्सायांगोधातलनिहाकयोः ॥ दधिक्षीरोत्तरावस्थाभावेश्रीवा

ससर्जयोः ॥ ६ ॥ दुग्धं दुग्धेऽन्यलिंगं स्यात्स्थितार्कदिशिचस्त्रियां

॥ दिग्धोविषाक्तबाणेस्यात्सुंसिलिप्तेऽन्यलिंगकः ॥ ७ ॥ दुग्धं प्रपू-

रितेक्षीरेदुग्धीक्षीराविकोषधौ ॥ दोग्धार्थोपजीविकवौवरसगोपा

लयोः पुमान् ॥ ८ ॥ धद्बोबद्धेतयोद्धते बंधआधौचबंधने ॥ बंधुः

स्यात्सुंसिबंधूकेभिन्नेभ्यातरिबांधवे ॥ ९ ॥ बाधादुःखेनिषेधेचबु

धः सौम्येचपंडिते ॥ बुद्धौजिनेलब्धपर्णेपुंसिस्याद्बुधितेऽन्यवत्

॥ १० ॥ बोधिः पुंसिसमाधेश्चभेदेपिपलपादपे ॥ मधुपुष्परसेसौ

द्रमयेनातुमधुद्रुमे ॥ ११ ॥ वसंतदैत्यभिच्चैत्रेस्याज्जीवत्यांतुयोषि

नि ॥ मिद्धं चित्ताभिसंक्षेपेक्काबमालस्यविनयोः ॥ १२ ॥ मुग्धस्तु

दरेमूढेमेधाबुद्धौकतौपुमान् ॥ राधोमासांतरेराधाविचभेदेचध

निनी ॥ १३ ॥ गोपीविशाखामलकीविष्णुक्रांतास्तुविद्यति ॥ लुब्ध-

भाकांशिणव्याधेचधूः स्त्रीशारिबौषधौ ॥ १४ ॥ सुपाशवीनबोढा

स्तुभार्याष्टक्रांगनासुव ॥ व्याधिः कुचेचरोगेनाव्याधोभृगपुदुष्ट

योः ॥ १५ ॥ तारामयेखेचविधुर्नाकर्पूरेंदुहारिषु ॥ विद्धं स्याद्देधि-

तेषि सप्तसदृशे बाधिते त्रिषु ॥ १६ ॥ विधिर्नानियतो कालो विधाने परमेषि
 नि ॥ विधागजासने रुद्धौ प्रकारे वेतने विधौ ॥ १७ ॥ वृद्धो जीर्णो प्रवृद्धे
 शे त्रिषु क्लीबं तु शैलजे ॥ वृद्धिस्तवर्द्धने योगे व्यष्टवर्गो षधांतरे ॥ १८
 कालांतरे चाभ्युदये समृद्धावपि योषिति ॥ श्रद्धाऽदरे च कांक्षायां
 श्राद्धं श्रद्धान्विते त्रिषु ॥ १९ ॥ हव्यकव्यविधौ क्लीबं शुद्धं स्यात्त्रिषु केव
 ले ॥ निर्दोषे च पवित्रे च संधास्थितिप्रतिज्ञयोः ॥ २० ॥ स्पर्द्धासंघर्षणे
 पि स्यात्साम्ये क्रमसमुन्नतो ॥ संधिः पुमान् सरुंगायां भगो संघट्टने
 पि च ॥ २१ ॥ रूपकानां सुरवाद्यंगे सावकाशोपकीर्तितः ॥ स्कंधः स्या
 न्नृपताचंसे संपराय समूहयोः ॥ २२ ॥ कायेतरुप्रकांडे च भद्रादौ छंद
 सो भिदि ॥ साधुर्वाधुर्धुषिके चारौ सज्जने चाभिधेयवत् ॥ २३ ॥ सि
 द्धौ नाव्यासादौ भेदे योगस्य देवयोने श्व ॥ त्रिषु निष्पन्ने स्निग्धं स्ने
 हयुते च कृणे पि स्यात् ॥ २४ ॥ सिंधुर्वमयुदेशाब्धिनदेनासरिति
 स्त्रियां ॥ सिद्धिः स्त्रीयोगनिष्पत्तिपादुकांतर्द्धिद्विषु ॥ २५ ॥ स
 धास्त्रीलेपने मूर्त्यास्तुहीगंगेष्टकामृते ॥ ॥ धन्विः ॥
 अवधिस्त्वधाने स्यात्सीम्निकाले बिले पुमान् ॥ २६ ॥ अगाध
 मतलस्पर्शे त्रिषु श्वध्वेन पुंसकं ॥ अनर्द्धं मुरजादौ च क्लीबं स्यात्संदि
 ते त्रिषु ॥ २७ ॥ आविद्धो वाच्यलिंगस्यात्कुटिले च पराहंत ॥ आव
 द्धो दृढबंधे स्यात्सेमालंकारयो द्वयोः ॥ २८ ॥ उत्सेधस्तच्छ्रयेन स्त्री-
 क्लीबं सन्नहने पि च ॥ उपाधिर्धर्मचिंतायां कुटुंबव्याप्तते छले ॥ विशेष
 णे पुंस्युपधिः पुंसि व्याज रथांगयोः ॥ कबंधोऽस्त्रीक्रियायुक्तव्यपमू
 र्धकलेवरे ॥ ३० ॥ क्लीबं जले पुंस्युदरे वा हरक्षो विशेषयोः ॥ दुर्विधो वा-
 च्यलिंगः स्याद्दुर्गते पिरबले पि च ॥ ३१ ॥ न्यग्रोधस्तपुमान्व्यामचरयो
 श्वशमीतरौ ॥ न्यग्रोधी तृपचित्रायां निरोधो नाशरोधयोः ॥ ३२ ॥
 निषधः कृतिने देशे तद्राजे पर्वतांतरे ॥ परिधिर्नयज्ञियदुशारवा
 यामुपसर्गके ॥ ३३ ॥ प्रसिद्धो भूषितेरे व्याते प्रणिधिर्नाऽनुचरे च

नैकं

मेदिनीकोशः

५७

रे॥ मागधीस्त्रीकणायूथ्योर्वाच्यवन्मगधीद्भवे॥ ३४॥ पुंसिवैश्या
क्षत्रियाजेषुक्लृजीरकबन्दिनो॥ विवधो वीवधश्चापिपर्याहारेऽध
मावयो॥ ३५॥ विश्रब्धोऽबुद्धटेपिस्याद्वादविश्वस्तयोस्त्रिषु॥ वि
बुधो जेस्मरेवीरुलताविटपयोः स्त्रियां॥ ३६॥ सन्नद्धोवर्भितैव्यूदेसं
बाधः संकटेभगे॥ संन्निधिः सन्निधानेपिपुमानिंद्रियगोचरे॥ ३७
संसिद्धिः प्रकृतौसिद्धौमदोघायामपिस्त्रियां॥ संबोधोबोधनेक्षे
पेसमाधिर्नासमर्थने॥ ३८॥ ध्याननीवाकनियमेकाव्यस्यचगुणां
तरे॥ धन्वतुः ॥ अवरोधस्तिरोधानेराजदारेषुतद्गृहे
॥ ३९॥ अवष्टब्धोविदूरेस्यादाक्रांतेचावलंबिते॥ अनुबंधस्तबंधे
स्याद्वेषोसादेयिनश्चरे॥ ४०॥ मुख्यानुयायिबालेचप्रकृतस्यानिवर्त
ने॥ अनुबंधीतुहिक्रायांनृणायामपियोषिति॥ ४१॥ अनिरुद्ध
षानाथेषुंसिचाऽबंधनेऽन्यवत्॥ आशाबंधः संमार्वासेषुंसिमर्कट
जालके॥ ४२॥ इष्टगंधः सुगंधौस्यात्त्रिषुक्लृबंतुवालुके॥ इक्ष्मगं
धाकोकिलाक्षेक्रोश्यांकाशेचगोक्षरे॥ ४३॥ उपलब्धिर्मितौप्राप्ताव
पिज्ञानेचयोषिति॥ उग्रगंधाजमोदायांवचायांछिक्किंकोषधौ॥ ४४॥
कालस्कंधस्तमालेस्यात्तिंदुकेजीवकद्रुमे॥ तीक्ष्णगंधावचाराजि
कयोः शोभांजनेषुमान्॥ ४५॥ तृणगोधाचित्रकोलेरुकलासेपियो
षिति॥ परिव्याधस्तपुंसिस्थाद्वेतसेचद्रुमोत्पले॥ ४६॥ ब्रह्मबंधुर
धिक्षितेनिर्देशेब्राह्मणस्यना॥ महौषधंतुमुंम्यास्याद्विषायांलथुनेपि
च॥ ४७॥ समुन्नद्धः समुद्भूतेपंडितंमन्यगर्विते॥ ४८॥ ॥ धपंच ॥
योजनगंधाकसूर्यासीतायांव्यासमातरि॥ ४९॥ ॥ इति
धांतवर्गः॥ ॥ नैकम् ॥ ॥ नः पुमान्सुगतेबंधेद्विस्डेप्रस्त
तेपिच॥ ॥ नदिः॥ ॥ अग्निवैश्वानरेपिस्थाचित्रका
ख्यौषधौपुमान्॥ १॥ अन्नंभक्तेचभुक्तेस्यादिनः पत्यो नृपा कयोः॥ उ
न्नंक्लिन्नेचस्फुरते कृत्स्नं सर्वंबुकुक्षिषु॥ २॥ घनंस्यात्क्रांस्यताला

दिवाद्यमध्यमनृत्ययोः॥ नामुस्ताब्जौघदार्येषु विस्तारे लोहमुद्गरे॥
 ३॥ त्रिषुसांदेदृष्टे चाथ चिन्हं लक्ष्मपताकयोः॥ चीनो देशांशकघ्रीहि
 भेदे तौ मृगांतरे॥ ४॥ छुन्नं तुरहसि क्लीबं छादिते वाच्यलिंगवत्॥
 छिन्नं कृत्ते त्रिलिंगं स्याद्बुद्ध्यामपियोषिति॥ ५॥ जनो लोके महर्लो
 कात्पस्त्रोके च पामरे॥ जनी सीमंतिनी वज्रोस्तत्तावौषधीभिदि॥ ६॥
 जङ्घुः स्यात्सुंसिराजर्षिभेदे च मधुसूदने॥ ज्यानि जीर्णे च हानौ च तरि
 न्यामपियोषिति॥ ७॥ जिनोर्हति च बुद्धे च पुंसि स्याज्जित्वरे त्रिषु॥ ज्यो
 त्स्ना च दानपेपि स्याज्ज्योत्स्नायुक्तनिशि स्मृता॥ ८॥ ज्योत्स्नी पदो लि
 कायां स्याज्ज्योत्स्नायुक्तनिशि स्त्रियां॥ तनुः काये त्विस्त्री स्यात्त्रि
 ष्वल्पे विरले कृशे॥ ९॥ दानं गजभदे त्यागे पालनछेदशुद्धिषु॥ दानुर्दा
 तरि विक्रांते दीना स्त्री मूषिके स्त्रियां॥ १०॥ वाच्यवद्गुर्नेपीते द्युम्नं
 वित्ते बलेपि च॥ धनुः पुमाप्पिया लहौ राशिभेदे शरासने॥ ११॥ धनं तु
 गोधने वित्ते धाना भूष्यवेपि च॥ धान्या के भिनवो द्विन्ने धेनी नद्यां न
 देषु मान्॥ १२॥ नग्नो वंदि स्तपणयोः पुंसि त्रिषु विवाससि॥ न्यूनं गद्यो नि
 योः पानं पीति भाजन रक्षणे॥ १३॥ मानुर्नाकिरणे सूर्ये भिन्नः स्यात्
 त्रिषु दारिते॥ संगतेऽन्यत्र फलै च मानश्चित्तो न तौ ग्रहे॥ १४॥ क्लीबं प्रमा
 णे प्रस्थादौ मीनो राश्यंतरे स्रवे॥ मुनिः पुंसि वसिष्ठादौ वं कसेन तरौ जिने
 ॥ १५॥ मृत्स्ना मृत्सा तु वयोः स्त्री यानं स्याद्वाहने गतौ॥ योनिः स्त्री पुं
 सयोश्च स्यादाकरे स्मरमंदिरे॥ १६॥ रत्नं स्वजातिश्रेष्ठेपि मणावपि न पुंस
 कं॥ रास्ना चर्याङ्गुलगाद्यां एलापण्यामपि स्त्रियाम्॥ १७॥ लग्नं राश्या
 दये क्लीबं सक्तलज्जितयोस्त्रिषु॥ वस्नस्त्वविक्रये पुंसि वेतने स्यान्न पुंस
 कम्॥ १८॥ वनं न पुंसकं नीरे निवासालयकानने॥ वन्द्भिर्वैश्वानरेऽपि
 स्याच्चित्रकारव्योषधौ पुमान्॥ १९॥ वानं शष्पफले शुष्कस्यूतिकर्मकटे
 गतौ॥ विन्नं विचारिते लब्धे बुद्धौ नामूलरुद्रयोः॥ २०॥ श्वापुमान् कुक्कु
 रे रव्यातः स्थानभेदे च वास्तनः॥ शीनो मूर्खे चाजगरे श्येनः पक्षिणि पो

नत्रि

मेदिनीकोशः

५९

दुरे॥ २१॥ स्वप्नः स्वापेप्रसक्तस्यविज्ञानेदर्शनेपुमान्॥ सानुरस्त्रीवने
प्रस्थेवास्यामार्गाग्रकोविदे॥ २२॥ स्थानं सादृश्येऽवकाशेस्थितौ दृष्टि
येतरे॥ स्त्यानंस्निग्धेप्रतिध्वानेधनत्वालस्ययोरपि॥ २३॥ स्नानं स्ना
नीयेऽभिषवेसूनं प्रसवपुष्पयोः॥ सूनापुत्र्यावधस्थानेगलशुंडिकयोः
स्त्रियां॥ २४॥ सूनुः पुत्रेनुजेर्केनासूनुः किरणसूर्ययोः॥ हनुर्हृद्वि
लासिन्यांस्नानावज्जगदेस्त्रियां॥ २५॥ हयोः कपोलावयवेहीनंगर्हो न
योस्त्रिषु॥ ॥ नत्रिः॥ ॥ अंजनं कज्जलेचात्तौ सौ वीरेचर-
सांजने॥ २६॥ पुंसित्येषादिगजयोरंजनावानरीभिदि॥ अंजनी ले
प्यनार्यां चावनं प्रीतौ चरक्षणे॥ २७॥ अयनं पथिमानोरप्युदग्दक्षि-
णतो गतौ॥ अपानंतु एदे क्लीबं पुंसि स्थान्तस्य मारुते॥ २८॥ असनं
क्षेपणे क्लीबं पुंसि स्याज्जीवकद्रुमे॥ अंगनं प्रांगतैयाने कामिन्यामंग
नामता॥ २९॥ अर्जुनः ककुभेपार्थेकार्तवीर्यमयूरयोः॥ मातुरेकसूते
पिस्यासुल्लिङ्गो धवलेऽन्यवत्॥ ३०॥ नपुंसकं तृणेनेत्रगदेचाप्यर्जुनी
गवि॥ उषायां बाहुदानां कुट्टिन्यामपि चक्षुषि॥ ३१॥ अम्लानो महा
सहायां नान्यलिंगस्तनिर्मले॥ अर्शोऽग्नीतालमूल्यां स्यादर्शोऽघ्नः सूर
णेपिच॥ ३२॥ असिङ्गी स्यादद्वद्दंतः पुरप्रेष्यानदीभिदोः॥ अशनिः
स्त्रीपुंसयोः स्याच्चंचलायां पवावपि॥ ३३॥ अरत्तिर्नासप्रकोष्ठततांगु
लिकरेपिच॥ कफोणावप्यथाली स्यादृश्चिकेभ्रमरेपुमान्॥ ३४॥ अ
र्थापुमान्याचके स्यात्सेवकेच विवादिनि॥ अध्वानापथि संस्थाने-
स्यादवस्कंदकालयोः॥ ३५॥ अर्वातुरंगमेपुंसि कुत्सिते वाच्यलिंगकः
आसनं द्विरदस्कंधे पीठे यात्रा निवर्तने॥ ३६॥ आसनी विपणौ स्थि
त्यामासनो नातु जीस्के॥ आदानं ग्रहणेपि स्यादलंकारे च वाजिनाम्
॥ ३७॥ आपन्नः स विपतौ च प्राप्ते वाच्यवदरितः॥ आत्मा पुंसि स्त्र
िष्वपि प्रयत्नमनसोरपि॥ ३८॥ धृतावपि मनीषायां शरीरब्रह्मणोर
पि॥ आत्मानं करिणां बंधस्तं भेज्जौ च नास्त्रियां॥ ३९॥ ईशानं ज्योति

विक्लीबंपुल्लिंगः स्यान्निलोचने॥ उत्तानमगभीरेस्यादूर्ध्वास्यशयिते
 त्रिषु॥ ४०॥ उत्थानमुद्यमेतंत्रे पौरुषेपुस्तकेरणे॥ प्रांगणोद्गमहर्षे
 शुभल्लोकेपिनद्वयोः॥ ४१॥ उद्यानं स्यान्निःसरणेवनभेदेप्रयोजने॥
 उदानोप्युदरावर्तेवायुभेदेमुजंगमे॥ ४२॥ उद्गानमुद्गतेवाच्यलिङ्गं च
 स्थानपुंसकम्॥ ओदनं नस्त्रियांभक्तेबलायामोदनीस्त्रियां॥ ४३॥
 कमनः कामुकैकामेउभिरूपैः शोकपादपे॥ कंपनं नद्वयोः कंपे कंप्रेस्या
 दभिधेयवत्॥ ४४॥ कठिनमपि निष्ठुरे स्यात्तत्तद्येपि त्रिषु नपुंसकं स्था
 ल्यां॥ कठिनी खटिकायामपि कठिना गुडशर्करायांच॥ ४५॥ क्रंदनं
 रोदनेपि स्यादाह्वानैष्यथ कल्पना॥ करिणः सज्जनायां स्त्रीक्लीबं लु
 प्तौ च कल्पने॥ ४६॥ कर्तनं नद्वयोश्चूडेनारीणां सूत्रनिर्मितौ॥ कर्मा
 स्त्रीव्याप्यक्रिययोः कटनं मर्दपापयोः॥ ४७॥ कांचनः कांचनारे स्या
 त्रंपकेनागकेसरैः॥ उदुंबरे च धनुरहरिद्रायांच कांचनी॥ ४८॥ क्लीबे
 जकेसरे हेमिका मिनी भीरुचंदयोः॥ कामी तु कामुकै च क्रवाके पा
 रावतेपि च॥ ४९॥ कानीनः कन्यकाजाततनये व्यासकर्णयोः॥ काकि
 नी पणपादे पिमानपादवरादके॥ ५०॥ काननं विपिनेगे हे परमेष्ठि मुरे
 पि च॥ कुहनं मृत्तिकाप्रांडविशेषे काचप्राजने॥ ५१॥ कुहनादंभ च
 रय्यामीर्ष्यालो कुहनं त्रिषु॥ कृती स्यात्संज्ञिते योग्ये केतनं तु निमंत्र
 णे॥ ५२॥ गृहे केतौ च कलेथ केशी केशवनि त्रिषु॥ दैत्ये गच्छौरे पुष्या
 स्त्री कौलीनं गुह्यजन्ययोः॥ ५३॥ कुकर्मणि कुलीनले सुदे पम्बहि प
 क्षिणां॥ कौपीनं स्यादकार्ये च चौरगुह्यप्रदेशयोः॥ ५४॥ रवलिनी
 रवल वंदे स्यात्तालपण्यामपि स्त्रियां॥ रवंजनं रवंजरीदे स्त्री सार्षण्यां
 रवंजनंगतौ॥ ५५॥ रवद्वीनांगं जके मंजु घोषे रवद्वधरे त्रिषु॥ गर्ज
 नं निनदे कोपे गहनं कलिले त्रिषु॥ ५६॥ नपुंसकं गह्वरे स्याद्दुःखका
 चनयोरपि॥ गंधनमुत्साहे स्यात्प्रकाशने सूचनेपि हिंसायोः॥ ५७॥
 ग्रामीनः शुनिकाके पुंसि त्रिषु संभूते ग्रामे॥ ग्रावा तु प्रस्तरे पृथ्वी-

नभिः

येदिनीकोशः

६१

धरेपुंस्यथगुंजनम् ॥५८॥ विषदग्धपशोर्मोसेक्रीबंपुंसिरसोनके
॥ गोस्तनो हारभेदनादाक्षायां गोस्तनीस्त्रियाम् ॥६९॥ गोमी
शृगालेपुंसिस्त्रियात्रिपुगांमत्पुपासके ॥ घटना चलनाचल्योश्चंदनी
तुनदीभिदि ॥६०॥ चंदनीऽस्त्रीमलजयेभद्रकाल्यांनपुंसकं ॥ च
लनंभ्रमणेकस्येकंप्रेतुवाच्यलिंगकम् ॥६१॥ चलनीचल्ययोधि-
न्यांयारीभंदेपिचक्षुचित् ॥ चक्रीजालिकभित्तीककुलालाजाहि
सूचके ॥६२॥ चर्मीफलकपाणौस्यादूर्जेभृंगरितावपि ॥ चर्महस्तौ
चफलकेचेतनासंविदिस्त्रियाम् ॥६३॥ वाच्यवत्याणयुक्तेषु छुदा
याजापदंशयोः ॥ छुर्दनंयमनेक्रीबंनिंबालंबुषयोःपुमान् ॥६४॥
छुर्दनंछुदनेपक्षेपिधानेछुर्दनंभिदि ॥ कर्तनेजगत्तुःपुंसिजंतौवै
श्वानरोपिच ॥६५॥ जवनंतुस्यदेवेगिहयेनावेगिनित्रिषु ॥ जन
नीतुदयामात्रोजननंवंशजन्मनोः ॥६६॥ जयनंस्यात्तुरंगादिस
न्नाहेविजयेऽपिच ॥ जंघनंचस्त्रियाःश्रोणिपुरोभागेकदावपि ॥६७॥
ज्ञानीस्यात्पुंसिदैवज्ञेज्ञानयुक्तेन्यलिंगकः ॥ जीवनंवर्तनेनीरमा
णधारणयोरपि ॥६८॥ जीवनीजीवनाचापिजीवन्तीभेदयोःक्रमा
त् ॥ तपनोरुक्षरेपिस्त्रियाङ्गास्करेनिरयांतरे ॥६९॥ तलूनःपवनेयूनि
युवत्यांतलुनीस्पृता ॥ तलिनैविरलेस्तोकेसच्छेपिवाच्यलिंगकम्
॥७०॥ तमोघ्नःसूर्यवङ्गीदुबुद्धशंकरविष्णुषु ॥ त्यागीदानरिश्चरेऽथ
तेवनंकेलिकानने ॥७१॥ कीडायांतेमनंताद्रीकरणेव्यंजनेपिच ॥ ते
जनःपुंसिवंशेस्यात्तेजनीनृणपूलके ॥७२॥ तोदनंयथनेतोत्रे
दंशनंदंशवर्मणोः ॥ दर्शनंनयनस्वन्नगुह्मिधर्मोपलब्धिषु ॥७३॥ शा
स्त्रदर्पणयोश्चाथदम्भनःपुष्पधीरयोः ॥ दृशनःशिरवरेदंतेकवचेतु-
नपुंसकम् ॥७४॥ दहनश्चित्रकेमल्लानकेभ्योदुष्टवेष्टिने दृशानंज्यो
तिषिक्रीबंपुल्लिंगःस्याद्विरोचने ॥७५॥ देवनंयवहारेस्याज्जिगीषा-
कोदयोरपि ॥ देवनोऽक्षेषुपुंसिस्त्रियाध्वजीतुपृथिवीधरे ॥७६॥

रथब्राह्मणयोश्चापिभुजंगमनुरंगयोः॥धन्वीधनुर्धरेपि स्यादर्ह-
 णेककुम्भदुमे॥७७॥धन्वातुसरुदेशेनाक्लीबंचापेस्थलेपिच॥
 धमनोऽनानलेभस्त्राऽध्यापकचूरयोःस्त्रिषु॥७८॥धमनी
 तुशिराहृद्विलासिन्योश्चयोषिति॥धावैर्नंगमनेश्रद्धोष्टश्विप-
 ण्योतुधावनी॥७९॥धामदेहेगृहेरश्मौस्थानेजन्मप्रभाचयोः
 नन्दनंवासवोद्यानेनन्दनोहर्षकेकते॥८०॥नन्दीहरप्रतीहारे
 गर्दभाडेवनदुमे॥नन्दिन्युमायांगंगायांननांहधनुर्भेदयोः॥८१॥
 नलिनीपद्मिनीव्योमनिम्नगाकमलाकरे॥नपुंसकंनीलिकायां
 नपुंसिसरसीरुहे॥८२॥निदानंकारणेवत्सदामादिकारणक्षये
 निधनंस्यात्कुलेनाशेप्रधानंदारणेरणे॥८३॥पवनंकुम्भकार
 स्वपाकस्थानेनपुंसकम्॥निष्ठावमारुतोऽपुंसिप्रज्ञानंबुद्धिचि-
 द्रयोः॥८४॥प्रधानंस्यात्तन्मात्रेप्रकृतौपरमात्मनि॥प्रज्ञा
 यामपिचक्लीबमेकलेतृत्तमेसदा॥८५॥पद्मिनीपद्मसंघाते
 स्त्रीविशेषेसरोरुहे॥प्रसन्नास्त्रीसुरायांस्यात्स्वच्छसंतुष्टयोस्त्रिषु
 ॥८६॥प्रसूनोवाच्यवज्जातेक्लीबंतुफलपुष्पयोः॥पत्रीश्येनेपत्र
 रथेकांडदुरथिकादिषु॥८७॥पर्वक्लीबंमहेग्रंथोप्रस्तावेलक्षणान्त-
 रे॥दर्शप्रतिपदेऽसंधौविषुवस्यभृतिष्वपि॥८८॥सूक्ष्मसूत्रादिसू-
 क्ष्मांशोकिंजल्केनेत्रलोमनि॥पाठीनीमीनभेदेस्यात्पाठकेगुग्गुल-
 दुमे॥८९॥पावनंतुजलेकृच्छेनाव्यासेपावकेपिच॥पाचनं
 दशमूल्यादौप्रायश्चित्तेचनानले॥९०॥वाच्यवसाचयितरिहरीत
 क्थांतुयोषिति॥पाशीव्याधेचवरुणोपिशुनंकुंकुमेपिच॥क-
 पिवभ्रेचकाकेनासृचकचूरयोस्त्रिषु॥एक्कायांपिशुनारुत्री
 स्यात्पीतनपीतदारुणि॥९१॥कुंकुमेहरितालेचपुमानात्मातके
 मत्तः॥पूतनातुहरीतक्थांदानवीरोयभेदयोः॥९२॥पूतनातु
 स्त्रियांसिनामाचसेनाविशेषयोःप्रेतानावासवेवातेप्रेमा-

नमिः

मेदिनीकोशः

६३

स्त्रीस्नेहहर्षयोः॥१४॥ फलि न्यमिशिरवायांस्त्रीफलिन्यांफलिनै
त्रिषु॥ फाल्गुनस्तुगुडाकेशेनदीजार्जुनभूरुहे॥१५॥ तपस्पसेज्ञे
मासेतत्पूणिमायांतु फाल्गुनी॥ ब्रह्मतत्त्वतपोवेदेनद्वयोःपुंसि
वेधसि॥१६॥ अस्तिग्न्योगभिदोर्विप्रबंधनंवधचंधयोः॥ चंद
नीननिजीवानुकटीमाचलकर्मसु॥१७॥ वाहिनी स्यात्तरंगिण्यां
सेनासैन्यप्रभेदयोः॥ वाणिनीनर्तकीमत्ताविदग्धविनितासुच॥
१८॥ बुधानस्तुगुरौविज्ञेबोधनंगंधदीपने॥ बोधिनीबोधिपिष्य
त्योर्भर्मस्यात्कांचनेभृतो॥१९॥ मंदुनंकवचेयुद्धेस्वलीकारेपिन
द्वयोः॥ भट्टिनीद्विजभार्यायांनात्योक्त्यांराजयोषिति॥१००॥ भ
वनंस्याद्देहावेभाजनंयोग्यपात्रयोः॥ भावनातुननाध्यानेप
र्यालोचेधिवासने॥११॥ भवन्नपिष्टपेपिस्त्यात्सलिलेगगनेजले॥
भोगीभुजंगमेपिस्त्याद्गमपात्रेनृपेपुमान्॥१२॥ विहायमहिषीम
न्यराजयोषितिभोगिनी॥ मदनःस्मरवसंतदुभिद्वस्तूरसिकृ
थके॥१३॥ मलनःपटवासेनामर्दनंतुनपुंसकम्॥ मलिनंदूषितंरु
णोऽस्तुमत्यांतुयोषिति॥१४॥ मंदुनंभूषणोक्तीवस्यात्रिष्वलंकरिष्यु
नि॥ मार्जनंनद्वयोर्माष्टौपुंसिस्त्याल्लोधशाखिनि॥१५॥ मालिनी
मातृकावृनभिदोर्भालिकयोषिति॥ गौरीचंपा नगर्योश्चमंदाकिन्यां
नदीभिदि॥१६॥ मानिनीतुस्त्रियांफल्यांमानीमानवतित्रिषु॥
मिथुनंतुद्वयोराशिभेदेस्त्रीपुंसयुग्मके॥१७॥ मुंदुनंवपनेत्राणैर्म
हनंमूत्रशिश्नयोः॥ मेथुनंस्मरतेपिस्त्यात्संगतेपिनपुंसकम्॥१८॥
यवनंबंधनेचोपरतौक्तीवयमेपुमान्॥ यवनोदेशभेदेनावेगिवेगा
धिकांश्चयोः॥१९॥ यावान्यौषधिभेदेस्त्रीवाच्यवद्देगिनिस्मृता॥
यापनंवर्तनेकालक्षेपेनिरसनेपिच॥१०॥ युवास्त्यात्तरुणोश्चेष्टेनि-
सर्गबलशालिनि॥ युंजानःसरयौविप्रयोजनंपरमात्मनि॥११॥
चतुःकोश्यांचयोगैश्चरसनंस्वदनेधनौ॥ जिह्वायांतुनपुंसिस्था

शस्त्रायां रसनास्त्रियाम् ॥१२॥ रंजानो रागजनने रंजनं रक्त
 चंदने ॥ शृङ्गारोचनिकानीलीमंजिष्ठासूचरंजनी ॥१३॥ रजनी
 नीलिनीरात्रिहरिदीजनुकासूच ॥ राधनं साधने ग्राभौ राधना
 भाषणे स्त्रियाम् ॥१४॥ राजाप्रभौ च नृपतौ क्षत्रिये रजनीपतौ ॥
 यक्षेशन्ने च पुंसि स्याद्वागीरक्ते पिकासुके ॥१५॥ रेचनी त्रिवृता
 दंत्यो रोचनी कर्कशे स्त्रियाम् ॥ रोचना रक्तकल्हारे गोपितवर
 योषितोः ॥१६॥ रोचनः कूटशाल्मल्यां पुंसि स्याद्दोचके त्रिषु ॥ रो
 दनं क्रंदने स्तेपि दुरालभौ षड्यो स्त्रियाम् ॥१७॥ रोहीरोहितकेऽश्व
 त्थवरपादपयोः पुमान् ॥ लंघनं तूपवास्ये स्यात्क्रमणे प्लवनेऽपि
 च ॥१८॥ ललना कामिनी नारी भेदजिह्वासूयोषिति ॥ लक्ष्म
 चिह्नमथाने च लोच्छुनं मानचिह्नयोः ॥१९॥ रवेलनं छर्दने भू
 र्जेलिषिन्यासोऽथ वर्जनम् ॥ हिंसात्यागयोर्वपनं बीजाधाने च मुं
 डने ॥२०॥ वसनं छादने वस्त्रे वसनं छर्दनेऽर्दने ॥ वर्द्धनं वृद्धि च
 र्दिष्टु छेदेऽथ त्वांतुवर्द्धिनी ॥२१॥ व्यंजनं ते मने चिह्ने श्मश्रुण्य
 वयवेहनि ॥ व्यसनं त्वश्वमे सक्तौ पानरूपा मृगयादिषु ॥२२॥ दै
 वानिष्टफले पापे विपत्तौ निष्कलोद्यमे ॥ वर्तनो वामनेऽङ्गी बंहत्तौ
 रूपा प्रेषणा ध्वनोः ॥२३॥ नपुंसितूलनालायां तर्कुपीठे च जीवने ॥
 वर्तिष्यौ त्रिषु च ज्जीतुषु देवाधिपे पुमान् ॥२४॥ वचस्कुस्तपु
 भान्ति प्रेयावदूकेऽपि धेयवत् ॥ वर्णी स्यात्लेखके चित्रकरोऽपि ब्र
 ह्मचारिणि ॥२५॥ वर्षा देहप्रमाणाति संदराकृतिषु स्मृतम् ॥ व
 र्त्मने च छेदे मार्गे वा जीवाणां श्वपक्षिषु ॥२६॥ वामनोऽप्यति
 स्वर्वच त्रिषु पुंसि तु दिग्गजे ॥ हराचं कोटहस्तेऽथ वासनं धूपने
 पितृ ॥२७॥ वारिधान्यां च वस्त्रैश्च प्रत्याशाज्ञानयोः स्त्रियाम् ॥
 वाग्मी पठोक्ताचार्ये विज्ञानं ज्ञानकर्मणोः ॥२८॥ वितु-
 न्नसूनिषण्णे च शैवाले च नपुंसकम् ॥ विमानोऽयि मयाने-

नत्रि

मैदिनीकोशः

६६

चसार्वभौमगृहेष्वपि च ॥ २९ ॥ घोटकेयानपात्रेचपुनपुंसकयोर्मतः ॥ वि-
तानोयज्ञउल्लोचेविस्तारेपुनपुंसकम् ॥ ३० ॥ क्रीबंदत्तविशेषस्यात्रि-
लिंगोमत्ततुच्छयोः ॥ विक्लिन्नोजरसाजीर्णेशीर्णेचाद्रेचवाच्यवत् ॥ ३१ ॥
विपन्नविपदाक्रान्तेत्रिषुपुंसिभुजंगमे ॥ विच्छिन्नचसमालम्बेविभक्ते
प्यभिधेयवत् ॥ ३२ ॥ विलग्नस्त्रियामध्येत्रिषुस्थाल्लग्नमात्रके ॥ विष-
घ्नस्तुगिरिषेनागुडूचीत्रितोःस्त्रियाम् ॥ ३३ ॥ व्युत्थानंस्वानंयकृते
विरोधाचरणेष्वपि च ॥ दृजिनंकल्पषेक्रीबंकेशोनाकुरितेत्रिषु ॥ ३४ ॥ व-
षाकर्णेमहेद्रेनावेदनाज्ञानदुःखयोः ॥ वेष्टनंकर्णशकुल्यामुष्णीषे
मुकुटेद्वतौ ॥ ३५ ॥ व्योमवारिणिचाकाशेभास्करस्यार्चनाश्रये ॥ शकु-
निःपुंसिविहगेसौबलेकरणांतरे ॥ ३६ ॥ शयनंसुरतेनिद्राशय्ययोश्च
नपुंसकं ॥ शमनंशांतिवधयोः शमनःश्राद्धदेवते ॥ ३७ ॥ श्वसनं
स्वसितेपुंसिमारुतेमदनद्रुमे ॥ शकुनस्तपुमान्यक्षिमात्रपक्षिविशेष
योः ॥ ३८ ॥ शम्भुशंसिनिमित्तेचशकुनंस्थान्नपुंसकं ॥ शंकिनीश्वेत
तुक्रायाचौरपुण्यांवधूभिदि ॥ ३९ ॥ शंखीहरोसमुद्रेनाशंखवत्यभि-
धेयवत् ॥ शतघ्नीशस्त्रमेदेस्यात्तृश्चिकाल्यांकरंजके ॥ ४० ॥ शास-
नंराजदत्तोर्ज्यालेखाज्ञाशास्त्रशांतिषु ॥ शारवीस्यासारपेवेदेनुरुष्णा
ख्यजनेपुमान् ॥ ४१ ॥ शारवीवह्नौबलीवर्देशरेकेनुग्रहेद्रुमे ॥ मयूरकु-
कुटेपुंसिशिरवावत्यन्यलिंगकः ॥ ४२ ॥ शिल्पीतुवाच्यवत्कारौस्त्रि-
यांकोलदत्तौषधौ ॥ शृंगीशृंगयुतेनागेवृषपर्वतयोरपि ॥ ४३ ॥ श्ले-
ष्माघ्नीमल्लिकायांचज्योतिष्मत्यांचयोषिति ॥ शोभनोयोगमेदे-
नासंदरेवाच्यलिंगकः ॥ ४४ ॥ सवनंत्वध्वरेस्नानेसोमनिर्दलेपि
च ॥ स्तननंध्वनिमात्रेस्थान्मेघशब्देचकुंथिते ॥ ४५ ॥ समानंसस्त
मैकेषुत्रिषुनामाभिमारुते ॥ संतानःसंतनौगोत्रेस्यादपत्येसुरद्रुमे
॥ ४६ ॥ स्पर्शनोमारुतेपुंसिदानेस्पर्शेनपुंसकम् ॥ संस्थानमारुतौ
सुर्यौसन्निवेशेचतुष्पये ॥ ४७ ॥ स्पंदनंतुष्टुतौनीरेतिनिशेनारथेऽस्त्रि

याम्॥ सज्जनंतुभवेत्क्रीवमुपरक्षणघट्टयोः॥ ४८॥ वाच्यलिंगकुली
 नेस्यात्कल्पनायांनुयोषिति॥ संधानं स्यादभिषवे तथासंघट्टनेपिच॥
 ४९॥ संपन्नंसाधितेपि स्यात्संपत्तिसहितेन्यवत्॥ संधिनी वृषभा
 कांताकालदुग्धोस्त्रयोः स्त्रियाम्॥ ५०॥ सदास्यान्मदिरेनीरे संस्था
 नंछादनेंशके॥ सदनंमदिरेतोये स्वामी प्रभुविशारखयोः॥ ५१॥ सा
 दौतुरंगमातंगरथारोहेषुदृश्यते॥ स्थापनंरोपणेपुंसिवनेपातौष
 धौस्त्रियां॥ ५२॥ सावनोयज्ञकर्णतेयजमानप्रचेतसोः॥ साधनं
 मृतसंस्कारेसैन्येसिद्धौषधौगनौ॥ ५३॥ निर्वर्तनोपायमेद्रेदापनेःनु
 गमेधने॥ सामक्रीवमुपाग्रस्यभेदेवेदांतरेपिच॥ ५४॥ सीमाचादस्थि
 तिक्षेनेष्वंडकोषेऽपिचस्त्रियां॥ सूचनाअधनेदुष्टेगंधनेऽभिनयेपि
 च॥ ५५॥ सेवनंरक्षणेसेकेनौकायाःसेकभाजने॥ सेनानीः स्यात्सु
 मान्कार्तिकेयसेनापतावपि॥ ५६॥ सेवनंसीवनोपास्त्योर्हलीरामेच
 कर्षके॥ हस्तिनीगजयोषायांजातिभेदेचयोषितः॥ ५७॥ हसनंन
 द्वयोर्हासैः॥ ग्राह्यान्यांनुयोषिति॥ हायनोनस्त्रियांवर्षेपुंस्यर्चिद्वी-
 हिमेदयोः॥ ५८॥ हादिनीवज्रतडितोर्हिंडंनम्रमणेरते॥ ॥
 नचतुः॥ ॥ अवलघोऽस्त्रियांमध्येत्रिषुस्याल्लघमात्रके॥ ५९॥
 अनूचानोविनीतेस्यात्सांगवेदविचक्षणे॥ अवाचीनमवागंधेवि
 पर्यस्तेचवाच्यवत्॥ ६०॥ अभिपन्नोऽपराधेभिग्रस्तेचापद्धनेत्रिषु
 ॥ अबदानंखंदनेस्यादतिवृत्तेचकर्षणि॥ ६१॥ अभिमानोऽर्था
 दिदर्वेऽज्ञानेप्रणयहिंसयोः॥ अनीकिनीस्त्रियांसेनामात्रसेनावि
 शेषयोः॥ ६२॥ अधिष्ठानंपरेवके प्रभावेऽध्यासनेपिच॥ अन्वास
 नंस्नेहवस्त्रावुपास्तावनुशोचने॥ ६३॥ अर्यमातुपुमान्सूर्येवित्त
 देवांतरेपिच॥ अथर्वात्राहणेपुंसिवेदेनुस्यान्नपुंसकम्॥ ६४॥ अ
 वेदभिजनः स्यात्तौजन्मभूम्यांकुलध्वजे॥ कुलेपिचपुमान्नायोध
 नंपुंड्रवर्षेपिच॥ ६५॥ स्यादाकलनमाकांक्षापरिसंख्यानबंधने॥

नचतुः

मेदिनीकोशः

६७

आतंचनंप्रतीवापववनाप्यायनेषुच॥ ६५॥ आराधनंचपचनेषा
त्तौसंतापणेपिच॥ आछादनंसंपिधानेवस्त्रेः पवृत्तिमात्रके॥ ६७
आस्कंदनंतिरस्कारेरणेसंशोषणेपिच॥ आवेशनंशिल्पिशाले
भूतावेशप्रवेशयोः॥ ६८॥ आत्मद्योनिःपुमान्कामदेवचपरमेष्ठिनि
॥ उपधानंविषेगंडौप्रणयेपिनपुंसकं॥ ६९॥ उत्सादनंसमुत्तरेण
दाहनोद्वर्तनेषुच॥ स्यादुत्पत्तनमुत्तमौतयोर्ध्वगमनेऽपिच॥ ७०॥
उद्वर्तनमुत्पत्तनेविलेपनेघर्षणेक्लीबं॥ उदयनमुदयेक्लीबंवत्तेशा
गस्ययोःपुंसि॥ ७१॥ उद्दाहनंप्रणीतेस्वाद्भवा मुद्दाहनीमत्ता॥ उ
पासनंशराभ्यासेपुपास्तावासनेपिच॥ ७२॥ कपीतनो गर्दभांड
शिरीषाभ्रातकेषुच॥ अश्वस्थेचकलापीतुप्लवर्हिणयोःपुमान्॥
७३॥ कलध्वनिःपुमान्वासवतेपिकमयूरयोः॥ कंचुव्यंतःपुरा-
ध्यक्षेपिङ्गेःहौजोगकद्रुमे॥ ७४॥ कात्यायनोवरुचौविशेषेचमु
नेःपुमान्॥ क्रापायवस्त्रेविधवाद्भजरत्नमयोःस्त्रियाम्॥ ७५॥ कुं
भयोनिरसस्येस्यादसिष्ठद्रोणयोःपुमान्॥ कुचंदनंचपत्रांगेदुभे
देरक्तचंदने॥ ७६॥ कुंडलीवरुणेकेकिमोगिनोश्चसकुंडले केस
रीतुरगेसिंहेपुन्नागेनागकेसरे॥ ७७॥ क्रौंचादनंतुर्धेनुल्याचिचो
रकमृणालयोः॥ रवद्भधेनुःस्त्रियांरवद्भुनिकागंडकस्थियोः॥ ७८
॥ गवादनींद्रवारुण्यागवांघासादनाश्रये॥ गदयित्नुःपुमान्का
मेजल्पाकेकामुकेपिच॥ ७९॥ घनाघनोवर्षकाब्देमतघातुककुज
रे॥ चक्रेचघोषयित्नुस्तुविप्रकोकिलयोःपुमान्॥ ८०॥ चित्रभा
नुःपुमान्वेश्वानरेचाहस्करेपिच॥ चोलकीतुकरीरेस्यान्नासो-
विष्णुपर्वणि॥ ८१॥ जलाटनोलोहपृष्ठेजलोकायांजलाटनी॥
तपस्वीतापसेचानुकंप्येविष्वथयोपिति॥ ८२॥ मांसिकाकदुरो
हिण्योस्तरस्वीशूरवेगिनोः॥ तपोधनस्तापसेस्यान्मुंडिधौतुतपो
धना॥ ८३॥ द्विजन्मादशनेविप्रेदुर्नामक्लीबमर्शसि॥ स्याद्दार्घको

षिकायां स्त्री देवसेना तु वज्रिणः ॥ ८४ ॥ सुतायामपि सेनायां देवता
 नां च योषिति ॥ नागां जने भक्तं दूर्योना गय ह्ये च योषिति ॥ ८५ ॥ भवे
 निन्धुवनं कं पेक्षर ते च न पुंसकं ॥ निर्वासनं हिंसेने स्यान्नगरादे
 र्बहिष्कृतौ ॥ ८६ ॥ निर्भर्त्सनं खलीकारेः लङ्ककेपि न पुंसकं ॥ नि
 र्यातनं वैरशुद्धौ दानेन्यासार्पणेपि च ॥ ८७ ॥ निशामनं दर्शने स्या
 दालोचने च न द्वयोः ॥ निशामनमुक्तं दृष्टौ श्रुतौ निरसनं वधे प्र
 तिक्षेपे ॥ ८८ ॥ निष्ठीवने प्रज्ञानं न योनौ जन्मन्यपि क्लीबं ॥ प्रसह
 नमपि भंगे स्यात्क्षेपे पञ्चाननः शिर्वोसंहे ॥ ८९ ॥ प्रहसनमपि
 प्रहासे रूपकभेदे च परिहासे ॥ प्रणिधानं प्रयत्ने स्यात्समाधौ च प्र
 वेशने ॥ ९० ॥ प्रयोजनं कार्यहेतोः पलाशी वृक्षरक्षसोः ॥ अथ
 प्रवचनं वेदे प्रहृष्टवचनेऽपि च ॥ ९१ ॥ प्रतिपन्नोऽन्यलिङ्गः स्याद्दिज्ञा
 तं गीकृतेपि च ॥ प्रस्योदनं तु शूर्पे स्यान्नादने च विकाशनैः ॥ ९२ ॥ प्र-
 तिमानं प्रतिज्ञाया गजकुंभांतरालयोः ॥ प्रतियत्नस्तु संस्कारलि-
 प्सोपग्रहणेषु च ॥ ९३ ॥ प्रत्यर्थी वाच्यलिङ्गस्याच्छत्रौ च प्रतिवादिनि
 ॥ परिज्वा तु पुमानिदौ यातिके परिचारके ॥ ९४ ॥ प्रसाधनी तु कंक
 लां मिदौ वेशे प्रसाधनं ॥ पयस्विनी नदीधेनोर्विभावयोश्च योषि
 ति ॥ ९५ ॥ अथ पुण्यजनो यक्षेराक्षसे सज्जनेपि च ॥ पृथग्जन
 स्तु पुलिङ्गः कथितो नीचमूर्खयोः ॥ ९६ ॥ फलकी मत्स्यभेदे नावा-
 च्यवत्फलकान्विते ॥ वारकी शत्रुवित्राश्वपर्णी जीवपयोधिषु ॥ ९७
 ॥ भूतात्मा पुंमिनिर्दिष्टे देचे च परमेश्विनि ॥ महाधनं महामूल्ये सु
 वर्णसिल्हकेपि च ॥ ९८ ॥ महासेनः कार्तिकेय महासेन्यपतावपि
 ॥ महयितुर्पदपुने पुमान्यद्येन पुंसकं ॥ ९९ ॥ महामुनिरगस्त्ये
 नाकुस्ते वुरुणि न द्वयोः ॥ मातुलानी कलाले स्याद्दंगायां मातुलस्त्रि
 याय ॥ १०० ॥ मातुलानी मातुलानी सातुलानी लतांतरे ॥ मेधावी-
 नाशुके ग्राह्यां स्त्रियां मेधानिनेत्रिषु ॥ १०१ ॥ रसायनं विषेपि स्या

नचतुः

मेदिनीकोशः

६९

ज्जराव्याधिजिदौषधे ॥ पुल्लिंगः पक्षिराजे च विडंगारव्योषधेऽपि च ॥
२ ॥ राजादनं क्षीरिकायां पियाले किंशुकेऽपि च ॥ ललामस्यास्य भा
वे च लाञ्छनध्वजवाजिषु ॥ ३ ॥ शृंगे प्रधाने भूषाया मपि वालधिपुंड्र
योः ॥ लांगलीनालिकेरेदौरेवतीरमणे पुमान् ॥ ४ ॥ वनश्वागंधमा
जारे वंचकव्याघ्रयोः पुमान् ॥ वर्धमानः प्रभ्रमेदेशरावैरुडविष्णु
षु ॥ ५ ॥ विस्मापनः स्यात्कुहके गंधर्वनगरे स्मरे ॥ विसर्जनं प-
रित्यागेदाने संप्रेषणेऽपि च ॥ ६ ॥ विरोचनः प्रल्हादस्य तनयेऽर्केः
घ्नितंदयोः ॥ विहेतुनंतु हिंसायां मर्दने च विडंबने ॥ ७ ॥ भवेद्दिहन
नं विघ्नहिंसयोः स्तूलपिंजने ॥ विषयी विषयासक्ते वाच्यवत्क्रीब
मिंद्रिये ॥ ८ ॥ पुंसि स्यान्नृपतौ कामदेववैषयिकेऽपि च ॥ विष्वक्सेना
फलिंग्यां स्याद्विष्वक्सेनो जनार्दने ॥ ९ ॥ विलेपनी स्रवेषस्त्रीयवा
ग्वोरपियोषिति ॥ विलासी भोगिनि व्याले विष्वक्सेनेऽघ्नितंदयोः
॥ १० ॥ वृक्षादनश्चलदले मधुछत्रकुठारयोः ॥ वृक्षादनीतुर्बदा
यां विदारिकंदकेऽपि च ॥ ११ ॥ वैरोचनिस्तस्मिन् गते बलिदैत्यार्कपुत्र
योः ॥ शिरवरी स्यादपामार्गेशैलपादपयोः पुमान् ॥ १२ ॥ शिरवंडि
नीयुधिकायां गुंजायामपियोषिति ॥ शिरवंडीना कलापे स्याद्वांगे
यारिमयूरयोः ॥ १३ ॥ शृंगारी पूगगजयोः सशृंगारस्रवेषयोः ॥ अ
थ श्लेष्मघना मल्यां केतव्या मपियोषिति ॥ १४ ॥ संमूर्च्छनमभि
व्याप्ता बुच्छाय मोहयोरपि ॥ समुत्थानं समुद्योगे व्याधीनां निर्णये
पि च ॥ १५ ॥ सदादानोऽभ्रमातंगे हेरंबे गंधहस्तिनि ॥ स्यात्संव
हनमालोचे वशीकारे नृपसकम् ॥ १६ ॥ समादानं समीचीनग्रह-
णे सौगतान्धिके ॥ संवाहनं वाहने स्याद्द्वारादेरंगमर्दने ॥ १७ ॥ स
मापनं परिच्छेदे समाप्तिवधयोरपि ॥ सनातनः शाश्वतेऽनेपितृ
तिथ्यंतरे हरे ॥ १८ ॥ स्तनयितुः पुमान् वारिधरेऽपि स्तनितेऽपि च ॥
सरोजिनीतुकमलाकरे पद्मे च योषिति ॥ १९ ॥ समापन्नं समाप्ते

स्यात्स्यातेक्विष्टेवधोपिच ॥ संवाधनं द्वाः सदने शूलाग्रद्वारपालयोः
 २० ॥ संयमनीयमपुर्णसंयमने बंधने व्रतेऽपि स्यात् ॥ सारसनम
 प्युरस्तेननुग्रीणां मेखलायांच ॥ २१ ॥ सामिधेनी तु धाम्यायां समि
 ध्यपिच योषिति ॥ समयोनिस्तसामोत्थे ब्रह्मकुंजरयोरपि ॥ २२
 स्रुदर्शनौ हरेश्चक्रे मेरुजं तु दुमे पुमान् ॥ नद्वयोः शक्रनगरे आशौष
 धिमिदोः स्त्रियाम् ॥ २३ ॥ स्रुयामुनो वत्सराजे प्रासादे भ्रान्तरे च्युते
 ॥ स्रुकर्मा तु पुमान्योगभेदे स्याद्देवशिल्पिनि ॥ २४ ॥ स्रुधन्वा
 प्रौढधानुष्के त्रिषु नाविश्वकर्मणि ॥ २५ ॥ स्रुपर्वा नाशरे वंशोपर्व
 धूमसरोपिच ॥ २५ ॥ स्रुदामा तु पुमान् वारिधरपर्वनभेदयोः ॥
 सौदामन्यप्सरो भेदे तडित्तदेदयोः स्त्रियाम् ॥ २६ ॥ हर्षयिलुः
 पुमान्युत्रेकांचने तु नपुंसकम् ॥ २७ ॥ नपंच ॥ अथ
 तिसर्जनं दाने वेधोपिच नपुंसकम् ॥ २८ ॥ अपवर्जनं तु दाने निर्वा
 णत्वा गयोरपि ॥ अपसर्जनमाप्नाते परिवर्जनदानयोः ॥ २९ ॥
 अग्रजन्मा द्विजे ज्येष्ठभातरि ब्राह्मणि स्मृतः ॥ अथानुवासनं
 स्नेहवस्तिधूपनयोरपि ॥ ३० ॥ अभिनिष्ठानोप्यक्षरमात्रेपि स्या
 द्विसर्जनीये च ॥ अंते वासी शिष्ये स्याच्चांडाले प्रांतगे चापि ॥ ३१ ॥
 स्यादुपस्पर्शनं सरोस्नानाचमनयोरपि ॥ उपसंपन्नमुद्दिष्टं नि
 हते च ससंस्कृते ॥ ३२ ॥ कारं धर्मी कांस्यकारे धातुवा दारतेपिच ॥
 कामचारी कासुके स्यात्स्वच्छंदकलविकयोः ॥ ३३ ॥ किष्कुपर्वा मु
 ण्निक्षौ वेणोपोटगलेपिच ॥ कृष्णावर्त्मा पुमानग्नौ दुराचारे विधु
 तुदे ॥ ३४ ॥ स्याद्द्वंद्वमादनो भृगो गंधके वानरांतरे ॥ स्त्रीसरायां न
 गेन स्त्रीचिरजीवी द्विकाजयोः ॥ ३५ ॥ तिक्तपर्वा हिलमोची ए
 उच्चायष्टिषु स्त्रियाम् ॥ दंतधावनः खदिरे दंतशुद्धौ नपुंसकम्
 ३६ ॥ स्यात्धूमकेतनः पुसिकेतुग्रहदुताशयोः ॥ स्यान्नंदिवर्ध
 नोगर्भे पक्षांततनयेपिच ॥ ३७ ॥ प्रतिपादनं तु दाने प्रतिपत्तोच

नषट्

वेदिमीकोशः

७१

बोधने॥ स्यात्पृष्ठहायनो धान्यविशेषे च मतं गजे॥ ३०॥ प्रचला
कीमयूरे स्याद्भुजंगे चापि दृश्यते॥ स्यात्पद्मालांछनो लोके स्वरे ब्रह्म
णि भास्करे॥ ३१॥ धनदे च स्त्रियां तारा लक्ष्मी वा देवता सुच॥ पीतचंद
नमुद्दिष्टं कालीयक हरिद्रयोः॥ ३२॥ पृष्ठभृंगी पुमान्दंशभीरौ शंदे व-
कोदरे॥ वरचंदनमारुह्यातं कालीये देवदारुणि॥ ४०॥ वरचर्णिनी
तुलाक्षा हरिद्रारोचना सुच॥ फलिन्या मुत्तमानारी साधीयस्यामपि
स्त्रियां॥ ४१॥ मधुसूदनस्तपुंसि त्रिमरे वनमालिनि॥ महारजन
मुद्दिष्टं शातकुंभकुसुमयोः॥ ४२॥ स्यान्मृत्युवंचनः शंभौ श्रीफलद्रो
णकाकयोः॥ वनमाली तु गोविंदे वाराह्यां वनमालिनी॥ ४३॥ वि
षयायी पुमान् रात्रिष्वथि कजने पितृ॥ इन्द्रिये कामदेवे च विषयासक्त
पूरुषे॥ ४४॥ विश्वकर्मा सहस्रांशौ पुनिभिर्देवशिल्यिनोः॥ विघ्नका-
री स्मृतो घोरदर्शने पि विघातिनि॥ ४५॥ वृषपर्वा पुमान् देवभेदे प्यं ध-
कसूदने॥ व्यामचारी तु निर्दिष्टे देवतायां विहंगमे॥ ४६॥ शकुला
दनी स्त्रियां कृष्णभेदी कदुकराकयोः॥ शालंकायन उद्दिष्टो मुनिभे
दे च नंदिनि॥ ४७॥ शिवकीर्तनस्तपुंसि भृंगरीटे स्फुरद्दिषि॥ श्वेत
वाहन इत्येष स्रग्धा धाम्नि धनं जये॥ ४८॥ श्वेतधामा पुमानिदौ घन
साराब्धिफेनयोः॥ स्यात्पृष्ठहायनो धान्यविशेषे कुंजरे पुमान्॥ ४९
॥ संप्रयोगी कलाकेलौ कामुके संप्रयोजने॥ हरिचंदनमस्त्री स्या-
न्निदशानां महीरुहे॥ ५०॥ नपुंसकं तु गोशीर्षे ज्योत्स्ना कुंकुमयोरपि॥
हरिवाहनस्तपुंसि रात्री पतिविवस्वतोः॥ ५१॥ ॥ नषट्
अंतावसायी श्वपचे मुनिभेदे च नापिते॥ कलानुनादीरो लंबे क-
लविके कपिंजले॥ ५२॥ जायानुजीवी पुंसि स्यान् न दे च वकपक्षिणि
॥ सहस्रवेधिकी बंस्या द्दामठेना मूवेतसे॥ ५३॥ ॥ इति नां
तवर्गः॥ ॥ पैकम् ॥ ॥ पोनावातांड पूतेषु पापात
स्त्रिचकीर्तितः॥ स्त्रियां तुरसणे पाने पूते पूरितके च सः॥ १॥ ॥

पद्मिः ॥ ॥ कल्पः शास्त्रे विधौ न्याये संवर्ते ब्रह्मणो दिने ॥ कपि
 नो सिद्धे शाखा मृगेषु मधुसूतने ॥ २॥ कूपः कूपक मृचाने गर्तो धुगु
 ण वृक्षके ॥ कृपौ शोणशालिके स्यादोणपक्ष्या कृपा स्मृता ॥ ३॥ कृपा
 दयायां क्षेपस्तनिंदा विक्षेपलेपने ॥ गर्वप्रेरणयोश्चाथ रवष्पः क्रोधे
 बलात्कृतौ ॥ ४॥ गोपोगोपालके गोषाध्यक्षे पृथ्वीपतावपि ॥ ग्रामस्था
 धिक्कृते पुंसि शास्त्रिण्योषधौ स्त्रियां ॥ ५॥ छुपः क्षपस्पर्शनयोस्तु
 पुसीसकरंगयोः ॥ तल्पमट्टे कलत्रे वशयनीये च नदयोः ॥ ६॥ त्रपा
 लज्जाकुलदयोस्तापः संतापकृच्छ्रयोः ॥ तापी नद्यंतरे दर्पः कस्तू
 र्यामप्यहंकृतौ ॥ ७॥ नीपः कंदंबंधूकनीलाशोकद्रुमेषु च ॥ दीपः
 प्रदीपोत्तरीये स्यात्पुतायां च मस्तके ॥ ८॥ पुष्पं विकारिकुसुमस्त्री
 रजः स्तनपुंसकं ॥ रूपं स्वभावसौंदर्ये नालोकवशुहंदयोः ॥ ९॥ ग्रंथा
 वृत्तौ नाटकादावाकारस्तोकयो रपि ॥ रेपः स्यान्निंदिते कूरे रोपो रोप
 ण बाणयोः ॥ १०॥ लेपः प्रलेपने जघ्ने च पाविवरमेदसोः ॥ चाप्युष्ण
 णिलो हेयशाप्यं बालवृत्ते स्मृतं ॥ ११॥ पुंसि स्यात्स्त्रिणि भाह्नौ शाप-
 आक्रोशदिजयोः ॥ शिल्प्यं स्तुवे क्रियायोग्ये रवापः शयननिद्रयोः ॥
 १२॥ स्पर्शान्नताया मज्ञाने स्तूणो व्यंजनसूदयोः ॥ ॥ पत्रिः ॥
 अनूपो महिषेनाः बुप्रायदेशी तु वाच्यवत् ॥ १३॥ अस्त्रपातुजलौ
 कायांडाकिन्यां राक्षसे तु ना ॥ आवापो भांडवपने परिक्षेपालवाल-
 योः ॥ १४॥ आक्षेपो भर्त्सनाः कृषिकाव्यालंकृतिषु स्मृतः ॥ आक
 ल्यः कल्पने वेशोऽप्युदुपंतुप्लवे स्त्रियाम् ॥ १५॥ चंद्रे पुंस्युल्लोपो न स्त्री
 गुल्मिन्यां नातृणां तरे ॥ कच्छपी बल्लकी भेदे दुलौ सुद्रगदांतरे ॥ १६॥
 पुंसि निध्यंतरे कूर्पे मल्लबंधांतरे पिव ॥ कलापः संहतौ वर्हे कांच्या
 भूषणतूणयोः ॥ चंद्रे विदग्धे व्याकरणभेदे पिकथ्यते बुधैः ॥ १७॥ क
 शिपुर्भक्ताच्छादनयोरकोत्तया पृथक्तयोः पुंसि ॥ काश्यप उक्तो मु
 निष्मृगयो भेदे च काश्यपी क्षमायां ॥ १८॥ कुतपो स्त्रियां दौहित्रे वा

पञ्चतुः

मेदिनीको०

७३

द्येछागलकंबले॥ कुशोदिनस्याष्टमेशेनासूर्यकुणपीपुनः॥ विट्टसा
रिकायांकुणपः प्रतिगंधौशवेपिच॥ जिह्वापः शनिमार्जारप्रेता
पस्तापतेजसोः॥ २०॥ पादपः पादपीठदौपादुकायांतुपादपा॥ र
क्तपास्याज्जलौकायांडाकिन्यांनानुराक्षसे॥ २१॥ विटपोनस्त्रियां
स्तंबशारवाविस्तारपल्लवे॥ विटाधिपेनाविकल्पः पुंसिभ्रातौचक
ल्पने॥ २२॥ ॥ पञ्चतुः॥ ॥ अभिरूपो बुधेरम्यः पलापः
प्रेमयपद्मे॥ अवलेपस्तर्गवस्यालेपनेभूषणेपिच॥ २३॥ उप
तापस्तरायांस्यादुत्तापगदयोरपि॥ जलकूपीकूपगर्तेपुष्करिण्यां
चयोधिति॥ नागपुष्पस्तपुन्नागभागकेसरपंचके॥ परिचाप
स्तपुर्गुप्तौजलस्थानेपरिछदे॥ २४॥ परितापस्तपुंसिस्थादुःखेच
नरकांतरे॥ परिकल्पो भयेकंपेप्राप्तरूपीनरम्ययोः॥ २५॥ पिंड
पुष्पमशोकेचजवायांचकुशेशये॥ बहुरूपः शिवेविष्णोर्धूनके-
सरतेस्मरे॥ २६॥ मेघपुष्पंतुपिंडाभ्रांबुनादेयेहरेर्हये॥ विप्रला
पोविरोधोक्तावपार्थवचनेपिच॥ २७॥ बीजपुष्पं मरुबकेनयाम
दनकेपिच॥ चूकधूपस्तसरलद्रवकृत्रिमधूपयोः॥ २८॥ वृषाक
पिः पुमान्कृष्णो शंकरेजानवेदसि॥ हेमपुष्पमशोकेचजवापुष्पेनपुं
सकं॥ २९॥ ॥ पंच॥ ॥ भवेच्चा मरपुष्पंतुशृङ्गेकाशाश्र
केनके॥ ३०॥ ॥ इतिपांतवर्गः॥ ॥ १३०२॥ ॥
फैकं॥ ॥ फोयक्षसाधनेस्फानेसंज्ञावानेपिपुंस्यवं॥ फंरुक्षो
क्तौफ्रुक्तौचतथानिःफलभाषणे॥ १॥ ॥ फट्टिः॥ ॥ गुंफ
स्तगुंफनेबाहोरलंकारेचकीर्त्यते॥ रेफोरवर्णेपुंसिस्थाकृत्सितेपुन
रन्यवत्॥ २॥ शफंमूलेतरूणांस्याद्गवादीनांखुरेपिच॥ शिफाज
रायांसरितिमांसिकायांचमातरि॥ ३॥ ॥ इतिपांतवर्गः॥ ॥
१३०५॥ ॥ वैकं॥ ॥ वःपुमान्वरुणोसिंधौभगेनोयेगतेतुवा
गंधनेतंतुसंनानेपुंस्येववपनेस्मृतः॥ १॥ ॥ बहिः॥ ॥ कंबुः

शंखेस्त्रियां पुंसि शंबूके वलयगेजे ॥ कंबिरंशो चवंशस्य रक्ताका-
 यां स्त्रियामपि ॥ २॥ क्लीवं स्यासंडकेन स्त्रीवाच्यलिंगस्त्वविक्रमे ॥
 रचवं संख्यांतरे क्लीवं नीचे वामने के त्रिषु ॥ ३॥ गर्बोऽभिमाने वलेपे
 जंबुः स्यात्सादपांतरे ॥ तथा स्रमे रुसरिति द्वीपभेदेऽपि च स्त्रियाम्
 ॥ ४॥ डिंबो भयध्वना चंडे फुफुसप्लोहवे प्रवे ॥ दर्बी स्त्रियां रव-
 जाकायां फणायां सुरगस्य च ॥ ५॥ पूर्वंतु पूर्वजेऽपि स्यात्पूर्वः प्राणा
 धयोऽस्त्रिषु ॥ लंबा पद्मालया गौर्यौ स्तिक्ततुं व्यामपि स्त्रियाम् ॥ ६॥
 विंबंतु प्रतिविंबेऽपि मंडले पुंनपुंसकं ॥ विंबिकायाः फले क्लीवं कृक
 लासे पुंनः पुमान् ॥ ७॥ शंबः स्यान्मुसलं ग्रंथलोहमंडलके पथौ ॥
 श्रुभान्विते त्रिषु स्तंबो भकांडदुमगुच्छयोः ॥ ८॥ ॥ चत्रिः ॥
 कदंबं निकुरं वे स्यान्नीपसिद्धार्थयोः पुमान् ॥ कतंबी शाकभेदे
 स्यात्कडंबशरयोः पुमान् ॥ ९॥ कादंबः स्यात्पुमान् पक्षिविशेषे-
 सायकेऽपि च ॥ गजाङ्गाक रिपिष्यल्यां गजाङ्गं हस्तिनापुरे ॥ १०॥
 गंधर्वः पशुभेदे स्यात्सुक्तो किलतुरंगयोः ॥ अंतराभवसत्वे च गाय
 ने रवे च रेऽपि च ॥ ११॥ गोडुंबः शीर्णहंते च गवादन्यां तु योषिति ॥ द्वि-
 जिह्वस्तखले संपै नितंबः स्कंधरोधयोः ॥ १२॥ स्त्रियाः पश्चात्क-
 दिनदेकटके कटिमात्रके ॥ प्रलंबो देवभेदे स्यात्त्रयपुषेऽपि पयोधरे ॥
 १३॥ तालांकुरेऽपि शालायां हारभेदे प्रलंबने ॥ भूजंबुरपि गोधूमे विकं-
 कतफलेऽस्त्रियाम् ॥ १४॥ हेरंबो विघ्नराजस्यो महिषे शौर्यगर्विते ॥
 बचतुः ॥ ॥ राजजंबुस्तजंबुभिसिंडरवर्जूरयोऽस्त्रियाम् ॥
 १५॥ ललज्जिह्वोऽन्यचर्दिस्त्रैकमेलकश्चनोः पुमान् ॥ शतप-
 र्वाचिर्दूर्वायां वचाभार्गवयोषितोः ॥ १६॥ ॥ चपंच ॥ ॥
 धूलीकदंबो नीपे स्यात्तिनिशे वरुणादुमे ॥ भृंगालजंबुर्गोडिंबे
 तथा घोराफलेऽस्त्रियाम् ॥ १७॥ ॥ इति चान्तवर्गः ॥
 १३२९ ॥ ॥ भैक्रं ॥ ॥ भनसवैगभं स्तौ स्त्रीपुंसि स्याद्

वेदंतेजवीरभक्षणयोः॥ जंभाविकाशजं मणयोः स्त्रीषु डिंभोपि
 बालिशो बाले॥ ४॥ दंभस्तु कैतवे कल्के दृग्भूः स्त्रीसर्पवज्रयोः॥ ना
 भिर्मुख्यनृपे चक्रमध्यक्षत्रिययोः पुमान्॥ ५॥ हयोः प्राणिप्रतीकेऽस्या
 स्त्रियां कस्तूरिकामदे॥ निभस्तु कथितो व्याजे पुल्लिंगः सदृशोऽत्रिषु
 ॥ ६॥ दंभाकदल्यप्सरसोर्नावेणौ वारणांतरे॥ विभक्तः प्रभोः सर्वग
 तेशंकरब्रह्मणोस्तना॥ ७॥ शंभक्तः पुंसिमहादेवे परमेष्ठिनि चार्हति
 शक्तो योगेश्च भक्तो मेवाच्यवत्क्षेमशालिति॥ ८॥ स्वसंचारि
 पुरे स्त्रीनुशोभाकांती छयोर्मता॥ सभासामाजिके गोष्ठ्यां घृत
 मंदिरयोरपि॥ ९॥ स्थभूर्नाग्रिह्यणिहरोऽस्तंभः स्थूणाजडत्वयोः
 ॥ १०॥ भन्निः॥ ॥ आरंभस्तु त्वरायां स्यादुद्यमेऽथ दर्पयोः
 १०॥ आत्मभूर्नाविधौ कामेऽप्युषभस्तु वौषधांतरे॥ स्वरभिद्वेष
 योः कर्णरंध्रकुंभोरपुच्छयोः॥ ११॥ उत्तरस्थः स्मृतश्चेष्टस्त्रीनराका
 रयोषिति॥ श्लोकशिब्यां शिरालायां विधवायां क्वचिन्मता॥ १२॥
 ककुपु स्त्रियां प्रवेणीदिक् शोभासुचंपकस्तजि॥ ककुभोरग-
 मेदेपि वीणांगेऽर्जुनपादपे॥ १३॥ कटभीरुक्षभेदेपि ज्योतिष्य
 त्यामपि स्त्रियाम्॥ करभोमणिबंधादिकनिष्ठांतो घृतस्तुते॥ १४॥
 कुंभं भद्रं हेमनिमहारजकेनाकमंडलो॥ गर्दभं श्वेतकुमुदे गर्दभो गं-
 धभिद्यपि॥ १५॥ रासभे गर्दभीक्षुद्रजंतुरोगविशेषयोः॥ दुर्लभ
 भस्त्रिषु दुष्प्रापे कछुरे दुंदुभिः पुमान्॥ १६॥ वरुणो दैत्यभेयो-
 ऽन्यक्षविंदुत्रिकहये॥ निकुंभः कुंभकर्णस्य तनयेदंति कोष-
 धौ॥ १७॥ बह्नुभो दयितेऽप्यक्षे सल्लक्षणतुरंगमे॥ वर्षाभूः

स्त्रीत्वशोधघ्नांभूलतापूवयोः पुमान् ॥१८॥ विष्कंभो योगभेदे स्यादि
 स्तारप्रतिबिंबयोः ॥ रूपकांगप्रभेदे च बंधभेदे च योगिनां ॥१९॥ विश्रंभः
 केलिकलहे विश्वासे प्रणयेऽपि च ॥ विष्टंभः प्रतिबंधे स्यात्प्रभेदे चाम
 यस्य च ॥२०॥ वृषभः श्रेष्ठं वृषयो वैदर्भीरिति भिद्यपि ॥ वैदर्भी वा
 क्यवैकत्वे शरभस्तपशोर्भिदि ॥ २१॥ करभेवानरभिदि सनाभि
 ज्ञातितुल्ययोः ॥ सुरभिः शलुकीमातृभिन्मुरागेषु योषिति ॥ २२॥
 चंपके च वसंते च तथा जातीफले पुमान् ॥ स्वर्णे गंधोत्पले क्लीबं स्रगं-
 धिकांतयोस्त्रिषु ॥ २३॥ विख्याते सचिवे धीरे चैत्रेऽपि च पुमानयं ॥ ॥
 भचतुः ॥ ॥ अनुष्टुप् स्यात्सरस्वत्यां छंदोभेदे च योषिति ॥ २४॥
 ॥ अवष्टंभः स्वर्णे च स्तंभे प्रारंभयोरपि ॥ शातकुंभं स्वर्णे स्यात्तशा
 तकुंभोऽश्वमारके ॥ २५॥ ॥ इति भांतवर्गः ॥ ॥ मैकम्
 ॥ ॥ मोयमे समयेऽपि स्याद्विषे च मधुसूदने ॥ मास्त्रीपद्यालयाया
 स्यात्सुल्लिगश्चंद्रशेखरे ॥ १॥ ॥ महिः ॥ ॥ आमोरुक्तद्विदोः
 पुंसि स्यादपक्वेऽन्यलिंगकः ॥ उमाऽतसी हैमवती हरिद्राकीर्ति कांति
 पु ॥ २॥ ऊर्मिः स्त्रीपुंसयोर्वीच्यां प्रकाशे वेगभंगयोः ॥ वस्त्रसंकोच
 रेखायां वेदनापीडयोरपि ॥ ३॥ क्रमश्चातुक्रमेशक्तौ कपे चाक्रमणे-
 पि च ॥ क्षमाभूमौति निक्षायां स्त्रियां युक्ते न पुंसकं ॥ ४॥ वाच्यवच्छक्त
 हितयोः कामः स्मरेच्छयोः पुमान् ॥ रेतस्यपि निकामे च काम्येऽपि स्या
 न्नपुंसकं ॥ ५॥ कामिर्माकासु केरत्यां स्त्री किंक्षेपवितर्कयोः ॥ निंदा
 यांचपरिप्रश्ने वाच्यलिंगमुदाहृतं ॥ ६॥ क्रिमिर्चाक्रमिवत्कीटोला
 क्षायां क्रमिलेखरे ॥ किर्मिपिलाशेशारवायां हेमपुत्र्यांच योषिति ॥ ७॥
 ॥ क्षुमाऽतसी नीलकयोः क्षेमो स्त्रीलुब्धरक्षणे ॥ चंडायां नाशुभे
 नस्त्रीकात्यायन्यांतु योषिति ॥ ८॥ क्षौममट्टदुकूलेऽस्त्री क्षौमं वल्क
 लजांशके ॥ शशजेऽतसिजेऽश्वर्मपौरुषे कोषजांशुके ॥ ९॥ गमोनाऽ
 क्षमिवर्ते स्यादपर्यालोचनेऽध्वनि ॥ ग्रामः स्त्रे संवसथे ग्रीष्मा उष्मर्तु

मंदे क्लीबंतगरपादपे ॥ १३ ॥ तीक्ष्णकर्णमले पुंसि हरिते च हयेश्वरे
दमस्तदमये दंडे कर्दमे दमने पुमान् ॥ १४ ॥ दस्त्यस्त्यजमाने स्या
दपि चोरे हुताशने ॥ दुमो महीरुहे पारिजाते किंपुरुषेश्वरे ॥ १५ ॥
धर्मो स्त्रीपुण्यआचारे स्वभावोपमयोः क्रतौ ॥ अहिंसोपनिषन्वाये
नाधनु र्यमसो ममे ॥ १६ ॥ ध्यामंदमनके गंधानृणो यश्चामले त्रिषु ॥
ने धिर्नाति निशोकपत्रिका च कांतयोः स्त्रियां ॥ १७ ॥ नेमः कालौ च
धौ रवंडे प्राकारे कैतवे पिच ॥ पद्मो स्त्रीपद्मके व्यूहनिधिसंख्यां तरे ह्यु
जे ॥ नानागोस्त्रीफंजिका श्रीनारदीपन्नगेषु च ॥ ब्रह्मी तु फंजिकायां
स्याच्छाकमस्त्यप्रभेदयोः ॥ १९ ॥ ब्राह्मी तु भारती सोमवल्लरी ब्र
ह्मशक्तिषु ॥ भ्रमो बुनिर्गमेश्चांतौ कुंदभ्रमणयोरपि ॥ २० ॥ भ्रामः
क्रोधेरवो दीप्तो भीष्मो गांगेयभीमयोः ॥ भीष्मो म्लवेतसे रवोरेशं
भौमध्यमपांडवे ॥ २१ ॥ भूमिर्वसंधरायां स्यात्स्थानमात्रे पिच स्त्रि
यां ॥ भौमः कुजे च नरके पुंसि भूमिभवे त्रिषु ॥ २२ ॥ यमो न्यसिं गोय
मजे नाकाकेशमनेशनौ ॥ शरीरसाधनापेक्षानिष्ठा कर्मणिसंघमे ॥ २३
यामस्त्यपुंसि प्रहरे संघमे पि प्रकीर्तितः ॥ यामिः कुलस्त्रीस्वल्नोस्त्री
युध्मो धनुषिसंघुगे ॥ २४ ॥ रश्मिः पुमान् दीधितौ च पक्षप्रग्रहयोर
पि ॥ रमालक्ष्यां रमः कांतरे रक्ताशोकदुमे स्मरे ॥ २५ ॥ रामा योषा
हिं गुप्तो क्लीबं वास्तककुष्ठयोः ॥ नारायवे च वरुणे रैणुके ये हलायुधे
॥ २६ ॥ हयेश्वरपशुभेदे च त्रिषु चारौ सितेऽसिते ॥ रुमा सपीवदारेषु
विशिष्टलवणाकरे ॥ २७ ॥ रुक्मं च कांचने लोहे लक्ष्मीः संपत्तिशो-
भयोः ॥ रुद्रयोषधे च पद्मायां हृदि नामौषधे पिच ॥ २८ ॥ स्त्रीफल-

न्यावपिर्वतोस्त्रियां पुंसि हुताशने ॥ वामं धमे हरे पुंसि कामदेवे पयोध-
 रे ॥ ३९ ॥ बल्युपतीपसव्येषु त्रिषु नार्यास्त्रियामथ ॥ वामी शृगालीव
 इवारासभीकरभीषु च ॥ ३० ॥ शमी सक्तपलायां च शिंबिकायां च वा-
 गुजौ ॥ श्यामो वटे प्रपागस्यवारिदेहद्वदकरे ॥ ३१ ॥ पिके च कृष्णाह-
 रितौ पुंसि स्यात्तद्वति त्रिषु ॥ मस्त्रिचोसिंधुलवणे क्लीवं स्त्रीशारिवौष-
 धौ ॥ ३२ ॥ अप्रसूतांगनायां च प्रियंगावपि वा गुजौ ॥ यमुनायां त्रि-
 यामायां कृष्णा त्रिवृति कोषधौ ॥ ३३ ॥ नीलिकायामथ श्रामो मा-
 से मंडपकालयोः ॥ शुष्पान्ते जसि सूर्येनासमा संवत्सरे स्त्रियाम् ॥
 ३४ ॥ सर्वसाधुसमानेषु समं स्यादभिधेयवत् ॥ सीमा घाटस्थिते
 स्त्रे च षंडकोषेऽपि च स्त्रियाम् ॥ ३५ ॥ सूक्ष्मं स्यात्कैतवेऽध्यात्मो पुंस्य-
 णो त्रिषु चालके ॥ सूक्ष्मं स्त्रीरे च नभसि सोमस्तहिमदीपितौ ॥ ३६ ॥
 वानरे च कुबेरे च पितृदेवे समीरणे ॥ वस्तु प्रभेदे कर्पूरे नीरे सोमल-
 तीषधौ ॥ ३७ ॥ हिमंतुषारमलयोद्वयोः स्थान् पुंसकं ॥ शीतले
 वाच्यलिंगो यद्गोमिर्नापावके घृते ॥ ३८ ॥ ॥ मन्त्रिः ॥ ॥
 अधमः स्याद्दहर्हर्हने प्यागमः शास्त्र आगमे ॥ आश्रमो ब्र-
 ह्मचर्यादौ षानप्रस्थे वने मठे ॥ ३९ ॥ अस्त्रियामुत्तमा दुष्प्रियायां
 त्रिषु च भद्रके ॥ उद्दामो वंशरहिते स्वतंत्रे च प्रचेतसि ॥ ४० ॥ कल-
 मः पुंसिलेखन्यां शालौ पास्त्ररे पिच कुसुमं स्त्रीस्त्रिजोने त्रयीमयोः
 फलपुष्पयोः ॥ ४१ ॥ कृत्रिमं लवणभेदेनासिल्लहके रचितं त्रिषु ॥
 गोलोमीस्वेतदुर्वायां स्याद्वाष्पतकेशयोः ॥ ४२ ॥ गौधुमो ना-
 गरं स्यादोषधित्रीहिभेदयोः ॥ गौतमो नासुनौ बुद्धेरो च नो दुर्ग-
 योः स्त्रियाम् ॥ ४३ ॥ तल्लिमंकुट्टिमेतल्ये चंद्रहासे रितानके ॥
 दाडिमस्तल्लिङ्गस्यादेवायां वरके त्रिषु ॥ ४४ ॥ निष्प्रसोबुद्धि-
 संपत्तौ निर्गमे दुर्गुले पिच ॥ निगमो वाणिजे पुर्यां कदेवे देवणिक-
 पयो ॥ ४५ ॥ निघमो मंत्रणायां च प्रतिज्ञानि श्रव्यवने ॥ नेगमस्या

प्रक्रमः क्रमवसरमध्यमाभ्यजन्वपत्तुर्ग ॥ ४९ ॥ तुलास्वरूप
 देशोप्यवलगनेतुनस्त्रियाम् ॥ स्त्रियां हृष्टरजोनायकणि कां गुलि
 सेदयोः ॥ ५० ॥ अक्षरछंदसितथाललामंलांछनेधजे ॥ शृंगेप्रधा
 नेभूषायां रस्येवालधिपुंड्रयोः ॥ ५१ ॥ तुरंगेचप्रभावेथव्यायामः पो
 स्तेथमे ॥ विषमेदुर्गसंचारेविश्रमोभ्रांतिहावयोः ॥ ५२ ॥ विद्रु
 मोरलवृक्षेपिप्रवालेपिपुमानयन् ॥ विलोमस्तप्रतीपेस्या-
 हुजंगेवरुणेशुनि ॥ ५३ ॥ आमलक्यांविलोमीन्विलोमंवाप
 दने ॥ विक्रमस्तपुमान्क्रांतिमात्रेस्याच्छक्ति संपदि ॥ ५४ ॥
 संक्रमः क्रमणेपुंसिनस्त्रीस्यादुर्गसंचारे ॥ संभ्रमः साध्वसे
 पिस्यात्सर्वेगादरयोरपि ॥ ५५ ॥ सत्तमः स्यात्सूज्यतमेसाधीयस्य
 तमेत्रिषु ॥ सरमाकुक्षुरीदेवशुन्योः स्याद्राक्षसीभिदि ॥ ५६ ॥ स
 पमानंतशोभायांस्त्रीचारौचसमेत्रिषु ॥ सप्रीमः शीतलेचारौत्रिषु
 नापत्नगांतरे ॥ ५७ ॥ ॥ मचतु ॥ ॥ भवेदनुपमास्तप्र
 तीकिन्यांस्त्रीत्रिष्टमे ॥ अभ्यागमोविरोधाभिधानास्युद्गमनां
 तिके ॥ ५८ ॥ उपक्रमस्तूपधायांज्ञात्वारंभविचक्रमे ॥ चिकित्सा-
 यामुपगमः स्त्रीकारेति कसर्पणे ॥ ५९ ॥ जलगुल्मो जलावर्तेकछ
 पेजलचलरे ॥ दंडायामस्तकीनाशेदिवसेकुंभसंभवे ॥ ६० ॥ पूर्व
 गमस्तपुंड्रकेतथाशारवामृगेपिच ॥ पराक्रमोविक्रमेस्याहामर्थी
 योगयोरपि ॥ महापद्मः पुमान्तागनिधिसंख्यांतरेषुच ॥ यात-
 यामोन्यवज्जीर्णपरिशुक्तोज्झितेषुच ॥ ६२ ॥ सार्वभौमस्तदिड-
 नागोसर्वपृथ्वीपतावपि ॥ ॥ मपंच ॥ ॥ अभ्युप

गमस्तपुंसिस्त्रीकारेति कसमागमच ॥ ६३ ॥ नक्षत्रनेमिरुक्ता रेव
 त्यां नाध्रवेचंद्रे ॥ इति मांसवर्गः ॥ ॥ येकम्
 यो नावा यो यमने या यात्रा सिधूमितत्यागेषु ॥ वारणयोगस
 यज्ञाधानेषु पुमांस्तगंतरिरव्यातः ॥ १ ॥ ज्यामातरिवसुधायां-
 यो व्याद्युक्तीवमद्भिगमनेच ॥ नाज्जालनेद्यौ स्त्रिदशालयत्रिदश
 वर्तनो यौ विनि ॥ ३ ॥ अथ र्यशिलाजतुन्यर्थौ बुधेन्याये च नाच्य
 वत् ॥ अंत्यस्तपुंसि पुस्तायामंतो दूतेः धमेत्रिषु ॥ ३ ॥ अर्ध्यमर्ध
 स्य योग्ये स्यादर्थार्थे पिचवाच्यवत् ॥ अन्यो सदृशोतरयो र्यः स्वा
 त्वाभिवेश्ययोः ॥ ४ ॥ आस्यं मुखेन तन्मयेत इवेच स्थियां स्थितौ ॥
 इज्यादानेः ध्वरेः नीचांसंगमेस्त्रीगुरोत्रिषु ॥ ५ ॥ दुष्याकरेणुश
 ल्वस्योः स्त्रियामाद्ये च वाच्यवत् ॥ कश्यत्रिषुकशार्हस्यात्कृत्वम
 घाश्वमध्ययोः ॥ ६ ॥ कन्याकुमारिकानार्योरोषधीराशिभेदयोः ॥
 क्षयो रोगांतरे वेषकल्यांतापचयेषु च ॥ ७ ॥ कल्यं प्रभाते कृत्व
 स्यात्कल्योवाकृत्तुतिवर्जिते ॥ सद्यो नीरोगदक्षेषु कल्याणवचने
 पिच ॥ ८ ॥ उपायवचने पिस्त्रिषु मद्ये तु योषिति ॥ कक्ष्याग्रह
 निकायां स्यात्कां च्यामये मबंधने ॥ ९ ॥ हर्म्यादीनां प्रकोष्ठे च का-
 र्यं हेतोः प्रयोजने ॥ काल्यं ग्रंथेषु मान्शुके कात्या स्यात्पूतनापि
 योः ॥ १० ॥ कांस्यं वाद्यांतरे पानपात्रे स्यान्नेजसांतरे ॥ कायः क
 र्वते मूर्तौ संघेलक्ष्यस्तभावयोः ॥ ११ ॥ मनुष्यतीर्थे कार्यं स्यात्
 क्रियात्पायचेषु योः ॥ आरंभे निष्कृतौ पूजासंप्रधारणकर्मसु ॥
 १२ ॥ शिक्षाविकित्साकरणे कुड्मभिर्चौ विलेपने ॥ कुल्यं स्यात्
 कीकसेषु घृद्रोणीशूर्पाभिषेषु च ॥ कुल्यापयः प्रणाल्यां च नद्यां
 बीजंति कौषयो ॥ कुलोद्वेकुलहिते त्रिषु मान्येषु पुनः पुमान् ॥ १४ ॥
 कल्याक्रियादेवतयोस्त्रिषु विरिष्टकार्ययोः ॥ गयः स्यात्सशरा
 जर्घ्याभिदेतीर्थेषु नर्गया ॥ १५ ॥ गव्यं नपुंसकं ज्यायां रागद्वे

पयस्त्रियां ॥ गोसमूहेत्रिलिंगंतु गोदुग्धादौ च गोहिते ॥ १६ ॥ ग्राम्यं स्त्री-
 करणे क्लीबैः शीलं प्राकृतयोस्त्रियु ॥ गुह्यं रहस्युपस्थे च गुह्यः कमठ
 दंभयोः ॥ १७ ॥ गुह्यं गुदे ग्रंथमेदे क्लीबं शाखापुरे स्त्रियां ॥ गृहासक्तमृ-
 गादीनां त्रिषु चास्त्रिरियस्योः ॥ १८ ॥ गेयं तु गीते गेयः स्याद्वा तव्यं गाय-
 ने त्रिषु ॥ गोप्यो दासीरुक्तेषु सिरक्षणीयेषु भिधेयवत् ॥ १९ ॥ चव्यं
 तु च विके क्लीबं वचायामपि योषिति ॥ चयः समूहे प्राकारमूलबंधे समा-
 हृतौ ॥ २० ॥ चित्यं मृतकचैत्ये स्याच्चित्या मृतचित्तौ स्त्रियां ॥ चैत्यं मा-
 यतने बुद्धवैद्येनोद्देश्यपादपे ॥ २१ ॥ चोद्यं स्यादद्भुते प्रभे चोदनार्हे तु वा-
 च्यवत् ॥ छाया स्यादातपाभावे प्रतिविंबार्कयोषितोः ॥ २२ ॥ पावनोक्तौ च
 योः कानि सच्छोभापंक्तिषु स्त्रियाम् ॥ जयाजयंतीति धिभित्थ्यो मातस्त-
 स्त्रीषु च ॥ २३ ॥ अग्रिमंथेनाजयंते विजये च युधिष्ठिरे ॥ जन्यं हृदये परीवा-
 दे संग्रामे च न पुंसकं ॥ २४ ॥ जन्या मातृवयस्यायां जन्यः स्याज्जनके-
 पुमान् ॥ त्रिषूत्याद्यजनिप्रोश्चनवोदाज्ञातिमृत्ययोः ॥ २५ ॥ वरस्त्रिगंधे-
 यजन्युः स्यात्पुंसि प्राण्यग्निधातुषु ॥ त्रयीत्रिवेद्यां त्रितयेन ना तादृश्या-
 ऽवसर्पयोः ॥ २६ ॥ गरुडाग्रजे स्रवर्णे च पुंसि क्लीबे रसांजने ॥ तिष्ठ्यो
 नक्षत्रमेदे स्यात्कलोधाच्यां च योषिति ॥ २७ ॥ द्रव्यं स्यात्सितले विन्नेष्ट-
 श्व्यादौ च विलेपने ॥ क्लीबे च भेषजे भव्ये दुविकारे च वाच्यवत् ॥ २८ ॥ द-
 स्युश्चोरे पुंसि रिपौ दायस्सोलुंठभाषणे ॥ विभक्त्यपि तु द्रव्ये तथा ह-
 रणदानयोः ॥ २९ ॥ दिव्यं लवंगं धाच्यां स्त्री बल्लगौ दिवि भवे त्रिषु ॥ दू-
 ष्यं त्रिषु दूषणीये क्लीबं वस्त्रे च तद्गृहे ॥ ३० ॥ दूत्यं दूतस्वभावे च भाविके-
 र्मण्यपि स्मृतं ॥ दैत्योः सुरेसुरायां तु दैत्या चंडोपधावपि ॥ ३१ ॥ धन्या
 भाभ्यामलक्ष्योः स्याद्दून्यं पुण्यवति त्रिषु ॥ धान्यं व्रीहिषु धन्याके धि-
 ष्यं स्थानाग्निसद्यसु ॥ ३२ ॥ शक्ता वृक्षे पथनयोर्नाति दूतविशेषयोः ॥
 नादुर्गतौ च विकेलास्ये नित्यं स्यात्संततेऽपि च ॥ ३३ ॥ शाश्वते त्रिषु प-
 श्या स्त्री हरीतक्यां हि ते त्रिषु ॥ पद्यं श्लोके पुमान्छूद्रे पद्यावर्त्तनि-

कीर्तिना ॥ ३४ ॥ पाक्यं विद्याख्यलवणेयवक्षारेपुनः पुमान् ॥ प्रायो-
 मरणानशनेमृत्योर्बाहुल्यतुल्ययोः ॥ ३५ ॥ प्रियोत्तमः न्यवसुंसिद्धि-
 दिनामौषधौधवे ॥ पीयुः कालेरवौद्युकेनापुण्यं शोभनेत्रिषु ॥ ३६ ॥
 ॥ क्लीबं धर्मैव सकृत्ते पुण्यः कलियुगे स्मृतः ॥ नक्षत्रमासयोर्मैदे पू-
 ज्यः चक्षुरवंचयोः ॥ ३७ ॥ पेर्यं पातव्यपयसोः पेया श्रणा छमंडयोः
 ॥ बंध्यस्तफलवृक्षादौ स्त्रियां स्यादप्रजस्त्रियां ॥ ३८ ॥ वर्यापतिं
 वरायां स्त्रीवरेण्ये त्रिषु नास्मरे ॥ बल्यं प्रधाने धातौ स्यात्क्लीबं बलक-
 रे त्रिषु ॥ ३९ ॥ वीर्यं शुक्ले प्रभावे च तेनः सामर्थ्ययोरपि ॥ मयं प्रतिमये
 घोरे प्रसूने कुक्षकस्य च ॥ ४० ॥ मयं शप्ते च सत्ये च योग्ये भाविनि-
 तु त्रिषु ॥ कर्मरंगतसौ पुंसि स्त्रियां करिकणो मयोः ॥ ४१ ॥ क्लीबमस्थनि
 भाग्यं तु स्याच्छुभाशुभकर्मणोः ॥ मृत्योदासे मृतौ मृत्या मयुर्ना
 किन्नरे मृगे ॥ ४२ ॥ मयः शिल्पिनि दैत्यानां करभेऽवतरेपि च ॥ मध्यं
 विलघ्नेन स्त्री स्यान्न्यायेऽतरे धमेपि च ॥ ४३ ॥ मत्स्यो मीनेऽथ पुं मूनि-
 देशे मन्त्युः पुमान् कुधि ॥ दैन्येशोके च यज्ञे च माल्यं कुसुमतत्त्वजोः
 ॥ ४४ ॥ माया स्याच्छांबरी बुध्योर्मायः पीतांबरसरे ॥ मूल्यं स्याद्देत-
 ने प्रश्ने मृत्युर्नामरणेयमे ॥ ४५ ॥ मेध्यं त्रिषु शुचौ रक्तवचरोचनयोः-
 स्त्रियां ॥ ययुः पुमान् च मेधतुरगे च तुरंगमे ॥ ४६ ॥ म्याप्यस्तयापनी
 ये स्यान्निदिनेयभिधेयवत् ॥ म्यास्याऽपाच्यां भरण्यां च पुंस्यगस्त्ये च
 चंदने ॥ ४७ ॥ म्योग्यः प्रवीणयोगार्हो पायशक्तेषु वाच्यवत् ॥ क्लीबमृद्धो
 षधौ पुष्येनास्त्रस्यासार्कयोपितोः ॥ ४८ ॥ रम्यारात्रौ चंपकेनामनोहे
 त्वभिधेयवत् ॥ नपुंसकं पटोलस्य मूले सूरिभिरिष्यते ॥ ४९ ॥ रथ्या
 रथौ घनिशिरवावर्तनीषु च योषिनि ॥ रथवोदरिषु लिंगोरूप्यः स्या-
 त्कंदरे त्रिषु ॥ ५० ॥ आहतस्वर्णरजतेरजते च नपुंसकं ॥ लयो वि-
 नाशो संश्लेषे साम्ये तौर्यत्रिकस्य च ॥ ५१ ॥ लक्ष्यं स्यादपदेशोपिशर-
 योपिनपुंसकं ॥ लप्यं युक्ते च लब्धये लास्यं तौर्यत्रिके मतम् ॥ ५२ ॥

षिति॥ ५५॥ शाल्यंतुनस्त्रियांशंकौ क्लीबंस्वेडेषुतोमरे॥ मदनद्रु-
 स्वाविधोर्नाशायः शय्याहिपाणिषु॥ ५६॥ शय्यास्याच्छयनीयेच
 गुंफनेपिचयोषिति॥ शून्यंस्यानिर्जनेवाच्यलिंगंमल्यातुयोषिति
 ॥ ५७॥ शौर्यमारभटीशक्तयोः सह्यः शौलांतरेपुमान्॥ सोदयेवाच्य
 लिंगः स्यादारोग्येतुनपुंसकं॥ ५८॥ संख्यं समिति संख्यास्यादेक-
 द्यादिविचारयोः॥ संध्यापितृप्रसूनद्यंतस्योर्युगसंधिषु॥ ५९॥ सत्यं
 कृतेचशपथेतथेत्रिषुतुतद्वति॥ सव्यं वामेप्रतीपेचस्मयोनाऽद्रुत
 गर्वयोः॥ ६०॥ सायः कांडेदिनांतंच साध्योयोगांतरेस्मरे॥ गणदेव
 विशेषेचसाधनीयेतुवाच्यवत्॥ ६१॥ सूर्योर्कपर्णेत्तपनेस्त्रीतद्वा
 यौषधीभिदोः॥ स्थेयोविवादपक्षस्यनिर्णेतारिपुरोहिते॥ ६२॥ सै-
 व्यं क्लीबमुशीरेस्यात्सेवार्हेपुनरन्यवत्॥ सैन्यं क्लीबंबलेसेनासम-
 वेतेतुवाच्यवत्॥ ६३॥ सौम्योऽजेनात्रिष्वनुप्रेमनोज्ञेसोमदैवते॥
 हायोविभीतकतरौहर्तव्येपुनरन्यवत्॥ ६४॥ जरणेऽथत्रिषुहृद्यं
 तृज्जलद्वितलद्विष्ये॥ वशकृद्देदमंत्रेनादृष्टिनामौषधौस्त्रियाम्॥
 ॥ ६५॥ यत्रि॥ ॥ अनयस्तुविपदैवाशुभयोर्व्यसनेषुच॥ अत्य-
 योऽतिक्रमेदंडेविनाशेदोषकृच्छ्रयोः॥ ६६॥ अश्वीयमश्वसंघाते
 क्लीबमश्वहितेन्यवत्॥ अधृष्ट्यातदिनीभेदेप्रगल्भेवाच्यलिंगकं
 ॥ ६७॥ अवध्यमवधार्यस्यादनर्थकवचस्यपि॥ अव्ययोऽस्त्री
 शब्दभेदेनाविष्णोर्निर्व्ययेत्रिषु॥ ६८॥ अहल्यात्वप्सरोभेदेभा-
 र्यायांगौतमस्यच॥ अहार्यः पर्वतेनास्यादहर्तव्येतुवाच्यवत्॥ ६९
 ॥ अभिरव्यातभिधानेस्याच्छोभायांचयशस्यपि॥ अभयास्त्री

हरीतक्यामुशीरेचनपुंसकं॥७०॥ निर्भयेवाच्यलिंगस्यादपत्यं पुत्र
 योग्यं॥ अंगस्त्यः कुंभयोर्नौस्यादंगसैनतरावपि॥७१॥ आशयः
 स्यादभिप्रायेपनसाधारयोरपि॥ स्यादातिथ्यमतिथ्यर्थेत्रिलिंग
 मतिथौपुमान्॥७२॥ अत्रेयीपुण्यवत्यां स्यान्नदीभेदेचनामुनौ॥
 आदित्योभास्करेदेवेप्याम्नायोनिगमेपिच॥७३॥ उपदेशोपींद्रि
 यंतुल्यबीकेरेतसिस्मृतं॥ उदयस्तपुमान्पूर्वपर्वतेचसमुन्नतौ॥
 ७४॥ उपायः सामभेदादौतथैवोपगतौपुमान्॥ उर्णाद्युर्नाक्षणभं
 गेमेघकंवलयमेषयोः॥७५॥ औचित्यमुचितत्वे स्यात्सत्येपिचनपुं-
 सकं॥ कषायोरसभेदेचनिर्यासेचविलेपने॥७६॥ अंगरागेचन
 स्त्रीस्यात्स्वरभौलोहितेत्रिषु॥ कालेयोदैत्यभेदेस्यात्कालखंडेन
 पुंसकम्॥७७॥ क्षिपण्युक्तपुमान्देहेस्वरभौवाच्यलिंगकः॥ कुला
 यस्तपुमान्स्थानमात्रेस्यात्पक्षिवासके॥७८॥ क्षेत्रियंक्षेत्रजतृणप
 रदेहचिकित्सयोः॥ परदाररतास्माध्यरोगयोः क्षेत्रियः पुमान्॥७९॥
 कौकृत्यमनुतापेस्यादयुक्तकरणेपिच॥ गांगेयः स्यात्पुमान्मीषेकू
 बंस्वर्णकशेरुणोः॥८०॥ चक्षुष्यः केतकेपुंडरीकसंज्ञकपादपे॥ कु
 लत्थिकासुभगयोः स्थियामक्षिहितेन्यवत्॥८१॥ चांपेयश्चंपकेस
 र्णकिंजल्केनागकेसरे॥ जघन्यंहेमलेकूबंचरमेगर्हितेःन्यवत्॥
 ८२॥ जरायुः पुंसिसंपातेः कनीयसिचगुगुलौ॥ जरायुरपितस
 क्षिराज्जेगर्भाशयेपुमान्॥८३॥ तपस्याव्रतचर्यायां तपस्यः फाल्गु
 नेपुमान्॥ द्वितीयातिथिभिसल्योः पूरणेतूभयेत्रिषु॥८४॥ देवयु
 र्वाच्यलिंगस्तुधार्मिकेलोकयात्रिके॥ नादेयीनागरंगेस्याज्जयाया
 मंबुवेतसे॥८५॥ भूमिजंब्वांजवायांचर्यगुष्टेपिचयोषिति॥ निका
 यस्तपुमांलुह्येसधर्मिप्राणिसंहतौ॥८६॥ समुच्चयेसंहतानानिल
 येपस्मात्पनि॥ नेपथ्यः स्यादलंकारेरंगज्यायांनपुंसकं॥८७॥ प्र-
 णयः प्रसवेप्रेम्णियाज्जाविश्रंभयोरपि॥ निर्वाणेप्यथपर्यायः प्रका

यन्निः

मैदिनीकोशः

८५

रेऽवमरेक्रमे॥८८॥ प्रलयोमृत्युकल्यांतमूर्त्तापायेषुपुंस्ययम् ५-
त्ययःप्रथितत्वेचमनादिज्ञानयोरपि॥८९॥ आचारेशपथेरंघ्रेविश्व
साधानहेतुषु॥ पर्जन्यामेघशब्देपिध्वनदंबुदशक्रयोः॥९०॥ प्रस
ल्यंवाच्यलिङ्गंस्यात्प्रतिकूलानुकूलयोः॥ प्रकीर्यःपूनिकरजेविनिका
र्येनुवाच्यवत्॥९१॥ प्राणायामोसंमतेपिस्थादभिलाषविवर्जिते॥
पयस्यंनुपयोजानहिनयोर्वाच्यलिङ्गकम्॥ दुग्धिकाक्षीरकाकोल्हो
सर्पाक्षीर्यामपिस्त्रियाम्॥ पारुष्यंपरुषत्वेचदुर्गम्येपुंसिगीम्यतो
॥९३॥ पार्नायंतुजलेर्क्ष्वावंपातयेवाच्यलिङ्गकं॥ पौलस्त्यस्तुक्कुचे
स्यादृशग्रीवेपिपुंस्ययं॥९४॥ चल्यःकंठरोगेनाकंकणोपुन्नपुंसकं
॥ ब्राह्मणयोब्रह्मसाधोस्याद्ब्रह्मदारुशनैश्वरे॥९५॥ बाल्येयोगदर्भे
पुंसिपूतोवालहितेत्रिषु॥ ब्राह्मण्यं ब्राह्मणत्वेचसमूहेचद्विजन्मना
म्॥९६॥ भुवन्युक्तपुमान्भानौजलनेशशलाञ्छने॥ भृजिष्यस्त
सतंत्रेस्याद्भस्मस्तकदासयोः॥९७॥ स्त्रियांदासीगणिकयोर्मलयः
पर्वतांतरे॥ शैलांगेदेशआरामोवचनायांतुयोपिनि॥९८॥ मंगल्यः
स्याच्चायमाणाश्वत्थवित्त्वमसूकरे॥ स्त्रियांशम्यामधःपुष्पीमिसि
शकूवचास्तत्त्व॥९९॥ रोचनायामथोदधिर्क्ष्वावंशिवकरेत्रिषु॥ मुग
युःपुंसिगोमायोव्याधेचपरमेष्ठिनि॥१००॥ रहस्यारुग्नीनदीमेदे
गोपनीयेभिधेयवत्॥ लोहित्यंलोहितत्वेस्यात्क्ष्वावंपुंसि नदांतरे
॥१०॥ नदान्योदानशौडेस्याच्चारुवादिनिवाच्यवत्॥ व्यवायः
सरतेनर्पीपुंसिर्क्ष्वावंतुतेजसि॥१०१॥ वृत्तल्यं कुस्तिनेहीनेवचनाई-
चवाच्यवत्॥ विजयःस्याज्जयेपार्थेस्त्रियांतिथ्यंतरेस्थिता॥१०२॥
उमासप्त्यांविस्मयःस्यादाश्वर्यगर्वयोःपुमान्॥ विनयातुकलायां-
स्त्रीशिक्षायांप्रणतोपुमान्॥१०३॥ विशल्याग्निशिखादंतीगुडूची-
त्रिषुवास्तत्त्व॥ विषयो गोचरेदेशेनयाजनपदेपिच॥१०४॥ प्रबंधाद्य
स्ययोज्ञातस्मन्नरूपादिकंपुमान्॥ श्वशुरयोदिवरेथालेशांदित्यः

पावकांतरे ॥ ६ ॥ मुनिभेदेनमादरेशालेयः स्यान्मिसौपुमान् ॥ त्रि
 पुशाल्युद्भवेसेत्रेस्याच्छीर्षपयंतुशीर्षके ॥ ७ ॥ सूकेशेषुंसिरीलेयं
 तालपण्यांचसैंधवे ॥ शैलजेमातुमधुपेशिलानुत्यं न्यलिंगकम् ॥
 ॥ ८ ॥ संस्थायः सन्निवेशेचसंस्थानेविस्तृतावपि ॥ सन्नयः स
 मवाचेपिष्टः स्थायिचलेपुमान् ॥ ९ ॥ शमयः शपथाचारसिद्धान्ते
 पुनयाधियि ॥ क्रियाकारेचनिर्देशेसंकेतेकालभाषयोः ॥ १० ॥ सरि-
 ण्युस्तपुमान्वाविवाहेस्यान्मानरिश्चनि ॥ सामर्थ्ययोग्यतायां
 स्याच्छावपिनपुंसकं ॥ ११ ॥ सौरभ्यं तुमनोज्ञत्वेसौगंध्येगुणगौ
 रवे ॥ सौभाग्यं सभगलेस्याद्योगभेदेनपुंसकम् ॥ १२ ॥ हिरण्यं
 रेनसिद्ध्येशानकुंभचरादयोः ॥ अक्षयमानभेदेस्यादकुप्येचनपुं
 सकं ॥ १३ ॥ हृदयमानसेबुक्कोरसौरपिनपुंसकम् ॥ ॥ यत्
 तुः ॥ ॥ मवेदनुशायोदेषपश्चात्तापानुबंधयोः ॥ १४ ॥ अथा
 यमायः शेषेस्यात्ममासौनिश्चयपिच ॥ अचश्यायस्कनीहारे
 प्यभिधानेपिपुंस्ययम् ॥ १५ ॥ अपसव्यं त्रिलिंगानुदक्षिणप्रतिकू
 लयोः ॥ अंतशस्यामृतौभूमिशय्यायांपितृकानने ॥ १६ ॥ उपका
 र्यांगजसयन्युपकारोचितेऽन्यत् ॥ जलाशयो जलाधारे स्यादुशी
 रेनपुंसकं ॥ तंदुलीयः शाकभेदेविडंगनरुताप्ययोः ॥ नृणांभूत्यं
 मल्लिकायां त्रिपुंस्यात्केनकीफले ॥ १८ ॥ दाक्षिणात्यां नारिकेरेत्रि
 पुदक्षिणदिग्भवे ॥ धनंजयोर्जनेवह्निनागदिग्देहमारुते ॥ १९ ॥
 निरामयस्तपुंसिस्थादिडिक्केत्रिपुनीरुजि ॥ परिधायोजनस्या
 नेपरिच्छेदनितंबयोः ॥ २० ॥ प्रतिश्रमः सभायाज्याशयेप्रतिभयं
 भयं ॥ घोरं पिपांचजन्यस्तु रूपाशंगेदुनाशने ॥ २१ ॥ प्राद्वेषण्यः
 पुमान्पीमादृकालमवेत्रिषु ॥ पौरुषेयः रूपेणसांविकारेपुरुष-
 स्थ ॥ २२ ॥ त्रिपुनासंगतुपयोः पुरुषस्यपदांतरे ॥ फलोदयः पु
 मांतामोत्रिवेशालवेपिच ॥ २३ ॥ भावाधेयंमनभायंभागप्रसा

पुल्लिंगो मुखिके च भज्जगमे ॥ वै न ते यस्तु गरुडे स्यात्प्रभाकरसार-
 थौ ॥ २७ ॥ संपरायः सर्वा के स्यादापदुत्तरकालयोः ॥ समाह्वयस्तु
 पशुभिः रवगैर्द्युते च संगरे ॥ २८ ॥ भवेत्समुदयः संघे संयुगे च समुद्रमे
 ॥ समुदायः समूहे स्याद्युद्धे समुच्छ्रयः पुमान् ॥ २९ ॥ विरोधोत्ते
 धयोः स्थूलोच्चयोगंडोपलेपि च ॥ गजानां मध्यमगतेष्वसाकल्यवसं
 योः ॥ ३० ॥ हिरण्यमयः स्फुरज्येष्ठास्तवर्णमये त्रिषु ॥ ॥ यपंच
 कालानुसार्यं शैले ये काली ये शिंशापादुमे ॥ ३१ ॥ दुग्धतालीय
 मित्येन दुग्धाश्च क्षीरफेनयोः ॥ अथ अचचर्न ॥ यंच स्यात्प्रवक्तु प्रवा-
 च्ययोः ॥ ३२ ॥ वृषाकपायी श्रीगौरीवरी जीवंतिकास्तु च ॥ ॥
 यषट् ॥ ॥ प्रत्युद्गमनीयमुपस्थे ये धौतांशुकद्वये ॥ ३३ ॥
 विष्वक्सेनप्रियालक्ष्म्यावाराह्यामपियोषिति ॥ ॥
 इति यांतवर्गः ॥ ॥ १५४४ ॥ ॥ रैकं ॥ ॥
 रः स्मृतः पावके तीक्ष्णो राः पुंसि स्वर्णवित्तयोः ॥ श्रीर्धेशरचनाशोभा
 भारती सरलदुमे ॥ १ ॥ लक्ष्म्यां त्रिवर्गसंपत्तिविधोपकरणेषु च ॥ विष्णु
 तौ च मनौ च स्त्रीस्तुः स्त्रियां निमरे स्त्रवे ॥ २ ॥ ॥ रद्विः ॥ ॥
 अरंशी घ्रे च चक्रांगेशी घ्रे पुनरन्यवत् ॥ अग्रं पुरस्तादुपरिपरि-
 माणे पलस्य च ॥ ३ ॥ आलंबने समूहे च प्रांतै च स्थान्नपुंसकम् ॥ अधि
 के च प्रधाने च प्रथमे वा भिधेयवत् ॥ ४ ॥ अस्त्रः काणे कचे पुंसि कु
 वमशुणि शोषितं ॥ अस्त्रं प्रहरणे चापे करवालेन पुंसकम् ॥ ५ ॥
 अस्त्रं मेघे च गगने धातुभेदे च कांचनं ॥ अद्रिः शैलाद्रुमाकेनाशं
 घ्निर्नापादमूलयोः ॥ ६ ॥ आराचर्मप्रभे रित्यां पुंसि भोमशने धरे

आर्द्रा नक्षत्रभेदे स्यात्स्त्रियां क्लिप्ते भिधेयवत् ॥ ७७ ॥ आरुः पुंसि नरो भे
 दितथा कर्कटदंष्ट्रिणोः ॥ इन्द्रः शक्रादित्यभेदयोगभेदान्तरात्पुंसः ॥ ७८ ॥
 इन्द्राणि ज्येष्ठके स्त्री स्यादिराघवावसरं बुध ॥ उग्रः शूद्राकनेश
 चादुदे पुंसि त्रिषूक्तदे ॥ ७९ ॥ स्त्रीवचाक्षतयोरुष्णी कर्कयो करभे पुमा
 च ॥ उरुश्रोत्रेषु चैरणेषु स्त्र्याः जुन्युपचित्रयोः ॥ ८० ॥ ऐन्द्रिः काके
 जयते नाथौ द्वाः पुंभूभिनीवति ॥ ओदुः ख्यातो जवा पुष्ये क्षरं नी
 रेक्षरौ बुदे ॥ ८१ ॥ कुरो वर्षोपलेरश्मौ पाणौ प्रत्यायकं डयोः ॥ वदु
 क्षिपुस्वर्णपिंगे नागानां मानरिक्त्रियां म् ॥ ८२ ॥ कारो वधे निश्चये
 च बलो यत्ने यतावपि ॥ तुषारशैले पि पुमान् स्त्रियां द्रुत्यां प्रसेवके ॥ ८३ ॥
 सवर्णकारिकायां च बंधनागारबंधयोः ॥ क्षारोरसांतरे धूर्तलवणे
 कान्धमसानोः ॥ ८४ ॥ कारि स्त्रियां क्रियायां स्याद्वाच्यलिंगस्तु शि-
 ल्पिनि ॥ कारुर्विश्वकर्मणि नात्रिषु कारकशिल्पिनोः ॥ ८५ ॥ क्षीरं
 दुग्धे जले कीरः शक्रे पुंभूभिनीवति ॥ कुरुर्नृपांतरे भक्ते पुमान् पुं
 भूभिनीवति ॥ ८६ ॥ क्षुद्रः स्यादधमेनूररूपणालेषु वाच्यवत् ॥
 क्षुद्रा व्यंगानदीकंदकारिकासरधासु च ॥ ८७ ॥ रांगेरी वेश्ययो
 हि स्त्र्या मक्षिकामात्रकेषु च ॥ क्षुरः स्याच्छेदनद्रव्ये को किलाक्षेत्रगो
 क्षरे ॥ ८८ ॥ क्रूरस्तुतिनेपोरेनृशंसेष्यभिधेयवत् ॥ क्रूच्छमा
 ख्यातमाप्रीलेपापसंतापनादिनोः ॥ ८९ ॥ क्षेत्रं शरीरे केदारे सिद्ध-
 स्यात्कलत्रयोः ॥ क्रोधी शृगालिकाहृणाविदारीलांगलीषु च ॥ ९० ॥
 क्षौद्रं मधुनिषानीयैरवरैः स्यात्तीक्ष्णघर्मयोः ॥ गर्दभेऽस्त्री देवतादे
 रवरुर्दुर्पे हरे हये ॥ ९१ ॥ दंते पुंसि त्रिषु श्वेते स्वरं कोलदत्तेशके ॥ ग
 रीश्वरायां करणेऽङ्गी वानोपविषे विषे ॥ ९२ ॥ गात्रं गजाग्रजं पादौ ह्री
 वमंगो कलेचरे ॥ गीः स्त्रीभाषासरस्वत्योर्गिरिर्नानेत्ररुग्भिदि ॥ ९३ ॥
 अद्रौ गिरिचदेयोषि द्वीर्णे पूज्ये मुनस्त्रिषु ॥ गुं दस्ते जनके स्त्रीतुषि
 यंगौ मद्रमुस्तके ॥ ९४ ॥ गुरुस्त्रि लिंगां महतिर्दुर्जरा लघुनोरपि ॥

रहि

मेदिनीकोशः

८९

पुमान्निषेकादिकारोपवादीसरमंत्रिणि ॥ २५ ॥ गृध्रः स्वगांतरेपुं-
सिवाच्यलिङ्गोत्पलुब्धके ॥ गोत्रा भूगव्ययोगोन्निः शैलेगोत्रं कुलारव्य
योः ॥ २६ ॥ संभावनीयबोधेचकाननक्षेत्रवर्त्मसु ॥ गौरः पीतेऽरुणे
श्वेतोविशुद्धेचाभिधेयवत् ॥ २७ ॥ नाश्वेनसर्पपेचंद्रेनद्वयोः पद्म
कंसरे ॥ गोरीत्वसंजातरजःकन्याशंकरभार्ययोः ॥ २८ ॥ रोचनी
रजनीपिंगाप्रियंगुवसुधासुच ॥ आपगायाविशेषेपियादसांप
नियोषिति ॥ २९ ॥ घस्रस्तदिवसेहिंस्तेघोरेभीमेहरेपिच ॥ चरो
क्षधूनभेदेचभौमेचारेत्रसेचले ॥ ३० ॥ चंद्रः कर्पूरकांपिलसुधां
शस्वर्णवारिषु ॥ चक्रः कोकेपुमान्कूचित्रजेसैन्यरथांगयोः
॥ ३१ ॥ गण्डेदंभान्तरेकुंभकारोपकरणास्त्रयोः ॥ जलावर्नेप्यथचरुः
पुमान्हृदयान्नभांडयोः ॥ ३२ ॥ चारः पित्रालवृक्षेस्याद्वतौचंधा
पसर्पयोः ॥ चारुर्बृहस्पतौपुंसिशोभनेप्यभिधेयवत् ॥ ३३ ॥
चित्रास्वपणीगोडुंबासुभद्रादंतिकासुच ॥ मायायांसर्पनक्षत्रे
नदीभेदेषुचस्त्रियां ॥ ३४ ॥ तिलकालेरव्ययोः कूचिकर्बुराद्रुतयोरपि
तद्युक्तयोस्तन्यलिङ्गं चैरीशिल्यां नपुंसकम् ॥ ३५ ॥ गोस्तनेवस्त्र
भेदेचरेरवालेखनभेदयोः ॥ चुक्रे वृक्षाम्लचंगेर्यास्त्रीपुंस्यस्ते-
प्लवेनसे ॥ ३६ ॥ चैत्रं मृतेदेवकुलेनामृमृत्मासभेदयोः ॥ चौरः
पारश्चरेपिस्याच्चौरपुष्पोपधावपि ॥ ३७ ॥ छत्राभिसावतिछत्रेकु
त्तं पुरुशिर्लाघ्रयोः ॥ नपुंसकं चानपत्रे छिद्रं दूषणरंध्रयोः ॥ ३८
जारीस्यादोषधीभेदेस्त्रियासुपपत्तौ पुमान् ॥ जीरस्तजरणेखड्ग
गेटारो रंगतुरंगयोः ॥ ३९ ॥ तरस्तुतरणेपुंसिदशालौपेटकेतरी ॥
तंत्रं कुटुंबकृत्येस्यास्तिह्यांतेचौषधोत्तमे ॥ ४० ॥ प्रधानेतंतुवाये
चशास्त्रभेदेपरिच्छदे ॥ श्रुतिशास्त्रान्तरेहेतावुभयार्थप्रयोजके ॥ ४१
रुतिकर्तव्यतायांचतंत्रीवीणागुणेभता ॥ अमृतं दिहशिवयोस्तं
द्वौ निद्राप्रमीलयोः ॥ ४२ ॥ तारो वानरभिन्मुक्ताविशुध्योऽशुद्ध-

९०
 भौतिके ॥ नानक्षत्रैश्चिमध्येचननारूपेनपुंसकम् ॥ ४३ ॥ स्त्रीषु
 देवताभेदेवालिगीष्यतिभार्ययोः ॥ त्रिलिंगीषुच शब्देच ताम्रं शु-
 त्वेःरूपेपिच ॥ ४४ ॥ तीव्रातुक्दुरोहिण्यांराजिकागंडदुर्वयोः ॥
 त्रिषुषुषोनितांतेचकदौतीरंतुरोधसि ॥ ४५ ॥ पुंसिचपुणितोत्रंतु
 मजनेवैणुकेपिच ॥ दुरोरुत्तीसाध्वसेगर्तेकंदरेतुदरीस्पृता ॥ ४६ ॥
 दुराज्ययमनागर्थेदस्त्रः खरोश्वनीकते ॥ दारुस्यासिचलेकाष्ठेदे-
 वदारौनपुंसकम् ॥ ४७ ॥ द्वारंनिर्गमनेपिस्यादश्वपयेधरोगिरी ॥ का-
 र्पासतूलकेकुर्मराजेवस्वतरेपिच ॥ ४८ ॥ धराविश्वंभरायांचरुगीग-
 भाशयमेदसोः ॥ धात्रीजनन्यामलकीवसमत्युपमात्पु ॥ ४९ ॥ धा-
 रासैन्याग्रिमस्कंधेतुरंगगतिपंचके ॥ घटादिछिद्रसंतस्योऽप्रपातेस्याद्भू-
 वस्थच ॥ ५० ॥ रज्ज्वादेर्निशितमुखेधारोधावांतरेषुषो ॥ धीराधैर्या-
 निनेत्तैरेधीरः स्यान्निषुपंडिते ॥ ५१ ॥ स्वच्छंदैर्धैर्ययुक्तेचकुंकुमेतुनपुं-
 सकम् ॥ स्त्रियांश्रवणतुल्यायां धौम्रंभूषलईरिनं ॥ ५२ ॥ तथावास्तुस्था-
 नेभेदेनरोजेमनुजेऽर्जुने ॥ क्लीबंतुरामकर्पूरनक्रंस्यादप्रदारुणि ॥ ५३ ॥
 नागायांपुंसि कुंभीरेनारस्तर्णकलीरयोः ॥ नीघनेमौचलीकेद्वौरेवती-
 भेकानने ॥ ५४ ॥ नैत्रंमंथगुणेवरूपभेदेमूलेहुमस्यच ॥ रथेचक्षुषि-
 नघातुनेत्रीनेतरिवाच्यवत् ॥ ५५ ॥ परश्चेष्टारिदूरान्योत्तरेक्लीबंतुके-
 वले ॥ पुत्रंतुवाहनेपर्णेस्यासक्षेशरपक्षिणोः ॥ ५६ ॥ पारंपरतटेप्रांते-
 नरुत्तीपारानदीभिदि ॥ पारीपूरेचकर्कयांपादरज्जौचदंनिकः ॥ ५७ ॥
 पात्रंतुभोजनेयोग्येषुवादौराजमंत्रिणि ॥ तीरद्वयांतरेचाधपुरुः प्रा-
 ज्येऽभिधेयवत् ॥ ५८ ॥ पुंसिस्यादेवलोकेचनृपभेदपरागयोः ॥ पुरंन-
 पुंसकंगेहेदेहपायलिषुत्रयोः ॥ ५९ ॥ पुष्पादीनांदलाघृत्तौचागुणुलौन-
 नापुरि ॥ पुं द्वौदैत्यविशेषेक्षभेदयोरतिमुक्तके ॥ ६० ॥ चित्रेहमौपुंड-
 रीकेपुंभूभिनीवदंतरे ॥ पूरोजलसमूहेस्याद्वणसंशकद्विरवाद्ययोः ॥
 ६१ ॥ पौर्वावरुणपुरवागेचशूकरस्यहलस्यच ॥ पौरंनिषुपुरोदूतेक

रणेतुनपुंसकम् ॥ ६२ ॥ वरो जामातरि वृतौ देवता देरभीप्सिते ॥
 विद्वेषुं सिन्धुषु श्रेष्ठे कुंकुमे तु नपुंसकम् ॥ ६३ ॥ वरी प्रोक्ता शताच-
 र्या वरा च स्यात्सलत्रिके ॥ मना गिष्टे वरं क्लीबे केचिदाहुस्तद्व्ययम् ॥
 ६४ ॥ चक्षुर्वैश्वानरेशूलपाणौ च गरुडध्वजे ॥ विशालेन कुले पुंसि पि-
 गले त्वभिधेयवत् ॥ ६५ ॥ चक्रः शनैश्चरे पुंसि पुटमे देन पुंसकम् ॥ त्रि-
 पुङ्गुरे च कुटिले वारः सूर्यादिवासरे ॥ ६६ ॥ हारे हरे कुङ्कुमस्य वृन्दावस-
 रयोः क्षणे ॥ वारी स्याद्भजबंधन्यां कलश्यामपि योषिति ॥ ६७ ॥ वारि-
 र्वागजबंधन्योः स्त्री क्लीबे बुनिबालके ॥ वीरो रसविशेषे स्यादुत्तरे
 क्षमदे त्रिषु ॥ ६८ ॥ स्त्री पुराक्षीरकाकोलीतामलवयले बालुके ॥ प-
 निपुत्रवती रंभा विदारी दुग्धिका स च ॥ ६९ ॥ मलपूः क्षीरविदार्योः क्ली-
 रंशृंग्यां न लेपि च ॥ भरुः सर्पे हरे पुंसि मरुति शयमारयोः ॥ ७० ॥
 भद्रः शिवेरवंजरी रे वृषभेतु कदंबके ॥ करिजानि विशेषेना क्लीबमंग-
 लमुस्तयोः ॥ ७१ ॥ कांचने च स्त्रियां रास्त्रा कृष्णाव्यो मनदीपु च ॥ ति-
 थिभेदे प्रसारिण्यां कद्रफलानंतयोरपि ॥ ७२ ॥ त्रिषु श्रेष्ठे च साधो च
 नपुंसिकरणांतरे ॥ भारः स्याद्दीवधे विष्णोपलानां हि सहस्रके ॥
 ७३ ॥ भीरुरार्ते त्रिलिंगः स्याद्हरयोषिति योषिति ॥ भूरिर्नावा-
 सदेवे च हरे च परमेश्विनि ॥ ७४ ॥ नपुंसकं सवर्णे च प्राज्ये स्याद्वा-
 चलिंगकः ॥ मंत्रो वेदविशेषे स्याद्देवादीनां च साधने ॥ ७५ ॥ शुद्ध-
 वादेपि च पुमान् सरुर्नागिरिधन्वनोः ॥ मात्राकर्णविभूषायां विन्ने-
 माने परिच्छदे ॥ ७६ ॥ अक्षरावयवे स्वल्पे क्लीबं कात्स्न्ये विधारणे ॥ माशे-
 मृतौ स्मरे विघ्ने माशे च ज्ञांजनसये ॥ ७७ ॥ मारिः स्त्री मारणे च
 र्षे मित्रं स हृदि न हयोः ॥ सूर्ये पुंसि पुरागंधद्वये देत्यांतरे पुमान् ॥
 ७८ ॥ यात्रातु यापने पि स्याद्दमनोत्सवयोः स्त्रियाम् ॥ रंध्रंतद्दूष-
 णे छिद्रे राक्षस्योऽपवर्तने ॥ ७९ ॥ उपद्रवे क्लीबं पुंसो रुरुर्नामृग-
 दंतयोः ॥ वेन्नं वेमनिपीयूषे पदवामेपि सूतके ॥ ८० ॥ रोध्नीनागा

लवेकीबमपराधेचकिल्विषे ॥ रौद्रधर्मस्सेचंङ्गांस्तीतीत्रेभीषणोत्रिषु
 ॥८१॥ वज्रंस्याद्दालकेधात्र्यांङ्गीबंयोगान्तरेपुमान् ॥ वज्रास्तुद्यां
 हुच्यांचवज्रीस्तुह्यंतरेस्मृता ॥८२॥ दंभोलोहीरकेप्यस्त्रीवर्द्धंभु
 वरत्रयोः ॥ वप्रस्तातेपुमानस्त्रीरेणुसेत्रेचयेतदे ॥८३॥ वज्रंमुखेव
 स्त्रभेदेव्यग्रीव्यासक्तआकुले ॥ वस्त्रोनादिवसेकीबंमंदिस्त्रेचतुष
 थे ॥८४॥ व्याघ्रस्यासुंमिषाईलेरत्तीरंडकरंडयोः ॥ श्रेष्ठेनराद्युत्तर
 स्थःकंदकार्यांतुयोषिति ॥८५॥ वृत्रोरिषौघनेध्यांतेशैलभेदेचदानवं
 ॥ चेरःकलेचरेकीबंवार्ताकौकुंकुमेपिच ॥८६॥ योद्रीस्त्रापणपादेना
 गोनसाहौझवांतरे ॥ शरस्तेजनकेवाणेदध्यग्रेनाशरंजले ॥८७॥ श
 स्त्रलोहाःस्त्रयोःकीबंछुरिकायांतुयोषिति ॥ शक्रःपुमान्देवराजेकुर
 जार्जुनभूरुहो ॥८८॥ शदिर्नाभोधरेजिष्णोशरुर्नाकोपवज्रयोः ॥
 शारिर्नाक्षोपकरणेस्त्रियांशकुनिकांतरे ॥८९॥ युद्धार्थगजपर्याणेष्व
 बहारांतरेपिच ॥ शारस्याच्छबलेवाच्यलिंगपुंसिसमीरणे ॥९०॥ अक्षो
 पकरणेशास्त्रंनद्वयोरागमाज्ञयोः ॥ शिण्युर्नाशाकमात्रेचशोभांज
 नमहीरुहे ॥९१॥ शिरोनापिप्लीमूलेस्यादमन्यांचयोषिति ॥ शी
 घ्रंनलदेचक्रांगेकीबंदुतगतौत्रिषु ॥९२॥ शस्त्रंस्यादभ्रकेकीबसुदी
 सशुक्रयोस्त्रियोस्त्रिषु ॥ शक्रःस्याद्दूर्गवेज्येषमासेवैश्वानरेपुमान् ॥
 ९३॥ रेतोक्षिरुग्निदोःकीबंभूरःस्याद्यादवेभटे ॥ स्वरुःपुमान्यूपरवं
 डेमिदुरेऽप्यध्वरेशरे ॥९४॥ सत्रंयज्ञेसदादानालादनारण्यकैतवे ॥
 सरोदध्यग्रगत्योर्नास्त्रोनासारसमीरणे ॥९५॥ उद्यत्तादावकारादौ
 षड्जादौचध्वनौपुमान् ॥ शारोचलेस्थिरांशेचमज्जिनपुंसिजलेधने
 ॥९६॥ न्याय्येकीबंत्रिषुवरंसांद्रवनेघटेमृदौ ॥ स्फारःस्यासुंसिविक
 टेकनकादेभ्रवुदुदे ॥९७॥ सिघ्रोनिदाघसलिलेसिघ्रानुसरिदंतरे ॥
 स्थिराभृशालपर्योर्नाशनौगोक्षेचलेजद्व ॥९८॥ सीरोकंहलयोः
 पुंसिसराचषक्रमययोः ॥ पुल्लिंगस्त्रिदिवेशोस्यात्सूत्रंतंतुव्यवस्थयोः

रत्रि

मेदिनीकोशः

९३

॥९९॥ शास्त्रादिसूचनाग्रंथे स्वैरः स्वच्छंदमंदयोः ॥ हरिश्चंद्रार्कवा
ताश्वशुकभेकयमाहिषु ॥ १०० ॥ कपौसिंहेहरेः जैशौशक्रेलोकान्त
रेषुमान् ॥ वाच्यवसिंहहरितोद्गारेमुक्ताकलौयुधि ॥ १०१ ॥ हरिः पथि
कसंघाताद्युतादिभंगयोः स्त्रियां ॥ हिं स्वात्वेलावलीमांस्थोस्त्रियां-
स्याद्वातुकैः न्यवत् ॥ १०२ ॥ हीरातैलांकुकाक्षयोः पुंसि शंकरवज्रयोः
हारालघेपिराशयदेरेरवाशास्त्रभिदोरपि ॥ १०३ ॥ ॥ रत्रिः ॥ ॥
अमरस्त्रिदशोपस्त्रीसंहारेकुलिशदुमे ॥ स्त्रीगुडूच्यमरावत्योः स्त्र्य
णादूर्वाजरायुषु ॥ १०४ ॥ अपरंगजपश्चादेस्त्र्यज्जरायोतुयोपिति ॥ इत
रस्मिन्पितयाः वाचिनेऽप्यन्यलिंगकम् ॥ १०५ ॥ अधरस्तपुमानोष्टेही
नेऽनूचैश्चवाच्यवत् ॥ अधवस्मावधानेस्याहस्तभेदेकनौपुमान् ॥ १०६
॥ अंतरमवकांशावधिपरिधानांतर्दिभेदतादर्थ्ये ॥ छिद्राक्षीयविना
वहिरवसरमध्यात्समदृशेषु ॥ १०७ ॥ अवरंगजांत्यजंघादिदेशेष्विचरमे
त्रिषु ॥ अंबरनदयोर्व्योम्निस्रगंध्यंतरवस्त्रयोः ॥ १०८ ॥ अंगारसुप्त्यु
केनस्त्रीपुल्लिङ्गस्तुमहीसते ॥ अंकुरोरुधिरेलोत्तिपानीयेभिचरोद्दि
दि ॥ १०९ ॥ अजिरंप्रांगणेवातेविषयेददुरेतनौ ॥ स्त्रीचंड्यामक्षरं ब्रह्म
वर्णयोः पुंसि शंकरे ॥ ११० ॥ अशिरोवीतिहोत्रेस्याद्राक्षसेभास्करेपुमा
न् ॥ अंडीरः पुरुषेशक्तेः रंछदकपाठयोः ॥ १११ ॥ अवीराः पतिपुत्रा
यांस्त्रीसत्वरहिते त्रिषु ॥ अगुरुक्रीबंजोककशिशपयोर्वाच्यवत्तु
घुनि ॥ ११२ ॥ अस्तराजनीराशोरस्तरोदेवारिभास्करयोः ॥ आक
रोनिवहोस्तत्तिस्थानयेष्वेषुकथ्यते ॥ ११३ ॥ आधारश्चाधिकरणेष्वा
लवालांबुधारणे ॥ आसारः स्यात्ससरणेवेगवृष्टौस्तद्वले ॥ ११४ ॥ आ
हारः स्यादाहरणेभोजनेचपुमानयं ॥ अशरस्तपुमानैश्चानरेचर-
जनीचरे ॥ ११५ ॥ आकारइंगिताकृत्योरिनरोऽन्यत्रपामरे ॥ इत्यर्थ
सत्सोपधिकेकूरकर्मणिचत्रिषु ॥ ११६ ॥ ईश्वरोमन्मथेशंभोनाक्येस्वा
मिनिचात्यवत् ॥ ईश्वरीचेश्वरोमायामुदरंजदरेषुधि ॥ ११७ ॥ ॥

उदारोदयमहतोर्दक्षिणेप्यभिधेयवत् ॥ उर्वरा सर्वसस्याख्यभूमौ
 स्याद्भूमिमात्रके ॥ १८ ॥ उत्तरादिग्विशेषेचस्मृषायामर्जुनस्यच ॥ विरा
 टस्यसूतेनास्यादूर्ध्वोदीच्योत्तमेत्रिषु ॥ १९ ॥ नपुंसकं प्रतिवाक्येः थो
 द्वारश्चोत्पत्तावृणो ॥ क्रक्षरं वारिधारायामृक्षरश्चर्त्विजिस्मृतः ॥
 २० ॥ एकाग्रमन्यलिंगस्यादेकतानेप्यनाकुलं ॥ औशीरं शयनास-
 नचामरदंडेषुशीरजेप्रोक्तं ॥ २१ ॥ क्रकरः करीरवृक्षेदीनेक्रकचेच
 पक्षिभेदेच ॥ कटुरः श्वेतखदिरैक्रकचव्याधिभेदयोः ॥ २२ ॥ कर्बुरं
 सलिले हेमिकर्बुरः पापरक्षसोः ॥ कर्बुराकृष्णचंतायांशवलेपु
 नरन्यवत् ॥ २३ ॥ कर्परः स्यात्कपालेचशस्त्रभेदकदाहयोः ॥ कंध
 रोवारिवाहेस्याद्वायां कंधरामता ॥ २४ ॥ कर्बुरः कथितो व्याघ्रे-
 शिवायामपि कर्बुरी ॥ कंजारो जठरे सूर्यो विरिंचौ वारणे सुनौ ॥ २५
 ॥ करीरो वंशांकुरेः स्त्रीवृक्षभिद्वयोः पुमान् ॥ करीरीवीचिका
 यांचदंतमूलेचदंतिनां ॥ २६ ॥ कटिचरसनायांचवर्माणैकटिवास-
 मि ॥ कछुराभूकशिंयांचशरीदुःस्पर्शयोरपि ॥ २७ ॥ कछुरः पुंश्च
 लेवाच्यलिंगः स्यात्सामरेपिच ॥ कचुरं लवणे स्नेह्यपृष्ठीतुंगीकचां
 तरे ॥ २८ ॥ कबुर्चुमायां नारसः पापयोर्भेषजांतरे ॥ कर्मारोजानि-
 भेदेचत्वचिसारेचपुंस्ययम् ॥ २९ ॥ करेणुः कर्णिकारेच करिणीवे-
 श्ययोः स्त्रियां ॥ कच्चरेकुक्षितेवाच्यलिंगतत्त्वेनपुंसकं ॥ ३० ॥ क-
 र्करीभांडभेदेनादपेणेकडिनेत्रिषु ॥ कडारः पिंगलेदासे कलचं
 श्रोणिभार्ययोः ॥ ३१ ॥ दुर्गस्थानेनृपादीनां कटपुः पुंसिराक्षसो ॥ वि
 द्याधरे महादेवे तथा स्यादक्षदेवने ॥ ३२ ॥ कंदरं स्वंकुशे पुंसिगुहा
 याननपुंसकं ॥ कर्चुरः स्यात्पुमाञ्छब्दांस्त्वर्णेतुनपुंसकं ॥ ३३ ॥
 काश्मीरंकुकुमेऽपि स्यादृकपुष्करमूलयोः ॥ कावेरी स्यात्सविद्धे
 पण्यनारीहरिदयोः ॥ ३४ ॥ कांतारोऽस्त्रीमहारण्ये बिले दुर्गमवर्त्मनि
 ॥ पुंसि स्यादिक्षभेदेथ किशोरोऽप्यस्य शावके ॥ ३५ ॥ तैलपण्यौ

रवि

मेदिनीकोशः

९५

पधौचस्यात्तरुणावस्थसूर्ययोः॥ किमीरोनागरेचकबुरेराक्षसात
रे॥ ३६॥ किंशारुर्नासस्यभूकेविशिविकंकपक्षिणि॥ कुहरंगधरे-
छिद्रेक्रीबेनागांतरेपुमान्॥ ३७॥ कुकुरःसारमेधेनाग्रंथिपणेन-
पुंसकं॥ कूर्परःस्यात्कफौचजानुदेशेचपुंस्ययं॥ ३८॥ कुंजरो
नेकपेकेशीस्त्रीधातव्यांचपाटलौ॥ कुमारःस्याच्छुकेस्कंधयुवरा-
जेऽश्ववारके॥ ३९॥ बालकेवरुणद्वौनानदयोर्जात्यकाचने॥ कुमारी
शैलतनयानवमाल्योर्नदीभिदि॥ ४०॥ सदाशराजिताकन्याजबूद्धी
पेषुचस्त्रियां॥ कुठारुर्नाहुमेकेशोकुठारकेवलरते॥ ४१॥ कुबेरः
स्यात्पुंसिनदीवृक्षेपुण्यजनेश्वरे॥ कुबेरस्त्रिषुचारौनाकुञ्जकः
स्त्रीधुगंधरे॥ ४२॥ केसरंहिंगुनिक्लीबकिंजल्केनस्त्रियापुमान्॥ सिं-
हच्छटायांपुन्नागेवकुलेनागकेसरे॥ ४३॥ केदारोद्देशिवेक्षनेभूमि
भेदालवालयोः॥ केनारःपुंसिनरकेशिरक्तपोलसंधिषु॥ ४४॥ को-
दिरःपुंसिनकुलेशक्रगोपकशक्रयोः॥ केदारोनागरेकूपेपुष्करिण्या
श्वपादके॥ ४५॥ स्वपुरःक्रमुकेमइमुस्तकेऽलसकेपिच॥ स्वपरस्त-
स्तरेधूर्तेभिक्षाभादकपालयोः॥ ४६॥ स्वर्जूररूप्यखलगेष्टश्रिकेना
दुपेदयोः॥ स्वदिरीशाकभेदेस्त्रीनाचंद्रेदंतधावने॥ ४७॥ स्वदाभ्य-
मत्रलेशस्यात्तथादंतक्षतांतरे॥ शिवंशिवस्त्वशिवाभेदेस्वदंगेवा-
रिधानके॥ ४८॥ गणेशःकर्णिकारद्वौकरिणीवेश्ययोःस्त्रियां॥ ग-
र्गरोमीनभेदेस्त्रीमथन्यामथगच्छरः॥ गुहागहनदमेषुनिकुजेतु
पुमानयं॥ गांधारःपुंसिसिंदूरेरागदेशप्रभेदयोः॥ ४९॥ गायत्रीनि-
पदादेवीछंदोभित्तवादिरेषुच॥ गोपुरंदारिपूद्धारिकैवर्तोमुस्तकेपि-
च॥ ५०॥ घर्घरोनाचलदारिदारोलुकनदांतरे॥ स्त्रीसुद्रघट्यावी
णायाभेदेस्वरांतरेपिच॥ ५१॥ चमरंचामरेस्त्रीतुमंजरीरुगभेद-
योः॥ चंदिरोनेकपेचंद्रेचत्वरंस्थदिलेगने॥ ५२॥ चंकरःस्पंद-
नेचक्षेचातुरोनेत्रगोचरे॥ चातुकारिनिबन्धोच्चत्रिपुदाक्ष्येतुचा

तुरी॥ ५४॥ चक्रगंडौ च पुंसि स्याच्चा मरं चामरापि च॥ दंडे च बा
 लव्यजने चिकुर स्तरलागयोः॥ ५५॥ पक्षिवृक्षभिदोः केशे गृहवर्चो
 सरीसृपे॥ छिदिरः पावके रज्जौ करवाले परस्वये॥ ५६॥ छिदुरश्छे
 दनद्वये धूते वैरिणि च त्रिषु॥ जठरो नस्त्रिणां कुसौ दध्म कर्कटयोस्त्रि
 षु॥ ५७॥ जर्जरं शैवले शक्रधजे त्रिषु जरातुरे॥ जंबीरः प्रस्थवृ
 ष्ट स्यात्पुंसि दंतशठद्वये॥ ५८॥ जलेंद्रः पुंसि वरुणे जंभाले च महो
 दधौ॥ झर्झरः स्यात्कलियुगे वाद्यभादेन दांतरे॥ ५९॥ झल्लरी
 झल्लरी च द्वे हुलुके बालकुंतले॥ टट्टरी स्यान्मृषावादे लंपापटहवा
 दयोः॥ ६०॥ टंकारो विस्मये पुंसि प्रसिद्धो सिंजिनी ध्वनौ॥ टगरं
 कणक्षारे हेलविभ्रमगोचरे॥ ६१॥ नान्यवलेकरासे स्यात्तडिंगरी डं
 गरेपि च॥ क्षेपे तमिस्त्रंतिमिरे कोपे स्त्री तु तमस्तनौ॥ ६२॥ लृणापक्ष
 निशायांच स्वक्यत्रं तु वरांगके॥ स्त्रीकारव्यांचतिमिरे ध्वांते नेत्राभ
 यांतरे॥ ६३॥ तीवरो नांबुधौ व्याधे तुंबुरी कुक्कुरस्त्रियां॥ धन्या केपि
 तुषारस्तु शीकरे शीतले हिमे॥ ६४॥ तुवरस्तुकषाये स्यात्काक्ष्या
 दक्योस्तु वर्यापि॥ तूवरोऽयश्च पुंस्ये प्रौढाभृंगारकेपि च॥ ६५॥ पुरु
 षव्यजनत्यक्ते स्यात्कषायरसेपि च॥ दहरो मूषिकायांच स्वत्यो म्नां
 तरिबालके॥ ६६॥ दंतुरस्तूनतरं देतथोन्नतनते त्रिषु॥ ददर्शः
 पर्वते पुंसि त्रिष्वीषड्भ्रमभाजने॥ ६७॥ दर्दुरस्तोयदे भेके वाद्यभां
 डादिभेदयोः॥ दर्दुरा चंडिकायां स्याद्भ्रमजालेन पुंसकं॥ ६८॥
 दंडारो वहले मत्तवारणे शरत्त्रके॥ कुंभकारस्थचक्रे च द्वापरः
 संशये युगे॥ ६९॥ दासरो दासिकापत्ये त्रिषु पुंसि क्रमेलके॥ दु-
 र्धरः पुंसिनरकांतरे स्यादृषभौषधौ॥ ७०॥ दैत्यारिः पुंसि सामान्य
 देवचगरुडध्वजे॥ धूसरी किन्नरी भेदेनारवो त्रिषु पांडुरे॥ ७१॥
 नरेंद्रस्त्वहोपाले विषवैद्ये च पुंस्ययं॥ नर्मरा तु दरी मरुत्ता सरला
 निष्फलास्तु च॥ ७२॥ नागरं सुस्तके शुद्ध्या विदग्धेन गरोद्भवे॥ नि

रन्निः

मेदिनीकोशः

९७

करोनिवहेसारेन्यायदेयवनेनिधौ॥७३॥निर्झरस्तसहस्रांशुतुरंगेतुषा
वके॥निर्झरस्यासुमान्देवेजरात्यक्तेचवाच्यवत्॥७४॥निर्झरातुराङ्ग्या
चतालपण्यामपिस्त्रियाम्॥निकारःस्यात्सरिभवेधान्यस्योऽक्षेपणेपिच
॥७५॥निर्दरंनिर्मरेसारेऽन्यवत्तुक्ठिनेऽत्रपे॥स्यान्नीवरोवणिज
केवास्तव्येचपुमानयं॥७६॥प्रवरःसंततौगोत्रेक्रीबंश्रेष्ठेतुवाच्यव
त्॥प्रवररोहयसन्नादेकुङ्कुरेऽश्वतरेऽपिच॥७७॥पुंसिन्निष्वत्यंतस्व
रेपवित्रंवर्षणेकुशे॥ताम्रेपयसिचक्रीबंमध्येस्यादभिधेयवत्॥७८
॥प्रदरोरोगभेदेस्याद्वितारेशरभंगयोः॥प्रकरःस्यात्पुमान्त्संधेवि
कीर्णकुसुमादिषु॥७९॥नपुंसकंजोगकेरुनीनाद्यांगेचत्तरावलो॥
पंकारःशौचलेसेतौसोपानेजलकुञ्जके॥८०॥प्रस्तरोग्रावणिमणौ
प्रकारस्तल्यभेदयोः॥पदारःपादधूलौस्यात्पादालिंदेपिपुंस्वयम्८१
प्रसरःप्रणयेवेगेस्यात्पाटीरस्तमूलके॥केदारेवेणुसारेचवारिदेतित
उत्तापि॥८२॥स्यादंगेवातिकेपुंसिपामरःखलनीचयोः॥पांडुरंस्यान्म
रुबकेवर्णेनातद्वतिनिषु॥८३॥पार्परीभक्तसिक्थेस्यात्कीनाशोराज
यक्ष्मणि॥जरादेपिकदंबस्यकेसरेचगदांतरे॥८४॥प्रांतरंविपिवेदूस्थ
न्यवर्त्मनिकोठरे॥पिठरःस्थाल्यांनाक्रीबंमुस्तामंथानदंडयोः॥८५॥
पिंजरोन्वांतरेक्रीबंस्वर्णेपीतेचवाच्यवत्॥पिंडारःक्षेपणेगोपेमहि
षीरक्षकेदुमे॥८६॥पीवरःकलपेस्थूलेपुष्करंखंबुपद्ययोः॥तूर्य
वक्त्रैरवड्फलेहस्तिहस्ताप्रकांडयोः॥८७॥कुष्ठौषधेदीपतीर्थभे
दयोश्चनपुंसकं॥नारोगनागविहगनृपभेदेषुवारुणे॥८८॥बंठरः
स्थगिकारज्जौलांगूलेकुङ्कुरस्यच॥करीरकोशेतालस्थपल्लवेचपयो
धरे॥८९॥बंधुरमुकुटेपुंसिस्त्रीचंगतैलकल्कयोः॥बंधूकेबधिरहं
सेत्रिषुस्याद्वयनस्त्रयोः॥९०॥बंधुरापण्ययोषायांस्त्रियांभूतिच
सक्तुषु॥बंधुरःशोभनेनमेवरत्रारज्जुकक्षयोः॥९१॥पत्रमरःकामुके
भृंगेपत्रामरंमधुनिस्मृतं॥पुंसिप्रसरभेदेऽथमास्क्रोःमौप्रभाके॥

॥ १२॥ पार्यारुः शैलभेदे स्यान्मृगभेदे च तत्र च ॥ क्रीडया परमार्या
यां पुत्रोयेनोपपादितः ॥ १३॥ मृगारीमिलिकायां स्यात्कनकालौ पु
नः पुमान् ॥ मत्सराभक्षिकायां स्यान्मास्यक्रोधयोः पुमान् ॥ १४॥
असह्यपरसंपत्तौ रूपणे चाभिधेयवत् ॥ मधुराशतपुष्पायां मिश्रेया
नगरीभिदोः ॥ १५॥ मधुकर्कटिकामेदामधूलीयष्टिकासूच ॥ क्लीबं
विषे पुंसिरसेतद्वत्सादुप्रियेः न्यवन ॥ १६॥ मंदरस्तपुमान्मथशैले
मंदारपादपे ॥ वाच्यवद्बहले मंदे मंदारः स्यात्स्वरदुमे ॥ १७॥ पारिभ
द्रकपर्णे च मंदारो हस्तिधूर्तयोः ॥ मंदिरं नगरेः गारे क्लीबं नामकरा-
लये ॥ १८॥ मंथरः कोशफलयोर्बाधमंथानयोः पुमान् ॥ कुसंभ्यां न
द्वयोर्मंदे पृथौ वक्त्रेभिधेयवत् ॥ १९॥ मकरोयादसोभेदे निधिराशि
प्रभेदयोः ॥ मयूरो बर्हिचूडायामपामार्गेशिरवंडिनि ॥ २००॥ महेंद्रः
पर्वतेशक्रे मधुद्रोः लौचकामुके ॥ मंदुरावाजिशालायां शयनीयार्थ
वस्तुनि ॥ १॥ मसूरा मसुरावानावेश्याघ्रीहिप्रभेदयोः ॥ मसूरीपा
परोगे स्यादुपधाने पुनः पुमान् ॥ २॥ मर्मरो वस्त्रभेदे च युष्कपर्णे ध्वनौ
तथा ॥ पुंसिस्त्रियां पुनः प्रोक्ता मर्मरीपीतदारुणि ॥ ३॥ मंजरीतिल
कद्रुमुक्तयोर्वल्लुशैद्वयोः ॥ मकुरः स्यान्मुकुरवद्वर्षणे बकुलदुमे ॥ ४॥
कुलालदंडे माठरो व्यासेऽर्कपारिषार्धिके ॥ मार्जारोऽस्तौ स्वदृशो मि
हिरः सूर्यवृद्धयोः ॥ ५॥ मुद्गरं मल्लिकाभेदे पुंसिलोष्टादिभेदने ॥ मुदि
रः कामुके मेघे मुहिरः काममूर्खयोः ॥ मुर्मुस्तपवद्भौ स्यान्मन्मथेर
विवाजिनि ॥ मृगारिः स्यात्पुंसिकंठीरवशादूलयोरपि ॥ ७॥ रुधिरौ-
गारके पुंसि क्लीबं नुकुं कुमासृजो ॥ बदरागृष्टिकार्पास्योरेलापण्यां स्त्रि
यां पुमान् ॥ ८॥ कार्पासस्याधि बदरी कौलौ क्लीबं तु तस्फले ॥ बचरः कुकु
टे पुंसि शवे च वशिरः पुमान् ॥ किणिही हस्तिपिप्यल्योः क्लीबेऽभिलव
णे स्मृतः ॥ बर्बरः पामरे केशे च कलेनी वृद्धंतरे ॥ १०॥ फंजिकायां पुमा
नशाकभेदपुष्पभिदोः स्त्रियां ॥ वर्करः परिहासे स्याच्छात्रे युवपशाव

पि॥११॥ वल्लुरंशादलक्षेत्रेगहनौषधयोरपि॥ वल्लुरात्रिषुसंशक्त
 मांसशूकरमांसयोः॥१२॥ वार्दरंरुष्णालाबीजदक्षिणावर्तशंखयोः॥
 वीरेचकाकचिंचायांभारत्यांचनपुंसकं॥१३॥ वागरस्तुगतातंकेसुमु
 क्षौवातवेष्टके॥ विशारदेपिशाणेपिनिर्नयेवारकेपिच॥१४॥ वासरस्तु
 पुमान्नागप्रमेददिनयोरपि॥ वासरावासितायांस्याद्दासतेयमुविस्त्रि
 याम्॥१५॥ विष्टुरःकुशमुष्टौस्यादासनेपिमहोरुहे॥ विस्तरोवाकूप
 पंचेस्याद्विस्तारेप्रणयेपिच॥१६॥ विदुरोनागरेधीरेकौरवाणांचमंनि
 णि॥ विधुरंस्यात्परिभ्लेपेनद्वयोर्विकलेत्रिषु॥१७॥ रसालायांरुग्रीवि-
 दारोज्वलाच्छ्वासाजिदारणे॥ विदारीशालपण्यंचरोगभेदेक्षुगंधयोः
 ॥१८॥ विवरंदूषणेगर्तेविसरःप्रसरेव्रजे॥ विस्तारोविस्त्रुतौस्तवेवि
 कारोविकृतौरुजि॥१९॥ विहारोभ्रमणेस्कंधेलीलायांसंगतालये॥
 शबरोम्लेच्छभेदेचपानीयेशंकरेपिच॥२०॥ शंवरंसलिलेपुंसिमृग
 दैत्यविशेषयोः॥ शंबरीचारवुपण्यस्याच्छर्वश्यामिनीस्त्रियोः॥२१॥
 शर्करारवंदविकृतावुपलाकर्पुरांशयोः॥ शर्करानितदेशेपिरुग्भेदे
 शकलेपिच॥२२॥ शक्वरीछंदसोभेदेनदीमेखलयोरपि॥ शाणीरंशो
 णमध्यस्थेपुलिनेदर्शतटे॥२३॥ श्वशुरःपूज्येस्त्रीब्राह्मणंशारीरंदे
 हजेवृषे॥ शार्करःस्याद्दुग्धफेनेशर्करानितदेशयोः॥२४॥ शांकरस्तु
 बलीवर्देछंदोभेदेनपुंसकं॥ शार्वरंत्वंधतमसेघातुकेभेदलिंगकम्
 ॥२५॥ शालारंस्याद्वस्तिनखेसोपानेपक्षिपंजरे॥ शांबरीशूकशिंखां
 स्यात्पुंसिपापापराधयोः॥२६॥ शोधेचशांकरिःपुंसिकार्तिकेभेदगणाधि
 पे॥ शिरवरोःस्त्रीद्रुमाग्रादिभृगेपुलककक्षयोः॥२७॥ पक्षदाडिम-
 बीजाभमाणिक्यशकलाग्रयोः॥ शिशिरोनाहिमेनस्त्रीक्रतुभेदेज
 डेत्रिषु॥२८॥ शिलिंघ्रंकंदलीपुष्पेकवरेनाग्रांतरे॥ द्रुभेदेस्त्रीतुवि
 हगीभेदगंडूपदीमृदोः॥२९॥ शीकरंशरलेवातस्तुतांबुकणयोःपुमा
 न्॥ शुषिरंवंशादिवाद्येविवरेपिनपुंसकं॥३०॥ मूषिकेनास्त्रियांगर्ते

वन्देहरं प्रान्विते त्रिषु ॥ शृंगारः सुरतेनाद्यरसे च गजमंडने ॥ ३१ ॥ न
 पुंसकलवैगैपि नागसंभवचूर्णयोः ॥ संबरोदैत्यहरिणमत्स्यशैलजि
 नांतरे ॥ ३२ ॥ नपुंसकंतुसलिलबौद्धघतविशेषयोः ॥ संकरोऽग्निचर
 त्कारे संपार्जन्यवपुंजिते ॥ ३३ ॥ नवदूषितकन्यायां संकरी पुनरुच्यते ॥
 संस्कारः प्रणिघत्सेनु मवेमानसकर्मणि ॥ ३४ ॥ संस्तरः प्रस्तरेयज्ञे
 संगरोयुधिचापदि ॥ क्रियाकारे विषे चांगीकारे क्लीबं शमीफले ॥ ३५
 संपारः संप्रतौ संधे सामुद्रं देहलक्षणे ॥ ससुद्रजैः न्यलिंगोऽथस्मा
 वित्रः शंकरे वसौ ॥ ३६ ॥ सावित्री सत्यवसत्यां ब्रह्मपत्न्यु मयोरपि ॥
 सिंदूरस्तरुमेदे स्यात्सिंदूरं रक्तचूर्णके ॥ ३७ ॥ सिंदूरी रोचनी रक्त
 चेलिका धातुकी शुचि ॥ स्फनारि स्तुनी स्तन्ये सर्पाडकलविकयोः ॥ ३८
 संदरी तनुभिन्नारी भिदोः स्त्रीरुचिरेऽन्यवत् ॥ सौरंध्री परवेशमस्थ
 शिल्पकृत्स्ववशास्त्रियां ॥ ३९ ॥ वर्णसंकरसंप्रतस्त्री महल्लिकयोरपि
 ॥ सौवीरं कांजिके स्त्रोते जने च बदरीफले ॥ ४० ॥ नातुनी हतिहारिद्रं
 हरिद्वारं जिते त्रिषु ॥ नानी पवृक्षे हिंडीरः फेनवार्ताकु पूरुषे ॥ ४१ ॥ ॥
 रचतुः ॥ अरुष्करो व्रणहनि त्रिषु मल्लातके पुमाच ॥ भवेद्भि
 मरोयुद्धे वधे स्वबलसाधने ॥ ४२ ॥ अनुत्तरं त्रिषु श्रेष्ठे प्रतिजल्पवि
 चर्जिते ॥ अलंकारस्तु हारादावुपमादावलंकृतौ ॥ ४३ ॥ अवहारः पु
 मांश्चौरैर्युतयुद्धादिविश्रमे ॥ निमंत्रणे पने तव्यह्नये ग्राह्ययादसि
 ॥ ४४ ॥ अवतारोऽवतरणे पुष्करिण्यादितीर्थयोः ॥ अवस्करोऽपि व
 र्चस्के गुह्येऽथावसरः पुमान् ॥ ४५ ॥ प्रस्तावे मंत्रमेदे च वर्षणे चापि
 कीर्तितः ॥ उपलादावकूपारः कूर्मराजे महोदधौ ॥ ४६ ॥ असिपत्रः
 खड्गकोशे पुमानि हौचनारके ॥ भवेद्दश्वतरो नागांतरैवे गसरेपि च
 ॥ ४७ ॥ अभिहारोऽभियोगे च चौर्ये सन्नहनेपि च ॥ अग्निहोत्रोऽग्नि
 हविषोरर्धचंद्रौ नरवक्षते ॥ ४८ ॥ गलहस्ते बाणमेदे कृष्णात्रिहति तु
 स्त्रियां ॥ आडंबरस्तूर्यपद्मसंरंभे गजगर्जिते ॥ ४९ ॥ आत्मावीरः

रत्नतुः

मेदिनीकोशः

१०१

प्राणवति श्यालके च विदूषके ॥ इंदीवरं कुवलयेशतावर्या तु योषिति ॥
५० ॥ उदुंबरस्तदेहल्यां हृक्षभेदे च पंडके ॥ कुष्ठभेदेऽपि च पुमांस्तस्मै तु स्या
न्नपुंसकं ॥ ५१ ॥ उपह्वरं समीपे स्यादेकांतेऽपि नपुंसकं ॥ उदंतुरस्त्रिषु तु
गेकरालोत्कटदंतयोः ॥ ५२ ॥ उपकारश्चोपहृतौ विकीर्णकुसमादिषु
॥ ओदुंबरः श्चाददेव रोगभेदे नपुंसकं ॥ ५३ ॥ अथ कर्म करो भृत्ये चेत
नाजी विनित्रिषु ॥ कीनाशोऽपुंसि मूर्च्छायां चिं चिकायामपि स्त्रियाम् ॥
॥ ५४ ॥ कलिकारस्तधूम्यादेकरं जेपीतमस्तके ॥ कर्णिकारः पु
मानारवधद्री च दुमोसले ॥ ५५ ॥ कर्णपूरः शिरीषे स्यान्नीलोसल
वसंतयोः ॥ करवीरः कृष्णोऽस्याद्वैत्यभेदाश्चमारयोः ॥ ५६ ॥ करवी
र्यदिति शेषगवी पुत्रवतीषु च ॥ कटंभराप्रसारण्यां रोहिण्यां गजयो
षिति ॥ ५७ ॥ कलंचिकायां गोलायां वर्षाभूमूर्वयोरपि ॥ कादंबरस्तद
ध्यप्रैमद्यभेदे नपुंसकं ॥ ५८ ॥ स्त्रीवारुणी परभृता भारती शारिकास्त
च ॥ कालंजरो योगिचक्रमेलके भैरवे गिरौ ॥ ५९ ॥ कुंभकारी कुल
थ्यां च पुल्लिंगो घटकारके ॥ कृष्णासारा शिंशपायां पुंसि स्तुत्यां मृगांत
रे ॥ ६० ॥ गिरिसारः पुमांश्चोद्वेगं मलयपर्वते ॥ घनसारस्तकर्पूरे द
क्षिणावर्तपारदे ॥ ६१ ॥ चराचरं वाच्यलिंगमिं गजगतिनदयोः ॥ च
र्मकारः पादुहृति स्त्रियां चर्मसौषधी ॥ ६२ ॥ अथ चक्रधरोऽजेऽहौ
नात्रिषु ग्रामजालिनि ॥ चित्रादीरो विधौ भालमंकितं येन तत्र च ॥ ६३
यदां कर्णोपहाराय हतछागास्त्रविंदुषु ॥ तालपत्रं तु नादं केरं डायां ताल
पत्र्यपि ॥ ६४ ॥ तुंगभद्रानदीभेदे स्त्रियां पुंसि नदीकटे ॥ तुंडिकेरी
तुकार्पास्यां चिं चिकायामपि स्त्रियां ॥ ६५ ॥ तुलाधरस्तलाराशौ पुं
सिवाणि जकेत्रिषु ॥ अथ तोयधरो मुस्तासु निषण्णौ पथी घने ॥ ६६ ॥
दंडयात्रादिग्विजये संपानवरयात्रयोः ॥ अथोदशापुरं देशे पूरेपि
स्यान्नपुंसकम् ॥ ६७ ॥ दंडधारः पुमान् स्त्रीनाथे मेताधिपेऽपि च ॥ दि
गंबरः स्यात्क्षपणेन ग्रेतमसि शंकरे ॥ ६८ ॥ दुरोदरं घूतभेदे घूतकस्य

णयोः पुमान् ॥ देहयात्रायमपुरीगमनेभोजनेपिच ॥ ६९ ॥ द्वैमानुरो
 जरासंधचारणाननयोः पुमान् ॥ धराधरो हरो शैले धाराधरो मि
 मेघयोः ॥ ७० ॥ धारांकुरस्तनाशीरेशीकरेपिघनोपले ॥ धार्तराष्ट्रो
 ऽसितास्यांघ्रिहंसेकौरिवसर्पयोः ॥ ७१ ॥ धुंधुमारः शक्रगोपेगृहधूमै
 पदालिके ॥ धुरंधरो धवद्रीनावाच्यलिंगस्तधूर्वहे ॥ ७२ ॥ धृतराष्ट्रः
 सराक्षिस्थान्नागक्षत्रियभेदयोः ॥ धृतराष्ट्रीहंसपत्न्यां नभश्चरोपि
 हंगमे ॥ ७३ ॥ विद्याधरेघनेवानेनिशाचरस्तरक्षसि ॥ फेरुपेचकस
 र्पेषुपांशलायां निशाचरी ॥ ७४ ॥ निषहृरस्तजंबालेनिशायांतु
 निषहृरा ॥ नीलांबरः प्रलंबघ्नेकोणपेचशनिश्चरे ॥ ७५ ॥ भवेत्स्वर्गि
 करः संघेपर्यंकपरिवारयोः ॥ प्रगाढगात्रिकाचंधेसमाचारविवेकयोः
 ॥ ७६ ॥ अथपक्षचरश्चंद्रैष्टकचारिगजेपिच ॥ भवेत्प्रतिसरोमं
 त्रभेदेमाल्येचकंकणे ॥ ब्रणशुद्धौचमूषेषुंसिनस्त्रीतुमंडने ॥ आरक्षे-
 करस्तूत्रेचनियोज्येतन्यलिंगक ॥ ७७ ॥ भवेत्स्वरिसरोमृत्योविधाव
 पिचपुंस्ययम् ॥ परंपरोमृगभेदेप्रपौत्रेतनयस्यच ॥ ७८ ॥ परंपरा
 परिपाठ्यांहिंसासंतानयोरपि ॥ पयोधरः कोषकारेनालिकेरेस्त
 नेपिच ॥ ७९ ॥ कशेरुमेघयोः पुंसिप्रभाकरोऽघिसूर्ययोः ॥ प्रतीहा
 रोद्धारिद्वास्थेहाः स्थितायांतुयोषिति ॥ ८० ॥ परिवारः परिजनेस्व
 ड्गकोषेपरिछदे ॥ पारावारः समुद्रेनातदहयेनपुंसकं ॥ ८१ ॥ पात्रटी
 रस्तपुलिंगोमुक्तव्यापारमंत्रिणि ॥ लोहकांस्वरजसात्रेसिंघाणेपाव
 केपिच ॥ ८२ ॥ पारिभद्रस्तमंदारेनिंबद्रीदेवदारुणि ॥ पीतांबरस्त
 शैलूषेपुंसिकैटभसूदने ॥ ८३ ॥ पीतसारोमलयजेगोमेदकमणाव
 पि ॥ पूर्णपात्रं वस्तुपूर्णपात्रेवर्धापकेपिच ॥ ८४ ॥ बलभद्रात्रायमा
 णाकुमार्योः पुंसिसीरिणि ॥ ब्रह्मपुत्रः क्षेत्रभेदेनदभेदेचपुंस्ययम् ॥
 ८५ ॥ बक्रनक्रस्तपिशनेतथैवशुकपक्षिणि ॥ चार्वटीरौरंगआ
 माश्वकुरंगणिकाकृते ॥ ८६ ॥ चारकीरस्तपुंसिस्थाद्वारग्राहि-

णिवाडवे ॥ यूकायांगेलरोधिन्यानीराजितहयेपिच ॥ ८८ ॥ बिंदुतंत्रः
 पुमान्शारिफलकेचतुरंगके ॥ वीरभद्रोऽश्वमेधाश्वेवीरश्रेष्ठेचवीरणौ
 ॥ ८९ ॥ स्याद्दीर्घतरं वीरणे वीरश्रेष्ठे शवेचना ॥ महावीरस्तगरुडेशू
 रसिंहे मरवानले ॥ ९० ॥ वज्रेश्वेततुरंगे च संचानविहगेपिच ॥ महामा
 त्रः समृद्धे चामात्ये हस्तिपकाधिपे ॥ ९१ ॥ मणिच्छिद्रा तु मेदायामृष
 भारव्योषधेपिच ॥ महेश्वरो महादेवे कथितो धीश्वरेपिच ॥ ९२ ॥
 मृगनेत्रा रात्रिभेदे विशेषे योषितस्तथा ॥ रथकारस्तमाहिष्यात्का
 रणीजे च तक्षणि ॥ ९३ ॥ रागसूत्रं तुलासूत्रे पटुसूत्रे न पुंसकं ॥ लंबोद
 रस्यादुद्धाने गणानामधिपेपिहि ॥ ९४ ॥ लक्ष्मीपुत्रः स्तुपुल्लिंगः का
 मदेवेतुरंगमे ॥ व्यवहारो दुभेदे स्यान्वासेपिच गणस्थितौ ॥ ९५ ॥ अ
 थ व्यतिकरः पुंसि व्यसनव्यतिषंगयोः ॥ वातपुत्रो महाधूर्ते भीमसेने
 हनूमति ॥ ९६ ॥ विश्वंभरोऽन्युतेशके पुंसि विश्वंभरां भुवि ॥ विश्व
 कटुस्त्रिपुरवले ध्वानारवे दशरुनोः पुमान् ॥ ९७ ॥ विभावरी निशाग
 योः कुट्ट्यां च क्रयोषिति ॥ विवादवस्त्रगुंढ्यां च विभाकरो घिसूर्य-
 योः ॥ ९८ ॥ वीतिहोत्रोऽनलेः केच शतपत्रः शिखंडिनि ॥ दार्व्यादे
 सारसे च कमले तु न पुंसकम् ॥ ९९ ॥ शतावरी तु शल्यां स्यादिदीर्घा
 मपि स्त्रियां ॥ शिखरमारो बुसंभूतजंतौ तारात्मकाच्युते ॥ १०० ॥ भवे
 त्साहचरोऽग्निं द्यां हयोस्तु चरेत्रिषु ॥ समुद्रारुः पुमान्वाहे सेतुवदेति-
 मिंगिले ॥ १०१ ॥ संप्रहारो गतौ युद्धे स्थिरदंष्ट्रो भुजंगगमे ॥ विराहाकृति
 विष्णो च स कुमारो मृदौ त्रिषु ॥ १०२ ॥ पुंसि पुंड्राभिधाने शौसूत्रधारः
 शचीपतौ ॥ नानाद्यंतरसंचारि पारिपात्रप्रभेदयोः ॥ १०३ ॥ ॥ रपंच
 तमालपत्रं तापिष्ठे तिलके पत्रकेपिच ॥ तालीशपत्रं भूम्या मलकी-
 तालीशयोः स्मृतम् ॥ स्यात्स्यांशु चामरः पुंसि दूर्वाचिततटी भुवि ॥ व
 र्द्धापके प्रशंसायां पुरोदौ धूलिगुच्छके ॥ १०४ ॥ स्यात्सादचतुरभुजागैः
 कतेपि प्यलेपिच ॥ करके परदोषैकप्रवक्तृपुरुषेपिच ॥ १०५ ॥ पीतकावेर

मित्येतत्कुंभमेपितलेपिच ॥ स्याद्राजचदरं रक्तमेलकेलवणोपिच
 ७॥ बस्त्रोक्तसारं द्रुपुरे कुबेरनलिनीपुरोः ॥ विप्रतीसार उद्दिष्टः
 कौकृत्योऽनुशयैरुषि ॥ ८॥ भवेत्समभिहारस्तूपौनः पुन्यभृशार्थयोः ॥
 सर्वतोभद्रइत्युक्तः काव्यचित्रे गृहान्तरे ॥ ९॥ निबेना सर्वतोभद्रांगं
 भारीनदयोषितीः ॥ इति रांतवर्गः ॥ १८५३ ॥
 लैंकं ॥ लः शक्रेलातुदाने स्यात्ग्रहणेपि निगद्यते ॥ लीभ्ले
 षणे च चपले ग्लौर्धरण्यां निशापतौ ॥ १॥ लहिः ॥
 अम्लो रसस्य भेदे स्यादम्ली चांगेरिकौषधौ ॥ अलिः सारापुष्पलिहोः
 पुंस्त्वाल्लिर्विशदाशये ॥ २॥ विषुस्त्रियां वयस्यायां सेतौ पंत्तौ च कीर्तिना
 ॥ आलुर्गजंतिकायां स्त्री क्लीबं मूले च भेलके ॥ ३॥ इलाकलत्रे सौम्यस्य
 धरिच्यं गविवाचिच ॥ औलुस्तभूरणे पुंसि स्याद्दार्दवाच्यलिंगकः ॥
 ४॥ कलास्यान्पूलरैर्बुद्धौ शिल्पादावंशमात्रके ॥ षोडशांशे च चंद्रस्य क
 लनाकलमात्रयोः ॥ ५॥ कलं शक्रे त्रिष्वजीर्णे नाट्योक्तमधुरध्वनौ ॥ क
 लिः स्त्री कलिकायां स्त्री श्वराजिकलहेशुगे ॥ ६॥ कालो मृत्यौ महाका
 ले सप्तमेयमरुणायोः ॥ काला तु कृष्णा त्रिवृता मंजिष्ठानीलिकासूच
 ॥ ७॥ काली गौर्याक्षरकीटे कालिकामातृभेदयोः ॥ कीलो ले शोद्धयोः
 शस्त्रज्वालाकफोणिशंकुषु ॥ ८॥ कुलं जनपदे गोत्रे सजातीयगणेषु
 पि ॥ भवने च तनौ क्लीबं कंदकार्यौषधौ कुली ॥ ९॥ अथ कुलंतरे स्त्वं
 पे सैन्यपृष्ठतडागयोः ॥ कौलं कौलिफले क्लीबं पिप्पली च व्ययोः स्त्रियां
 ॥ १०॥ नां कपाले शनौ चित्रे वराहोत्संगमेलके ॥ रवलं मूस्थानकल्के
 पुनीचक्राधमे त्रिषु ॥ ११॥ रवलो वस्त्रप्रभेदे स्याद्द्वर्ते चर्मणि चानके
 रवली तु हस्तपादावमर्दनारव्यरुजिस्त्रियाम् ॥ १२॥ रिवलमप्रह
 ते क्लीबं सारसंक्षिप्तवेधसोः ॥ गलः सर्जरसे कंठे गुलः स्यादेक्षवे पुमा
 न् ॥ १३॥ गुली तु गुदिकारोगभिदोः स्त्रियां गुला स्मृता ॥ गोला गो-
 दावरीसरव्योः कुनरी बुर्गयोः स्त्रियां ॥ १४॥ पत्रांजने मंडले चार्लि-

जरेबालखेलने ॥ चलालक्ष्यां पुमान्कपेपैकनेत्वभिधेयवत् ॥ १५ ॥ चि-
 लाः पुमान्क्लिन्ननेत्रेक्लिन्नाक्षेप्यभिधेयवत् ॥ आततायिनितत्योक्तश्चि-
 लीस्यात्कदवास्तके ॥ १६ ॥ चुल्लीचिताया मुद्गनेचोलः कूर्पासके पुमा-
 न् ॥ नपुंसकंतु वसने छलं सवलितशाब्दयोः ॥ १७ ॥ छल्लीवीरुधसंता-
 नेवल्कलेकुसुमांतरे ॥ जलंगोकलनेनीरेद्रीबेरेप्यन्यवज्जडे ॥ १८ ॥
 जालंगवाक्षआनायेक्षारकेदंभहृंदयोः ॥ जालोनीपद्ममेजालीपटो-
 लिकौषधौस्त्रियाम् ॥ १९ ॥ झलास्यादातपस्योमौदुहितर्यपिचस्त्रियां
 झिल्लीचीर्यातपरुचोर्वर्त्यामुद्गर्ननांशके ॥ २० ॥ तलं स्वरूपेनूर्ध्वोस्त्रीक्री-
 वंज्याघातवारणे ॥ काननेकार्यबीजेचपुंसितालमहीरुहे ॥ २१ ॥ चपेटे-
 चत्सरौतंत्रीघातेसव्येनपाणिना ॥ तल्लीतरुण्यांतल्लुस्तजलाधारांतरे
 पुमान् ॥ २२ ॥ तालः करतले गुष्ठमध्यमाभ्यांचसंमिते ॥ गीतकालक्रिया
 मानेकरास्फालेद्रुमांतरे ॥ २३ ॥ वाद्यभांडेचकांस्वस्यत्सरौतालीजटौ
 षधौ ॥ क्रीबंतुहरिताले स्यात्तुलासादृश्यमानयोः ॥ २४ ॥ गृहाणां दस्त-
 बंधायपीठिकायामपीथ्यते ॥ राशौपलशते भांडेतुलं स्याद्द्रव्यदारुणि
 ॥ २५ ॥ आकाशेयपिचौनरूरीदलमुल्लेधखंडयोः ॥ शरूरीछदेष्यवद-
 मेपत्रेष्ययदुलिः स्त्रियाम् ॥ २६ ॥ कमठ्यां नानुनौदोलानील्यां पानां-
 तरेपिच ॥ नलः पोरगलेराप्तिपितृदेवेकपीश्वरे ॥ २७ ॥ कमलेपिकुनल्यां
 चक्रमेणक्रीवयोषितोः ॥ नालाननापद्यदंडेनालीशाककडंबके ॥
 २८ ॥ नीलंतुनीलीरक्तेजानिध्यादिवानरांतरे ॥ नीलीरुग्भेदनीलिन्योः
 पलमुन्मानमांसयोः ॥ २९ ॥ पल्लव्यप्रामकुट्टिन्योः पल्लुः स्पृष्टकुसूलके
 ॥ पालिः कर्णलताग्रेऽश्रौपंक्तावंकप्रभेदयोः ॥ ३० ॥ छात्रादिदेवेस्त्री-
 पालीयूकासश्मश्रुयोषितोः ॥ पिल्लुः पुमान्क्लिन्ननेत्रेक्लिन्नाक्षेपुमरस्यव-
 त् ॥ ३१ ॥ पीलुः पुमान्प्रसूनेस्यात्सरमाणोमतंगजे ॥ अस्थिरवंडेचताल-
 स्यकांडपादप्रभेदयोः ॥ ३२ ॥ पुलः स्यात्पुलकेपुंसिविपुलेप्यन्यलिंगकः ॥
 फलंजातीफलसस्येहेतूत्येनुशिलाभयोः ॥ ३३ ॥ त्रिफलायांचककोलेपि

यंगौतुफलीस्मृता ॥ फालः पुंसि महादेवे कालिं दीभेदनेपि च ॥ ३४ ॥ क्ली
 बंसी रोपकरणे त्रिषु कार्पासवाससि ॥ बलिर्देत्यप्रभेदे च करचामरदं
 योः ॥ ३५ ॥ उपहारे पुमान् स्त्री तु जरया म्लयचर्मणि ॥ गृहदारुप्रभेदे च
 जटरावयवेषु च ॥ ३६ ॥ बलंगंधरसे रूपे स्थामनिस्थौ ल्यसैन्ययोः ॥
 पुमान् हलाद्युधेदेत्यप्रभेदे वायसेपि च ॥ ३७ ॥ बलयुक्तेः न्यलिंगः स्या
 द्वाक्यालके तु योषिति ॥ बली स्यादजमोदायां घतत्यामपि योषिति ॥
 ३८ ॥ बालो नाकुंतलेश्वस्य करिणश्चापि बालधौ ॥ नालिकेरे हरिद्रायां
 मल्लिकाभिद्यपि स्त्रियां ॥ ३९ ॥ बाच्यलिंगोः मर्कटमूर्खेर्देवरेणुन्नपुंसकं
 ॥ अलंकारांतरे मध्ये बाली बाला तु टिस्त्रियोः ॥ ४० ॥ बैलाकाले च
 सीमायामर्थेः कूलविकारयोः ॥ अक्लिष्टमरणे रागे ईश्वरस्य च भोजने
 ॥ ४१ ॥ भलुः स्यात्पुंसि भलूकेशास्त्रभेदे तु न द्वयोः ॥ भल्लानक्यां स्त्रियां
 भल्ली भालं तेजोललाटयोः ॥ ४२ ॥ भेलः पूवे मुने पुंसि भीरावज्ञे च वा
 च्यवत् ॥ मलोऽस्त्री पापविट्किट्टे च पुणेत्यभिधेयवत् ॥ ४३ ॥ मल्लुः
 पात्रे कपोले च मलस्य भेदे बलीयसि ॥ मालः क्षेत्रे स्त्रियां एकास्त्रजो-
 र्जात्यंतरे पुमान् ॥ ४४ ॥ मालुः पत्रलतानार्योः स्त्रियां मूलं शिफाद्ययोः
 ॥ मूलवित्तैतिके वा नामेला स्यान्मेलके मसौ ॥ ४५ ॥ मौलिः किरीटे ध-
 म्मिले चूडायामनपुंसकम् ॥ नाशोकद्रौ स्त्रियां भूमौ लीलाकेलि-
 विलासयोः ॥ ४६ ॥ शृंगारभावचेष्टायां लोलः स्याद्वाच्यलिंगकः ॥ स-
 तृणो चंचले लोलजिह्वा कमलयो स्त्रियां ॥ ४७ ॥ व्याली दुष्टगजे स
 र्पेश्वापदेनाऽन्यक्त्वले ॥ विलं छिद्रे गुहायां च पुमानुच्चैः श्रवीहये ॥
 ४८ ॥ शालस्क शालले पुंसि पुंनि क्षेत्रे भिदोर्विधौ ॥ शालुः कषायद्र-
 ये स्याच्चौरकारख्यौषधौ पुमान् ॥ ४९ ॥ शालिस्क कलमादौ च गंधमा-
 र्जारके पुमान् ॥ शाला दुस्कंधशारवायां गृहगेहैकदेशयोः ॥ ५० ॥ ना-
 झपेशिलमुंछे स्याद्दंडपयां शिलीमता ॥ स्तंभशीर्षे शिला शिल्पो
 शिला तु प्रस्तरे मता ॥ ५१ ॥ तथामनःशिलायां च द्वाराधस्थिता

लत्रिः

मेदिनीकोशः

१०७

रुणि ॥ शीलं स्वभावे स हृत्ते शुक्लो योगांतरे सिते ॥ ५२ ॥ न पुंसकं तु रज
ते शूलोऽस्त्रीरोग आयुधे ॥ मृत्युकेतनयोगेषु शूला स्यात्सप्यथोषि
ति ॥ ५३ ॥ शूलो भू मृति शैलं तु शैले ये ताक्ष्यं शैलके ॥ सालः पाद-
पमात्रे स्यात्त्राकारे सर्जपादपे ॥ ५४ ॥ स्थूलं भाजनभेदेऽपि स्था-
ली स्यात्पादलेखयोः ॥ ५५ ॥ स्थूलं कूटेऽथ निष्प्रज्ञे पीवरेऽप्यन्यलिंग
कः ॥ ५६ ॥ हालो हले पुमान्हालो मदिरायां च योषिति ॥ हेलो ह्यि-
यामवज्ञायां विलासे वरयोषितां ॥ ५६ ॥ ॥ लत्रिः ॥ ॥

अनलो वसुभेदेऽत्रा वनिलो वसुवातयोः ॥ अर्गला त्रिषुकलो ले
दंडेऽंतरकपाटयोः ॥ ५७ ॥ अरालः कुटिले सर्जरसे समददंतिनि ॥ अं
गुली करशाखायां कर्णिकायां गजस्य च ॥ ५८ ॥ अचला वसुधा
यां स्यादचलः शैलकीलयोः ॥ अमलं त्वभके क्लीबं लक्ष्म्यां स्त्रीनिर्म
ले त्रिषु ॥ ५९ ॥ अंजलि स्तु पुमान् हस्तसंपुटे कुडवेऽपि च ॥ अचेलस्तप
लापे स्यादवेलापूगचर्चिते ॥ ६० ॥ आपीलं नद्योः कृच्छे वा च लिंगं
भयानके ॥ इ ल्वला तारकाभेदे नाभेदेऽदौ मत्स्ययोः ॥ ६१ ॥ उत्सली
तुषचर्पस्यां क्लीबं कुष्ठप्रसूनयोः ॥ उपलः प्रस्तरे रत्ने शर्करायां तु यो-
षिति ॥ ६२ ॥ उज्वली दीप्तभृंगारविशदेषु विकशिनि ॥ उत्फुल्लं क
रणे स्त्रीणां मुत्तालेऽपि विकसरे ॥ ६३ ॥ उत्ताल उत्कटेऽथेष्टे विकरा
ले पूवंगमे ॥ कमलं सलिले तां जलजे क्लोभिभेषजे ॥ ६४ ॥ मृगभे
दे तु कमलः कमला श्रीवरस्थियोः ॥ कपिलारेणुकायां च शिंशपागो
विशेषयोः ॥ ६५ ॥ पुंडरीक करिण्यां स्त्रीवर्णभेदे त्रिलिंगकं ॥ नानलेवा
स्तदेवे च मुनिभेदे च कुकुरे ॥ ६६ ॥ कंबली नागराजे स्यात्सा स्त्रा प्रावा
रयोरपि ॥ कृमावप्युत्तरासंगे सलिले तु न पुंसकम् ॥ ६७ ॥ करालो दं
तुरे तुंगे भीषणे चाभिधेयवत् ॥ ससर्जरसतेलेना क्लीबं लक्ष्म्यां कुठेरके ॥
६८ ॥ कदलं त्रिषुकपालेषु परागेन वा कुरे ॥ कलध्वनौ कंदली तु मृग
गुल्फप्रभेदयोः ॥ ६९ ॥ कदला कदलोऽप्यं कदली कदलो पुनः ॥ रमा

दृक्षेऽथ कदली पताकामृगभेदयोः ॥ ७० ॥ कदलाडिं बिकायां च शाल्
 मली मूरुहे पिच ॥ कपालोऽस्त्री शिरोस्थि स्याद्द्वरादेः शकले व्रजे
 ॥ ७१ ॥ कंठीला तु द्वयोर्दोषी प्रभेदेनाक्रमेलके ॥ कल्लोलः पुंसि हर्षे
 स्यादुल्लोलवैरिणोरपि ॥ ७२ ॥ कामलारोगभेदे वानानामरुवसंतयोः
 ॥ कामुके वाच्यलिंगो यकालोलं नरकांतरे ॥ ७३ ॥ नाकुलाले द्रोणाका
 के विषभेदे तु न स्त्रियाम् ॥ काहला वाद्यभांडस्य भेदे चाप्सरसां भिदि
 ॥ ७४ ॥ काहली तु तरुण्यां स्यात्काहलश्चरणाद्युधे ॥ शब्दमात्रेऽपि पु
 ल्लिंगस्त्रिषु शक्ये भृशे रचले ॥ ७५ ॥ किट्टालः पुंसितामस्य कलशलो
 हगृथके ॥ कीलालं रुधिरतोये कुशलशिक्षिते त्रिषु ॥ ७६ ॥ क्षेमे च
 रुक्ते च अपि पर्यासौ च न पुंसकम् ॥ कुवलं चोत्तले मुक्ताफले पिच द
 रीफले ॥ ७७ ॥ कुड्मले सुकुले पुंसिर्न द्वयोनरकांतरे ॥ कुटिलात्
 गरपाद्यां स्त्रीभुवे वाच्यलिंगकः ॥ ७८ ॥ कुंतलश्च षके बाले जवे पुंभू
 त्पिनीवृत्ति ॥ कुलालः कुक्षुभे कुंभकारे स्त्रीतंजनांतरे ॥ ७९ ॥ कुं-
 भिलः शालमीने च चोरेऽन्योऽर्थे चोरयोः ॥ कुट्टालः स्यात्सुमान्म-
 मिदारणे युगपत्रके ॥ ८० ॥ कुचेलो विदूषण्योऽस्त्री वाच्यवत्तु कुवास-
 सि ॥ कुलूलं शंकुसंकीर्णश्वभेदात्तुषानले ॥ ८१ ॥ कुंडलं कर्णभूषा
 यां पार्श्वे पिवलये पिच ॥ कांचनदुग्धुच्चोऽस्त्री केवलः कुहने पुमान् ॥
 ८२ ॥ नपुंसकं तु निर्णीतिं वाच्यवच्चैककृत्स्नयोः ॥ केवलो ज्ञानभेदे थ
 कोमलं मृदुले जले ॥ ८३ ॥ कोहलो वाद्यभेदे स्यान्नात्यशास्त्रप्रव
 क्तरि ॥ ग्रंथिलस्तकरीरद्वौ विकंकततरो पुमान् ॥ ८४ ॥ सग्रंथौ त्रिषु
 गंधोली भद्रशाब्दोऽश्वयोषिति ॥ गरलं तृणपूले च विषे माने न पुं-
 सकं ॥ ८५ ॥ गोपालो नृपगोपेशो गो कुले मुसलै हले ॥ गोरिल
 स्तपुमान् लोहचूर्णे स्याद्द्वोरसर्षपे ॥ चपलः पारदे मीने चोरके प्रस्त
 रांतरे ॥ चपला कमला विद्युसुं श्वली पिपलीषु च ॥ ८६ ॥ नपुंसकं तु-
 शीघ्रे स्याद्वाच्यवत्तरले चले ॥ चत्तलो होमकुंडे स्यात्पुंसि हर्षे पिद्वयते ॥

॥८८॥ चंद्रिलः पुंसिवास्तूकशाकेभर्गेचनापिते ॥ चंचला तु तडिलस्यो
 श्रंचलः कामुकेनिले ॥ ८९॥ चूडाला तच्चदायां स्त्री चूडावति चवाच्य
 वत् ॥ छगलं नीलवस्त्रेनाछागे स्त्री वृद्धदारके ॥ ९०॥ जंबालः शैवलेपं
 के जगलोभदनद्रुमे ॥ भेदके पिष्टमद्ये च पुंसि धूर्तेऽभिधेयवत् ॥ ९१॥ ज
 टिला पिप्पली मांस्थोर्जरायुक्ते तु वाच्यवत् ॥ जंगलं निर्जनस्थाने त्रिलि
 ग्यां पिशिते स्त्रियां ॥ ९२॥ जंभलः पुंसि जंबीरे बुद्धदेवांतरे पिच ॥ जंबूल
 स्तपुमाज्जंबूनिटपेककचछदे ॥ ९३॥ जांगली विषविषायां जांगल
 जालिनीफले ॥ जांगली भूकशिंघ्यां स्त्री जांगलो नाकपिंजले ॥ ९४॥
 तरलं चंचले विड्मे मास्त्रे पित्रिङ्गकम् ॥ हारमध्यमणौ पुंसि यवागू
 सरयोः स्त्रियाम् ॥ ९५॥ तंडुलः स्याद्दिङ्गे च धान्यादिनिकरे पुमान् ॥
 तमालस्तिलके खड्गे तापि छेवरुणद्रुमे ॥ ९६॥ तांबुली नागवल्यां स्त्री
 क्रमुके तु नपुंसकं ॥ तातलोरुजिपाके च लोहकूटे मनोजवे ॥ ९७॥ तुमु
 लः कलिबृहतेना कूबंतुरणसंकुले ॥ तैतिलो गंडके पुंसि कूबंतुकरणां
 तरे ॥ ९८॥ दुलूकं श्लक्ष्णवस्त्रे स्यात्स्त्रौ मेचधवलागवि ॥ दृष्यश्रेष्ठे पुमा
 न्वाच्यलिंगः शुक्ले च संदरे ॥ ९९॥ नकुली कुकुदी मांस्थोः पशुपांडवयोः
 पुमान् ॥ नाकुली कुकुदाकंदे रास्त्रायां च विके स्त्रियां ॥ १००॥ नाभीलं
 वक्षणे नार्याः कच्छगमोडयोरपि ॥ निचुलस्तनिचोले स्यादिज्जलारव्य
 महीरुहे ॥ १०१॥ निर्मलं स्यात्तु निर्माल्ये चाभ्रके च नपुंसकं ॥ मरुहीने
 ऽच्यलिंगं च निस्तलं वर्तुले चले ॥ १०२॥ निष्कलं तु कलाभूत्येनष्ट
 शैर्धे च वाच्यवत् ॥ नेपाली तु नवमाली कुनदी स्रवहास च ॥ ३॥ पल
 लं तिलचूर्णे च पंके मांसे नपुंसकं ॥ नाराक्षसेऽथ पटलं पिटके च परिछु
 दे ॥ ४॥ छदिर्द्योभतिलके कूबं व्रजे पुनर्नवा ॥ प्रतलं पातालभेदे तता
 गुभिकरे पुमान् ॥ ५॥ पटोलं वस्त्रभेदे नौषधौ ज्योत्स्न्यां तु योषिति ॥ प्र
 वालोः स्त्री किसलयवीणादंडे च विद्रुमे ॥ ६॥ पंचाली पुत्रिकागी
 योः स्त्रियां पुंभूषिनीवति ॥ पांशुलः पुंश्चले शंभोः स्वद्वाने स्त्र्यसती

मुचोः॥७॥ पाकलं कुष्ठमैषज्येपुंसि स्यात्कुंजरज्वरे॥ पाचालं पाचनेना
 ॥मौवाधनद्रव्यवातयोः॥८॥ पाटला पाटलो स्त्री स्यादस्य पुष्पे पुनर्नना
 ॥आशुधान्ये पुमान्स्वेतरक्तवर्णेपि वाच्यवत्॥९॥ पातालं नागलोके-
 स्याद्विरेवडवानले॥ पातिली वागुरायां स्यान्नारीपात्रप्रभेदयोः॥१०॥
 पिप्पलं सलिले वस्त्रच्छेदभेदे च नातरौ॥ निरंशुके पक्षिभेदे कणायां पि-
 प्पली स्मृता॥११॥ पित्तुलोऽश्वके पित्थादिज्जले जलवायसे॥ पिंगलो
 नागाभिद्रुद्रचंडांशुपापि पार्थिके॥१२॥ निधिभेदे कपावमौ पुंसि स्यात्कपि-
 लेऽन्यवत्॥ स्त्रियां चेश्याविशेषे च करिण्यां कुमुदस्य च॥१३॥ पित्तला
 तोयपिप्पल्यां स्त्र्यन्यवत्पित्तसंयुते॥ क्लीबंतु तैजसद्रव्ये पिच्छलो वि-
 ज्जनेऽन्यवत्॥१४॥ स्त्रीपोतिका शिंशपयोः ब्राह्मली सिंधुभेदयोः॥ पु-
 ङ्गलः संदराकारे त्रिषु पुंस्यात्प्रभेदयोः॥१५॥ पैडलो रुचिरे दक्षे फेनि-
 लोऽरिष्टपादपे॥ नासफेने त्रिषु क्लीबं क्लीमदनयोः फले॥१६॥ बहुला
 नीलिकायां स्यादेलायां गवियोषिति॥ कृत्तिकास्तस्त्रियां भूमि विहाय
 सिनपुंसकं॥१७॥ पुंस्यमौ कृष्णपक्षे च वाच्यवत्प्राज्यरुण्यायोः॥ बर-
 ला बारला चापि गंधोली हंसकांतयोः॥१८॥ बार्दलं दुर्दिने मेलानं
 दयां बार्दलः स्मृतः॥ मंगला सितदूर्वायां मुंमायां पुंसि भूमिजे॥१९॥ न
 पुंसकंतुकल्याणे सर्वापरिक्षणेपि च॥ मंडलं परिधौ कोवेदेशे दशरा-
 जस्त॥२०॥ क्लीबेऽथ निचहे बिंबे त्रिषु पुंसितुकुरे॥ मंजुलं त्रिषु मंजौ
 ना जलरं कौनपुंसकं॥२१॥ जलांचले निकुंजे च महिला फलिनी स्त्रि-
 योः॥ मातुलो व्रीहिभिन्मातृत्वाच्चोश्वमदनद्रुमे॥२२॥ धुस्तूरे मान्च-
 लो वंदिचौरचग्राहसे गयोः॥ मुसलं स्यादयोऽथेतु पुनपुंसकयोः स्त्रि-
 याम्॥२३॥ तालमूल्या मासुषणी गृहगोधिकयोरपि॥ मृणालं नलदे-
 क्लीबं स्त्रीनपुंसकयोर्विसे॥२४॥ मेरवला खड्गबंधे स्यात्कांची शैलनि-
 तंबयोः॥ यमलं यगले क्लीबे यमली चोदिका द्वये॥२५॥ रसाला
 रसना दूर्वा विदारी मार्जितास्तु च॥ रसालं सिल्हके बोले रसालश्चेक्षु

चूतयोः ॥ २६ ॥ रामिलोरमणे कामेलांगुलं पुच्छशेफसोः ॥ लांगली तो
 यपिपल्यां क्लीबंतुकुसुमांतरे ॥ २७ ॥ गोदारणे तृणराजगृहदारुविशेषयोः
 ॥ लोहलः शृंगवलाचार्यैः व्यक्तवाजिनिचत्रिषु ॥ २८ ॥ वज्रुलः पुंसिति
 निशेवेतसाशोकयोरपि ॥ बंडालो बुद्धभेदे च नौकायाश्चरवनिचके ॥
 २९ ॥ वातूलः पुंसिवाल्यायां वाच्यवन्मा रूतासहे ॥ वामिलो दांभिके वा
 मेचिषुस्या हिमलास्त्रियां ॥ ३० ॥ शातलायां भुवोभेदे निर्मलेत्वाभि-
 धेयवत् ॥ विपुलः पृथुले गाधे मेरुपश्चिमभूधरे ॥ ३१ ॥ विदुलस्तमु
 मानंबुवेतसेवेतसेपिच ॥ विडालो नेत्रपिंडे स्याद्दृषदंशकके पुमान्
 ॥ ३२ ॥ विशालातिंद्रवारुण्यामुज्जयिन्यां तु योषिति ॥ मृगपक्षिभि-
 दोः पुंसि पृथुले त्वभिधेयवत् ॥ ३३ ॥ वृषलो गृजने भूदे च द्रुगुप्ते च रा-
 जनि ॥ शकलं त्वचिरं दे स्याद्भागवस्तनिवल्कले ॥ ३४ ॥ शंबलोः स्त्री
 संबलवत्कुलपाथेयमत्सरे ॥ श्यालुः स्यादजगरे निद्राशीले च कुकुरे
 ॥ ३५ ॥ श्रद्धालुर्हृदि न्यां स्त्री श्रद्धा युक्ते तु वाच्यवत् ॥ श्यामलः पि-
 प्लेक्ष्णोऽशार्दूलो राक्षसांतरे ॥ ३६ ॥ व्याघ्रे च पशुभेदे च सत्तमे तू-
 त्तरस्थितः ॥ शाल्मलि स्तरुभेदे स्याद्दीपभेदेऽपि च हयोः ॥ ३७ ॥ श्रीफ-
 लः पुंसि मालूरे धात्री नीलिकयोः स्त्रियाम् ॥ शीवलं स्याच्च शैवालेशी-
 ले च न पुंसकं ॥ ३८ ॥ शीतलं पुष्पकाशी शैलजे मलयोद्भवे ॥ पु-
 मानसनपण्यां स्याच्छिडिरे वाच्यलिंगकम् ॥ ३९ ॥ शृगालो वंचके दे-
 त्यभेदे नाडमरे स्त्रियाम् ॥ शृंगवला पुंस्करीवस्त्रबंधे च निगडे निषु ॥
 ४० ॥ शौवलं पद्मकाष्ठे स्याच्छैबाले पिपुमानयं ॥ शौफलः शक-
 मांसस्य पणके पिशिताशिनि ॥ ४१ ॥ खंडाली तैलमाने च सरसीका-
 मुकस्त्रियोः ॥ सरलः पद्मकाष्ठे नाऽथोदारावक्रयोस्त्रिषु ॥ ४२ ॥ सं-
 कुलं त्रिषु विस्पष्टवाचि व्यासेऽथ समत्ता ॥ नवमाली चर्मकपागुंजा-
 सुपादलौ स्त्रियां ॥ ४३ ॥ संधिला तु स्तरुंगायां नदीमंदिरयोः स्त्रियां
 ॥ सिध्मलामत्स्यविकृतौ वाच्यवत्तु किलासिनि ॥ ४४ ॥ सुवेलः

प्रणतेशांतेत्रिषुनापर्वतांतरे ॥ सुतलोद्दालिकाबंधनागलोकप्रभे
दयोः ॥ ४५ ॥ हिंगुलीवर्णकद्वयेनामंदाभ्यामु हिंगुली ॥ हेमलः
स्वर्णकारेस्यात्कलसेशिलांतरे ॥ ४६ ॥ ॥ लचतुः ॥ ॥

अक्षमालाः ससूत्रेस्यादरुधत्यामपिस्त्रियाम् ॥ अंकपालीपरी
रंभेधात्रीवेदिकयोः स्त्रियां ॥ ४७ ॥ अथातिबलः प्रबलेत्रिषुस्त्रीत्वे
षधीभिदि ॥ उदूरवलंगुगुलौस्यादुलूरवलेपिनद्वयोः ॥ ४८ ॥ ए-
काष्टीलावनतिक्किंकोषधौपुंसिबकपुष्पे ॥ कलकलउक्तः कोला
हलेतथासर्जनिर्यासे ॥ ४९ ॥ अथकर्मफलंकर्मरंगकर्मविपाकयोः
कंदरालः पुमानार्दभांडेषुक्षतरावपि ॥ कर्मडलुः स्यात्करकेन-
स्त्रीनापुक्षपादपे ॥ कुतूहलंकौतुकेस्यात्तशस्तेपिचदृश्यते ॥ ५० ॥
रवतमालस्तुपुलिङ्गधूपिचबलाहके ॥ गंडशैलोललाटेस्याच्चूत-
स्थूलोपलेगिरेः ॥ ५१ ॥ गंधफल्यपिगुंज्ञायांचंपकस्यचकोरके ॥ चक्र-
वालोः द्विभेदेस्याच्चक्रवालंतुमंडले ॥ ५२ ॥ जलांचलं स्वतोवारि-
निर्गमेशैवलेपिच ॥ दलामलं मरुबके दमनेपिनपुंसके ॥ ५३ ॥ ध्व-
निनालातुवीणायावेणुकाहलयोरपि ॥ स्यात्परिमलोः तिमर्दति-
मनोहरगंधयोश्चापि ॥ ५४ ॥ स्मरतोषमर्दविकसच्छरीररागादिसौर-
भेपुंसि ॥ अथपोटगलः पुंसिनलेचकाशमल्लययोः ॥ ५५ ॥ भवे-
द्दहफलोनीपेनाः मलस्यांतुयोषिति ॥ भस्मतूलं ग्रामकूटेपांशु-
वैषाहिमेपिच ॥ ५६ ॥ भद्रकालीतुगंधोल्याकात्यायन्यामपिस्त्रियां
॥ महाकालोमहादेवेकिंणकेप्रथमांतरे ॥ ५७ ॥ भवेच्चद्रकलोम-
त्तेभेमदाव्यक्तवाचिनोः ॥ महाबलंसीसकेतिबलायांस्त्रीबलोल-
टे ॥ ५८ ॥ त्रिलिंगमणिमालातुहारेदंतस्ततांतरे ॥ महानीलोऽमृग-
राजेमणिनागविशेषयोः ॥ ५९ ॥ मुक्ताफलंतुकपूर्वमौक्तिकेलवलीफ-
ले ॥ स्यान्मुत्तुफलाकदल्यामहाकालफलेपुमान् ॥ ६० ॥ भवेद्यव-
फलोवेणोमांसीकुरजयोरपि ॥ रजस्वलापुष्पवत्यांस्त्रियांस्यात्

लपंच

मेदिनीकोशः

११३

सौरभेपुमान् ॥६३॥ वातकेलिः कलालापेषडुगदंतक्षतेपुमान् ॥
अथवायुफलं शक्रकार्मुकेकरकेपिच ॥६३॥ भवेद्विचकिलो
मल्लीप्रभेदेमदनपुमान् ॥ बृहन्नलागुडाकेशेमहापोरगलेपुमान्
६४॥ सदाफलः स्कंधफलेनारिकेलेषुदुंबरे ॥ सिनीवालीतुदृष्टेदु
कलामादुर्गयोः स्त्रियां ॥६५॥ अथसौवर्चलं सर्जक्षारेचलवणांत
रे ॥ हस्तिमल्लोऽभ्रमातंगेशंखनागेविनायके ॥६६॥ हरिता
लंघातुभेदेस्त्रीदूर्वाकाशरेखयोः ॥ हलाहलोग्रहसर्पेभ्रजनायां
विषेस्त्रियाम् ॥६७॥ ॥ लपंच ॥ ॥ आसृतीचल आ
ख्यातः कन्यापालकयज्वनोः ॥ उदंडुपालः पुंसि स्यात्सर्वमस्यप्र
भेदयोः ॥६८॥ एककुंडल आख्यातोबलभद्रधनाधिपे ॥ कृपीट
पालउद्दिष्टः केलितानसमुद्रयोः ॥६९॥ स्यात्सांडुकंबलः श्वेतप्रावार
ग्रावभेदयोः ॥ भवेत्स्फुरततालीतुदूतिकायां शिरःस्त्रिजि ॥७०॥ ॥
॥ इतिलांतवर्गः ॥ ॥ २०२३ ॥ ॥ वैकुम्भ ॥ ॥
वः सांतवनेचघातेचवरुणेचनिगद्यते ॥ वंप्रचेतसिजानीयादिवार्थेच
तदव्ययं ॥१॥ स्वः स्यात्पुंस्यात्मनिज्ञातौ त्रिधात्मीयेधनेस्त्रियां ॥ ॥
॥ लद्धिः ॥ ॥ अविर्नाथेरवोमेषेशैलेसूषिककंबले ॥२॥
अश्वः पुंजातिभेदेचतुरगेचपुमानयं ॥ उर्ध्वं स्यादुद्धितेतुंगेचोप
रिधादपिस्पृतं ॥३॥ क्षवः क्षतेराजिकायां कचिर्वाल्मीकिशक्रयोः
सूरोकाव्यकरेपुंसिखलीनेस्यात्तुयोषिति ॥४॥ कण्वंपापेमुनौपुं
सिकिण्वंबीजेचशीधुनः ॥ पापेक्षीबंनपुंसकेशंडेऽन्यवदविक्रमे ॥
॥५॥ स्यात्तुग्रीवाकंधरायांतछिरायांचयोषिति ॥ चार्वातुशोभनावु
ध्योर्ज्योस्ताधनदभार्ययोः ॥६॥ छविः शोभारुचोयोषिज्जुचोपेभव
ति त्रिषु ॥ पुल्लिङ्गस्त भवेद्देगेचोदुपुष्येजवास्मृता ॥७॥ जीवः प्रा
णिनिवृत्तौ च वृक्षभेदे बृहस्पतौ ॥ जीवाजीवंतिकामौर्वीचवाशिंजि
तभूमिषु ॥८॥ नस्त्रीतुजीवितेतत्तत्स्वरूपेपरमात्मनि ॥ स्याद्विलं

वितनृत्येचद्रवः प्राद्रवनर्मणोः ॥ ९ ॥ रसेपिद्रवदावौतुवनचन्होव
 नेषुभौ ॥ इंदरहस्यकुलहेतथामिथुनयुग्मयोः ॥ १० ॥ दार्वादारु
 हरिद्रायां तथागोजिह्विकौषधौ ॥ द्यौः स्त्रीस्वर्गेचगगनेदिवं-
 क्तीबंनयोः स्मृतं ॥ ११ ॥ देवैर्मेघैस्सुरैराज्ञिस्थान्पुंसकमिंद्रिये ॥ दे-
 वीकृताभिपेकायां नेजनीएकयोरपि ॥ १२ ॥ ध्रुवः पुमान्धवेधूते
 पत्यौवृक्षांतरेपिच ॥ ध्रुवः शंकोहरेविष्णौवदंचोत्तानपादजे ॥ १३
 वसुयोगभिदोः पुंसि क्लीबं निश्चिततर्कयोः ॥ स्त्रीसूर्वादयोः शालप-
 र्ण्यांगीतिस्त्रुकमेदयोस्त्रिषु ॥ १४ ॥ संततेशाश्वतेचाथनवनव्ये
 पुमान्स्ततौ ॥ नीवीपरिपणोस्त्रीणांकटीवसनबंधने ॥ १५ ॥ प-
 र्श्वपरिणतेपि स्याद्दिनाशाऽभिमुखेत्रिषु ॥ पूवः स्यात्सुबनेभेलेप-
 केऽवोश्चपंचेपपौ ॥ १६ ॥ जलकाकेचकुलकेप्रवणेपर्करीद्रुमे ॥ कारं-
 डवारव्यविहेगेशब्देप्रतिगतौपुमान् ॥ १७ ॥ कैवर्तीमुस्तकेगंधतृणे
 पिस्थान्पुंसकम् ॥ पार्श्वकक्षांतरेचक्रोपांतेपर्शगणेपिच ॥ १८ ॥
 प्राध्वंनुप्रणतेचातिदूरवर्त्मनिबंधने ॥ पृथ्वीभूमौमहत्यांचल-
 क्पत्र्यांकृष्णजीरके ॥ १९ ॥ भवः क्षेमेशसंसारेसत्तायांप्राप्तिजन्मजोः
 भावः सत्तासभावाभिप्रायचेष्टात्मजन्मसः ॥ २० ॥ क्रियालीला-
 पदार्थेषुविभूतिबुधजंतुषु ॥ रत्यादौचाथरेचास्यान्नीत्यांरत्नां
 नदीभिदि ॥ २१ ॥ लघौलेशोविनाशेचछेदनेरामनंदने ॥ लुट्टा-
 करंजमेदेस्यात्फलेवाधेरवगांतरे ॥ २२ ॥ लब्ध्वालाघवयुक्ता-
 यांप्रमेदेस्यंदनस्यच ॥ विश्वास्ततिविषायांस्त्रीजगतिस्थान्
 पुंसकं ॥ २३ ॥ ननाशंकृत्यांपुंसिदेवप्रमेदेधरिवलेत्रिषु ॥ बिल्वं
 फलेष्ट्रीफलेनाशवः स्यात्कुणपेपुमान् ॥ २४ ॥ नपुंसकंतुपानी
 येशिवभूर्जेनृपेपुमान् ॥ शिवोमोक्षमहादेवेकीलकग्रहयोग-
 योः ॥ २५ ॥ बालुकेगुगुलौवेदपुंडरीकद्रुमेपुमान् ॥ सूरवक्षेप्र-
 जलेक्लीबंशिवाग्रायमलौषधौ ॥ २६ ॥ अमयामलकीगौरीके

वनि

मंदिनीकोशः

११५

रुसकृत्कलासकच ॥ शिवस्तभूर्जपत्रेस्यात्तथोदारमहीपतौ ॥ २७ ॥ शु-
ल्वंताम्रेयज्ञकर्मण्याचारेजलसन्निधौ ॥ सत्त्वंगुणोपिशाच्चादौबलेद्र-
व्यस्वभावयोः ॥ २८ ॥ आत्मत्वेव्यवसायास्तन्निषेवस्त्रीतुजंतुषु ॥ स-
वोयज्ञेचसंधानेसांत्वंदाक्षिण्यसामनोः ॥ २९ ॥ स्त्रुवाहयोर्होमपात्रे
शल्लकीमूर्वयोः स्त्रियाम् ॥ हवआज्ञाध्वराहानेहस्वन्यकृत्वयो
स्त्रिषु ॥ ३० ॥ ॥ वनि ॥ अस्मीवंचशिरेशिग्रौनामतेषुनरन्य-
वत् ॥ अमावोमरणेसत्वेआहवोयुद्धयज्ञयोः ॥ ३१ ॥ आर्तवस्त्रीर-
जेपुष्पेकीचंस्यादतुजेत्रिषु ॥ आश्रवोंगीकृतौक्लेशेनान्यवद्वचनस्थिते
॥ ३२ ॥ उद्भवोयादवभिदिमहेचक्रतुपावके ॥ उत्सवोमहउत्सेकेइच्छा
प्रसवकोपयोः ॥ ३३ ॥ कारवीमधुरादीप्यत्वक्पत्रीरुष्णजीरके ॥ कित-
वस्तुपुमान्मतेवंचकेकनकाहये ॥ ३४ ॥ केशवोऽजेचपुन्नागेपुंसिके
शवनित्रिषु ॥ कैतवंतुउलेद्युतेकैरवः कितवेरिपौ ॥ ३५ ॥ नपुंसकंच
कुमुदेचंश्चिकायांतुकेरवी ॥ गोडीवो गोंडिवश्वाः स्त्रीकामुकेऽर्जु-
नकामुके ॥ ३६ ॥ गालवस्तुमुनौलोभ्रेतांडवोऽस्त्रीतृणांतरे ॥ षव-
दुद्धनृत्येचत्रिदिवासरिदंतरे ॥ ३७ ॥ पुंसिस्वर्गेदीदिविर्नाधिषण्णे
ऽनेतदस्त्रियाम् ॥ निष्पावः शूर्पपवनेराजमेषेकडंगके ॥ ३८ ॥ पव-
नेशंबिकायांनानिर्विकल्पेऽन्यलिंगकः ॥ निहवः पुंसिनिहृता व-
विम्बासापलापयोः ॥ ३९ ॥ पल्लवोऽस्त्रीकिसलयेविटपेविस्तरवने ॥ शृं-
गारेऽलक्तरागेस्त्रीप्रभावः शान्तितेजसोः ॥ ४० ॥ पंचत्वंपंचानांभावेप्रा-
णानामत्ययेपिच ॥ प्रभवोजन्ममूलेस्याज्जन्महेतौपराक्रमे ॥ ४१ ॥ ज्ञा-
नस्यचादिमस्थानेप्रसवोगर्ममोचने ॥ उद्यादेस्यादपत्येपिफलेच
कुसुमेपिच ॥ ४२ ॥ प्रसेवः पुंसिवीणांगेस्यूतेचपार्थिवोच ॥ पार्थि-
वीतुसीतायांस्त्रीपृथिव्याविकृतौत्रिषु ॥ ४३ ॥ पुंगवः स्यादलीवर्दे
प्रभेदेयोषधस्यच ॥ उत्तरस्थः पुनः श्रेष्ठेफेरवोजंबुकेत्यपे ॥ ४४ ॥
बल्लवः सूपकारेस्थात्सीमसेनेचगोदुहि ॥ बांधवोबंधुस्तदोभा

र्गवोगजधन्विनोः॥ ४५॥ मुक्तेपरशुपामेचमार्गवीपार्वतीभ्रियोः॥ दू
 र्वायां पैरवः पुंसि शंकरे भीषणे चिषु॥ ४६॥ माधवोऽजे मधौ राधेया
 दवेनास्त्रियां मि सौ॥ मधुशर्करावासंति कुट्टनीमदिरास्तव॥ ४७॥ गोम
 हिष्यादिसंपत्तौ यादवः पुंसि करारे॥ राजीवं नलिने नातु मेदे हरिण
 मोनयोः॥ ४८॥ राघवोऽर्धेर्महामीनमेदे चरघुवंशजे॥ रौरघोनरके
 घोरैः वडुवा द्विजयोषिति॥ ४९॥ अम्बायां कुंभदास्यां च नारीजात्यंतरे
 पिच॥ वाडुवंकरे स्त्रीणां घोटकौ घेन पुंसकं॥ ५०॥ पातालेन स्त्रियां पुं
 सि घ्राह्ये वडवानले॥ विमवोरैर्मोक्षैश्चर्ये विद्वद्विद्वतौ धियि॥ ५१॥
 विभावः स्यात्सरिचये रसस्यो दीपनादिषु॥ शात्रवंभावसंहृत्योः शत्रू
 णां शात्रवो द्विषि॥ ५२॥ घाडवोगानरसयोः सचिवो मेभिचेदयोः॥ स
 हाये संप्रवो हेता बुत्पत्तौ मेलके पिच॥ ५३॥ आधारानतिरिक्तत्वे प्याधे
 यस्थनि गद्यते॥ स्रग्गीवो वासुदेवस्य हयेशारवाभृगेश्वरे॥ ५४॥ सुष
 वीकारवेलं स्यात्कृष्णजीरकजीरयोः॥ सैधवोऽस्त्रीमाणिमंथेनाश्वे
 सिंधुमवे चिषु॥ ५५॥ ॥ वचतुः॥ ॥ अनुभावः प्रभावे स्यान्नि
 श्रये भावबोधके॥ भवेद्भिषवः स्नाने मद्यसंधानयज्ञयोः॥ ५६॥
 अपन्हवस्तु पुलिंगः स्मृतः स्नेहापलापयोः॥ आदीनचः पुमान्दोषे परि
 क्लिष्टदुरंतयोः॥ ५७॥ उपप्लवः सौंहिके ये विप्लवोऽसातयोरपि॥ कुशी
 लवस्तुवाल्मीकौ नट्याचक्रयोरपि॥ ५८॥ जलविल्वः कर्कटे स्यात्सं
 चांगे जलचत्तरे॥ जीवं जीवश्च कोरे स्यात्तदुममेदे पिपुंस्ययं॥ ५९॥ धा
 मार्गवस्तुसि स्यादपामार्गे च बोषके॥ पारिप्लवश्चाकुले स्याच्चंचले च
 पराभवः॥ ६०॥ तिरस्कारे विनाशे च पुंसि पारशवः पुमान्॥ परस्त्री
 तनये शस्त्रे हि जाच्छुद्रास्तते पिच॥ ६१॥ पुटशीवस्तु पुलिंगो गर्गरीता
 स्त्रकुमयोः॥ बलदेवौ बलेवातेनायमाणौ षडौ स्त्रियाम्॥ ६२॥ रंतिदे
 वस्तुनृपते मेदे च गरुडध्वजे॥ रोहिताश्वश्चिन्मामौ हरिश्चंद्रपात्स
 जे॥ ६३॥ अथ शीतशिखं क्रीवशैलेयमाणमंथयोः॥ पुंसि सक्तु फलादृ

शदि

मदिनीकोशः

११७

क्षेतथामधुरिकोषधौ ॥ ६४ ॥ सहदेवाबलादंडोसलयोः शारिवौषधौ ॥

सहदेवीनुसर्पाक्ष्यापुंसिस्थासांडवेपुनः ॥ ६५ ॥ ॥ वपंच ॥

आशितंभवमन्नाद्येतप्तावप्याशितंभवा ॥ ॥ इतिवांतवर्गः ॥

॥ ॥ शदिः ॥ ॥ अंशुः प्रभाकिरणयोर्नाशात्तृष्णादिशोस्त्रि

याम् ॥ आशुर्धान्यांतरेशीघ्रेपीशालांगलदंडके ॥ १ ॥ ईशः प्रभौमहा-

देवेकाशीवाराणसीपुरे ॥ नस्त्रियांतृणभेदेस्यात्कीशोदिगंबरेकपौ ॥

२ ॥ कुशीफालेकुशाख्यं त्रिषुपापिष्ठमत्तयोः ॥ योन्मरामस्तद्वापेना

दर्भैः स्त्रीकुशजले ॥ ३ ॥ केशः स्यात्पुंसिवरुणेहीबरेकुंतलेपिच ॥ के-

शोदुःखेपिकोपेपिव्ययसायेपिदृश्यते ॥ ४ ॥ केशोस्त्रीकुड्मलेपा-

त्रेदिव्येखड्गपिधानके ॥ जानिकोशोर्थसंघातेपेयशब्दादिसंग्रहे ॥ ५ ॥

दर्शस्तस्यादमावास्यायागभेदावलोकने ॥ दंशः कीटविशेषेचवर्म

दशनयोः पुमान् ॥ ६ ॥ दंशावस्थादीपवर्त्योर्वस्त्रांतेभूम्नियोषिति ॥ द-

क्त्रियांदर्शनेनेत्रेबुध्यौचत्रिषुवीक्षके ॥ ७ ॥ नाशः पलायनेपिस्था

निधनानुपलंभयोः ॥ निशादारुहरिद्रायांस्यान्त्रियामाहरिद्रयोः ॥ ८

पशुर्मृगादिदेवाजेनाः व्ययंपशुदर्शने ॥ पाशः केशादिपूर्वस्यात्तत्संधे-

कर्णपूर्वकः ॥ ९ ॥ सुकर्णेचस्वसामर्थ्यान्मृगपक्ष्यादिवंधने ॥ पांशुर्धूलौ

चसस्यार्थचिरसंचितगोमये ॥ १० ॥ पेशीसपक्वकलिकेमांस्यांखड्ग

पिधानके ॥ मांसपिंड्यामंडभेदेराशिर्मेषादिपुंजयोः ॥ ११ ॥ पुंसिवंशः

कुलेवेणोपृष्ठावयववर्गयोः ॥ वशावंध्यासुतायोषास्त्रीगवीकरणी

षुच ॥ १२ ॥ त्रिष्वयत्तेकीबमायत्तत्वेचेछाप्रभुत्वयोः ॥ विटपुंसिमतु-

जेवैश्येवेशोवेश्यागृहेगृहे ॥ १३ ॥ नेपथ्येवशशोबोलेलोप्रेतपशुभे

दयोः ॥ स्पर्शोरुजायांदानेचस्पर्शनेस्पर्शकेपिच ॥ १४ ॥ स्पर्शः स्यात्सं

परायेचप्रणिधावपिपुंस्ययं ॥ ॥ शत्रिः ॥ ॥ आदर्शोद

र्पणेदीकाप्रतिपुस्तकयोरपि ॥ १५ ॥ उद्दीशोग्रंथभेदेस्यादुद्दीशाश्च

द्विकापनौ ॥ उपांशुजंपभेदेस्यादुपांशुविजनेऽव्ययं ॥ १६ ॥ कपिश

स्त्रिषुश्यावेस्त्रीमाधव्यांसिल्हकेपुमान् ॥ ककर्शःकाशमर्देक्षकां-
 पित्येष्यसौपुमान् ॥ १७ ॥ त्रिषुसाहसिकेकुरेदृढामसृणनिर्दये ॥ की-
 नाशःकर्षकस्तद्रोषांशुघानिषुवाच्यवत् ॥ १८ ॥ यमेनाकुलिशोन-
 स्त्रीदंभोलौनाझषांतरे ॥ गिरीशोऽद्रिपतौवाचस्पतिशंकरयोःपुमान्
 १९ ॥ तुंगीशस्तपुमानौरीचल्लभेहिमदीधितौ ॥ दुःस्पर्शोधन्वयासे
 नाकंदकार्यास्त्रियांत्रिषु ॥ २० ॥ खरस्पर्शेथनिस्त्रिंशःखड्गेनानिर्दये
 त्रिषु ॥ निर्वेशस्तुपुमान्मोगेवेतनेमूर्छनेपिच ॥ २१ ॥ निवेशःपुंसिबिन्धा
 सेशिविरोद्धाहयोरपि ॥ निर्देशःशासनेपिस्त्यक्तथनोपांतयोरपि ॥ २२ ॥
 नीकाशोनिश्चयेतुल्येपलाशंछदनेमतं ॥ शरीकिंशुकरक्षःसपुंसि
 स्याद्वर्तित्रिषु ॥ २३ ॥ प्रकाशस्तस्फुदेख्यातःप्रहासातपयोरपि ॥ प्रदे-
 शोदेशमानेस्यात्तर्जन्यकुष्ठसम्भिते ॥ २४ ॥ भित्तावपिचपिंगाशीनीलि
 कायानपुंसकं ॥ जात्यस्वर्गेपुमान्पल्लीपतौमत्स्यांतरेपिच ॥ २५ ॥ बा-
 लिशश्चाशिशौमूर्खेभूकेशःशैबलेवदे ॥ भूकेत्रयबल्लुजेपिस्त्यस्त्योम-
 शोमुनिमेषयोः ॥ २६ ॥ लोमान्वितेस्त्रियांकाकजंघामांसीवचासुच ॥ शू-
 कशिविमहामेदाकाशिशोशाकिनीभिदि ॥ २७ ॥ विवशास्त्रिष्ववश्या
 त्पारिषदुष्टधियोरपि ॥ विकाशःपुंसिक्जिनेप्रकाशोसदृशंसमे ॥ २८
 ॥ उचितेचाऽथसंवेशःस्नापस्त्रीरतबंधयोः ॥ स्फुरवाशोवरुणराजनि-
 निशेसुखभोजने ॥ २९ ॥ हुताशोनिर्दयेचाशारहितेपिशुनेपिच ॥ ॥
 शचतुः ॥ अपदेशःपुणोल्लस्येनिमित्तव्याजयोरपि ॥ ३० ॥ अ-
 पभ्रंशस्तपत्नेभाषाभेदापशब्दयोः ॥ आश्रयाशःपुमान्वहोत्रि-
 षुचाश्रयनाशके ॥ ३१ ॥ उपस्पर्शःस्पर्शमात्रेस्नानाचमनयोरपि ॥ उ-
 पदेशोविदशेचभेदशोणांतरेपिच ॥ ३२ ॥ क्रूरदृक्पिशुनेवाच्यलिंगः
 पुंसिशनैश्वरे ॥ खंडपशुःपशुगमेशंकरेचूर्णलेपिनि ॥ ३३ ॥ खंडामल
 कतैषज्येसंहिकातनयेपिना ॥ जीवितेशोयमेपुंसित्रिषुस्याज्जीविते
 श्वरे ॥ ३४ ॥ नागपाशःपुमान्स्त्रीणांकरणेवरुणायुधे ॥ पंचदशी-

त्वमावास्यापौर्णमास्योश्चयोषिति॥ ३५॥ प्रतिष्कृष्टः सहायेस्यादार्ता
 हरपुरोगयोः॥ परिवेशो वेष्टनेस्यासरिधानेपि पुंस्ययं॥ ३६॥ पादपा
 शीस्वदुकायांश्चरवलायामपि स्त्रियां॥ पुरोडाशो हरिर्भेदे चमस्यापिष्ट
 कस्यच॥ ३७॥ हुतरोषे च भूमिस्पृक् पुंसि मानववैश्ययोः॥ ॥
 इति शान्तवर्गः॥ ॥ षैकम्॥ ॥ षः कचे पुंसि विज्ञे च श्रेष्ठे स्या
 दभिधेयवत्॥ क्षः संवर्ते राक्षसे च नरसिंहे च विद्युति॥ १॥ क्षेत्रे ना
 शे क्षेत्रपाले क्षिर्निवासो गतौ क्षये॥ ॥ षट्॥ ॥ अक्षो
 ज्ञातार्थं शकटव्यवहारेषु पाशके॥ २॥ रुद्राक्षेन्द्राक्षयोः सर्पे बिभीतक
 तरावपि॥ चक्रे कर्षे पुमान् क्लीबं तु ल्ये सौ चर्चले द्विये॥ ३॥ उषा बाणस्त
 ताराश्चोरुषः कामिनिगुण्युलो॥ रात्रिरोषे उषायां तु केचिदाहुस्तदय
 यं॥ ४॥ ऊषः क्षारमृदि प्रोक्तं प्रभातेपि पुमानयम्॥ तत्संध्यायां च रं
 ध्रे च चंदनाद्रौ श्रवो बिले॥ ५॥ अरुषिर्वेदेव सिष्ठादौ दीधितौ च पुमान
 यं॥ अरुक्षः पर्वतभेदे स्याद्भ्रूलूकेशोणके पुमान्॥ ६॥ कृतवेधनेऽन्यलिं
 गं नक्षत्रेषु नृपुंसकं॥ कक्षा स्यादंतरीयस्य पश्चादंचलपल्लवे॥ ७॥
 स्पर्धापदे नादोर्मूलं कल्वीरुत्तृणेषु च॥ कर्षो नाकर्षणे मानप्रभेदे पु
 न्पुंसकं॥ ८॥ कर्षूः पुमान् कशीषाग्नौ स्त्रियां कुल्येष्टिरवातयोः॥ का
 क्षीतुवरिकायां च सोराष्ट्रमृद्यपि स्त्रियां॥ ९॥ कोषोऽस्त्रीकुडमलेपा
 ने दिव्ये खड्गपिधानके॥ जातिकोशोऽर्थसंघातेपेयशाब्दादिसंग्रहे॥
 १०॥ घोष आभीरपल्यां स्याद्दोपालध्वनिघोषके॥ कांस्थे चांबुदनादे
 नाघोषामधुरिकौषधौ॥ ११॥ चोक्षो गीते श्रुचो दक्षेतथाऽभीक्ष्णम
 नोज्ञयोः॥ इषानागबलायां स्त्रीतापमस्यादवीषुना॥ १२॥ तर्षो लि
 प्सोदन्ययोस्त्विदृकांतो वाचिरुचौ स्त्रियां॥ तुषो धान्यत्वगक्षद्वो
 स्तृषालिप्सातृषोऽस्त्रियां॥ १३॥ तृटलिप्सायां मुदन्यायां स्मरपुत्र्या
 मपि स्त्रियां॥ दक्षस्त्रिषु पदौ पुंसिताम्बूडे प्रजापतौ॥ १४॥ मुनिभेदे
 हरश्च षेदुमभेदे स्त्रियां भुवि॥ दोषः स्यादूषणे पापे दीषाराचौ भुजेपि

॥१५॥ ध्वांक्षो मत्स्यात्वगेकाकेतकोटिभिक्षकेपिच॥ ध्वांक्षीकको-
 लिकायांस्यान्युक्षंकात्त्यंतृणेपिच॥ १६॥ क्लीबेः थपुंसिमहिषेनिरुष्टे
 पुनरन्यवत्॥ पूक्षो जदीगर्दभांडदीपभित्कुंजराशने॥ १७॥ पक्षोमा
 सार्द्धकेषार्धगृहेसाध्यविरोधयोः॥ केशादेः परतो वंदेचलेसरिवसहाय
 योः॥ १८॥ चुल्लीरंध्रेपतत्रेचराजकुंजरपार्श्वयोः॥ प्रेक्षानृत्येक्षणेबुद्धौ
 प्रेषः क्लेशेचमर्दने॥ १९॥ उन्मानेप्रेषणेपौषोमासेतसूर्णिमातिथौ॥ स्त्रि-
 यां भिक्षाभृतौयाज्यासेवाभिक्षितवस्तुषु॥ २०॥ माषोव्रीहांतरेमूर्खेमा
 नत्वग्दोषभेदयोः॥ मिषं व्याजेस्पर्धनेनामेषोराश्यंतरेस्तभे॥ २१॥ भेषज्य
 भिदिमोक्षस्तमुक्तिपाटलिमोचने॥ यक्षोगुह्यकमात्रेचगुह्यकाधीश्वरे-
 पिच॥ २२॥ रक्षाजतुरक्षणयो रक्षस्तप्रेम्यचिकूणे॥ लक्षानपुंसिसं-
 ख्यायां क्लीबं व्याजशरव्ययोः॥ २३॥ वर्षोः स्त्रीभारतादौचजंबूदीपाब्द
 दृष्टिषु॥ प्रावृट्कालेस्त्रियांभूमिर्विट्स्त्रीव्यापनविष्टयोः॥ २४॥ विषंतुग
 रलेतोयेऽनिविषायांचयोषिति॥ वृषो धर्मेबलीवर्देऽंग्यांपुराशिभेदयोः॥ २५॥
 ॥ श्रेष्ठेस्यादुत्तरस्थश्च व्यासमूषिकशुक्ले॥ तथावास्तुस्थानभेदेपुमाने
 चप्रकीर्तितः॥ २६॥ वृषामूषिकपण्यांचयतीनामासनेवृषी॥ व्यापंस्या
 भ्रिकदुद्रव्येकरिभेदेपुमानयं॥ २७॥ शुषिः शोषेबिलेस्त्रीस्याच्छेषः सं-
 कर्षणेवधे॥ अनंतेनाप्रसादेनस्वनिमोल्यापणेस्त्रियाम्॥ २८॥ उपयुक्ते
 तरेनस्त्रीशोषोयश्मणिशोषणे॥ ॥ षत्रिः॥ अध्य-
 क्षोऽधिरुतेपुंसिस्थात्यक्षेऽभिधेयवत्॥ २९॥ अभीषुः प्रग्रहेरश्मो-
 नाकर्षोद्युतइंद्रिये॥ पाराकेशारिफलकेकोटं डाभ्यासवस्तनि॥ ३०॥
 आकर्षणेपिपुंसिस्थादामिषंपुन्नपुंसकं॥ भोग्यवस्तुनिसंभोगेप्युत्त-
 कोत्तेप्रललेपिच॥ ३१॥ उष्णीषंतुशिरोवेष्टेकिरीटेलक्षणांतरे॥ उत्प्रे-
 क्षानचधानेपिकाव्यालंकरणांतरे॥ ३२॥ कल्माषं किल्बिषे क्लीबंपुंसि-
 स्थान्वस्कांतरे॥ कल्माषोयातुधानेचरुष्णपांडवदृष्णयोः॥ ३३॥ कलु-
 षं त्वाविलेपापे किल्बिषं पापरोगयोः॥ अपराधेपिकुल्माषं कांजिके-

षचतुः

मेदिनीकोशः

१२१

यावकेपुमान् ॥ ३४ ॥ गंडूषो मुखपूतीमपुष्करप्रसृतोन्मिते ॥ गवाक्षीषा
कवारुण्यांगवाक्षोजालकेकपौ ॥ ३५ ॥ गोरक्षो नागरंगे स्याद्गवांचपरिरक्ष
के ॥ जिगीषा जेतुमिच्छायांचवसायप्रकर्षयोः ॥ ३६ ॥ तवीषी शक्रकन्या
यांपुंसिस्वर्गेमहोदधौ ॥ तावीषी चंद्रकन्यायां नास्वर्गबुधिकांचने ॥ ३७ ॥
नहुषो नागभेदे स्यात्सोमवंशानृपेपि च ॥ निकषः शाणफलके निकषा
यातुमातरि ॥ ३८ ॥ निमेष निमिषौ कालप्रभेदेऽक्षिनिमीलने ॥ पुरुषं क
बुरेरुक्षे निष्ठुरोक्तौ च वाच्यवत् ॥ ३९ ॥ प्रदोषः समये दोषे प्रत्यूषो हर्मु
खे च सौ ॥ पीयूषं सप्तदिवसावधिक्षीरे तथाऽमृते ॥ ४० ॥ पुरुषः पुरुषे
सारव्यज्ञे च पुन्रागपादपे ॥ पौरुषं पुरुषस्य स्याद्भावे कर्मणि त्वेजसि ॥ ४१ ॥
ऊर्ध्वविस्तृतदोः पाणिनृमाने त्वभिधेयवत् ॥ महिषी कृताभिषेका सौरि
भ्योरोषधीभिदि ॥ ४२ ॥ मारीषः शाकभित्तार्ये नाद्योक्त्यापुंसि योषिति ॥
दक्षांबायां मृगाक्षी तु विशाला मृगनेत्रयोः ॥ ४३ ॥ रक्ताक्षः कासरे क्रूरे
पारावतच कोरयोः ॥ रौहिषं कनृणे क्लीबंपुंसि स्याद्दरिणांतरे ॥ ४४ ॥ वि
श्लेषो विधुरे योगे रक्षश्रूषा स्यादुपासने ॥ कयने औतुमिच्छायां शैलूषो
नटवित्त्वयोः ॥ ४५ ॥ संघर्षस्तु पुमान्दृष्टौ स्पर्धायांच प्रभंजने ॥ समी
क्षा तु स्त्रियांतत्वे बुधावपि निभालने ॥ ४६ ॥

॥ षचतुः
अनुकर्षो रथाधः स्थदारुण्यप्यवकर्षणे ॥ अंबरीषं रणे त्राष्ट्रे क्ली
बंपुंसि नृपांतरे ॥ ४७ ॥ नरकस्य प्रभेदे च किशोरे भास्करेपि च ॥ आम्रा
तकेऽनुतापे चानिमिषो मत्स्यदेवयोः ॥ ४८ ॥ अनुतर्षः सरापान
पात्रे तृष्णाऽभिलाषयोः ॥ अहिद्विद्धुरुडेशक्रे मयूरे नकुले पुमान् ॥ ४९ ॥
अलंबुषः प्रहस्ते च उर्दने राक्षसांतरे ॥ अलंबुषा तु मुंडीर्यां स्वर्गवा
रांगनांतरे ॥ ५० ॥ अथ किंपुरुषो लोकभेदकिन्नरयोः पुमान् ॥ देववृ
क्षः सप्तपर्णे मंदारादिषु गुणुलौ ॥ ५१ ॥ नंदिघोषोर्जुनरथे घोषे बंदिज
नस्य च ॥ परिवेषस्तु पुष्टिगः परिधौ परिवेषणे ॥ ५२ ॥ परिघोषो निना
दे स्यादवाच्ये जलदध्वनौ ॥ पलंकषा गोक्षरके रास्ना गुणुलुकिं शुके

॥५३॥ सुंदरीलासयेश्वस्त्रीराक्षसेतुपलंकषः ॥ वीरवृक्षस्तुभल्ला
 तककुभद्रुमयोः पुमान् ॥५४॥ भूतवृक्षस्तुशारवोदद्रुमेश्वेनाकपादपे ॥
 महाघोषातुकर्कटशृंग्यापुंस्यतिघोषणे ॥५५॥ क्लीबंहृदे राजवृक्षः सु
 वर्णालिपियालयोः ॥ वातरूषस्तुवातलोत्कटयोः शक्रकार्मुके ॥५६॥
 विशालाक्षो हरेताक्ष्येनासुनेत्रेऽभिधेयवत् ॥ सकटाक्षो चराक्षे-
 नाकटाक्षसहिते त्रिषु ॥५७॥ ॥ इति षांतवर्गः ॥ ॥
 सहिः ॥ ॥ कंसोऽस्त्रीतैजसद्रव्ये कांस्यमाने सरेतुना ॥ कासूर्वि
 कलवाचिस्तथाशक्त्यायुधे स्त्रियाम् ॥१॥ गुच्छः स्यात्स्तबकेस्तं
 बेहारभिद्रुधिपर्णयोः ॥ गोसोबोलौषसोऽश्वासइक्षपक्षिभिदोः पु
 मान् ॥२॥ त्रासोभयेमणेर्दोषे दासीबाणाभुजिष्ययोः ॥ दासो मत्वेव
 भूदेचतातात्मनिचधीवरे ॥३॥ नासातुनासिकायांचक्षरोर्ध्वदक्षिणि
 स्थियाम् ॥ प्रसूरश्चाजनन्योश्च कंदलीवीरुयोः स्त्रियां ॥४॥ वस्कर्ना
 देवभेदाभिभायोऽक्रबकराजसः ॥ क्लीबे वृद्धोषधेऽश्वे चरैरत्नमधुरे-
 त्रिषु ॥५॥ भासः पुंसि प्रभायां स्याद्विशेषे विहगस्य च ॥ भाः प्रभावे म
 यस्वस्त्रीमाश्वद्रमासयोः पुमान् ॥६॥ मांसं स्यादभिषे क्लीबं कक्कोली
 जटयोः स्त्रियाम् ॥ मिसिः स्त्रीमधुरा मांस्योः शतपुष्पाजमोदयोः ॥७॥
 ॥ मृत्सा काक्ष्यां श्रेष्ठमृदिरसो गंधरसे जले ॥ शृंगारादौ विषे वीर्येति
 तादौ हवरागयोः ॥८॥ देहधातुप्रभेदे च पारदस्वादयोः पुमान् ॥ स्त्रियां
 तुरसनापागशल्लकीकंगुमूमिषु ॥९॥ रासः कोलाहले ध्वाने भाषा
 श्वंखलकेपि च ॥ क्रीडाभेदे च गोपानां वत्सः पुत्रादिवर्षयोः ॥१०॥ त
 र्णकेनोरसिक्लीबं व्यासो नाविस्तृते मुनौ ॥ शंसावचसि वाञ्छयां
 हंसः स्यान्मानसौकसि ॥११॥ निर्लोभनृपविष्णवर्के परमात्मनि मत्स
 रे ॥ योगिभेदे मंत्रभेदे शरीरमरुदंतरे ॥१२॥ तुरंगमप्रभेदेपि हिंसा
 चौर्यादिघातयोः ॥ सत्रिः ॥ ॥ अलसाहंसपद्यानापा
 दोगद्रुभेदयोः ॥१३॥ क्रियामंदे त्रिष्वथाऽर्चिर्मयूरवशिरवयोर्नना ॥

अदः परस्मिन्त्रस्यादप्यासोऽभ्यसनेऽतिके ॥ १४ ॥ आगोऽपरा
 धेपापेस्यादाश्वासः पुंसिनिर्वृतौ ॥ आख्यायिकापरिच्छेदे चाशीर्दं
 ते मरुद्भुजां ॥ १५ ॥ हितस्याशंसने स्त्रीस्यादिश्वासः कार्मुकेषुमान्
 ॥ त्रिषु स्यात्क्षेपके चेषोरुच्छ्वासः प्राणनेपि च ॥ १६ ॥ आख्यायि
 कापरिच्छेदेप्याश्वासेपि पुमानयम् ॥ उत्तंसः कर्णपूरपिशिरिवरेपि च
 नस्त्रियां ॥ १७ ॥ उषः प्रत्यूषसिक्लीबं पितृप्रस्वाचयोषिणि ॥ उरो वक्ष
 सिच श्रेष्ठेप्येनः पापापराधयोः ॥ १८ ॥ ओजो दीप्ताववक्षं प्रकाश
 बलयोरपि ॥ ओक् आश्रयमात्रे च मंदिरे च न पुंसकम् ॥ १९ ॥ कीकसः
 कृमिजातौ स्यात्पुंसिकुल्येन पुंसकं ॥ चमसो यज्ञपात्रस्य भेदे स्त्री
 पिष्टके स्त्रियाम् ॥ २० ॥ छंदः पद्ये च वेदे च स्वैराचाराभिलाषयोः ॥
 ज्यायो वृद्धेऽतिप्रशस्ते ज्योतिरग्नौ दिवाकरे ॥ २१ ॥ पुमान् पुंसकं द
 द्यौः स्यान्नक्षत्रप्रकाशयोः ॥ तरो बले च रोगे च तपो लोकांतरेऽपि च ॥ २२
 चांद्रायणादौ धर्मे च पुमान् शिशिरमाधयोः ॥ तमो ध्वांते गुणेशो क्ली
 बंबालाविधुंतुदे ॥ २३ ॥ तामसी निशि दुर्गायां तामसो भुजगे खले ॥
 तेजो दीप्तौ प्रभावे च स्यात्सराक्रमरेतसोः ॥ २४ ॥ धनुः पियालेनान् स्त्री
 राशिभेदेशरासने ॥ धनुर्धरे त्रिषु नभः क्लीबं व्योम्नि पुमान्यने ॥ २५ ॥
 घ्राणश्रावणवर्षासु बिसतंतौ पतद्भुहे ॥ पनसः कंठकिफले कंठके वा
 नरांतरे ॥ २६ ॥ स्त्रियारोगप्रभेदे स्यात्पयः स्यात्क्षीरनीरयोः ॥ पाय
 सस्तु क्लीबपुंसोऽग्नीवासपरमान्ययोः ॥ २७ ॥ पुक्कसी कलिकानील्योः
 पुक्कसः श्वपचेऽधमे ॥ बीभत्सो नर्जुने चूरघ्णात्सविकृतौ त्रिषु ॥ २८
 भूयांस्त्रिषु बहुतरे पुनरर्थे त्वदोऽव्ययं ॥ मनश्चित्ते मनीषायां मह
 उत्सवतेजसोः ॥ २९ ॥ मानसं सरसि स्वांतरे भसो हर्षवेगयोः ॥ रहस्त
 त्वरेते गुह्येरजः क्लीबं गुणांतरे ॥ ३० ॥ आर्तवे च परागे च रे पुमाने च दृश्य
 ते ॥ राक्षसो यातुधाने स्याच्चंडायां राक्षसी स्मृता ॥ ३१ ॥ रेपाः स्याद
 धमे चूरे रूपणे व्यभिधेयवत् ॥ रेतः शुक्रे पादे च रोदश्च रोदसीति

च॥ ३२॥ दिविभूमौपृथक्कस्यात्सहोक्त्याप्येनयोस्तथा॥ लालसौत्क
 व्यतृष्णातिरेकयाञ्जासुचद्वयोः॥ ३३॥ वयःपक्षिणिबाल्यादौयोव
 नेचनपुंसकम्॥ वचोर्नपुंसकरूपेविष्टायामपितेजसि॥ ३४॥ पुंसि
 चंद्रस्यतनयेबर्हिःपुंसिहुताशने॥ नस्त्रीरुशेवपुःक्रीबंतनौशस्ता
 कृतावपि॥ वतंसस्तपुमान्कर्णपूरशेखरयोरपि॥ वाहसोजलनि
 र्गोणेशयालौकनिषण्णके॥ ३६॥ वायसोगुरुवृक्षेचश्रीवासध्वां
 क्षयोःपुमान्॥ काकोदुंबरिकायांचकाकमान्यांचवायसी॥ ३७॥
 विद्वानात्मविदिप्राज्ञेपंडितेचाभिधेयवत्॥ विलासोहावभेदेस्या
 ह्रीलायामपिपुंस्ययं॥ ३८॥ वितंसोबंधनोपायेमृगाणांपक्षिणामपि
 ॥ तेषामपिचविश्वासहेतोःप्रावरणेपिच॥ ३९॥ वेधाःपुंसितृषीकेशे
 बुधेचपरमेष्ठिनि॥ शिरःप्रधानेसेनाग्रेशिरवरेमस्तकेपिच॥ ४०॥ श्री
 वासोवृकधूपेपिपंकजेमधुसूदने॥ श्रेयोमुक्तौशभेधर्मेऽतिप्रशस्तेच
 वाच्यवत्॥ ४१॥ श्रेयसीकरिपिपल्यामभयापाठयोरपि॥ सहोबले
 ज्योतिषिचपुंसिहेमंतमार्गयोः॥ ४२॥ सरसीविश्वकासारेसरोनौरत
 डागयोः॥ स्यात्समासस्तुपुल्लिंगसंक्षेपेचसमर्थने॥ ४३॥ सारसः
 पक्षिभेदेहोःक्रीबंतुसरसीरुहे॥ साहसंतुबलात्कारकृतकार्येदमेपि
 च॥ ४४॥ सुरसस्तत्रिषुस्वादौपर्णाशेतुनपुंसकं॥ स्त्रीरास्मानागमा
 त्रौश्चस्त्रोक्तोऽबुवेगइंद्रिये॥ ४५॥ हविर्होतव्यमात्रेचसर्पिष्यपिनपुं
 सकम्॥ ॥सचतुः॥ ॥अधिवासोनिवासेस्यात्संस्का
 रेधूपनादिभिः॥ ४६॥ अवध्वंसःपरित्यागेनिंदनेप्यवचूर्णने॥ अ
 वतंसोनस्त्रियंस्यात्कर्णपूरेचशेखरे॥ ४७॥ अगोकाःपुंसिशरभेप
 क्षिपंचास्थयोरपि॥ उदर्चिरुत्प्रभेवाच्यलिंगपुंसिहुताशने॥ ४८॥ क
 लहंसस्तकादंबेराजहंसेनृपोनमे॥ कनीयानतिभूनिस्यादत्यल्पा
 नुजयोस्त्रिषु॥ ४९॥ कुंभीनसःकूरसर्पेस्त्रियांलवणमातरि॥ भवे
 द्धनरसःसांद्रेनिर्यासेमोरटेबुनि॥ ५०॥ कर्पूरेपीलुपर्ण्यांचसम्यक्

सचतुः

मेदिनीकोषः

१२५

सिद्धरसेपिच॥ चंद्रहासो दशग्रीवकरवालेऽसिमात्रके॥ ५१॥ जटा
युः पुंसिसंपातेः कनीयसिचगुगुलौ॥ अथतामरसं पद्येताम्बकां
चनयोरपि॥ ५२॥ त्रिस्तोताजङ्घुकन्यायांस्तोत स्वत्यंतरेस्त्रियां॥ दि
वोकाश्च दिवोकाश्चपुंसिदेवैचचातके॥ ५३॥ दीर्घायुः शात्पली
वृक्षवायसे जीवकद्रुमे॥ मार्कंडेयेचपुंसिस्थाच्चिरजीविनिवाच्यवत्
॥ ५४॥ नगौकाः पुंसिशरभेपक्षिपंचास्ययोरपि॥ निश्रेयसंतुकल्या
णमोक्षयोः शंकरेपुमान्॥ ५५॥ नीलांजसाप्सरभेदेसरिद्धेदेचवि
कृति॥ प्रचेताः पाशिनिमुनौनाप्रकृष्टहृदित्रिषु॥ ५६॥ पुनर्वसु-
र्नामुनिभिर्यजेदित्वेतुभांतरे॥ पौर्णमासः पुमान्यज्ञभेदेस्त्रोपूणिमा
तियौ॥ ५७॥ महारसः स्यात्त्वर्जूरैकोशकारकरीरुणोः॥ मलीमस-
स्तमलिनेपुष्पकाशीसलोहयोः॥ ५८॥ भवेन्मधुरसाद्राक्षामूर्धिका
दुधिकासूच॥ यमस्वसालुदुर्गायांयमुनायामपिस्त्रियां॥ ५९॥ यवी
याननुजेपिस्थादतियूनिचवाच्यवत्॥ रासेरसस्तगोष्ठांस्याद्रास-
शृंगारयोरपि॥ ६०॥ रससिद्धिरसावासषष्ठीजागस्त्रेपिच॥ राजहंस
स्तुकादंबेकलहंसेनृपोत्तमे॥ ६१॥ वरीयान्योगभिच्छेषवरिष्ठेष्व
तियूनिच॥ विहायाः शकुनेपुंसिगगनेपुंनपुंसकं॥ ६२॥ विष्णवसुः
पुमान्सूर्येहारभेदेचपावके॥ श्वः श्रेयसंचकल्याणेपरमात्मनिशर्म
णि॥ ६३॥ अथसर्जरसोवाद्यभांडभेदेचधूणके॥ सप्तार्चिः पा
वकेपुंसिचूरचक्षुषितुत्रिषु॥ ६४॥ साधीयानतिबादेस्यादतिसा
धौचवाच्यवत्॥ सिद्धरसोरसेपुंसिधातुप्रभृतिषुत्रिषु॥ ६५॥ स्फ
मनाः पुष्पमालयोः स्त्रियां नाधीरदेवयोः॥ स्फमेधास्तस्त्रियांज्योति
ष्यत्यांत्रिषुस्फबुद्धिनि॥ ६६॥ ॥ सपंच ॥ ॥ दिव्य
चक्षुः स्फगंधस्यभेदेनांधेस्फलोचने॥ स्यान्नभश्चमसश्चंद्रेचि
आपूपेंद्रजालयोः॥ ६७॥ हिंशुनिर्यासइत्येभनिंबेहिंशुरसेपिच॥ ॥
॥ सषट् ॥ ॥ हिरण्यरेताः पुंसिस्थादिवाकरहवि

भुजोः॥ ६८॥

॥ इति सांतवर्गः॥

॥ हैकं॥ ॥

हः शिवे सलिले शून्ये धारणे मंगले पिच॥ गगने न कुलीशे चरक्तेनाके
च वर्ण्यते॥ १॥

॥ हृदिः॥

॥ अहिर्वृत्रासुरे सपेपुं-

सी होद्यमवांच्छयोः॥ कुहूः स्त्रीको किलालापेन श्वेदुकलदर्शयोः॥

२॥ ग्रहोत्तुग्रहनिर्वधग्रहणपुरणोद्यमे॥ सूर्यादौ पूतनादौ च सौहि-
केयोपरागयोः॥ ३॥ ग्राहो ग्रहेः वहारे च गुहः पाण्मातुरे गुहा॥ सिं-

हपुच्छ्यां च गर्ते च पर्वतादेश्वगहरे॥ ४॥ गृहं गृहाश्च पुंभूम्नि क-
लत्रे पिच सद्यनि॥ नाहस्तबंधने कूटे प्रोहो गजांघ्रिपर्वणोः॥ ५॥ वा-

च्यवन्निपुणो तर्के बर्हे पिच्छे दले स्त्रियां॥ बहुस्यात्र्यादिसंख्यास्त-
विपुलेष्यभिधेयवत्॥ ६॥ मही नद्यंतरे भूमौ महोत्सवते जसोः॥

अथ मोहो न्यलिंगः स्यादविद्यायां च मूर्च्छने॥ ७॥ लोहोः स्त्रीशस्त्र-
के लोहे जौगके सर्वतैजसे॥ वहः स्यादृषभस्कंधे वाहे गंधवहे पिच॥

८॥ बाहो भजे पुमान्मानभेदांश्च वृषवायुषु॥ व्रीहिः सामान्यधा-
न्यस्यादाशुधान्येतु पुंस्ययं॥ ९॥ व्यूहः स्याद्वलविन्यासे निर्माणे वृंद-

तर्कयोः॥ सहो बलेन स्त्रियां स्यात्स्त्रियां तु नरभेषजे॥ १०॥ दंडो त्र-
लामुद्रपणी कुमारी पृथिवीषु च॥ सिंहः कंठीरवे राशौ सत्तमे चोत्तर-

स्थितः॥ ११॥ सिंही तु कंटकार्यो स्याद्दार्ता कौवासके पिच॥ स्नेहः स्या-
त्सुसितैलादिरसद्रव्ये च सौहृदे॥ १२॥

॥ हन्त्रिः॥

अत्यूहो नीलिकायां स्त्रीकाल कंठरवगे पुमान्॥ आग्रहोत्तुग्रहास-
त्पौराक्रमे ग्रहणे पिच॥ १३॥ आरोहस्तु वरोहे च वरा रोहा कटावपि

॥ आरोहणे गजारोहे दीर्घत्वे च समुच्छये॥ १४॥ उत्साहस्तूद्यमे स्तू-
त्रे कटाहः कूर्मकर्परे॥ दीपस्य च प्रभेदे स्यात्तैलादेः पाकभाजने॥ १५॥

॥ जायमानविषाणाग्रमहिषीशावके पिच॥ कलहं युद्धकाले नारवद्ध-
कोशे च मंडने॥ १६॥ दात्यूहे स्तुपुमान्काल कंठचातकपक्षिणोः॥ नि-

ग्रहो भर्त्सने पितृभ्यां च दाय्यां च बंधने॥ १७॥ निर्व्यूहः शिखरे द्यौरे नि-

हचतुः

र्यासेनागदंतके ॥ निरूहो बस्तिभेदेस्यादृहशून्येचनिश्चिते ॥ १८ ॥ प्र
ग्राहस्तु तुलासूत्रे वृषादिप्रग्रहेपिच ॥ पटहो नासमारभे आनके पु
नपुंसके ॥ १९ ॥ प्रवहस्तु बहिर्यात्रामातरिष्वप्रभेदयोः ॥ प्रग्रहस्तु तु
लासूत्रे बंधानियमनेभुजे ॥ २० ॥ हयादिरश्मौरश्मौचस्कवर्णालुमहीरुहे
॥ प्रवाहस्तु प्रवृत्तौ स्यादपि स्रोतसिवारिणः ॥ २१ ॥ वराहः सूकरे वि-
ष्णोमानभेदेऽद्विमुस्तयोः ॥ वाराहीमातृभेदे स्याद्विष्वक्सेनप्रियोष
धौ ॥ २२ ॥ राजाहंजीगके क्लीबं राजयोग्येऽभिधेयवत् ॥ विग्रहः का
यविस्तारे विभागे तारणे स्त्रियां ॥ २३ ॥ निदेहः कायशून्ये स्याज्जनका
न्यभूमिपे ॥ वैदेहीरोचनासीतावणिकस्त्रीपिप्पलीषुच ॥ २४ ॥ सं
ग्रहो बृहदुद्वेगग्रहसंक्षेपयोरपि ॥ सुवहाशस्त्र्ये लापणीगोधाप
दीषुवीणायाम् ॥ २५ ॥ रास्नाशि फालिकयोः स्त्रीसुखवाह्येऽन्यलिङ्गः
स्यात् ॥ ॥ हचतुः ॥ ॥ अवग्रहो वृष्टिरोधे प्रतिबंधे
गजालिके ॥ २६ ॥ अभिग्रहोऽभिग्रहणेऽभियोगेपि च गौरवे ॥ अ
वरोहो वतरणे प्यारोहे चलतोद्गमे ॥ २७ ॥ अश्वारोहांऽश्वगंधा-
यां स्त्रियां त्रिष्वक्त्वाहके ॥ उपनाहो व्रणालेपि ङे वीणानि बंधने ॥ २८
॥ उपग्रहः पुमान्बन्धामुपयोगेच कूलने ॥ स्याद्गंधवाहानासायां पु
ल्लिङ्गो मातरिष्वनि ॥ २९ ॥ तनूरुहं तुलोमि स्यात्पत्रे च नपुंसके ॥
तमोपहः सहस्त्रांशुमृगांकाजिनवह्निषु ॥ ३० ॥ प्रतिग्रहः स्वीकर
णे सैन्यपक्षेपतद्गृहे ॥ द्विजेभ्यो विधिवद्देयेतद्गृहे च ग्रहांतरे ॥ ३१ ॥ प
रिग्रहः परिजने पत्न्यां स्वीकारमूलयोः ॥ शापे परिबर्हो राजयोग्यद्र
व्यपरिछदे ॥ ३२ ॥ परीवाहो जलोच्छ्वासे महीपृद्योग्यवस्तुनि ॥ पि
तामहो विरिंचौ स्यात्तातस्य जनकेपिच ॥ ३३ ॥ महासहामाषपर्ण्या
मम्लानेऽपि च योषिति ॥ ॥ हपंच ॥ ॥ प्रपितामह इत्ये
वंविधौपि च पितामहे ॥ ३४ ॥ ॥ इति हांतवर्गः ॥ ॥
अथाऽवयानि बध्यंते व्यक्तं पूर्वोदितैः क्रमैः ॥ अकाराद्यंतताचास्मिं

स्तस्मादप्यतिरिच्यते ॥ १॥ अशब्दः स्यादभावेपि स्वल्पार्थप्रतिषेध-
 योः ॥ अनुकंपायांच तथा वास्तदेवे त्वनव्ययः ॥ २॥ आः प्रगृह्यं स्मृतौ
 वाक्येः नुकंपायांसमुच्चये ॥ इमेदेचरूपोक्तौ चापाकरणानुकंपयोः
 ॥ ३॥ ईषिषादेनुकंपायां लक्ष्यां पुनरनव्ययं ॥ उ संबोधनरोषोक्तयो-
 रनुकंपानियोगयोः ॥ ४॥ पदपूरणे च पादपूरणेऽपि च दृश्यते ॥ ऊवाक्या-
 रंभरक्षाः नुकंपास्वपि च दृश्यते ॥ ५॥ अशब्दो गार्हणे वाक्ये देवांबायां
 त्वनव्ययं ॥ अवाक्यारंभरक्षायां वक्षः स्मृत्योरनव्ययं ॥ ६॥ देवांबा-
 यांदनौचापि भैरवेदनुजेगतौ ॥ लृकारो देवतौ मायां भविकुप्रेचकी-
 र्तिताः ॥ ७॥ लृकारो देवनार्योऽस्यान्नार्थान्यपि मातरि ॥ एस्मृताव-
 प्यसूयानुकंपामंत्रणहूतिषु ॥ ८॥ ऐशब्दो दृश्यते हूतौ स्मृत्या मंत्रण-
 योरपि ॥ ओ संबोधनप्राक्काने स्मरणे चानुकंपने ॥ ९॥ औशब्दः क-
 थितो हूतौ तथा संबोधनेऽपि च ॥ स्त्रीतु विश्वं भरायां स्यात्सुमांस्तु निस्व-
 ने स्मृतः ॥ १०॥ ॥ कैकं ॥ ॥ कुपापे चेषदर्थे च कुत्सायांच
 निवारणे ॥ ॥ कद्दिः ॥ ॥ धिग्नर्त्सने च निंदायां ॥ ॥
 कन्निः ॥ ॥ मनागप्यल्पमंदयोः ॥ ११॥ हिरुकृशब्दो विनार्थे च म-
 ध्यार्थेऽपि च दृश्यते ॥ ॥ गद्दिः ॥ ॥ अंगं संबोधने हर्षे-
 संगमासूययोरपि ॥ १२॥ ॥ डद्दिः ॥ ॥ आङ्-सीमायामभि-
 व्याप्तौ क्रियायोगेषदर्थयोः ॥ ॥ चैकं ॥ ॥ चान्वाच-
 ये समाहारेष्वन्योन्यार्थसमुच्चये ॥ १३॥ पक्षांतरे तथा पादपूरणेऽप्यव-
 धारणे ॥ ॥ चद्दिः ॥ ॥ किंचारंभे च साकल्ये प्राक् पूर्व-
 स्थिन्नवांतरे ॥ १४॥ अग्रे प्रभाते तीते च देशे दिक्कालयोरपि ॥ ॥
 चन्निः ॥ ॥ तिर्यक् तिरोर्थे वक्त्रे च विहंगादौ त्वनव्ययं ॥ १५॥ ननु
 च प्रश्नदुष्टोक्तयोः सम्यक् दृढप्रशंसयोः ॥ ॥ अद्दिः ॥ ॥
 नञभावे निषेधे च स्वरूपार्थेऽप्यतिक्रमे ॥ १६॥ ईषदर्थे च सा दृश्येत-
 द्विरुद्धतदन्ययोः ॥ ॥ ठद्दिः ॥ ॥ स्रष्टु प्रशंसनेऽपि स्या-

अव्ययानि

मेदिनीकोशः

१२९

द्वयर्थेन निगद्यते ॥ १७ ॥

॥ तत्रिः ॥

॥ अपस्तुनिरव

द्ये च शोभनार्थे च दृश्यते ॥

॥ पाचतुः ॥

॥ अंतरेण पदं वि

द्यादिना मध्यार्थयोरपि ॥ १८ ॥

॥ तैकम् ॥

॥ तुषादपूरणे भे

दे समुच्चये वधारणे ॥ पक्षांतरे नियोगे च प्रशंसायां विनिग्रहे ॥ १९ ॥

तद्धिः ॥ ॥ अतिशब्दः प्रशंसायां प्रकर्षे लघनेऽपि च ॥ नितांतासं-

प्रतिक्षेपवाचकोऽप्येष दर्शितः ॥ २० ॥ अस्तु स्यादभ्यनुज्ञानेऽप्यस्तु

यापीडयोरपि ॥ प्रतिक्षेपे प्रशंसायां प्रकर्षे लक्षणोऽपि च ॥ २१ ॥ असं-

प्रत्यर्थं उद्दिष्ट मिति हैतौ प्रकाशने ॥ निदर्शने प्रकारे स्यात्परकृत्यनु

कर्षयोः ॥ २२ ॥ समाप्तौ च प्रकरणेऽप्युत्तात्यर्थविकल्पयोः ॥ समुच्च

ये वितर्के च प्रश्ने च पदपूरणे ॥ २३ ॥ उत्स्यात्प्रश्ने वितर्के च वैकुंठे

तप्रशंसयोः ॥ पक्षांतरेऽप्यस्मकल्ये जातु शब्दे विगर्हणे ॥ २४ ॥ कदाचि

दर्थोऽपि तथा न्येऽविकल्पनिषेधयोः ॥ प्रतिप्रतिनिधावित्थं भूतारत्या

नाभिमुख्ययोः ॥ २५ ॥ मात्रार्थभागवीप्सासु लक्षणप्रतिदानयोः ॥

वता मंत्रणसंतोषखेदानुक्रोशविस्मये ॥ २६ ॥ स्वस्तिस्थानं गले

पुण्येऽप्यशंसायामपि क्वचित् ॥ स्वित्प्रश्ने च वितर्के च तथैव पदपूरणे

॥ २७ ॥ हंतवाक्यारंभखेदाविषादहर्षसंस्मरे ॥ ॥ तत्रिः

॥ ॥ आराद्वरे समीपे च कञ्चित्कामप्रवेदने ॥ २८ ॥ प्रश्ने हर्षे

मंगले च किमुत्प्रश्ने वितर्कयोः ॥ विकल्पेति शयेऽपि स्यात्तावन्माने व-

धारणे ॥ २९ ॥ संस्मरे च परिछेदे तथा कात्कर्त्याधिकारयोः ॥ पश्यत-

स्यात्प्रशंसायां विस्मये च निगद्यते ॥ ३० ॥ पश्चात्प्रतीच्यां परमेऽप्य

धिकारेऽपि दृश्यते ॥ यद्वत्प्रश्ने वितर्के च यावत्कात्कर्त्ये वधारणे

॥ ३१ ॥ प्रशंसायां परिछेदे मानाधिकारसंस्मरे ॥ पक्षांतरे च शश्वत्

स्यादात्मप्रश्ने च मंगले ॥ ३२ ॥ पुराकल्पे स दार्थे च पुनरर्थे च दृश्यते

॥ सकृत्सदैकवारे स्यात्साक्षात्प्रत्यक्षतुल्ययोः ॥ ३३ ॥

तच्चतुः ॥ ॥ अहो बतानु कं पायां खेदे संबोधनेऽपि च ॥ पुर-

स्तात्प्रथमे प्राच्यामग्रतोर्थपुरार्थयोः ॥ ३४ ॥

॥ थद्भिः ॥

अथाथोसंशये स्यातामधिकारेचमंगले ॥ विकल्पानंतरप्रश्नका-
त्त्यारंभसमुच्चये ॥ ३५ ॥ तथाभ्युपगमेष्टप्रतिवाक्येसमुच्चये

॥ सदृशेनिश्चयेपि स्याद्यथातुल्यार्थमानयोः ॥ ३६ ॥ प्रशंसायां
वृथावंध्येनिष्कारणे ॥ यन्त्रिः ॥ ३७ ॥ अन्यथापुनः ॥ वितथेचाप

रार्थेचसर्वथाहेतुवादयोः ॥ ३७ ॥ ॥ दद्भिः ॥ ॥ उत्प्र-
काशेविभागेचप्राबल्याऽस्वास्थ्यशक्तिषु ॥ प्राधान्येबंधनेभावेमो

क्षेलाभोर्द्वैकर्मणोः ॥ ३८ ॥ यत्गर्हाहेत्ववृत्त्योर्द्यदिगर्हाविक-
ल्पयोः ॥ ॥ धद्भिः ॥ ॥ अधिस्यादधिकारेचापीश्वरेच-

निगद्यते ॥ ३९ ॥ ॥ नैकम् ॥ ॥ नस्यान्निषेधोपमयो
र्निनिवेशमृशार्थयोः ॥ नित्यार्थेसंशयक्षेपकौशलोपरमेषुच ॥ ४०

॥ सामीप्याश्रयदानेषुमोक्षांतभाविवंधने ॥ राशयधोभावविन्यासे
नुवितर्कूपमानयोः ॥ ४१ ॥ विकल्पानुनयातीतेप्रश्नहेत्वपदेशयोः

॥ ॥ नद्भिः ॥ ॥ अनुहीनेसहार्थेचपश्चात्सादृश्य-
योरपि ॥ ४२ ॥ लक्षणेत्थंभूताख्यानभागवीप्सास्वनुक्रमे ॥ आया

मेचसमीपेचकिन्नुप्रश्नवितर्कयोः ॥ ४३ ॥ चनविस्मयेसाकल्ये
ननुशब्दोविनिग्रहे ॥ अनुप्रश्नेपरकृतावधिकारेचसंज्ञमे ॥ ४४

आमंत्रणेप्यनुनयेप्रश्नानुज्ञावधारणे ॥ नानाशब्दोविनार्थेपित-
थानेकोपयार्थयोः ॥ ४५ ॥ स्थानेतुकरणार्थस्याद्युक्तसादृश्ययोर

पि ॥ ॥ पद्भिः ॥ ॥ अपस्यादपहृष्टार्थेवर्जनार्थावि-
योगयोः ॥ ४६ ॥ विपर्ययेचविकृतौचौर्येनिर्देशहर्षयोः ॥ अपिसंभा

वनाप्रश्नशंकागर्हासमुच्चये ॥ ४७ ॥ तथायुक्तपदार्थेपिकामकार-
क्रियासूच ॥ उपस्यादधिकार्थेचहीनार्थासन्नयोरपि ॥ ४८ ॥ ॥

॥ भद्भिः ॥ ॥ अभीत्यंभूतकथनेचाभिमुख्याभिलाषयोः ॥
॥ ॥ मैकं ॥ ॥ मावारणेविकल्पेचस्मातीतेपादपू

अव्ययानि

मेदिनीकोशः

१३१

रणे ॥ ४९ ॥ स्यान्मंगले परकृता ॥ मद्भिः वमांतिकसहार्थयोः
॥ आम् ज्ञाननिश्चयस्मृत्यो रुमूरोषेः गीकृतावपि ॥ ५० ॥ प्रश्नेपि
स्यादुमूरुषोक्तौ पृच्छाया मोमुपक्रमे ॥ प्रणवेचाप्युपगमेचापाकृतौ
चमंगले ॥ ५१ ॥ कमूपादहरणेतोयेमस्तकेचसरवेऽपिच ॥ किमुकुत्सा
यांबितर्केचनिषेधप्रश्नयोरपि ॥ ५२ ॥ किमुसंभावनायां स्याद्विमर्श
चापिदृश्यते ॥ नामकोपेभ्युपगमेविस्मयेस्मरणेपिच ॥ ५३ ॥ संभाव्य
कुत्साप्राकारयविकल्पेपिचदृश्यते ॥ शाम्कल्याणेसुरवेसमुत्तु-
शोभनार्थसमर्थयोः ॥ ५४ ॥ संगार्थेचप्रहृष्टार्थेसामिनिर्दार्थयोर्म-
तं ॥ हमूरुषोक्तावनुनये हमुस्मृतावप्यपाकृतौ ॥ ५५ ॥ अर्थप्रश्नेभ्य
नुज्ञायां हमुस्यात्प्रश्नवितर्कयोः ॥ मन्त्रिः ॥
अलमूभूषणपर्याप्तिवारणेषुनिरर्थके ॥ ५६ ॥ शक्तावेवमूपकारे
स्यादंगीकारेवधारणे ॥ अर्थप्रश्नेपरकृतानुपमापृच्छयोरपि ॥ ५७ ॥ क
थमूहर्षेचगर्हाणांप्रकारार्थेचसंज्ञमे ॥ प्रश्नेसंभावनायांचकाममू
चानुमतौस्मृतं ॥ ५८ ॥ प्रकारोचाप्यसूयायांतथानुगमनेपिच ॥ जोष
मूसरवेप्रशंसायांतूष्णीलंघनयोरपि ॥ ५९ ॥ नूनमूतुनिश्चितेतर्के
स्मरणेवाक्यपूरणे ॥ परमूनियोगेक्षेपेचप्राध्वमनमानुकूलयोः ॥ ६०
॥ सत्यमूप्रश्नेभ्युपगमे ॥ मन्त्रतुः ॥ वश्यमनित्य
प्रयत्नयोः ॥ अभीक्ष्णामुसुहृश्चांते शीघ्रप्रकर्षयोरपि ॥ ६१ ॥ दुदा
नीमूवाक्यभूषायांसंप्रत्यर्थेचदृश्यते ॥ तद्विन्मूदिनमध्येस्या-
तथैवप्रतिवासेर ॥ ६२ ॥ सांप्रतंचाधुनार्थेस्यादुचितार्थेचदृश्यते
॥ यद्भिः ॥ अयिप्रश्नानुनययोस्तथासंबोधने
पिच ॥ ६३ ॥ अयेक्रोधविषादेचसंज्ञमेस्मरणेपिच ॥ दिष्ट्याहर्षे
मंगलेचपश्यशब्दस्तुविस्मये ॥ ६४ ॥ प्रशंसायामपितथा ॥
यन्त्रिः ॥ समयांतिकमध्ययोः ॥ रेकम् ॥
प्रप्रकर्षेगताद्यर्थे ॥ गद्भिः ॥ प्यरेप्राकृत्यसूययोः ॥ ६५

मेदिनीकोशः

१३३

प्रेमप्रथमेभूयोऽधिकारेचपुनःपुनः॥ मिथोऽन्योन्येस्त्वर्थेचशनेःस्ते
 रेशनैश्चरे॥८२॥ ॥ सचतुः॥ ॥ अभितःशीघ्रसाक-
 ल्यसंपुस्वोभयतोंऽतिके अग्रतःप्रथमेचाग्रेपुरतःप्रथमा-
 ग्रयोः॥८३॥ पूर्वद्युःप्रातःकालेस्यात्तथैवगतवासरे॥ ॥
 हैकम्॥ ॥ हस्यात्संबोधनेपादपूरणेचविनिग्रहे॥८४॥
 नियोगेचक्षिपायांस्यात्कुत्सायामपिदृश्यते॥ ह्राविषादेचशोके
 चकुत्सादुःस्वार्थयोरपि॥८५॥ हि पादपूरणेहेतौविशेषत्वव-
 धारणे॥ प्रभहेत्वपदेशेचसंभ्रमासूययोरपि॥८६॥ हीदुःख
 हेतांवाख्यांताविषादेविस्मयेपिच॥ हेसंबोधनआह्वानेप्यसू-
 यादौचदृश्यते॥८७॥ हैसंबोधनआह्वानेहोहौशब्दोत्पत्त-
 योः॥ ॥ हद्भिः॥ ॥ अहप्रशंसाक्षिपयोर्नियोगेचवि-
 निग्रहे॥८८॥ अहोधिगर्भेशोकेचकरणार्थविषादयोः॥ संबो-
 धनेप्रशंसायांविस्मयेपदपूरणे॥८९॥ असूयायांवितर्केस्यादा
 हक्षेपनियोगयोः॥ आहोप्रभेविचारेचसहसाकल्यदृश्यते॥
 ९०॥ विद्यमानेचसादृश्ययोगपद्यसमृद्धिषु॥ संबोधेचतथाहीही
 शब्दोविस्मयहास्ययोः॥९१॥ हेहैसंबोधनेहूतौहोहौशब्दस्यै-
 तयोः॥ ॥ हन्त्रिः॥ ॥ अहहेत्यद्भुतेखेदेपरिकुशप्र-
 र्बयोः॥९२॥ संबोधनेऽपिचोलाहोपरिप्रभविचारयोः॥ ॥
 ॥ ॥ इत्यव्ययानेकार्थवर्गः॥ ॥२३७८॥ ॥
 उत्सलिनीशब्दार्णवसंसारवर्तनाममालारव्यान्॥ भागुरिवरु-
 बिशाश्वत्तबोपालितरंतिदेवहरकोषान्॥१॥ अमरशुभांकह-
 लायुधगोवर्धनरभसपालकृत्वकोषान्॥ रुद्रामरदत्ताजयगंगाध-
 रधरणिकोषांश्च॥२॥ हारावल्पमिधानंत्रिकांडशेषंचरजमानां
 च॥ अषिबहुदोषंविश्वप्रकाशकोषंचसुविचार्य॥३॥ वाग्भट्टमा

धववाचस्पतिधर्मव्याडितारपालारव्यान् ॥ अपिविश्वरूपवि
 क्रमादित्यनामलिङ्गानिस्तविचार्य ॥ ४॥ कात्यायनवामनचंद्रो
 मिरचितानिलिङ्गशास्त्राणि ॥ पाणिनिपदानुशासनपुराणका-
 व्यादिकंचस्तरूपाणि ॥ ५॥ षट्शतगाथाकोषप्रणयनविरच्यत
 कौशलेनायं ॥ मेदिनिकरेणकोषः प्राणकरस्तूनारचितः ॥ ६॥
 इतिमेदिनिकृतानेकार्थकोषः समाप्तः ॥ ॥ शतमंभव
 तु ॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ७॥

॥ इतिमेदिनीकोशः समाप्तः ॥

॥ अथएकाक्षरीकोशः प्रारभ्यते ॥

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ अकारो वासुदेवस्यादाकारस्तपि
 तामहः ॥ पूजायामपि मांगल्ये आकारः परिकीर्तितः ॥ १॥ इकारउच्य
 ते कामोलक्ष्मीरीकारउच्यते ॥ उकारः शंकरः प्रोक्त ऊकारश्चापिल
 क्षणे ॥ २॥ रक्षणे चापि ऊकार ऊकारो ब्रह्मणि स्मृतः ॥ ऋकारो
 देवमाता स्यात् ऋकारो दनुजप्रसूः ॥ ३॥ लृकारो देवजातीनां माता
 सङ्घिः प्रकीर्तिता ॥ लृकारः स्मर्यते पूर्वेर्जननीशब्दकोविदैः ॥ ४॥ एका
 रउच्यते विष्णुरैकारः स्यान्महेश्वरः ॥ ओकारस्तु भवेत् ब्रह्मा ओ
 कारोऽनंतउच्यते ॥ ५॥ अस्याच्च परमंब्रह्म अः स्याच्चैव महेश्वरः
 ॥ कः प्रजापतिरुद्दिष्टो कौर्कवाचनलेषु च ॥ ६॥ कश्चात्मानिमयू
 रे च कः प्रकाशउदाहृतः ॥ कुं शिरोजलमारव्यातं कं स्वरवंच प्रकी-
 र्तितां ॥ ७॥ एधिच्यांकुः समाख्यातः कुः शब्देऽपि प्रकीर्तिता ॥ रवमिं
 द्विये रवमाकाशे रवः स्वर्गोऽपि प्रकीर्तिता ॥ ८॥ सामान्ये च तथा श्रूय्ये-

रवः शब्दः परिकीर्तितः ॥ गोगणेशः समुद्दिष्टो गंधर्वो गः प्रकीर्तितः ॥ १
गंगीतं गा च गाथा स्यात् गोश्च धेनुः सरस्वती ॥ घाघंटाथ समाख्या
ता घोघनश्च प्रकीर्तितः ॥ १० ॥ घंटीशोहनने घर्मे घुघोणा घूर्ध्वना
वपि ॥ उकारो भैरवः ख्यातो डकारो विषयस्पृहा ॥ ११ ॥ चश्चन्द्रमाः
समाख्यातो भास्करे तस्करे मतः ॥ निर्मलं छं समाख्यातं तरले छः प्र
कीर्तितः ॥ १२ ॥ छेदके छः समाख्यातो विद्वद्भिः शब्दकोविदैः ॥ ज-
कारो गायने प्रोक्तो जयने जः प्रकीर्तितः ॥ १३ ॥ जेता जश्च प्रकथितः
सूरिभिः शब्दशासनि ॥ रवो झकारः कथितो नष्टे झश्चोच्यते बुधैः ॥
१४ ॥ झकारश्च तथा वायौ नेपथ्ये समुदाहृतः ॥ अकारो गायने प्रोक्तो
अकारो झर्झरध्वनौ ॥ १५ ॥ टो धरिभ्यां च कस्के टो ध्वनौ च प्रकीर्तितः
॥ ठकारो जनतायां स्यात् ठो ध्वनौ च शठेपि च ॥ १६ ॥ ठो महेशः समा
ख्यातो ठश्च भून्ये प्रकीर्तितः ॥ बृहध्वनौ च ठः प्रोक्तस्तथा चंद्रस्य मंड-
ले ॥ १७ ॥ डकारः शंकरे त्रासे ध्वनौ भीमे निरुच्यते ॥ ढकारः कीर्ति-
ता ढक्का निर्गुणे निर्धने मतः ॥ १८ ॥ णकारः सूकरे ज्ञाने निश्चये नि
र्णयेपि च ॥ तकारः कीर्तितश्चौरे क्रोडपुच्छे प्रकीर्तितः ॥ १९ ॥ शिलो
च्चये थकारस्याथ्यकारो नयरक्षणे ॥ दकारो फ्रेकलत्रे च छेदे दा
ने च दातरि ॥ २० ॥ धंधने सधने धः स्यात् द्विधा तरिमनावपि ॥ धि
षधा धीः समाख्याता धूश्चैवं भारवित्तयोः ॥ २१ ॥ नेतानश्च समा-
ख्यातस्तरणौ नः प्रकीर्तितः ॥ नकारः सौगते बुद्धौ स्तौ वक्षे प्रकी
र्तितः ॥ २२ ॥ नशब्दः स्वागते बंधौ वक्षे सूर्ये च कीर्तितः ॥ पः कुबेरः
समाख्यातः पश्चिमे च प्रकीर्तितः ॥ २३ ॥ पवने पः समाख्यातः पः स्था
त्याने च पातरि ॥ कफे वाते फकारः स्यात् तथा हाने प्रकीर्तितः ॥ २४ ॥
फूत्कारेपि च फः प्रोक्तस्तथानिष्फलभाषणे ॥ बकारो वरुणः प्रोक्तः
कलशे वः फलेपि च ॥ २५ ॥ वक्षस्थले च वः प्रोक्तो गदायां समुदाह-
ृतः ॥ नक्षत्रे भंबुधाः प्राहुर्मवने भः प्रकीर्तितः ॥ २६ ॥ दीप्तिर्भास्या

च भूर्भुवः प्रथमं कथितं बुधैः ॥ मः शिवश्चंद्रमावेधा मालक्ष्मीच
 प्रकीर्तिता ॥ २७ ॥ मा च मातरि माने च बंधने मः प्रकीर्तितः ॥ यशोयुः
 कथितः प्राज्ञैर्यो वायुरिति शब्दितः ॥ २८ ॥ या ने यातरि यस्त्यागे
 कथितः शब्दवेदिभिः ॥ रुश्चरामेऽनिले वन्हौ भूमावपि धने पि च ॥
 २९ ॥ इंद्रिये धनरोधे च रुभये च प्रकीर्तितः ॥ लो दो सौ द्यां लश्च भूमौ
 भये चाल्हादने पि च ॥ ३० ॥ लो वा ते लवणे च स्या लो दाने च प्रकीर्ति
 तः ॥ लः श्लेषे चाशये चैव प्रलये साधने पि लः ॥ ३१ ॥ मानसे वरुणे
 चैव लकारः सात्वने पि च ॥ विश्वपक्षी निगदितो गगनं प्रतिकीर्तितं
 ॥ ३२ ॥ शांस्वरं शंकरः श्रेयः शश्च सीम्नि निगद्यते ॥ शयने शाः स
 मारव्या तो हिंसायां शो निगद्यते ॥ ३३ ॥ षः कीर्तितो बुधैः श्रेष्ठे षश्च
 र्गभीरलोचने ॥ उपसर्गे परोक्षे च षकारः परिकीर्तितः ॥ ३४ ॥ सः
 कोपे वरणे सः स्यात्तथा शूलिनी कीर्तितः ॥ सा च लक्ष्मी बुधैः प्रोक्ता
 गौरी सा च स ईश्वरः ॥ ३५ ॥ हः कोपे वारणे हश्च तथा शूली प्रकीर्ति
 तः ॥ हिः पद्या वरणे प्रोक्तो हिः स्याद्देत्वधारणे ॥ ३६ ॥ क्षः क्षेत्रे व
 क्षसि प्रोक्तो बुधैः क्षः शब्दशासने ॥ क्षिः क्षेत्रे क्षत्रक्षेत्रे च नृसिंहे च
 प्रकीर्तितः ॥ ३७ ॥ आगमेभ्यो भिधानेभ्यो धातुभ्यः शब्दशासनात् ॥
 एवमेकाक्षरं नामाभिधानं क्रियते मया ॥ ३८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥

इत्येकाक्षरकोशः समाप्तः

श्रीगणेशायनमः॥ ॥ श्रीवज्रयोगिनेनमः॥ भुजगपतिविमुक्त
 स्वच्छनिर्मोकवल्लीचिलसितमनुकुर्बन्त्यस्यगंगाप्रवाहः॥ शिरसिस
 रसभास्वन्मालतीदामलक्ष्मीलघयतिहिमगौरःसोस्तवःसाध्यसि
 द्यौ॥ १॥ कल्पावसानसमयेस्थितयेकबीनां देहांतरं किमपियासृ-
 जतिप्रसन्ना॥ यस्याः प्रसादपरमाणुरपि प्रतिष्ठा मभ्येतिकामपि न
 माभिसरस्वतींताम्॥ २॥ निर्मत्सराः स्रुतिनः खलु ये विविच्य क
 र्णे गुणस्य कणमप्यवतंसयन्ति॥ येषां मनो नरमते परदोषवादे ते के
 चिदेव विरलाभुविसंचरन्ति॥ ३॥ मुक्तामयतिमधुरामस्तृणावदा
 तछायाधिरागतरलामलसद्गुणश्रीः॥ सा ध्वी सतां भजतु कंतम-
 सो प्रियेव हारावली विरचिता पुरुषोत्तमेन॥ ४॥ किन्नैव संति स्रुधि-
 यामभिधानकोशाः किंतु प्रसिद्धविषयव्यवहारभाजः॥ गोष्ठीषु वा
 दपरमोहफलासूकेषां हारावली न विदधाति विदग्धिमानं॥ ५॥ एकं
 तमेव गणयन्ति परं विदग्धावाचां विदग्धिमनिमज्जतियस्यलोकः॥
 गोष्ठीषु यः परमशब्दिकदुर्गमासु दुर्बोधशब्दगतसंशयमुच्छिनत्ति
 ॥ ६॥ आध्यायशब्दतः श्लोकैरधैरातलिनान्ततः॥ शब्दाः पादैर्विबोद्ध-
 व्याः प्राग्नेकार्थतस्ततः॥ ७॥ ॥ विषमनयनशंकूचंद्रमो
 लिर्भगाली दृषभगतिगणेशौरेरिहाणो वृषांकः॥ त्रिपुरदहनशूलि
 स्थाणुरवट्ठांगिहिं डिप्रियतमशितिकंठाभर्ग्यकल्माषकंठौ॥ १६॥
 ८॥ शतधामान्वतुष्याणिः मृश्रिगर्भो गदाग्रजः॥ गदीकौस्तुभव
 क्षाश्रुपांचजन्यधरोच्युतः॥ ९॥ वैनतेयः पक्षिसिंहः शाल्मली
 हरिवाहनः॥ अमृताहरणस्ताक्ष्यो नागाशनरवगेश्वरौ॥ १०॥ स्व
 गपतंगवियन्मणिमानवो हरिभगेन निदाघकराद्भयः॥ किरणमालि
 विरोचनहेलये दिनमणिस्तरणिश्रवदिनप्रणीः॥ १५॥ ११॥ श्रुतश्रवो
 तुजः क्रोडो मंदच्छायासक्तः शनिः॥ सप्तार्चिर्नीलवसनः पातंगिः कू

रलोचनः १॥१२॥ दाक्षायणीपतिवलक्षगुपक्षजन्मतुंगीशारात्रिम
 णिदर्शविपत्स्रधांगः॥राजासमुद्रनवनीततमोनुदौमाग्लोरिंदुरे
 णतिलकोहरिरोहिणीशौ १६॥१३॥महामृगःपुष्करदीर्घमारुतौ
 विलोमजिह्वोजलकांक्षिसिंधुरौ॥द्विपायिस्तूर्पश्रुतिकुंभिसामजा
 महामदःपेचकिपद्मिपीलवः १४॥१४॥दर्वीकरोविषधरः श्वसना-
 शनोहिश्चक्रीफणाभरविषायुधदीर्घपृष्ठाः॥कुंभीनसद्विरसनोस
 मकोलदंष्ट्रिगोकर्णकुंडलिलतारसनाविषास्यः १६॥१५॥मया
 स्योपकृतं पूर्वमयंचोपकरिष्यति॥इतियःक्रियतेसंधिःप्रतीहारः
 सउच्यते १॥१६॥शेषमक्षरमादायप्रतिश्लोकंक्रमेणयत्॥अ-
 न्योन्यंपठ्यतेश्लोकःप्रतिमालेतिसामता १॥१७॥नभश्चरोवायु
 दारुर्वनदोगगनध्वजः॥व्योमधूमोजलमसिःखतमालःपयोधरः
 ८॥१८॥हर्षादुत्सवकालेयदलकांगरादिकम्॥आकृष्यगृह्य
 तेपूर्णपात्रंपूर्णानकंचतत् २॥१९॥सरतेकर्णदेशेषुयच्चदेशी
 यभाषया॥दंपत्योर्जल्पितंमंदंमन्मनंतद्विदुर्बुधाः १॥२०॥यद्दी-
 यतेतुदेवभ्योमनोराज्यस्यसिद्धये॥उपयाचितकंदिव्यदेह
 दंतद्विदुर्बुधाः २॥२१॥नक्तंनिर्गत्ययत्किंचिच्छुभाशुभकरंवचः
 श्रूयतेतद्विदुर्धीरादेवप्रश्नमुपश्रुतिं २॥२२॥दृष्ट्वसूत्रं कमित्या
 दुरिंद्रतूलंमनीषिणः॥ग्रीष्महासंवंशकफंवाततूलंमरुध्वजं ६
 २३॥दशोधनोऽगृहमणिःस्नेहाशःकज्जलध्वजः॥जटाज्वालोदशा
 कर्षीकथितोबहुदृश्वभिः ६॥२४॥गोमयछत्रिकामाहुर्दिलीरंच
 शिलींघ्रकं॥उर्व्यांगंचवशाशोहंगोलासमपरेविदुः ६॥२५॥हिमवान्
 १हेमकूटश्च१निषधो१मेरु१रेवच॥चैत्रः१कर्णीच१शृंगी१च

चंद्रमसः १६ (१३) गजस्य १४ (१४) सर्पस्य १६ (१५) प्रत्युपकारार्थं कृतसमंजसः १ (१६)
 अंत्याक्षरक्रमेण श्लोकपाठस्य १ (१७) मेघस्य ८ (१८) हर्षवत्स्वाद्याकर्षणस्य २ (१९)
 दंपत्योः शनैः कथनस्य १ (२०) दृष्टार्थं देवभ्यो दीयमानद्वयस्य २ (२१) आकाशवाण्याः
 २ (२२) आकाशउड्डीयमानसूत्रस्य ६ (२३) प्रदीपस्य ६ (२४) गोमयछत्रिकायाः ६ (२५)

सप्तैतेवर्षपर्वताः ॥ २६ ॥ इति श्लोकावधिः ॥ ॥ व्याधो मृगवधाजी
 वो निषादः पुल्कसः पूवः ॥ बालवायजमिच्छंति वैदूर्यमणिमुत्त
 माः ॥ २७ ॥ कालग्रंथिः समाः संवन्मासमानोयुगांसकः ॥ मासो व
 र्णशकः श्रामो वर्षांगः स्यादहर्गणः ॥ २८ ॥ मदयोगविधानंतु
 स्तारं १ करिणं विदुः ॥ एष्टवंशस्य यन्मांसं तस्मानं १ तस्य चक्षते ॥ २९ ॥
 कर्णवेधनिका प्रोक्तानां लिके १ ति विषाणिनां ॥ प्रवेष्ट १ मंतः स्वे-
 दानां दंतमांसं विदुर्बुधाः ॥ ३० ॥ कुमारभृत्या १ गर्भिण्याः परिचर्या
 मिधीयते ॥ नवोदावस्त्रमानंदपट २ मिच्छंति सूरयः ॥ ३१ ॥ कर्णी
 सुतो मूलदेवो मूलभद्रः कुलांकुरः ॥ ३२ ॥ ज्येष्ठामूलो यमिच्छंति मास
 प्राषादपूर्वजं ॥ ३३ ॥ नित्यकर्म समाचारनिष्ठुरत्वे कटुं कता १ ॥ वी
 णानुबंधो धीमद्भिरुपनाहो २ ॥ मिधीयते ३३ ॥ स्यात्सालिकाकुंत
 लिका २ दध्यादिच्छेदनीतुया ॥ वैशाखोदधिचारः स्यात्तत्रादः कर
 घर्षणः ४ ॥ ३४ ॥ स्यादाषाढभवो भौमो नवार्चिर्गगनो ल्मुकः ४ ॥ पं
 चार्चिश्च श्रविष्ठाजो ज्ञेयकांगः प्रहर्षणः ५ ॥ ३५ ॥ दीदि बिर्द्वा दशा
 र्चिः स्याज्जीवः प्राक्फल्गुनी भवः ४ ॥ काव्योदैत्यपुरोधाः स्यात्सोड
 शार्चिर्मघाभवः ४ ॥ ३६ ॥ उपप्लवोकचः केतुराश्लेषाभव आहिकः ५
 ॥ ज्योतीरथोग्रहाधारो ध्रुवउत्तानपादजः ४ ॥ ३७ ॥ स्वर्भानुग्रहकल्लो
 लं विदुरभ्रपिशाचकं ३ ॥ वनीयको याचनको वसुकीटो मुरवंपकः
 ४ ॥ ३८ ॥ जायमानविषाणाग्रे कटाहो १ महिषी शिशोः ॥ छेदो हस्ते
 न सस्यानां कटभंग १ उदाहृतः ॥ ३९ ॥ जलं त्राजंगमकुटीकावा
 रीमूर्द्धकर्परी ४ ॥ उष्णवारणमुक्त्वां च पुटोदजं ४ ॥ ४० ॥ मुनी

सप्तवर्षपर्वतानां प्रत्येकमेकैकं (२६) व्याधस्य ५ (वैदूर्यस्य २७) संवत्सरस्य ५ मासस्य ५
 (२८) करिणां मदयोगविधानस्य १ गजएष्टमांसस्य १ (२९) गजकर्णवेधिन्याः १ गजदंतमा
 सस्य १ (३०) गर्भिणीपरिचर्यायाः १ नवोदावस्त्रस्य २ (३१) ग्रामप्रधानदेवतायाः ४ ज्येष्ठमा
 सस्य १ (३२) नित्यकर्मशक्ततायाः १ वैरानुबंधस्य २ (३३) दध्यादिच्छेदिन्याः २ दधिमेथनदंड
 स्य ४ (३४) मंगलस्य ४ बुधस्य ५ (३५) बृहस्पतेः ४ शक्रस्य ४ (३६) केतोः ५ ध्रुवस्य ४ (३७)
 राहोः ३ याचकस्य ४ (३८) जातशृंगस्य महिषी शिशोः १ हस्तेन सस्य छेदस्य १ (३९) जलत्रा
 याः ४ उन्नस्य ४ (४०)

नीचचिताकुट्यापणादृजसहोदजौ ॥ कारोत्तरश्ववीणाहीप्रहिरंधू
 र्जलांधिका ॥ ४१ ॥ जलकुपीजलाष्टीलीतलकंपुष्करिण्यपि ॥ अ
 सन्नास्तमयः कश्चिदुपधूपित १ इष्यते ॥ ४२ ॥ तक्षणादित्यमुक्तांतुव
 दंत्यंगारिणीं १ दिशं ॥ अगारितं १ पलाशानांकलिकानिर्गमोभवेत् ॥
 ४३ ॥ गांधारं रक्तचूर्णं तु सिंदूरं रक्तवालुकं ॥ कुसुम्याविभवान्वेषीणा
 शिर्वकः संधिजीवकः २ ॥ ४४ ॥ अधश्चरोभवेच्चौरः कुसुमालः कुजं मलः ४
 प्रोक्तः करिकुसंभस्तनागकेसरचूर्णके २ ॥ ४५ ॥ वर्बरं वर्बरीकं च व
 र्बरीत्यपि चेष्यते ॥ अभावात्स्त्रीपरित्यागस्तुरगब्रह्मचर्यकं १ ॥ ४६ ॥
 यमिनां यद्रतंगोप्यंतलवं जनतरं विदुः १ ॥ स्यादाचामनकः प्रोक्तः कट
 कोलपतद्दहः ४ ॥ ४७ ॥ मेलामंदमसिमणिर्यसिधानीमसिप्रस्तूः ५
 बालोपरीतं तु विदुः पंचावटमुरस्कटं ३ ॥ ४८ ॥ नारीणां मंडलीनृत्यंबुधा
 हल्लीषकं विदुः ॥ मारीचोयाज्जकगजो राजहस्तीमदोत्कटः ४ ॥ ४९ ॥ अ
 लंकारसुवर्णयत्तच्छृंगीकजकं १ मतं ॥ रतिलक्षं निधुवनं संयोजन ३
 मिति स्मृतं ॥ ५० ॥ जीमूतकुटकुटीरकुटाराकंदराकरः ४ ॥ उद्देशो गंड
 कूपस्तु पर्वतस्याभिधीयते ॥ ५१ ॥ वासितायै नुकाचैव वशाचकरिणी ४
 मता ॥ ब्रह्माग्रभूः क्रतुपशः सिंहवित्रांतवाजिनौ ४ ॥ ५२ ॥ समुद्रगा
 निर्झरिणी तलोदाजंबालिनी शैवलिनी तरंगिणी ॥ विपाठकादंबकपत्र
 बाहाः पत्रीखगोवीरतरोरुकांतकः ७ ॥ ५३ ॥ वर्णदूतः स्वस्तिमुरबोले

मुनिचिताकुट्याः २ रूपस्य ४ (४१) पुष्करिण्याः ४ आसन्नास्तमयस्य १ (४२) तक्षणा
 दित्यमुक्तदिशः १ पलाशकलिकायाः १ (४३) सिंदूरस्य ४ पिशानस्य २ (४४) दिवाचौ
 रस्य २ नागकेसरचूर्णस्य २ (४५) वर्बरस्य ३ अभावात्स्त्रीपरित्यागस्य १ (४६)
 यतीनां गोप्यं मेधुनस्य १ पतद्दहस्य ४ (४७) मसिधान्याः ५ बालकपरिधान-
 वस्त्रस्य ३ (४८) स्त्रीनृत्यस्य १ राजहस्तिनः ४ (४९) अलंकारसुवर्णस्य १ मेधुन
 स्य ३ (५०) पर्वतस्य ४ पर्वतोन्नत्यलस्य १ (५१) हस्तिन्याः ४ अश्वस्य ४ (५२)
 नद्याः ६ शरस्य ७ (५३)

खोवाचिकहारकः ४ ॥ लेखोनिबध्यते येन तत्र काचनकाभिधा ॥ ५४
 क्षाराच्छमाणिमथंचविदुः सिंधूपलंबुधाः ३ ॥ पिशितं पललं मांसं क्र
 यमाभिषमु हसं ६ ॥ ५५ ॥ पाराचारमहाकछौमहीप्राचीरदारदौ ॥ ४
 जिह्वादरः कीकशास्यश्चुमत्तरुशायिनो ४ ॥ ५६ ॥ इन्द्रक्रीडास
 रः प्राज्ञैर्नेदीसर १ इति स्मृतं ॥ ५७ ॥ धूमोर्णापतिरुद्दिष्टो यमोम
 हिषवाहनः ३ ॥ ५७ ॥ पयोधनो मेघकफो यनोपलो मेघास्थिवीजो
 दकतोयडिंभाः ६ ॥ शंपाचिराभाचपलाछटाभाद्रादिन्यधीरा
 घनवल्लिकाच ॥ ७ ॥ ५८ ॥ पादालिंदीतरंडा नोस्तरणिस्तारणि
 स्तरिः ६ ॥ किलाटः शोषितक्षीरपिंडः स्तरिभिरिष्यते ॥ ५९ ॥ का
 लायसमयस्तीक्ष्णंगिरिसारंचशस्तकं ५ ॥ हयंगवीनं सरजं मंथजं
 चकलंबुटं ४ ॥ ६० ॥ एकशफांघ्रिकंबंधमाहुर्दामांचलंबुधाः ॥ वे
 तास्त्रीपुंसयोश्चिदं सामुद्रिक १ उदाहृतः ॥ ६१ ॥ तितिलीकाः स्थि
 मिद्युतक्रीडायांचुंचुलि २ ॥ भवेत् ॥ वक्राललारगास्तिस्त्रोभस्मरे
 स्वास्त्रिपुंड्रकं ३ ॥ ६२ ॥ हालाकामालिकामंडाधीरास्यात् मदनी
 चमाध्वीच ६ ॥ आहुश्चषकंतुपानपात्रंपारीमप्यनुनर्षणं कर्वा
 द्राः ॥ ६३ ॥ कुशुंभः करकश्चैत्यमुखः कमंडलुः ४ स्मृतः ॥ असहा
 योनर्तकश्च तालावचर १ इष्यते ॥ ६४ ॥ कथितः कौमुदीचक्षोदीप
 वृक्षः शिखातरुः ३ ॥ कोजागरे तथा सद्भिः कौमुदीचार २ इष्यते ॥ ६५

लिखनपत्रस्य ४ पत्रीबंधनस्य १ (५४) सैधवलवणस्य ३ मांसस्य ६ (५५) समुद्र
 स्य ४ पक्षिणः ४ (५६) इन्द्रक्रीडासरसः १ यमस्य ३ (५७) मेघप्रस्तरस्य ६ विद्युतः
 ७ (५८) नोकायाः ६ शोषितक्षीरपिंडस्य २ (५९) लोहस्य ५ नवनीतस्य ४ (६०)
 एकस्त्रुरयुक्तचरणबंधनस्य ३ स्त्रीपुरुषचिह्नवेत्तुः १ (६१) अस्थिमिद्युतक्रीडा
 याः २ ललाटस्थभस्मरेखायाः ३ (६२) सरायाः ६ पानपात्रस्य ४ (६३) कमंडलोः ४ अ
 सहायनर्तकस्य १ (६४) दीपवृक्षस्य ३ कोजागरायाः २ (६५)

समुद्रगृहमित्याहुर्जलयन्त्रनिकेतनं २॥ प्रेतादिभिर्गृहीतोयः स आविष्टो
 ११३ मन्त्रहिः ॥ ६६ ॥ हिममिन्द्राग्निधूमश्चरवबाष्पोरजनीजलं ४॥ ये-
 शिवायतनोत्सृष्टास्तेसंध्याबलयोऽवृषाः ॥ ६७ ॥ विषाक्तास्त्रहत
 स्याहुः पशोर्मसंतुगृजने १॥ धूमिकाधूममहिषोहिमझंदिः कुहेलि
 का ४॥ ६८ ॥ पोताच्छादनमाहुस्तवरकमयवस्त्रकुट्टिमैकवयः ॥ तं
 त्रविमुक्तं वासोनिष्प्रवणिं निष्प्रवाणिं च ॥ ६९ ॥ महाघोषं क्रथाशो
 हंहट्टं पण्याजिरं ४ विदुः ॥ बहुमानुषसंकीर्णं निर्घटं च करांगणं २॥
 ७० ॥ शालमंजीदारुगर्भाकुरदीदारुपुत्रिका ४॥ कादंबिनी नयोमे
 घः काली स्यात्कालिका ३ पिच ॥ ७१ ॥ क्रोशध्वनिः क्रोशतालोटकू
 विजयमर्दलः ४॥ स्यात्प्रतिपत्तिः पटहोलंपापटह ३ इत्यपि ॥ ७२ ॥ कु
 कूलं कायवलनंतनुचंदशनं ४ विदुः ॥ शिरस्त्रं शीर्षरक्षं च शीर्षण्यं
 शीर्षकं ४ चतत् ॥ ७३ ॥ स्याज्जालिका लोहमयी जालप्रायांगरक्षि-
 णी २॥ पन्नं धीपादविस्त्राः कोशीपादरथी ४ पवेत् ॥ ७४ ॥ रुचकं ल
 वणं क्षारं तीक्ष्णं जलरसं ३ विदुः ॥ ज्योतिर्बीजं च रवद्योतं ध्यातो न्मेषंत
 मोमणिः ४ ॥ ७५ ॥ जलशूकरजलजिह्वौ जलकंटकवार्पितौ तथा नक्रे ५
 ॥ जलनकुलजलविलालौ नीरास्वजलप्लुवावुद्रे ५ ॥ ७६ ॥ शिशमारो
 जलकपिश्च पलांगोऽसिपुच्छकः ४॥ ग्राहोजलकिराटश्च नक्रराजो
 जलांटकः ४ ॥ ७७ ॥ मृतकांतकश्च भीरुर्वकधूर्तश्यालुबंचकाभ

जलयन्त्रार्थगृहस्य २ प्रेतादिगृहीतस्य १ (६६) हिमस्य ४ शिवालयोत्सृष्टवृषस्य ३
 (६७) विषाक्तास्त्रहतपशुमांसस्य १ कुहेलिकाया ४ (६८) पोताच्छादनस्य ३ तं
 त्रविमुक्तवाससः १ (६९) हट्टस्य ४ बहुनरसंकीर्णहट्टस्य २ (७०) काष्ठपुत्रलिका
 याः ४ नूतनमेघजालस्य ३ (७१) टकूयाः ४ पटहस्य ३ (७२) वस्त्रांगरक्षिण्याः ४
 शिरस्त्राणस्य ४ (७३) लौहवर्मणः २ उपानहः ४ (७४) क्षारलवणस्य ३ रवद्योत
 स्य ४ (७५) नक्रस्य ५ उद्रस्य ५ (७६) शिशमारस्य ४ ग्राहस्य ४ (७७)

अर्धश्लोका०

हारावली

७

रुजः ७॥ शालामृगोस्थिमसोग्राममृगोमंडलः कपिलः ५॥ ७८॥ उल्का
मुखी शृगालीयादीप्तजिह्वे १ तिसामता ॥ स्कंधवाहस्तशंकश्चशृंगी
गौरक्षधूर्तिलः ५॥ ७९॥ हेरंबः कासरश्चैवरक्ताक्षः सैरिभ ४ स्तथा ॥
रोमशो बहुरोमास्यादुरणश्च पृथुदरः ४॥ ८०॥ इडिक्कस्तबालवा
द्यावनछागोतिरोमशः ४॥ वरणो धूम्रशूकः स्यादुष्टः शृंगबलक ४
स्तथा ॥ ८१॥ चक्रमुखः सूचिरोमावराहः स्थूलनासिकः ४॥ कंठी
रवस्तुपारिंद्रः केसरीगजमाचलः ४॥ ८२॥ नेत्रपिंडो वृषाहारो मेना
दः कुंदम ४ स्मृतः ॥ गंधारवुर्गंधनकुलश्चुंचुः पुंचुष ४ उच्यते ॥ ८३॥
द्रोणोरिष्टो नालिजंघ आत्मघोषस्तमोद्गलिः ५॥ गोमंडीरः पंककीरो
हापुत्रीराजभट्टिका ४॥ ८४॥ गंगाचिल्लीतुदेवद्वीविश्वकाजलकु-
कुटी ४॥ विट्सारिका तु कुणपी गोरादीगौकिराटिका ४॥ ८५॥ मृगं
द्रचटको घातिपक्षीयाहकमारकौ ४॥ कुलालं कुकुटं प्राहुः कुक्कुभं
कुहकस्वरं ४॥ ८६॥ कर्कराक्षः कलाटीनः खंजलेखस्तुरखंजनः ४
प्रासादकुक्कुटो स्ललकंठोगृहकपोतकः ३॥ ८७॥ ध्वांक्षपुष्टः कल
कंठो मधुकंठः कुहूमुखः ४॥ संपाशी मत्स्यरंकः स्याज्जलमहुर्मणी
चकः ४॥ ८८॥ कलविकश्चित्रपृष्ठोगृहनीडो वृषायणः ४॥ बरंडा-
चित्रपादाचचित्रनेत्राचसारिका ४॥ ८९॥ मयूरचटको रक्षः रुक्ता
कुर्निशाकरः ४॥ शतपत्रः सितापांगः प्रचलाकीचचंद्रकी ४॥ ९०॥

शृगालस्य ७ शुनः ५ (७८) उल्का मुखी शृगाल्याः १ शकटादिवाहकवृषभस्य ५ (७९)
महिषस्य ४ मेघस्य ४ (८०) बृहद्गान्धर्वस्य ४ उष्ट्रस्य ४ (८१) वराहस्य ४ सिंहस्य ४
(८२) विडालस्य ४ कुचुंदर्याः ४ (८३) दग्धकाकस्य ५ हापुत्र्याख्यपक्षिणः ४
(८४) गंगाचिल्याः ४ विट्सारिकायाः ४ (८५) श्येनस्य ४ वनकुक्कुटस्य ४ (८६)
खंजरीरस्य ४ कपोतस्य ३ (८७) कोकिलस्य ४ मत्स्यरंगस्य ४ (८८) कलविक
स्य ४ सारिकायाः ४ (८९) ग्रामकुक्कुटस्य ४ मयूरस्य ४ (९०)

किसलयमपितरुरागंविदुर्लभायावकंप्रचालंच ४॥ कंटकसंज्ञास्त
 रुनरवसिताग्रदलसूचिरांकिलद्रुमराः ६॥११॥ द्रोणीदलः सूचिपु
 ष्योत्तंबूलः क्रकचछदः ४॥ मंडातिष्यफलाधात्रीवल्यापंचरसाशिवा
 ६॥१२॥ सहस्रवीर्याविरजाभार्गवीमंडलीरुहा ५॥ प्रहर्षिणीनिशा-
 काचलसागंधपलाशिका ४ ॥१३॥ मृदुपुष्पः शूकतरुः शिरीषोवि
 षनाशनः ४॥ वराहकालीकथितः सूर्यावर्तस्तृताब्दिकैः ॥१४॥
 वज्रवल्यस्थिसंहारोहस्तिशुंडीवनालिका ४॥ वनतिक्तस्त्रियां
 ग्रीष्मातिरीदः पक्षसंदरः ३॥१५॥ मधुपुष्पोमधूकश्चगुडपुष्पोम
 धुद्रुमः ४॥ वृत्तपुष्पः प्रादृषेपयोहारिद्रुस्तहलिप्रियः ४॥१६॥ एला
 त्विक्तगंधाचपुटिकाचर्मसंभव ४॥ कूष्माण्डकः पुष्पफलोद्यनवा
 सश्चवेष्टकः ४॥१७॥ वेषणः कासमर्दश्चपत्रोपस्कर ३ इत्यपि ॥
 ओकोदशालीप्राचीरमोद्योलिरवहालिका ५॥१८॥ कल्यवर्तः प्रा
 तराशः प्रातर्भोजनैमिष्यते ॥ शृगालिकाचडिंबंचडमरविद्रवो ४पि
 च ॥१९॥ स्कंधफलः स्मृतुंगश्चनारिकेलः पुरोदकः ४॥ गुडदारुर्मधु
 तृणमसिपत्रोमहारसः ४॥१००॥ राजालुकोमहाकंदोमूलकोहस्ति
 दंतकः ४॥ क्षुद्ररसातिक्तगुंजासरधाविद्रुपर्कटी ४॥११॥ क्षुद्रपत्राच
 चांगेरीक्षुद्राम्लाचाम्ललोणिका ४॥ प्राचीनामलकरक्तंबदरामल
 कं ३ तथा ॥२॥ पिष्टसौरभमेकांगंश्रीखंडंमालयं ४विदुः ॥ मृगनाभि

नूतनपल्लवस्य ४ वृक्षकंटकस्य ६ (११) केतकस्य ४ धात्र्याः ६ (१२) दूर्वायाः ५
 गंधपलाशिकायाः ४ (१३) शिरीषस्य ४ सूर्यावर्तस्य २ (१४) अस्थिसंहारस्य ४
 लोघ्रस्य ३ (१५) मधूकवृक्षस्य ४ कदंबस्य ४ (१६) एलायाः ४ कूष्माण्डस्य ४
 (१७) कासमर्दस्य ३ भित्तेः ५ (१८) प्रातर्भोजनस्य ३ भीत्यापलायनस्य ४ (१९)
 नारिकेलस्य ४ इक्षोः ४ (१००) मूलस्य ४ करंजस्य ४ (१०१) आम्ललोणिकायाः
 ४ प्राचीनामलकस्य ३ (१०२) श्रीखंडस्य ४ (१०३)

अर्धश्लो०

हारावली

९

मृगमदोगंधशेखर ३मित्यपि ॥३॥ सिताभ्रंतरुसारं च वेरकरं सके
सरं ४॥ कालेयवंशकं जोगं कालीयं वरचंदनं ५॥४॥ तृणसारामृत्यु
फलारंभाच्च कदली ४ भवेत् ॥ ऊर्ध्वासितः परारुस्यात्तथा राजपटो
लकः ३॥५॥ कुंकुमं पीतकावेरं घुस्तृणं कुसुमात्मकं ४॥ अरकोजल
केशश्च कावारं शैवलं ४ विदुः ॥६॥ उन्नतकाहलापुष्पो हृहस्याट
लिघांटिकौ ४॥ किंशुकः करकः पर्णीलाक्षा वृक्षाः स भीरवः ४॥७
॥ अमंडपंचांगुलवर्धमाना गंधर्वहस्तस्त्रिपुटीफल ५ श्र ॥ रेणुः
सतीलस्तृणकेतुमृत्युबीजो किलाटी च ततः सपर्या ६॥८॥ कच-
मालो मरुद्वाहो धूमो मंभः शिखिध्वजः ५॥ शारवानगर १ माहुस्त-
द्यदभ्यर्णपुरांतरं ॥९॥ आहुर्जलकरं कश्च जलजं सूचिका मुखं
३॥ उपजिह्विको त्यादिका च वटिरुद्देहिका दिवो ५॥१०॥ शुल्बमौ
दुंबरं रक्तं स्तेछास्यं ताम्रकं ५ विदुः ॥ दुर्नामा दीर्घकोष्ठी स्यात्पंक
शुक्तिः सितालिका ४॥११॥ आकाशमूली कुन्तृणं कुंभिका जलव
ल्कलं ४॥ शंबूको जलडिम्बः स्याद्दुश्चरः पंकमंडुकः ४॥१२॥ आ
टीलकं १ तर्णकानां स्थली सक्तीडनं मतं ॥ यष्टिः शब्दवती धीरैः रे
खीरक १ इति स्मृता ॥१३॥ लेखात्रयांकितं भालं त्रिपताकं १ विदुर्बु
धाः ॥ अर्धचंद्रं कर्करेटं विदुरंगुलितोरणं ३॥१४॥ सिद्धजलं च-
गृह्णाम्लमवंति सोमंतुषोदकं शक्तं ५॥ नभारकनिर्ग्रथकभदंत-

कस्तूर्याः ३ (१०३) कर्पूरस्य ४ अशुरुइति रज्यातस्य ५ (४) कदल्याः ४ पटोलस्य ३ (५)
कुंकुमस्य ४ शैवलस्य ४ (६) धूस्तरस्य ४ पलाशस्य ४ (७) एरंडस्य ५ वंशस्य ६ (८)
धूमस्य ५ नगरांतिकपुरस्य १ (९) शंखस्य ३ उपजिह्विकायाः ५ (१०) ताम्रस्य ५ पंक
शक्तेः ४ (११) कुंभिकायाः ४ शंबूकस्य ४ (१२) तर्णकं क्रीडनस्य १ शब्दवतीयस्याः
१ (१३) लेखात्रयांकितभालस्य १ गले हस्ताधानस्य ३ (१४) कांजिकस्य ५

दिगंबरकान्धे ५॥१५॥ करपात्रं जलक्रीडाव्यात्युक्षीकरपत्रिका ४
 ॥ शराणां पत्ररचना पत्राणां १ परिकीर्तिता ॥१६॥ पंचमद्राहया १
 स्तेये पंचस्वंगेषु पुष्पिताः ॥ यश्चरको मुहभुजां सस्याहलमपाल
 कः १॥१७॥ निगालस्थोय आवर्तः सहिदेवमणिः १ स्मृतः ॥ तथाव
 क्षसिवाहस्य श्रीवृक्षक १ उदाहृतः ॥१८॥ बंधः पलाशपत्राणां-
 शीर्षे पत्रपिशाचिका १॥ सुवसंतक १ शब्देन उच्यते मदनोत्सवः
 ॥१९॥ कर्बटं १ द्विशतग्राममध्ये ग्राममनोहरं ॥ तथा चतुःशतग्राम
 मध्ये द्रोणमुरवं १ विदुः ॥२०॥ यद्यात्रामंगलं साम तदप्रतिरथं १
 विदुः ॥ शालाप्रसादशिवरेचंद्रशालेति १ कीर्तिता ॥२१॥ ॥
 इत्यर्थश्लोकावधिः ॥ ॥ तलिनंतुच्छ २ मित्याहुर्गृहाशमा-
 गृहकछपः २॥ खसंचारिपुरं सौधं १ रथ्यापांशुकुली २ भवेत् ॥ ए
 कनटः स्यात्कथको २ भंडश्चाटुपटुः २ स्मृतः ॥ महिकाभस्मराली २
 स्यात्पांशुहरोदंशकः २ स्मृतः ॥२३॥ देवोद्यानंतु वैभ्राजं २ दीपाली
 दीपमृगबला २॥ सुकुमारोपसोमालं २ विषमेस्थपुटं २ विदुः ॥२४॥
 ॥ द्रुणहः खड्गपिधानं २ सारिणीचप्रणालिका २॥ यज्ञस्थानयज्ञ
 वाटं २ स्तृष्णाधनपिशाचिका २॥२५॥ स्मृताबाल्वंगिरिर्वारुः २ स्फु

दिगंबरयोगिनः ५ (१५) जलक्रीडायाः ४ शरपत्ररचनायाः १ (१६) पंचकल्याण
 घोटकस्य १ अश्वचारकस्य १ (१७) अश्वगलौदेशस्थावर्तस्य १ अश्ववक्षःस्थावर्त
 स्थ १ (१८) पलाशपत्राणां शीर्षे बंधस्य १ मदनोत्सवस्य २ (१९) द्विशतग्राममध्य
 ग्रामस्य १ चतुःशतग्राममध्यग्रामस्य १ (२०) यात्राकाले सामवेदपाठस्य १ प्रासाद
 शिवरस्थशालायाः १ (२१) तुच्छस्य २ पेषणशिलायाः २ सौधस्य १ राजमार्गस्य
 २ (२२) कथकस्य २ भंडस्य २ महिकायाः २ दंशस्य २ (२३) देवोद्यानस्य २ दीपा
 बल्याः २ सुकुमारस्य २ विषमस्य २ (२४) खड्गपिधानस्य २ जलनिर्गममार्गस्य २ य
 ज्ञस्थानस्य २ लोभस्य २ (२५) इर्वारोः २ (२६)

बधिः
 का४
 या१
 गल
 शव
 गां-
 वः
 प्रा-
 थं१
 ॥
 मा-
 १ ए
 ली२
 ली
 १२४
 ज्ञ
 रस्यु
 प्राण
 वर्त
 थ
 १ द
 रस्य
 रोग
 रय

पादावधिः

हारावली

११

तिरिर्वारुशक्तिका २॥ नादाम्नास्तिमिषः सेतुः ३ कोमासिका तुजा
 लिका २॥ २६॥ पुंजातुकः फलेलांकु २ स्तृणताधनु २ रिष्यते ॥ कै
 रातो दीर्घहस्तामाः ३ सिंघाणं काचभाजनं २॥ २७॥ दर्वटोदंडवा
 दी २ स्यात्स्तेनः शंकितवर्णकः २॥ प्रारब्धिकरिबंध २ स्स्यात्कष्ट
 स्थानंतुवारकं २॥ २८॥ भोगावली बंदिपाठः २ सेतुः पूरणपिंडलो
 ३॥ देवद्रोणी देवयात्रा २ शूनाधोजिह्विका २ मता ॥ २९॥ पालिः स
 मुत्थितश्मश्रु २ र्मसंदोच्चललाटिका २॥ राका १ दृष्टरजाः कन्यापो
 टा १ स्त्रीपुंसलक्षणा ॥ ३०॥ महत्तरोग्रामकूटो २ मर्मरो १ व्यक्त
 निःस्वनः ॥ शिवालयाः पितृवर्नचिताकाष्ठमठीचितिः ३ ॥ ३१॥ क-
 र्णवंशोभवेन्मंचः २ श्रीग्रहः शकुनिप्रपा २॥ तांबूलदोवागुलिकः २
 स्फुरभिः फाल्गुनानुजः २॥ ३२॥ तांबूलरागोमस्फुर २ स्तरुबाशिः कृ
 पाणकः २॥ स्वागतंकुशलप्रश्नः २ सामीचीवंदना २ मता ॥ ३३॥ स
 मुद्गः संपुटो २ तेयोहयस्कंधोहयछटा २॥ पिंडारोमहिषीपाले २ म
 सूरचगमोलिकः २॥ ३४॥ काहलीतरुणी २ प्रोक्ताछुरातुकथितासु
 धा २॥ कांपिलिकारोचनिका २ कालिकावस्कराटिका २॥ ३५॥

स्फुटेः २ नादाम्नास्य ३ जालिकायाः २ (२६) जीवनदृक्षस्य २ धनुषः २ बलवत्युरुष
 स्य ३ काचभाजनस्य २ (२७) दंडवादिनः २ चौरस्य २ गजबंधनस्तंभस्य २ कष्ट-
 स्थानस्य २ (२८) बंदिपाठस्य २ सेतोः ३ देवयात्रायाः २ उल्लूरबलादिपंचशूना-
 याः २ (२९) सश्मश्रुस्त्रियाः २ उच्चान्त्रस्त्रियाः २ दृष्टरजः कन्यायाः १ पुंसलक्षणा
 याः १ (३०) महत्तरस्य २ अव्यक्तशब्दस्य १ स्मशानस्य २ चितायाः ३ (३१) मं
 चस्य २ पक्षिणः पानीयशालायाः २ वसंतकालस्य २ तांबूलदानुः २ (३२) तां
 बूलरागस्य २ स्फुरस्य २ कुशलप्रश्नस्य २ स्फुरतेः २ (३३) संपुटस्य २ हयस्कंध-
 स्य २ महिषीपालस्य ३ दृहन्मसूरस्य २ (३४) तरुण्याः २ लेपनद्रव्यस्य २ रो
 चनिकायाः २ वृश्चिकायाः २ (३५)

कालिकाक्षीरकीटः स्यात्खंडपालस्तखंडिकः २॥ पांशुरः पीठसर्प
 २ स्यादुल्लोरोमशः २ स्मृतः ॥ ३६ ॥ पूगपात्रेफरुवकं २ कबंधोरुंड २
 मुच्यते ॥ तूलिकास्थानवतिका २ स्थानमालस्य २ मुच्यते ॥ ३७ ॥ भा
 जनेकमठं प्रोक्तं पुण्यश्लोकोनलो २ मतः ॥ गौरवे प्रतिपत्तिः २ स्याद्वा
 रिः पथिकसंहतिः २ ॥ ३८ ॥ यामकिन्यापियामिस्त्री २ हाफिकाचोप
 पुष्पिका २ ॥ वातपुत्रेविटधरौ ३ निर्माल्यं निर्मलं २ मतं ॥ ३९ ॥ इंद्रा
 सनेमतागुंजा २ गुलुंचोगुच्छको २ मतः ॥ भोगावासोवासगृहं २ मेंढो
 हस्तिपकः २ स्मृतः ॥ ४० ॥ मायुः पलाघिः पललैज्वरः स्यादजीर्ण-
 मंत्रंधमिरामयश्च ॥ तृप्तिश्चसौहित्यमुदंतिका ३ स्यात्क्षुत्क्षारिका
 भोगपिशाचिका ३ च ॥ ४१ ॥ भोगोजलवरंटः २ स्यात्कणाकुंभीरम
 क्षिका २ ॥ बहलं वार्वटः पोत ३ स्तरालुश्चाहिपुत्रकः २ ॥ ४२ ॥ काह
 लस्तमहानादो २ मार्दंगं पत्तनं २ विदुः ॥ स्यादरिचंतरिरथः २ पात्रपा
 लस्तलाधटः २ ॥ ४३ ॥ काकिनीपणचतुर्थीशे १ ज्वलदंगारउल्मुकं
 १ ॥ अयानंचस्वभावः २ स्थानंजिकावारसंदरी २ ॥ ४४ ॥ नीलमणि
 र्मसारः २ स्याद्गुंजापाठहिका २ मता ॥ भार्यापाणिगृहीतीचदुकूलं-

क्षीरकीटस्य २ मोदकस्य २ रक्तेजनघोटकस्य २ बहुरोमयुक्तस्य २ (३६) पूगपा-
 त्रस्य २ कबंधस्य २ चित्रलेखिन्याः २ आलस्यस्य २ (३७) पात्रस्य २ नलराज्ञः २
 गौरवस्य २ पथिकश्रेण्याः २ (३८) यामिकस्त्रियाः २ जंभायाः २ महाधूर्तस्य ३
 निर्माल्यस्य २ (३९) गांजेतिप्रसिद्धस्य २ गुलुंचस्य २ वासगृहस्य २ हस्तिपक
 स्य २ (४०) पित्तस्य ३ अंत्रस्य ४ तृप्तेः ३ क्षुधायाः ३ (४१) जलवसंतरय्यत्र
 णस्य २ कुंभीरमक्षिकायाः २ पोतस्य ३ नौकाजलोत्सारकस्य २ (४२) बहलं
 क्रायाः २ मृदंगस्य २ अरिचस्य २ तुलाधटस्य २ (४३) पणचतुर्थीशस्य १ ज्वल
 दंगारस्य १ स्वभावस्य २ वेश्यायाः २ (४४) नीलमणेः २ गुंजायाः २ भार्यायाः २
 (४५)

पादावधिः

हारावली

१३

क्षौमः मुच्यते ॥ ग्रंथस्य निर्मितो शय्यावधूरावधूरीजबी ॥ बंदिवो
रोमाचलः २ स्यात्कुम्भिलः संधिहारकः २ ॥ ४६ ॥ अभ्रमु १ स्त्वप्त्रना
गस्यकुमुदस्य तुपिंगला १ ॥ अंगना १ वामनस्य स्यादंजनस्यांजनाव
ती १ ॥ ४७ ॥ कपिला पुंडरीकस्यानुपमा १ सप्रतीकस्य ॥ शेषस्य ता-
म्रकर्णविंशत्प्रदंती १ सार्वभौमस्य ॥ ४८ ॥ सेवात्ताटुत्तिरालोको २
मतो गंजीरथः स्मृतः ॥ चिपिटो धान्यचमसः २ स्कानिकौलाजउत्तुषः
३ ॥ ४९ ॥ अभ्यासोगुणनीयः २ स्यान्मादिः पञ्चशिरा २ मता ॥ भौतो दे-
वलकः रव्यातः खेटकं वस्त्रनंदके २ ॥ ५० ॥ पुरंदरा तुस्करला २ कावे-
री चार्धजान्हवी २ ॥ कौमुदः कार्तिको मासः २ सौभिकस्त्विंद्रजालि-
कः २ ॥ ५१ ॥ प्रहेलकं वाचनकं २ वीक्षापन्नः सविस्मयः २ ॥ कुटलं
पटलं नीत्रं ३ वीथीगृहं तटी २ मता ॥ ५२ ॥ सर्ववशीनटः प्रोक्तो २ मंदा-
क्षेतुनरांतिका २ ॥ मृत्फली कुठिकः २ प्रोक्तः शालूरो वृष्टिभूः पूवः ३
॥ ५३ ॥ स्वेदः सिप्रस्तनुरसः ३ स्त्वक्पुष्पं तुलंगंकुरः २ ॥ नवोढानववरि-
का २ दिक्करी नवयौवना ॥ ५४ ॥ सौवर्चले चरुचकं २ हिगुले रक्तपा-
रदम् २ ॥ रक्तोपलंगैरिके च २ पारदे सूनकं २ विदुः ॥ ५५ ॥ साशूकः

पट्टवस्त्रस्य २ (४५) ग्रंथनिर्माणस्य १ नवीनस्तुपायाः २ बंदिवोरस्य २ संधिहारक-
स्य २ (४६) ऐरावतदिग्गजपत्न्याः १ कुमुददिग्गजपत्न्याः १ वामनदिग्गजस्त्रियः १
अंजनदिग्गजस्त्रियः १ (४७) पुंडरीकदिग्गजस्त्रियः १ सप्रतीकदिग्गजस्त्रियः
१ पुष्पदन्तदिग्गजपत्न्याः १ सार्वभौमदिग्गजपत्न्याः १ (४८) सेवमस्य ३ शकट-
स्य २ चिपिटस्य २ लाजानां ३ (४९) अभ्यासस्य २ पञ्चमंगस्य २ भूतसेवक-
स्य २ धनवृद्धिजीवकस्य २ (५०) गंगायाः २ कावेर्याः २ कार्तिकमासस्य २ इंद्र-
जालिकस्य २ प्रहेलिकायाः २ विस्मितस्य २ समूहस्य ३ वीथ्याः २ नैटस्य २

लज्जायाः २ कुक्षारयौषधस्य १ भौकस्य ३ स्वेदस्य ३ रोमांचस्य २ नवोढायाः
२ नवयौवनायाः ३ (५४) सौवर्चललवणस्य २ हिगुलस्य २ गैरिकस्य २ पारदस्य २ (५५)

कंबलः २ रग्यात ईमात्वकंदुरोवणः ३॥ कपटः पारिहार्यः स्या २ दीर्घा
 लः कुहनः २ स्मृतः ॥ ५६ ॥ ऋणमोक्षे विगणनं २ लग्नके ऋणमार्ग-
 णः २॥ भिक्षाशित्वं तु पैशून्यं २ मंडः पिछांधस ३ स्तथा ॥ ५७ ॥
 वायुकेतुः क्षितिकणः स्यादास्फाले झलज्झला १३॥ नष्टासिस्त्र
 त्रेलोत्प्रं स्याद्याप्ययानं शिवीरथः २॥ ५८ ॥ मल्लयात्रामाल्लवीस्या
 २ निर्भर्त्सनमलत्तकः २॥ कौशलिकाप्राभृतक २ मट्टकं लासकं २
 विदुः ॥ ५९ ॥ स्वदोषाच्छादनं प्रक्ष २ श्रुलीस्यान्मलकारिका २॥
 वाताश्वोभूमिपक्षः २ स्याद्धारुर्विजयकुंजरः २॥ ६० ॥ प्रभाते गो
 सगोसर्गा ३ वंजनीलेपकामिनी २॥ उत्कटोगंडकुसुमं २ सिद्धः
 सौमेधिकोमतः २॥ ६१ ॥ वृषाकपिः शिरवीश्रुष्मा ३ भस्मपार्घट
 मर्घटं ३॥ उष्ट्रवाहीमीरथोऽप्युष्ट्रौ गंत्री लघ्वी हिवेशरा ३॥ ६२
 कृष्णः कृमिरुद्धिष्टः २ शकृत्कीटेऽन्यकारुका ३॥ भारवाहो
 भारिकः स्या २ त्स्कंधचापोविहंगिका २॥ ६३ ॥ उन्नतोऽजगरः २
 प्रोक्तो द्विमुखवाहिरहीरणिः २॥ पुरोदिः पुरसंस्कारे २ हृदी पुरतदी
 २ मता ॥ ६४ ॥ मृणालिनी पुटकिनी २ स्यासकोबुहुदो भवेत् ॥ क-

कंबलस्य २ व्रणस्य ३ कटकस्य २ ईर्ष्यायुक्तस्य २ (१५६) ऋणमोक्षस्य २ ल-
 ग्नकस्य २ पैशून्यस्य २ मंडस्य २ (५७) धूलेः २ आस्फालस्य २ चौरनीतद्रव्य-
 स्य किंचित्प्राप्तेः २ शिवीरथस्य २ (५८) मल्लयात्रायाः २ निर्भर्त्सनस्य २ प्रा-
 भृतकस्य २ अट्टालिकायाः २ (५९) स्वदोषाच्छादनस्य २ चुल्याः २ वाताश्व-
 स्य २ विजयकुंजरस्य २ (६०) प्रभातस्य ३ लेपकामिन्याः २ संजातमदस्य
 हस्तिनः २ सिद्धस्य २ (६१) अग्नेः भस्मनः ३ उष्ट्रयुक्तरथस्य २ लघुरथस्य
 ३ (६२) कृमेः २ विष्ठायाः २ भारवाहस्य २ वंशादिनिर्मितशिक्याधानस्य २ (६३)
 अजगरसर्पस्य २ द्विमुखसर्पस्य २ पुरसंस्कारस्य २ शुद्रहृदस्य २ (६४) पु-
 टकिन्याः २ बुहुदस्य २ (६५)

पादावधिः
 २दीर्घा
 २णमार्ग-
 ॥ ५७ ॥
 २सिसू
 २वृषा
 २लासकं
 २का
 २प्रभातेगो
 २सिद्धः
 २मपार्घट
 ३॥ ६२
 २रवाहो
 २गरः
 २पुरतटी
 २त् ॥ क-

पादावधिः
 हारावली
 १५
 लाचीतुप्रकोष्ठः स्या २ हस्तपुच्छस्तकन्युषं २ ॥ ६५ ॥ उत्साहः सू
 व्रतंतुः २ स्यासिंढीरोनीरसः २ स्मृतः ॥ हरिणहृदयो भीरुः २ संदेशो
 क्तिस्तवाचकं २ ॥ शालाजिरोवर्धमानं २ कुसीदंतु कलांबिका २
 चर्वातलप्रहारः २ स्यात्कर्करं २ मुद्गरं विदुः ॥ ६७ ॥ गोष्ठागारेऽपि
 गंजः २ स्याच्चिंतावेशमनिदार्ढ्यं २ ॥ मानग्रंथिर्भवेन्नंतुर्निष्कूलो-
 गृहवाटिका २ ॥ ६८ ॥ शैलस्य कटके दंत २ स्तद्धिनं प्रतिवासरं २ ॥
 सूत्रमेव सूत्रतंतुः २ कृशराऽपितिलोदने ॥ २ ॥ ६९ ॥ स्यादासयोपि
 कुरसः २ सरकं मद्यभाजने २ ॥ निश्चुक्कणं दंतशाणं २ गोग्रंथिः
 शृङ्गगोमये २ ॥ ७० ॥ अष्टापदं नयपीठी २ नयस्तजतुपुत्रकः
 २ ॥ विंदुतंत्रो भवेदक्षः पांचाली शालिशृङ्खला २ ॥ ७१ ॥ प्रस्ता
 रस्तलिनं शय्या २ रोमगुच्छः प्रकीर्णकं २ ॥ शिवालोपाशिका २ ज्ञे
 यासरमातुं बरीशुनी २ ॥ ७२ ॥ पादांगदीहंसकः २ स्यात्प्रतिकर्म
 प्रसाधनं ॥ कर्णपाली तु कर्णादू २ रंगुलीयकमूर्मिका २ ॥ ७३ ॥
 स्वातभूः प्रतिकूपः २ स्यात्प्रभास्याद्वाटशृङ्खला २ ॥ कंधरातोरणं
 कंठी २ सूत्राली गलमेखला २ ॥ ७४ ॥ शासनं धर्मकीलः २ स्या-

क्षस्य २ ल
 २तद्रव्य-
 २स्य २ प्रा
 २वाताश्च
 २तमदस्य
 २वुरथस्य
 २स्य २ (६३)
 (६४) पु-

विस्तृतं करस्य २ हस्तपुच्छस्य २ उत्साहस्य २ ससंन्यस्य २ भयशीलस्य २ संदे
 शवाक्यस्य २ (६६) शरावस्य २ कुसीदस्य २ तलप्रहारस्य २ मुद्गरस्य २
 (६७) गोष्ठागारस्य २ मंत्रणागृहस्य २ अपराधस्य २ गृहवाटिकायाः
 २ (६८) शैलनितंबस्य २ प्रतिवासरस्य २ सूत्रस्य २ सतिलोदनस्य २ (६९)
 यदिराभेदस्य २ मद्यभाजनस्य २ दंतशाणस्य २ शृङ्गगोमयस्य २ (७०) शारिफलस्य २
 गुटिकायाः २ पाशकस्य २ शारिशृङ्खलायाः २ (७१) शय्यायाः २ चामर-
 स्य २ शृङ्खलायाः २ कुकुरस्त्रियः २ नूपुरस्य २ (७३) वेषस्य २ ताटकस्य २
 अंगुलीयकस्य २ (७३) परिखायाः २ वाटशृङ्खलायाः २ कंठ्याः २ गल-
 सूत्रस्य २ राजशासनस्य २ (७४)

सकृत्तंशूद्रशासनं ॥ पट्टोलिकाकृष्णकीला २ सिंदुररक्तशासनं
 २॥ ७५॥ रासस्तगोदुहांकीडा २ गीतिः पारावती २ तथा ॥ वेणु
 र्यवफलोवंशो ३ नवीनेनवकालिका २॥ ७६॥ मुखघंटाकुलकु
 ली २ तलाचीनलपट्टिका २॥ नीपोधराकदंबः २ स्याद्दीर्भद्रस्तु
 वीरणं २॥ ७७॥ खड्गदस्तचहत्काशं २ कोशांगमित्कटं २ विदुः ॥
 गंडीरस्तसमंठः २ स्याद्दीर्घैरवारिवालकं २॥ ७८॥ शितोत्पलं
 धसोमं २ हरिमंथोतिमुक्तकः २॥ कर्कारुकस्तकालिगः २ शृंगा
 टोजलकंदकः २॥ ७९॥ हिलमोचीजलब्रह्मी २ वायसीकाकमा
 चिका २॥ पुंनागः केसरश्चैव २ चांपेयोनागकेसरः २॥ ८०॥ स्या-
 द्दोलिकाचहिंदोला २ ल्यावणंलवणं २ मतं ॥ स्फुरवाशोराजनिमि
 षः २ कटुकोराजसर्षपः २॥ ८१॥ सितमाषोराजमाषो २ मसूरो-
 ब्रीहिकांचनः २॥ मधुक्षीरस्तस्वर्जूरः २ शालः शंकुतरु २ र्मतं ॥
 ८२॥ मुस्तोराजकशेरुः २ स्याद्दौहिणश्चंदनद्रुमः २॥ काकमद्रुज
 लरंकः २ कोयष्टिर्जलकुलुप्तः २॥ ८३॥ वर्तिकाविष्णुलिङ्गी २ स्या
 दूनारवुः शशकः २ स्मृतः ॥ ताम्रकृमिरिद्रगौपो २ गृहगोधागृहालि

शूद्रशासनस्य २ पट्टारव्यपचस्य २ रक्तशासनस्य २ (७५) गोपकीडायाः २ गोष
 शिशुगीतस्य २ वंशविशेषस्य ३ नवीनस्य २ (७६) मुखवाद्यस्य २ नलिपट्टिकायाः २
 धराकदंबस्य २ वीरणस्य २ (७७) हहत्काशस्य २ कोशांगस्य २ गंडीरस्य २ हीवे
 रस्य २ (७८) सीतोत्पलस्य २ भतिमुक्तस्य २ कर्कारुकस्य २ शृंगाटस्य २ (७९)
 हिलमोच्याः २ काकमाच्याः २ पुंनागस्य २ नागकेसरस्य २ (८०) हिंदोलिकायाः २
 सौंदर्यस्य २ स्फुरवाशकस्य २ राजसर्षपस्य २ (८१) सितमाषस्य २ क्षुद्रमसूर-
 स्य २ स्वर्जूरस्य २ शालवृक्षस्य २ (८२) मुस्तस्य २ रक्तचंदनस्य २ जलरंकस्य २
 कारंडवपक्षिणः २ (८३) वर्तिकायाः २ शशस्य २ ताम्रकृमेः २ (८४)

पादावधिः

हारावली

१७

का २॥ ८४॥ दिवांधोहरिनेत्रः स्याद्द्वीनेदीलक्ष्मणा २ मता ॥ कुरंकुरः
पुष्कराब्धो २ वातुलिस्तरुतूलिका २॥ ८५॥ कोलपुच्छस्तकंकः स्या
द्गर्गादो योगनाविकः २॥ ग्राम्यमहुरिका शृंगी २ राजशृंगस्तमहुरः २
॥ ८६॥ पंकग्राहस्तमकरः २ शफरः श्वेतकोलकः २॥ चिंगटस्तम
हाशल्कः २ पोताधानंजलांडकं २॥ ८७॥ फलकीतुचित्रफली २ म-
त्स्यराजस्तरोहितः २॥ काकोचिकस्तकाकोची २ वकाचीवकचिं-
चिका २॥ ८८॥ कवचीककचपृष्ठी २ स्वलेशस्तस्वलेशयः २॥ इल्लि
शोराजशफर २ इंचाकोजलहृश्चिकः २॥ ८९॥ दंडपालोर्धशफरः २
कंकत्रोरोजलव्यथः २॥ लघुगर्गस्त्रिकंदः स्यात्सितोकोवालुका-
गडः २॥ ९०॥ कनकपलः कुरुबिस्तः २ करिकवल्लोविधानं स्यात् ॥
ब्राह्मीतुपंकगडकः २ शकुलोदंडपालकः २॥ ९१॥ निचोलकं निचु-
लकं २ मंदामणिरलंजरः २॥ वेदिः स्थंडिलसितकं २ पत्न्यादो निष्कु-
ठः स्मृतः ॥ ९२॥ लोपासिकारिवंशिरीस्यात्पत्न्यादो निष्कुटः २ स्मृतः
॥ अंकेष्वेवंकमंगानि २ स्मृतमुत्तानमुत्कटं २॥ ९३॥ स्यान्मार्जितार
साला २ चबुक्कारः सिंहनादकः २॥ कर्णगूथं कर्णमलं २ सिंहाणं ना

मुशाल्याः २ (८४) पेचकस्य २ सारसयोषितः २ सारसस्य २ वादुलेः २ (८५) कंकप-
क्षिणः २ गर्गादमत्स्यस्य २ शृंग्याः २ महुरस्य २ (८६) मकरस्य २ शफरस्य २ चिंगट-
स्य २ रोहितादिशिः २ (८७) फलक्याः २ रोहितस्य २ काकोचिकस्य २ वकचिं-
चिकायाः २ (८८) कवचीमत्स्यस्य २ स्वलेशस्य २ इल्लिशस्य २ जलहृश्चिकस्य
२ (८९) अर्धशफरस्य २ जलव्यथस्य २ त्रिकंदस्य २ वालुकागडस्य २ (९०) कन-
कपलस्य २ करिकवलस्य २ पंकगडकस्य २ शकुलस्य २ (९१) निचोलस्य २ अ-
लंजरस्य २ वेद्याः २ उपवनस्य २ (९२) शिवंशिवंशिकायाः २ पत्न्यादस्य २ अंगस्य
२ उत्तानशबनस्य २ (९३) नक्षस्य २ सिंहनादस्य २ कर्णमलस्य २ (९४)

सिकामलं ॥ १४ ॥ दंतमलं पुष्पिका २ स्यात्कुलकं रसनामलं ॥ का-
 रंधमी धातुवादी २ दरिद्रो दुर्बिधः २ स्मृतः ॥ १५ ॥ स्यान्मंत्रगंडको वि-
 द्या २ पक्षहारं खड्गिका २ ॥ आर्द्रवस्त्रं जलार्द्रः स्याद्दोषश्वादी न
 वोमैतः ॥ १६ ॥ योजनं मार्गधेनुः २ स्यान्नल्वः किष्कुचतुः शतम् २ ॥
 चोलको वाणवारः २ स्यात्कूर्पासस्त्वर्धचोलकः २ ॥ १७ ॥ नागोदरसुर-
 स्त्राणं २ जंघात्राणं तु मंक्षणं २ ॥ स्यात्प्रासादो देवकुलं तैत्तुचैत्यं २ वि-
 नासुखं ॥ १८ ॥ तृणपूली तु चंचा २ स्याद्द्वयार्थं तु यथा तथं २ ॥ आ-
 घातनं वधुस्थानं २ काशबंधनवेशमनि ॥ १९ ॥ स्कंधाग्निः स्थूलका-
 ष्ठाग्निः २ स्तृणाग्निस्तप्तमवेत्समः २ ॥ इंगलस्तकरीषाः ३ ॥ अर्ज्वराग्नि-
 त्त्वाधिमन्यवः २ ॥ २० ॥ श्वश्रुरः स्वाभिजनकः २ साधुधीर्वरवत्स-
 ला २ ॥ भगसार्यस्तथाविद्दो २ हेलालुकोः श्वविक्रयी ॥ २१ ॥ गृह-
 वित्तो गृहपतिः २ स्तंबी पुष्पलतां बुजं २ ॥ लोहिकारवरसो निः स्या-
 न्निलिंपस्त्रिदशः २ स्मृतः ॥ २२ ॥ गंडपदी भूलता २ स्यान्मंडरी घुर्घु-
 री २ मता ॥ स्वच्छस्यंगुलि संदेशो २ लंघनं चापतर्पणं ॥ २३ ॥ गजद-
 क्कामदास्नातः २ शृंगारोगजमंडनं २ ॥ प्रतिमोरणरंकः २ स्यात्वंटकः

नासिकामलस्य २ (१४) दंतमलस्य २ जिह्वामलस्य २ स्वर्णकारस्य २ दरिद्रस्य २
 (१५) विद्यायाः २ पक्षहारस्य २ आर्द्रवस्त्रस्य २ दोषस्य २ (१६) योजनस्य २
 नल्वस्य २ कवचस्य २ कूर्पासस्य २ (१७) उरस्त्राणस्य २ जंघात्राणस्य २ देवप्रा-
 सादस्य २ यत्तस्थानमेदस्य २ (१८) तृणपूल्याः २ यथार्थस्य २ वधुस्थानस्य २ बं-
 धनवेशमनः २ (१९) काष्ठाग्नेः २ तृणाग्नेः २ करीषाग्नेः २ अर्ज्वराग्नेः २ (२०) श्वश-
 रस्य २ श्वश्रूः २ कुटिलस्य २ अश्वविक्रयिणः २ (२१) गृहपतेः २ तृची पुष्प-
 स्य २ लोहपुष्पस्य २ त्रिदशस्य २ (२२) भूलतायाः २ घुर्घुर्याः २ अंगुलीध-
 नेः २ लंघनस्य २ (२३) गजदक्कायाः २ गजशृंगारस्य २ रणकातरस्य २ (४)

पादावधिः

हारावली

१९

कदरःशृणिः ३॥४॥ वीचीजललताभ्रंदिः ३ फेणाग्रं बुहुदैविदुः ॥
जंबालोजलकल्कः २ स्यादारीणिः कुलहंडकः २॥५॥ विनाकृतं वि
रहितं २ गंडूषो मुखपूरणे २॥ काष्ठमल्लः शवयानं २ कषाय १ स्तूव
रोरसः ॥६॥ पर्वीवधिः परग्रंथिः २ पिंजोलापत्रकाहला ॥ गोहलं
छगलंगोविट् ३ परिघोद्वारकंटकः २॥७॥ कर्करं चूर्णखंडे २ स्यात्
कर्कसारं करंभकं २॥ स्पर्धाया मपि संहर्षः २ कठोरं कर्करं २ विदुः ॥८
॥ वंदीं कवरकी २ माहुरासंदीलघुखटिका २॥ घटराजः स्मृतः कुं
भो २ गर्गरीकलशि २ र्मता ॥९॥ विदुरजन्यमुत्पातं २ निर्घाते व्योममु
द्गरः २॥ पर्यंतिका गुणप्रशो २ गागेष्टीकटशर्करा २॥१०॥ उक्कां कु
लुकुगुंजा २ स्यात्कुलकूस्तालमर्दलः २॥ सूत्रकोणे डमरुकं २ सूत्र
वीणाचलावुकी ॥११॥ मेलानंदो मसिमणि २ र्लेखनी वर्णतूलिका
२॥ धातूपलः कठिनिका २ मेलापत्रांजनं मसिः ३॥१२॥ तर्कुटी सूत्र
लातर्कु ३ र्लोलस्तर्कुलासकः २॥ वर्तुलातर्कुपाटी स्या २ तंजिका-
तूलनालिका २॥१३॥ निर्वेष्टननाडिचीरंदग्धेष्टकास्याज्ज्ञामकम् ॥
दोलाग्रं रवापुमान्ग्रं रवो ३ वारासनं वास्सदनं ॥१४॥ पिष्टवर्तिस्त

अंकुशस्य ३ (४) तरंगस्य ३ फेनाग्रस्य २ जलकल्कस्य २ आरणेः २ (५) विर-
हितस्य २ गंडूषस्य २ शवयानस्य २ कषायस्य २ (६) अंगुलीपर्वणः २ पिंजोला
याः २ गोमयस्य ३ द्वारलगुडस्य २ (७) कर्करस्य २ दधिसक्तोः २ स्पर्धायाः २
कठोरस्य २ (८) कवर्याः २ लघुखटिकायाः २ कुंभस्य २ कलश्याः २ (९) उत्पा
तस्य २ निर्घातस्य २ गुणप्रशस्य २ कटशर्करायाः २ (१०) उल्काग्रेः २ कर
तालयाः २ डमरुकस्य २ सूत्रवीणायाः ३ (११) मसिमणेः २ कलमस्य २ धातू
पलस्य २ मसेः ३ (१२) तर्कुट्याः ३ तर्कुलासकस्य २ तर्कुपीठ्याः २ तूलना
लिकायाः २ (१३) निर्वेष्टनस्य २ दग्धेष्टकायाः २ दोलायाः २ जलस्थापित-
पञ्चस्य २ (१४)

चमसश्चित्रापूपश्चरुव्रणः २॥ म्लेहितं परभाषायां २ लुंरिकान्याय
सारिणी २॥ १५॥ शूकापूट्टस्तृणमणि २ श्रृङ्गात्रगंडः पदाद्यवेत् २॥
कोशकारः काष्ठतंतु २ घुणः स्यात्काष्ठलेखकः २॥ १६॥ विषशृंगीभं
गरोलौ २ वरोलस्तृणषट्पदः २॥ तुटमोरंध्रबभ्रुः स्याद्दीनालिंणा
लिका २ स्मृता ॥ १७॥ विदारुककचपादौ २ दृणश्चालिश्चरुश्चिकः
३॥ पद्माक्षं पद्मबीजं २ चकर्णिकाबीजमातृका २॥ १८॥ रंगमाताभ
वेलाक्षा २ धीलटिर्दुहिता २ मता ॥ चाटलोलश्चटुल्लोलो २ जेंगरो
दोहदः २ स्मृतः ॥ १९॥ धौतांजलीधौतबली २ वज्रकंदुग्धपाचनं २
॥ चित्रोक्तिः पुष्पशकटी २ चासेचनमत्तसिक्त २॥ २०॥ कालरात्रि
भीमरथी २ अस्ताध्यायोनिराकृतिः २॥ ब्रह्मवादः श्रुतादानं २ विश्व
कद्रुरवेदिकः २॥ २१॥ हिंसालुकः १ स्वादुकः स्वायोगितोऽलर्क २ इ
ष्यते ॥ द्रगडस्तूर्यगंडः स्यादादर्शो मुकुरः २ स्मृतः ॥ २२॥ राहूस्तृ
ष्टोरसोनः २ स्याद्वंगरी कोलनासिका २॥ मयटः स्तृणहर्म्य २ स्यात्कु
त्रंगोमंचमंडपः २॥ २३॥ स्त्रवद्वंगः पणग्रंथि २ श्वितिका कटिशृंख-
ला २॥ विशारदः प्रसिद्धे २ स्यात्श्रीलक्ष्मीरिंदिरा ३ मता ॥ २४॥ ॥

॥ इति पादावधिः ॥

यज्ञपानविशेषस्य २ चित्रपिष्टकस्य २ अपशब्दस्य २ लुंठिकाया २ (१५) तृण
मणोः २ पदाद्यवेत्तुः २ कोशकृमेः २ घुणस्य २ (१६) विषशृंगिनः २ तृणषट्प
दस्य २ रंध्रबभ्रुः २ दीनायाः २ (१७) ककचपादस्य २ रश्चिकस्य ३ पद्मबी
जस्य २ पद्मकोशस्य २ (१८) लाक्षायाः २ दुहितुः २ कचंचलस्य २ गर्भिण्य
भिलाषस्य २ (१९) धौतांजल्याः २ दुग्धपाचनस्य २ कद्रुशकटस्य २ अतृप्ति
कृतः २ (२०) कालरात्र्याः २ अस्ताध्यायस्य २ ब्रह्मवादस्य २ मृगयाकुशलशुनः २
(२१) हिंसालुकशुनः २ उन्मत्तशुनः २ सूर्यविशेषस्य २ आदर्शस्य २ (२२)
लसनस्य २ कोलनासिकायाः २ तृणयुक्तहर्म्यस्य २ शस्यरक्षार्थकुटीरस्य २
(२३) पणग्रंथेः २ कटिशृंखलायाः २ प्रसिद्धस्य २ लक्ष्याः २ (२४)

ग्राक्षालावकशब्दादर्थैः पादैरतः परं शब्दाः ॥ नानार्था अपिशब्दे
गजशब्दास्य भूतिविज्ञेयाः ॥ २२५ ॥

॥ अथ नानार्थः ॥

सीरदारो गुडक्षोदे गुडे मधुनि चेष्यते ॥ कृपीटपानमिच्छन्तिके नि
पाते च वारिधौ ॥ २६ ॥ रसालारसनायां स्यान्मथिते दधिपाणिना ॥ पां
च लोहे श्रुतिकटः प्रायं चित्ते सरीसृपे ॥ २७ ॥ विटो द्रौलवणे षड्
सूषिके स्वदिरेपि च ॥ वितंडा करवीर्या च दर्विवादप्रभेदयोः ॥ २८ ॥
कारंडवेकरंडः स्यान्मधुकोषेदलादके ॥ खटः श्लेष्मण्यं धकूपे प्रहा
रांतरदंकोः ॥ २९ ॥ पिच्छा पूगच्छटा कोषे चोलिका फणिलालयोः ॥
पिच्छलो स्फोटिका वात्या रामा वातासुपांशवः ॥ ३० ॥ धरांकुरो वा
युफलेनासीराशीकरेपि च ॥ कोट्टारो नागरेकूपे पुष्करिण्यां च पा
टके ॥ ३१ ॥ नागां जना नागयष्टिः करिस्तंदरिका च चित् ॥ पूत्यंदुः
पूतिका देचगंधकी देच दृश्यते ॥ ३२ ॥ कटुकायां कंचटके कथिता शकु
लादनी ॥ कौं चादनस्तर्धे चुल्यां चिंचोदकमृणालयोः ॥ ३३ ॥ सं
तानिका क्षीरसरे तथा प्रकटजालके ॥ खड्गधेनुफले फेने परांजसैल
यंत्रके ॥ ३४ ॥ भालां कोलोहिते दृष्टः करपत्रे च कछपे ॥ संकरो मिच
टत्कारे संमार्जन्यपसारिते ॥ ३५ ॥ गोधाकलं विकादंति वधूषु च क
टंभरा ॥ पंकारः शैवले सेतौ सोपाने जलकुञ्जके ॥ ३६ ॥ पृष्ठशृंगी
तिशब्दो यंदंशभीरौ पृथुदरे ॥ मेघपुष्पं तु नादेयपिंडाभ्रैः सलिले वि
दुः ॥ ३७ ॥ पित्तज्वरे कुलालस्य पवने कूटपालकः ॥ स्तनदंतौ पिप्प
लकं तथा सीवनसूत्रके ॥ ३८ ॥ पाटलिको न्यमर्मज्ञे छात्रे स्यात्काल
देशिनि ॥ जिह्वापो वृषदंशे च स्यादिंदमहकर्मणि ॥ ३९ ॥ लाप्ते कामगु
णेरूपे आमिषारव्या तु भोजने ॥ छायापथे च दूर्वायां हरितालीध
निर्मितिः ॥ ४० ॥ मालुधानश्चित्रसर्पे महापद्मेऽपि दृश्यते ॥ उन्मत्ते क्ष
पणे नर्यकरे कार्यपुटध्वनिः ॥ ४१ ॥ सांघाटिकां विदुर्गुग्मे कुट्ट्यां

जलकंदके ॥ शराहतेचमर्पेचप्रचन्नाकंप्रचक्षते ॥ ४२ ॥ चाट्टिकायाम
 अधूलौरक्तांगेहरिचंदनं ॥ स्मरत्नेचहरिद्रायांलाक्षायांचरध
 णिनी ॥ ४३ ॥ रुकलासेचित्रकोलेनृणागोधाधनिंधिदुः ॥ डिंच
 भयेचकललेफुफुसेचप्रचक्षते ॥ ४४ ॥ धुंधुमारः शक्रगोपेगृहधूमे
 गृहालिके ॥ निक्तपर्वाहिलमोचीगुडूचीमधुयष्टिषु ॥ ४५ ॥ जल
 बिल्वः कर्कटकेपंचांगेजलबल्कले ॥ चोलकीनागरंगेचकरीरेकि
 षुपर्वणि ॥ ४६ ॥ कुलालचक्रेबाहनेदंडारः शरयंचके ॥ दिग्जयेवर
 यात्रायांदंडयात्राविदुर्बुधाः ॥ ४७ ॥ उष्ट्रेदासीसुतेचैवदासेरकर
 निस्मृतः ॥ जलगुल्मोजलावर्तेकछपेजलचत्तरे ॥ ४८ ॥ काहला
 वेणुवीणादिध्वनिनानाध्वनिंधिदुः ॥ ४९ ॥ घोंघेकारुंडिकायांचजाह
 कध्वनिरिष्यते ॥ ५० ॥ विद्यादुत्कलिकाशब्दमुत्कंठावीचिवाच
 कं ॥ दृष्टिविषेसूचकेचहिजिह्वः परिकीर्तितः ॥ ५१ ॥ मदमत्ताचिद
 ग्धस्त्रीनर्तकीपुचवाणिनी ॥ रोमावलीमेघमालाकरटीपुचकालि
 का ॥ ५२ ॥ मंजुलोमधुरेकुंजेजलरंकेजलांचले ॥ अनुकंप्यस्तरसी
 स्यात्तपस्वीचधृतव्रतः ॥ ५३ ॥ ॥ इतिनानार्थार्थ-
 श्लोकावधिः ॥ ॥ शालाहृकौकपिश्वानौनिष्ठुरः क
 ढिनेऽत्रपे ॥ छुटंनोलंगुषेनिंचेव्युष्टंकल्पेतथोषिते ॥ ५४ ॥ इक्षौकरी
 रेकोषांगेघणचिन्द्रेयुणेकिणाः ॥ नर्मतंचंचुकेपिंगे छेकः षडंघ्रिवक्र
 योः ॥ ५५ ॥ धारादृश्वानकेवाहेलंजः स्यात्संगुच्छयोः ॥ नर्मटः
 स्वर्परेसूर्यगोकीलोमुशलेहले ॥ ५६ ॥ भंडिरीधारुकूष्मांडोफा
 णिगुंडकलंबयोः ॥ तंडुकः स्वजनेफेनेलद्वाशिन्यांरवगानरे ॥ ५७ ॥
 गजेपिनागभातंगौ विशेषस्तिलकेपिच ॥ निष्पारः सूर्पवातेपि
 सूत्रकंदोद्विजेपिच ॥ ५८ ॥ विदुष्यपिस्मृतोवेधाः पुरंदेहेपिदृश्यते
 ॥ स्वरेपिकटआख्यानः शरत्संवतेपिच ॥ ५९ ॥ लाक्षापिजनुकाप्रो
 कालप्राचार्येपिहिडिकः ॥ नौसेचनेपिचारुंडः पादालिंदेपिपंकिलः

॥५९॥ कचांगीष्यतिपुत्रेपिकुंदेपिभ्रमरोवटौ॥ भांडंभूषणमात्रे
 पिरुधिरंकुंकुमेपिच॥६०॥ गोमेदकेपिगंगोलः कटाहोनिरयेपि
 च॥ मरीचेपिभवेत्कृष्णः श्रृंगंगेगुणिकाभवेत्॥६१॥ शरुआय
 पिरवद्रुधेनु निर्लिङ्गशोकरुणेपिच॥ स्कंधावारेऽपिकटको-
 विंदुस्तविदुरेपिच॥६२॥ जलसूचिर्जलोकापिवेश्यायामपि-
 पिंगला॥ अहिरपुद्रावर्तेविशारवापिरवनित्रिकः॥६३॥ अ-
 मरः कामुकेपिस्यादंगीकारेपिचायकिं॥ महालयेपितीर्थः स्यात्
 भोजनेपितथाङ्गिकं॥६४॥ बलिश्चामरदंडेपिपादपीठेपिपादपः
 गोदंतोहरितालेपिचानीरश्चित्रकेपिच॥६५॥ आधारेप्याश्रयः
 प्रोक्तोगजसंघेप्यग्रहः॥ कथितात्ताजरायांचमार्गणेपिभृगः
 क्वचिन्॥६६॥ मृषिकापिभयेद्धीना जटाटंकोहरेपिच॥ अश्र-
 मकृतेपिफांदं मृद्गाडेऽप्युष्टिकाभवेत्॥६७॥ अंगसादेपिसदनं
 वनदावेपिद्रिंक्षिमः॥ दंतमांसेपिचेलस्याच्छुल्कं नाराधनेपिच
 ॥६८॥ निंबेपिहिंगुनिर्यासोमेलानंदेपिचार्दले॥ लेखन्यांकर्ण-
 कापिस्यात्कटिन्यामपिचर्णिका॥६९॥ पटलेपिकासमर्दोदिष्टं
 देवेपिकीर्तितं॥ दाडिमेपिचहिंडीरंवशोवेणौकुलेपिच॥२७०॥

॥ ॥ इतिनानार्थः॥ ॥ ॥

कात्यादीनामनंतत्वाच्छब्दादीनांविशेषतः॥ क्वकदाकेनकिंदृष्ट-
 मितिकोवेदितुंक्षमः॥७१॥ अतःशब्दः क्वदृष्टोयमर्थतश्चापिकीदृ-
 शः॥ इतिकाव्यमलीकंस्यान्मात्सर्यमलिनात्मनां॥७२॥ शब्दार्णव-
 उत्पलिनीसंसारावर्तइत्यपि॥ कोषावाचस्पतिव्याडिविक्रमादित्य-
 निर्मिताः॥७३॥ आदायसारमेतेषामन्येषांचविशेषतः॥ हारावली
 निर्मितेयंमयाद्वादशवत्सरैः॥७४॥ उपास्यसर्वज्ञमनंतमीशंभूत्वा-
 तिथिः श्रीधृतिसिंहपाचां॥ हारावलीद्वादशमासमानैर्विनिर्मितेयं
 पुरश्चोत्तमेन॥७५॥ नानाकाव्यपुराणनाटककथाकोषेतिहाससम्-

तिज्योतिःशास्त्रगजाश्वमानवभिषकोषान्प्रयत्नादियं ॥ दृष्ट्वान्या
 निचशान्दिकैः सह कृता हारावलीयत्नतः कर्तव्योन्नतसंशयस्त
 मनसश्शब्दार्थलिङ्गेष्वपि ॥ ७६ ॥ कृधियाजनमेजयेन यत्नात्
 धृतिसिद्धेन समनिरूपितेयं ॥ चिदितो बह्वृश्वभिः कवीर्द्वैर्भवि-
 कोषानुमतः श्रमो मदीयः ॥ ७७ ॥ हित्वा महाशाब्दिकतामिमानं-
 मात्सर्यमन्यत्र मुहुर्निधाय ॥ हारावलीयः प्रकरोति कंदो विदग्धगो
 ष्ठीषु परं सप्ताति ॥ ७८ ॥ ॥ २७८ ॥

इति श्रीमहामहोपाध्याय पुरुषोत्तमदेव प्रणीता हारावली पर्यव-
 सिता ॥ ॥

पुण्ड्रितज्ञानदर्पण छापरखान्यांतछापिलें शके १७७६

आनंदनामसंवत्सरे वै. व. १०